। अर्हं ।

। ज्ञान–क्रियाभ्यां मोक्षः ।

શ્રીશ્રમણક્રિયાસૂત્રસન્દર્ભઃ

પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય સંઘસ્થવિર પ્રશાન્ત તપોમૂર્તિ
આચાર્ય મહારાજ **શ્રીમદ્ વિજયસિદ્ધિસૂરી-
શ્વરજીની** આજ્ઞાવર્તિની **સ્વ૦ સાધ્વીજી
શ્રીતારાશ્રીજીના સ્મરણાર્થે ભેટ.**

卐

પ્રથમ આવૃત્તિ, નકલ ૧૦૦૦

પ્રકાશક –

શાહ શાન્તિલાલ ચુનિલાલ.

ઠે. માંડવીની પોળ, સુરદાસ શેઠની પોળ,

અમદાવાદ.

આર્થિક સહાયકોની નામાવલી.

૩૦૦ ઢાલની પોળ જ્ઞાનખાતું
અમદાવાદ
૨૦૦ ચંદ્રાવતી બ્હેન પાટણ

બોરસદ

૧૦૧ અંબાલાલ અમૃતલાલ
૫૧ મણીલાલ ચુનીલાલ
૧૫૭ ભિન્ન ભિન્ન શ્રાવકો તરફથી
૫૦ જલાલપુર શ્રી સંઘ તરફથી

સુરત

૧૦૧ મગનલાલ નવલચંદ ઝવેરી
૧૦૧ અશ્વિનીકુમાર મહેતા
૫૧ ઝવેરચંદ ફકીરચંદ ભાગોળીયા
૫૧ નાનુભાઈ લાકડાવાળા
૧૫ કેસરીચંદ મોહનલાલ ,,
૧૫ સીતાબ્હેન હિમતલાલ ,,
૫૧ છોટુભાઈ પ્રેમચંદ બંગડીવાળા
૫૧ મગનભાઈ પ્રેમચંદ ,,
૫૧ સુરચંદ ડાહ્યાભાઇ ,,
૩૦ દેશાઈપોળ શ્રાવિકાઓ તરફથી
૨૫ મોહનલાલ મગનલાલ સુખડીયા
૨૫ દયાળચંદ ફૂલચંદ
૨૫ તારાબ્હેન ઓશવાળ મહોલ્લો
૧૦ બાપુભાઈ બાલુભાઈ સરકાર
૧૧ પ્રકાશચંદ્ર મણીલાલ (પુષ્પાવતી)
૧૯ દીપચંદ લલ્લુભાઈ તાસવાળા
૧૫ ચીનુભાઈ હિમતલાલ સગરામપુરા
૧૫ માણેકલાલ ઝવેરચંદ
હા. હીરાભાઈ
૧૫ કેસરીચંદ રૂપચંદ
૧૨ કુમુદબ્હેન મગનલાલ
૧૧ હીરાકોર દીપચંદ
૧૧ સુશીલાબ્હેન નેમચંદ
૧૧ મોહનલાલ ડાહ્યાભાઈ
૧૧ માણેકચંદ મોતીચંદ ઝવેરી
૧૧ ઉત્તમલાલ કલ્યાણચંદ ,,
૧૧ સુભદ્રાબ્હેન ગુલાબચંદ ,,
૧૧ વીરમતીબ્હેન દીપચંદ
૨૫ કાલીદાસ મંછુભાઈ–ખારડોલી
૨૫ કંચનબ્હેન પ્રેમચંદ–રાદેર
૬૦ કીલાચંદ રવચંદ–છોટાઉદેપુર
૩૦ અમૃતલાલ ગોરધનદાસ ,,
૫૧ ભુરાભાઈ ડાહ્યાભાઈ–વાસોડ
૨૫ શાન્તિલાલ પાનાચંદ છાણી
૪૦ ભિન્ન ભિન્ન ગામના આઠ શ્રાવકો
૭ એક ભાઇ તરફથી શુભખાતાના.
૧૧ જીવણલાલ ચુનીલાલ–ડભાસી

મુદ્રક : જીવણલાલ પુરૂષોત્તમદાસ પટેલ : ઉત્કૃષ્ટ મુદ્રણાલય
રીચીરોડ, પુલ પાસે, અમદાવાદ

પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય શાન્તતપોમૂર્તિ
સંઘસ્થવિર શતાધિકવર્ષાયુઃ

આ. શ્રી વિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી મહારાજ

શાન્તમૂર્તિ સ્વ. આચાર્ય મહારાજ

પૂ. શ્રી વિજયમેઘ સૂરીશ્વરજી મહારાજ

પ્રાતઃસ્મરણીય પૂ. આચાર્ય મહારાજ

શ્રી વિજય મનોહરસૂરીશ્વરજી મહારાજ

પ્રાક્ કથન.

'ज्ञान–क्रियाभ्यां मोक्षः' આત્માનો અનાદિ દુઃખોમાંથી છૂટકારો સમજપૂર્વકનાં કર્તવ્યો કરવાથી થાય છે. એવો શ્રીજિનેશ્વરદેવોનો ઉપદેશ છે અને એ કર્તવ્યોનું સ્વરૂપ પણ તેઓએ સમજાવ્યું છે. તેને સમજીને જીવનને કર્તવ્ય-પરાયણ બનાવવું એ દુઃખોમાંથી છૂટવાનો સાચો ઉપાય છે.

આ કર્તવ્યરૂપ પુરૂષાર્થ બે પ્રકારનો છે. એક જડ સામગ્રી દ્વારા થતો બાહ્ય અને બીજો ચૈતન્ય (આત્મગુણો) દ્વારા થતો અભ્યન્તર. જ્ઞાનીઓએ 'જ્ઞાન અને ક્રિયા' બેના સંયુક્ત પુરૂષાર્થથી મોક્ષ થાય એમ કહ્યું છે, તેમાં જ્ઞાન ચૈતન્યરૂપ છે અને ક્રિયા સ્વરૂપે જડ છે.

સંસારી છદ્મસ્થ જીવો સઘળા ય જડના (કર્મના) સંયોગવાળા છે. માટે મૂળસ્વરૂપને પ્રગટાવવા જડ સ્વરૂપ ક્રિયા પણ તેઓને આવશ્યક છે. કારણ કે તત્ત્વદૃષ્ટિએ તો જડ ચૈતન્યને કે ચૈતન્ય જડને કંઈ કરી શકતું નથી, કિન્તુ જડક્રિયાથી જડનું બન્ધન તોડી શકાય છે અને જ્ઞાનાદિ ચૈતન્યથી આત્માનું જ્ઞાનાદિ શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રગટ કરી શકાય છે. એમ બે કાર્યો સાથે થાય છે. વસ્તુતઃ જડથી મુક્તિ સાથે ચૈતન્યનું પૂર્ણ પ્રગટીકરણ, અથવા ચૈતન્યના સમ્પૂર્ણ પ્રગટીકરણ સાથે જડથી સર્વથા મુક્તિ, એ જ મોક્ષ છે. એકલી જડની મુક્તિ કે એકલો ચૈતન્યનો પ્રાદુર્ભાવ થતો નથી. જેમ દિવસની સમાપ્તિ એ જ રાત્રી, અને રાત્રીનો પ્રારમ્ભ એ જ દિવસની સમાપ્તિ છે, તેમ અને જડથી મુક્તિ એ જ ચૈત-ન્યનો પ્રાદુર્ભાવ અને ચૈત્યનનો પ્રાદુર્ભાવ એ જ જડથી મુક્તિ છે.

આટલું સમજ્યા પછી કેવળ જડક્રિયાનો આગ્રહ કે માત્ર જ્ઞાનનો પક્ષ ટકી શકતો નથી. પન્થ કાપવામાં પગ અને ચક્ષુ બેનો સહકાર આવશ્યક છે. પંગુ દેખવા છતાં અને અન્ધ ચાલવાની શક્તિવાળો છતાં એકલો ઇષ્ટ સ્થળે પહોંચી શકતો નથી, પરસ્પરના સહકારથી પહોંચી શકે છે, અહીં પણ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેના સહકારથી મુક્તિ-રૂપ કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે છે.

એમ છતાં શાસ્ત્રમાં ક્રિયાની મહત્તા કરતાં જ્ઞાનની મહત્તા ઘણી બતાવેલી છે, જ્ઞાનને સૂર્ય સમાન અને ક્રિયાને ખજુઆ તુલ્ય કહી છે, તે પણ સત્ય છે. કિન્તુ તેમાં અપેક્ષા **જ્ઞાનના વિષયમાં જ્ઞાનનું પ્રાધાન્ય ભલે હોય, તેથી ક્રિયાનું પ્રાધાન્ય ઘટતું નથી, ક્રિયાના વિષયમાં ક્રિયાનું મહત્ત્વ જ્ઞાનના જેટલું જ છે.** માથાના મુગટની કિંમત ભલે ગમે તેટલી મોટી હોય પણ પગરખાંનું કામ મુગટ કદી કરી શકે નહિ, પાઘડીની કિંમત ભલે ગમે તેવી મોટી હોય પણ લંગોટનું (લજ્જા ઢાંકવાનું) કામ તે કરી શકે નહિ, ક્રોડોની કિંમતનો હીરો પણ અટવીમાં લાગેલી સખ્ત તૃષા વખતે જીવાડનારા પાણીનું કામ કરી શકે નહિ, સૂર્ય તીવ્ર અન્ધકારનો નાશક છતાં ભોંયરાના અન્ધકારને ટાળ-નાર દીપકનું કાર્ય તે કરી શકે નહિ, તેમ જ્ઞાન પણ ગમે તેટલું સમર્થ છતાં કર્મોને (જડને) નાશ કરનારી ક્રિયાની ખોટ પૂરી શકે નહિ. હા, ક્રિયાના સહકારથી જ્ઞાન આત્મ-સ્વરૂપને પ્રગટાવી શકે, પણ એમ તો જ્ઞાનના સહકારથી ક્રિયા પણ જડનાં બન્ધનોનો સમૂળ નાશ કરી જ શકે છે.

એમ વિચારતાં સમજાશે કે જ્ઞાન કરતાં ક્રિયાનું સ્થાન જરાય ઉતરતું નથી, એ ઉપરાંત **ક્રિયા જ્ઞાનની જેમ ભાડે મળતી નથી.** જ્ઞાન તો બીજાનું પણ કામ લાગે છે, ક્રિયા એકની કરેલી બીજાને ઉપકાર કરતી નથી. વળી માતાની જેમ જ્ઞાનને પ્રગટ કરનાર, શુદ્ધ કરનાર, રક્ષણ કરનાર, કે વૃદ્ધિ પમાડનાર, **ક્રિયાને જ્ઞાનની માતા તુલ્ય પણ કહી શકાય.** માટે જ સમિતિ ગુપ્તિને પ્રવચન માતા કહી છે. સમર્થ તત્ત્વવેત્તા (ચૌદ પૂર્વધરો) પણ ક્રિયાને અખણ્ડ આરાધે છે. બીજી વાત એ પણ છે કે જ્ઞાનથી દેવ–ગુરૂ કે ધર્મ એ ઉપકારીઓની ઓળખાણ થાય છે, આત્માનાં જ્ઞાન–દર્શન અને ચારિત્ર જેવાં અમૂલ્ય રત્નોની પીછાણ થાય છે, પણ એ ઉપકારીઓની કે જ્ઞાનાદિ રત્નોની પ્રાપ્તિ તો ક્રિયા વિના થતી નથી. તે ઉપરાન્ત જ્ઞાન બીજા સામાન્ય જીવોને અદૃશ્ય–પરોક્ષ હોવાથી માત્ર તે આત્માને જ ઉપકાર કરે છે અને ક્રિયા અન્યને પણ પ્રત્યક્ષ હોવાથી સ્વ–પર ઉપકારક છે. અહીં કોઈ કહે કે જ્ઞાન પરને ઉપકાર કરે જ છે, તો સમજવું જોઇએ કે તે ઉપકાર ઉપદેશ દ્વારા કરે છે, સ્વતંત્ર રીતે નહિ, અને એ જ્ઞાનનો ઉપદેશ પણ એક ક્રિયા છે, માટે ક્રિયા દ્વારા જ્ઞાન ભલે પરને ઉપકારક હોય, સ્વતંત્રતયા નહિ, જ્યારે ક્રિયા તો બાહ્ય પ્રવૃત્તિરૂપ હોવાથી પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેથી તેને જોઇને પણ યોગ્ય જીવો અનુમોદના–પ્રશંસા વિગેરે કરીને લાભ મેળવી શકે છે. આ સિવાય પણ ક્રિયાની મહત્તા અનેક પ્રકારે ભિન્ન ભિન્ન યુક્તિઓથી સમજી શકાય તેમ છે, પણ અહીં આટલું જ જણાવવું બસ છે.

ક્રિયાનું આવું (આટલું) મહત્ત્વ હોવા છતાં એથી જ્ઞાનનું મહત્ત્વ અંશે ય ઓછું માનવાનું નથી. 'જ્ઞાની એક શ્વાસોચ્છ્વાસમાં જે કર્મો ખપાવી શકે છે, તેટલાં કર્મો અજ્ઞાની ક્રોડ પૂર્વ વર્ષો સુધી આકરી ક્રિયા કરવા છતાં ખપાવી શકતો નથી' એમ જ્ઞાનીઓએ કહેલું છે તે તદ્દન સત્ય છે. છતાં એ સમજાવવું જરૂરી છે કે–ક્રિયાનાં કષ્ટોથી ગભરાઈ ઉઠેલા જેઓ ક્રિયાની વજૂદ સ્વીકારતા નથી, કેવળજ્ઞાનની જ વાતો કરી જૈનશાસનના સ્યાદ્વાદને તોડી અજ્ઞાન ભોળા વર્ગને ક્રિયા પ્રત્યે અનાદરથાય તેવો એકાન્તિક–મિથ્યામાર્ગનો આગ્રહ કરે છે, તેઓ સ્વ–પરને મોટો અન્યાય કરી રહ્યા છે.

આ ગ્રન્થમાં શ્રમણક્રિયાનાં સૂત્રોનો સઙ્ગ્રહ છે અને તે ક્રિયા સાધુ–સાધ્વીના અનુષ્ઠાન રૂપ છે. ઉપરની હકિકતથી વાચકો સમજશે કે અનુષ્ઠાન આત્મિક વિકાસ માટે એક આવશ્યક કર્તવ્ય છે, માટે તેના સૂત્રો, અર્થ, કે અનુષ્ઠાન સંબન્ધી વિશેષ માહિતી જેમાં છે તે આ પુસ્તક પણ સામાન્ય છતાં વિશેષ ઉપકારક છે.

લૌકિક કે લોકોત્તરક્રિયા–અનુષ્ઠાનો તો સુખનો અર્થી જીવ એક યા બીજા રૂપમાં કરતો આવ્યો છે, કરે છે અને યથાર્થ સુખની પ્રાપ્તિ ન થાય ત્યાં સુધી કરશે પણ ખરો! એથી અહીં ક્રિયાના કર્તવ્યપણાને અઙ્ગે બહુ જણાવવા કરતાં ક્રિયાની સમજણ, વિધિ અને શ્રદ્ધાને અઙ્ગે જણાવવું વિશેષ જરૂરી લાગવાથી આ પુસ્તકમાં તેને અઙ્ગે પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે અને અહીં પણ કંઈક જણાવવું ઉચિત લેખાશે.

બહુધા અજ્ઞાની જીવનો સ્વભાવ 'ગાડરીયા પ્રવાહ'

જેવો છે, એકનું દેખીને બીજો, બીજાનું દેખી ત્રીજો, એમ દેખાદેખી પ્રવાહ ચાલતો હોય છે. તેના રહસ્યને સમજવાની રૂચિ કે પ્રયત્ન કરનારા જીવો ઓછા હોય છે. આથી તેઓ ક્રિયાનાં કષ્ટો ઉઠાવવા છતાં તેના સાચા ફળથી વંચિત રહે છે અને કોઈવાર વિપરીત પરિણામ પણ લાવે છે. આ વિષયમાં બાળ જીવો પણ સમજે તેવાં દૃષ્ટાન્તોથી ભવ્ય આત્માઓને ક્રિયાનો આદર, વિધિનો આદર અને શ્રદ્ધાને પ્રગટાવવા પૂર્વ પુરૂષોએ ઘણા પ્રયત્નો કર્યા છે, એથી અહીં એ સંબંધી કંઈ કહેવાની જરૂર નથી.

બાલ્ય કાળમાં માતૃમુખી જીવન ભલે ઉપકારી હોય, પણ જીવનભર માતૃમુખ રહેનારો મૂર્ખ ગણાય છે, ગાડરના જીવનમાં અન્ધના અનુકરણ જેવી ગાડર પઙ્ક્તિ ભલે ઉપકારક હોય પણ માનવ જીવનના છેડા સુધી એવું જીવાય તો જીવન નિષ્ફળ પ્રાયઃ નીવડે. તેમ અહીં પણ જે જે વિષયનો બોધ ન હોય કે મેળવી શકાય તેમ ન હોય તે વિષયમાં અજ્ઞાની જીવ બીજા જ્ઞાનીનું અનુકરણ ભલે કરે, પણ જ્ઞાનના અનાદરથી અન્ધ અનુકરણ જેવું અનુષ્ઠાન કરે તો તે હિતાવહ નથી. માટે દરેક અનુષ્ઠાન સમજપૂર્વકનું હોવું જોઇએ. હા, આવી સમજ હોવા છતાં ય વિનય કરવા રૂપે ઉપકારીઓની આજ્ઞાને આધીન બની તેઓનું કહ્યું કરવું એ ઉત્તમ સાધુનું કર્તવ્ય છે, પણ સમજ્યા વિના જ કર્યા કરવું તે યોગ્ય મનાતું નથી.

બીજી વાત એ છે કે ક્રિયા જેમ પ્રત્યક્ષ હોવાથી સ્વ-પર ઉપકાર કરે છે તેમ જો તે અયોગ્ય હોય તો સ્વ-

પર અપકાર પણ કરે છે. માટે જ ક્રિયાના વિધિને અખણ્ડ સાચવવો જરૂરી છે. શ્રીવીતરાગ કથિત આત્મહિતનાં અનુષ્ઠાનોને મનસ્વીપણે જે જેમ ફાવે તેમ કરે તેને જ્ઞાનીઓએ વિરાધક કહ્યો છે, કારણ કે તેનું અનુકરણ કરતાં પરમ્પરાએ ક્રિયાનું મૂળરૂપ બદલાઈ જાય અને એમ અનવસ્થા ઉભી થાય, મિથ્યાત્વ પણ વધે અને જિનાજ્ઞાનો ભઙ્ગ પણ થાય. ઈત્યાદિ શાસનને-મોક્ષમાર્ગને ઘણો ધક્કો લાગે.

એ પણ સમજવાનું છે કે જ્ઞાનની જેમ ક્રિયા એ કોઈ એક વ્યક્તિનું ધન નથી, કિન્તુ ભવ્ય જીવોને મોક્ષનગર જવા માટેની મહાપુરૂષોએ બાંધેલી અને સાચવેલી સુન્દર સડક છે, સડક ઉપર ચાલવાનો અધિકાર હોય પણ તેને તોડવાનો કે મનસ્વી ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર કોઈને ન હોય, તેમ ક્રિયા-અનુષ્ઠાન આચરવાનો આત્માર્થી જીવને અધિકાર છે, કિન્તુ તેનો વિરોધ કે મનસ્વી ઉપયોગ કરવાનો કોઈને અધિકાર નથી. પૂર્વના મહર્ષિઓએ એવા પ્રસંગ ઉભા થતાં મનસ્વી-આગ્રહી આરાધકોની ઉપેક્ષા કરી છે, પણ વિધિને ધક્કો પહોંચવા દીધો નથી. હા, દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવને આશ્રિને ક્રિયામાં ફેરફાર કરવાનું વિધાન છે, પણ તે કોઈ એક વ્યક્તિ કે પક્ષને નહિ, શ્રમણસઙ્ઘ શાસનના અને આરાધક આત્માઓના હિતાહિતનો વિચાર કરી પ્રમાદાદિ શત્રુઓથી ભવ્યાત્માઓનું રક્ષણ થાય અને જિનકથિત અનુષ્ઠાનોના તેઓ આરાધક બની શકે એ રીતે તેમાં ફેરફાર કરી શકે છે. મનસ્વી ક્રિયાને કરનારાઓ અને તેમાં સહાય કરનારાઓ શાસનને કેવું અહિત કરે છે તે સમજાવવા માટે શાસ્ત્રમાં કહેલું શ્રીકૃષ્ણજીની ભેરીનુ દૃષ્ટાન્ત વિચારવા લાયક છે.

વિધિ અને સમજ હોવા છતાં શ્રદ્ધા (પક્ષ) ન હોય તો પણ ક્રિયા આત્મહિત કરી શકતી નથી, ક્રિયાનો વિધિ અને સમજ બે એવાં તત્ત્વો છે કે પ્રારમ્ભમાં શ્રદ્ધા વિના પણ વિધિ અને સમજપૂર્વક ક્રિયા કરનારને મિથ્યાત્વમોહનો ક્ષયોપશમ થાય છે તેથી ન હોય તે શ્રદ્ધા પણ પ્રગટે છે, એમ ક્રિયામાં શ્રદ્ધાને પ્રગટાવવાની અને પોષવાની પણ શક્તિ છે.

આટલી હકિકત સમજ્યા પછી આ ગ્રન્થ કેટલો ઉપકારી છે તે વાચક સ્વયં સમજી શકશે. આમાં વિધિ સાથે સામાન્ય હેતુઓ પણ સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ટૂંકાણમાં દરેકના અર્થ પણ આપ્યા છે, કે જેના બળે આત્માર્થી જીવો સમજ, શ્રદ્ધા અને વિધિપૂર્વક અનુષ્ઠાન કરી સ્વજીવનને સફળ કરી શકે. મુખ્યતયા બાળજીવોને ઉદ્દેશીને લખાએલો આ ગ્રન્થ તેઓને ઉપકારક થશે એવી આશા રાખવી અનુચિત નથી.

પુસ્તકમાં શ્રમણક્રિયાનાં સૂત્રો વિગેરેનો સંગ્રહ હોવાથી વિશેષતયા તે સાધુ-સાધ્વીને ઉપકારક છે, તો પણ ગૃહસ્થ ધર્મનો સમ્બન્ધ સાધુધર્મ સાથે હોવાથી તેને પણ ઉપકારક છે.

ગ્રન્થોક્ત વિષયો 'વિષયાનુક્રમ' જોવાથી સમજાય તેવા છે, એથી એનું વિવેચન કર્યું નથી. ગ્રન્થ લખવામાં 'ધર્મસંગ્રહ' ઉપરાન્ત બીજા પણ ઉપયોગી ગ્રન્થોનો આધાર લીધો છે, છતાં એમાં છદ્મસ્થપણાથી કે અનુપયોગથી જે કંઈ શાસ્ત્રવિરુદ્ધ લખાયું હોય તેનો મિચ્છામિદુક્કડં દઈ ભવ્ય આત્માઓને આ ગ્રન્થનો યથાશક્ય ઉપયોગ કરવા વિનંતિ કરૂં છું. ઉપરાન્ત જે કંઈ ભૂલ દેખાય તે તેઓ લખી જણાવશે એવી આશા રાખું છું. **-સમ્પાદક.**

પરિશિષ્ટ નં. ૨.

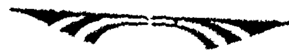
પરિશિષ્ટ નં. ૩

શુદ્ધિપત્રકમ્

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧	૫	सोत्रम्	स्तोत्रम्
૧	૧૫	ચદ્રકાર	ચન્દ્રાકાર
,,	૧૮,૧૯,	अर्हँ	अर्हं
૩	૮	ह्रा	ह्राँ
૪	૪	पञ्चेते	पञ्चैते
,,	૫	ह्रँ हुँ ह्रे ह्रै	हुँ ह्रूँ ह्रे ह्रै
૫	૨	०दधि समा०	०दधिसमा०
,,	૩	०लङ्क्तः	०लङ्कृतः
,,	૪	वीज०	बीज०
,,	૫-૬	०क्षरः	०क्षराः
,,	૨૦	ह्रीँ	ह्रा
૬	૨	०लङ्क्तः	०लङ्कृतः
૭	૮	જાડયતા	જાડ્યતા
૧૦	૫	वर्णौ०	वर्णौं०
,,	૨૧	"માં ह्री	"ँह्री"માં
૧૧	૧	ઋપિમણ્ડલ-	ઋપિમણ્ડલ
૧૨	૧૩	શ્રીસંભવને	શ્રીસભવનાથને
૧૩	૧૦-૧૧	ह्रौं	ँह्री
૨૨	૮	'भू'	'भूः'
૨૭	૧૮	ભતે !	ભંતે !
૨૭	૨૩	વાસિરામિ	વોસિરામિ
૨૮	૧૪	અતિચાર કર્યો	અતિચાર કર્યાં
૩૧	૪	સંસકત	સંસક્ત
૩૨	૧૪	સઘટ્ટ	સંઘટ્ટ
૩૨	૧૭	અણુઉત્તે	અણાઉત્તે
૩૨	૨૨	સંથરા	સંથારા
૩૨	૨૨	પરિટ્ટણકી	પરિઅટ્ટણકી
૩૨	૨૨	આઉંટ્ટણકી	આઉંટણકી
૩૨	૨૩	અચક્ખુ	અચક્ખુ
૩૩	૯	હુ	હુ
૩૮	૫	ઉત્તરપટ્ટા	ઉત્તરપટ્ટો
૩૯	૧૧	હુ	હું
૪૧	૧૧	કારણ	કારણે
૪૪	૨૧	गधेणं	गंधेणं
૪૫	૧૭	आयारप	आयारप्प
૫૨	૧૧	પ્રાભતિકા	પ્રાભૃતિકા
૫૨	૨૧	નઞ્	નઞ્
૫૫	૧૧	दु प्रमार्जनया	दुष्प्रमार्जनया
૫૬	૨	असं मे	असंयमे
૫૯	૧૫	ઓળખવાથી	ઓળવવાથી
૬૩	૧૬	હિસાનુબધિ	હિસાનુબન્ધિ
૬૫	૧૪	ધર્મ્ય	ધર્મ
૬૫	૧૯	,,	,,
૬૬	૨	તેનાની	તોથી
૬૬	૧૭	અનિવર્તિ	અનિવૃત્તિ
૬૬	૨૪	પ્રાતિ	પાતિ

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૬૭	૩	પ્રયેગાથી	પ્રયોગથી
૮૫	૨૩	(બહુશ્રતમા)	(બહુશ્રુતમાં)
૯૫	૨	श्चतुर्विंस	श्चतुर्विंशं
૧૦૬	૪	।जनान्	जिनान्
૧૦૬	૧૨	રાત્રિકમાં	રાત્રિમાં
૧૦૮	૧૨	राणदोस	रागदोस
૧૦૯	૮	पसन्थे	पसत्थे
૧૧૭	૯	राईभो अणे	राईभोअणे
૧૧૮	૩	सव्व	सव्वं
૧૨૦	૧૪	एवमेव	एगमेव
૧૨૪	૧૦	पत्तिअतेहि	पत्तिअंतेहि
૧૨૪	૧૪	उवसंपज्जिता	उवसंपज्जित्ता
૧૨૫	૧૨	सद्दहंतेहि	सद्दहंतेहिं
,,	૧૯	सोहेमो	विसोहेमो
૧૨૬	૧૧	अतोपक्खस्स	अंतोपक्खस्स
૧૨૭	૨૦	પ્રાણિધાન	પ્રણિધાન
૧૩૦	૨૦	प्रणाति	प्राणाति
૧૩૧	૧૪	ઉચારણા	ઉચ્ચારણા
૧૩૨	૨૦	પ્રાણાવિપાત	પ્રાણાતિપાત
૧૩૫	૧૭	निवृति	निवृत्ति
૧૪૦	૧૯	प्राणानम्	प्राणानाम्
૧૪૬	૨૧	સારું	સારા
૧૫૧	૨૩	सदारूवा	सद्दारूवा
૧૫૨	૨૦	શક્તિ	શંકિત
૧૫૫	૨૧	धर्म्य	धर्म
૧૬૯	૧૧	અબાલ	આબાલ
૧૭૨	૧૭	उपसपम्नः	उपसंपन्नः
૧૮૧	૪	શક્તિ	શંકિત
૧૮૩	૧૨	तेसि	तेसिं
૧૮૫	૭	वेध्यकम	वेध्यकम्
૧૮૬	૨	વણ્ર્વલી	વણ્ર્વેલી
૧૮૬	૩	ગણવિદ્યા	ગણિવિદ્યા
૧૮૮	૨૨	मगवत्	भगवत्
૧૮૯	૨૧	प्रज्ञप्ति	प्रज्ञप्तिः
૧૯૮	૧૦	जेसि	जेसिं
૧૯૯	૩	अणपायंकाणं	अप्पायंका
,,	૧૯	पडिच्छिअ	पडिच्छिअं
,,	૨૦	०संतिअ	०संतिअं
૨૦૦	૩	कम्माई	कम्माइं
,,	૬	चातरंत	चाउरंत
૨૦૬	૨	અળધો	અડધો
૨૧૧	૯	લઘુનીતિ	લઘુનીતિ
૨૧૪	૫	એટણે	એટલે
૨૧૬	૨	वोसिरसु	वोसिरिसु
૨૨૪	૧૫	આરતિ	અરતિ
૨૨૫	૧૬	રજહરણો	રજોહરણ
૨૨૬	૩	તજુ	તજું
૨૨૯	૧૭	ટરી	કરી

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૩૩	૨	सजमो	संजमो
૨૩૭	૧૯	અગ્નિના	સ્રીના
૨૩૯	૪	ધરમાંથી	ઘરમાંથી
,,	૨૩	ભીન્નએલાં	ભીજાએલાં
,,	૨૪	વસ્રોની	વસ્રોની
૨૪૩	૫-૯	ઓઘોદ્દેશિક	ઓઘૌદ્દેશિક
૨૪૮	૨૩	સભ	સભા
૨૪૯	૧૯	सालसमे	सोलसमे
૨૫૦	૧૬	લવું	લેવાં
૨૬૦	૨૨	ગહિત	ગૃહિત
૨૬૧	૧૧	ઠ્રુમ્ર	ધૂમ્ર
૨૬૮	૧૮	પાર્ગો	પાર્યા
૨૯૦	૫	સન્મિતિતક	સન્મતિતર્ક
૨૯૩	૩	પથ્ય	પથ્ય
૨૯૫	૫	ધુંસરી	ધુંસરી
,,	૧૪	કે	કે
૨૯૬	૧૮	જનોએ	જૈનોએ
૩૦૬	૧૦	સમ્યક્ત્વંન	સમ્યક્ત્વવંત
૩૧૪	૧૮	જનો	જેનો
૩૧૫	૧૩	प्राग	प्राग्
૩૧૮	૭	ભમરય	ભમરા
૩૨૦	૮	કર્યો	કર્યાં
૩૨૫	૧૬	આ નથી	નથી
૩૨૯	૩	પ્રસ	પ્રસં-
૩૩૨	૧૪	દિશાને-	દિશાને ડાબી
,,	૧૫	ડાબી પૂંઠ -	પૂંઠે
૩૩૨	૨૧	ધનિષ્ઠા	ધનિષ્ઠા
૩૩૩	૨૨	પ્રવેયણાના	પવેયણાના
૩૩૪	૨	સાધુ	સાધુ
૩૩૫	૨૦	સધ્વીનું	સાધ્વીનું.
૩૩૭	૩	પગ અને-	પગઆગળ
૩૩૮	૬	લધુ, સાધ્વી એ-	લધુ,સાધ્વીએ
૩૪૨	૪	पइदिण	पइदिणं
,,	,,	जीट्ठे	जिट्ठे
૩૪૩	૪	मुहेण	मुहेणं
,,	૫	उसग्गं	उस्सग्गं
૩૪૫	૨	कहंमि	कहेमि
૩૪૬	૫	आहागण	आहाराण
૩૪૬	૨૩	કત્તાથ	કૃત્તાથ
૩૪૭	૩	मवी	मवि
,,	૬	निव्वियतिग	निव्वियति
૩૪૭	૭	खडाइ	खंडाइ
૩૪૮	૩	मुत्तं	मुत्तुं
૩૪૮	૭	मणियं	भणियं
૩૪૯	૩	साहुणं	साहूणं
૩૫૦	૨૦	દુક્કડં	દુક્કડં

પ. પૂ. ખાંતિશ્રીજી મહારાજના શિષ્યા
તપસ્વિની તારાશ્રીજી મહારાજ

જન્મ વિ. સં. ૧૯૪૪ આસો વદ ૦)) સુરત.

દિક્ષા વિ. સં. ૧૯૬૦ [redacted] સુદ ૧૧ સુરત

સ્વર્ગવાસ-વિ. સ. ૨૦૧૨ ના માગશર સુદ ૧૪
(અમદાવાદ)

ॐ गुरुभ्यो नमो नमः ।

'તપોમૂર્તિ સાધ્વીજી શ્રીતારાશ્રીજી'

અથવા

'ચારિત્રધર્મનો મહિમા.'

અનાદિ સંસારમાં જીવ જન્મ-મરણાદિનાં અપાર દુઃખો સહન કરતો રહ્યો છે, તેનું મૂળ કારણ મોહ અને અજ્ઞાનની દુર્ઘટ આંધી છે, પરવસ્તુમાં મમત્વ અને આત્માનું અજ્ઞાન, બેના યોગે સુખનો અર્થી પણ જીવ અસહ્ય યાતનાઓ સહવા છતાં, વિવિધ ઉપાયો કરવા છતાં, હજુ સુખી થયો નથી. એ સહુને સ્વાનુભવથી સમજાય તેવું છે.

આવી યાતનાઓમાં પસાર થતા જીવને નદીઘોળ-પાષાણના ન્યાયે કર્મો હલકાં પડતાં અને કાલ, ભવિતવ્યતા, વિગેરેનો પરિપાક થતાં, મમત્વ મંદ પડે છે, અજ્ઞાનની આંધી આછી થાય છે અને કંઈક સ્વાસ્થ્ય પ્રગટ થાય છે ત્યારે જ પોતાના સ્વરૂપનો, સાચા સુખનો અને તેના ઉપાયોનો આદર પ્રગટે છે.

અનાદિ જગતમાં સર્વદા દેવ-ગુરૂ અને ધર્મ રૂપ સામગ્રી તો વિદ્યમાન હોય છે, પણ જીવને તેની ઓળખ કે તેના પ્રત્યે સન્માન જાગતું નથી. કોઈવાર જાગે તો ટકતું નથી, ટકે તો પણ પુરૂષાર્થ કરી શકતો નથી, કરે તો પણ તે પૂર્ણ થતો નથી, મોહ અને અજ્ઞાનના સુભટો જેવા કામ-ક્રોધાદિ દુષ્ટ ભાવો વારંવાર તેને ચલાયમાન કરી સંસારમાં ભટકતો કરી દે છે. એમ અનંતો કાળ

માતાપિતાએ 'પોતાની પુત્રી સંસારનાં સુખોથી આનન્દ ભોગવે' એ ઉદ્દેશથી શા નવલચંદ ઉદેચંદના સુપુત્ર મંછુભાઈ સાથે પરસનબ્હેનનું લગ્ન કર્યું, પણ તેઓને ક્યાં ખબર હતી કે પોતાની પુત્રીનું ભાવિ કેવું છે? લગ્ન થયા પછી તરત જ મંછુભાઈનું અવસાન થયું અને પરસનબ્હેનનો જીવનમાર્ગ બદલાયો. નિમિત્તોની કેવી ઘેરી અસર થાય છે? એક વખતે સંસારને સુખમય માનનારો પણ પ્રસંગને પામીને તીવ્ર વૈરાગી બની જાય છે, પરસનબ્હેન બુદ્ધિમાન હતાં ઉપભોગાન્તરાય કર્મના ઉદયને સમજી ગયાં, મેળવેલી કેળવણી કપરા સંયોગોમાં કોઇ અચિન્ત્ય ઉપકાર કરે છે, સંસારની અસારતા પ્રત્યક્ષ-અનુભવસિદ્ધ થઈ અને ત્યાગ-માર્ગનો આદર પ્રગટ્યો. તે સમયમાં સુરતમાં વિચરતા પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રીસિદ્ધિવિજયજી (વર્તમાનનાં પૂ૦ સંઘ-સ્થવિર દાદા ગુરૂદેવ પૂ૦ આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજય-સિદ્ધિસૂરીશ્વરજી)ની વૈરાગ્યવાહિની ધર્મદેશના સાંભળતાં વૈરાગ્ય દૃઢ થયો અને .ત્રાવંધ પ્રયત્નોથી માતા-પિતાદિની અનુમતિ મેળવી મોટા ઓચ્છવપૂર્વક **વિ૦ સં૦ ૧૯૫૮ના વૈશાખ વદી ૬**ના મંગળ દિવસે તેઓશ્રીના હસ્તે દીક્ષા લઇ અમદાવાદવાળાં પૂ૦ સાધ્વીજી શ્રીવિજયશ્રીજી મહારાજનાં શિષ્યા **સાધ્વીજી શ્રીખાન્તિશ્રીજી** થયાં.

દીક્ષા પછી વિનય, વૈયાવચ્ચ સાથે સંસ્કૃતભાષાનો અભ્યાસ કર્યો અને ધાર્મિકજ્ઞાન પણ સારા પ્રમાણમાં મેળવી લીધું. એટલું જ નહિ પણ ૧૮ વર્ષના દીક્ષા પર્યાયમાં તેઓએ ૭ અટ્ઠાઇઓ, સોળ ઉપવાસ, સિદ્ધિતપ, વાર્ષિકતપ,

વિગેરે નાનો-મોટો અનેક પ્રકારનો બાહ્યતપ પણ કર્યો. વિ. સં૦ ૧૯૬૦માં પૂ૦ અમારાં ગુરૂણીજીને દીક્ષા અપાવી. પોતાનાં ગુરૂણી વૃદ્ધ હોવાથી તેઓની વૈયાવચ્ચમાં ઘણો વખત તેઓ સુરતમાં જ રહ્યાં હતાં. સં૦ ૧૯૬૧માં શ્રીસિદ્ધગિરિજીની યાત્રાર્થે વિચર્યાં, પુનઃ સુરત આવ્યાં, વિ. સં. ૧૯૭૧માં પૂ૦ સા. શ્રીજયન્તીશ્રીજીને દીક્ષા અપાવી. ગુરૂણીજીની અંતિમ આરાધના સુધી સાથે રહ્યાં, પછી દમણ, બોઢાણ વિગેરે સુરત જીલ્લાનાં ગામોમાં ચોમાસાં કરી શ્રીસિદ્ધગિરિજી પધાર્યાં, ત્યાં પૂ૦ સાગરાનંદસૂરીશ્વરજીની નિશ્રામાં અનેક સાધુઓની આગમ વાચના ચાલુ હતી તે અરસામાં આઠ દિવસની સામાન્ય બીમારી ભોગવીને **વિ૦ સં૦ ૧૯૭૬ના જેઠ વદી ત્રીજ**ના દિવસે શ્રીઅરિહંતદેવના અને પરમપાવન ગિરિરાજ શ્રીશત્રુંજયના નામનો જાપ કરતાં **તેઓશ્રીએ નશ્વરદેહને છોડી પરલોક પ્રયાણ કર્યું.** અને આશ્રિતોને કાયમી વિરહ થયો. હવે અમારાં પૂ૦ ગુરૂણીજીનું કંઇક માત્ર વર્ણન કરીએ.

તપોમૂર્તિ પૂ૦ ગુરૂણીજી શ્રીતારાશ્રીજી.

જન્મ-સુરતબંદર કે જે પ્રાચીન શહેર છે, જૈનધર્મની જ્યોત ચીરકાલથી જ્યાં અનેક ભવ્ય આત્માઓને પ્રકાશ આપી રહી છે, અનેક જિનમન્દિરોથી વિભૂષિત અને પૂજ્ય ગુરૂવર્યોના વિહારથી પવિત્ર તે શહેરમાં કંસારા કુટુમ્બમાં વીશા પોરવાડ જ્ઞાતિના ધર્માભિલાષી **શ્રીફુલચંદભાઇ નવલચંદ** નામે શ્રાવક હતા, તેઓને શ્રી**મોતીબ્હેન** અપરનામ **ઝીણીબાઇ** નામે કુલીન અને સદાચારી

પત્ની હતાં, તેઓને ત્રણ પુત્રો ઉપરાન્ત છ પુત્રીઓ હતાં, તે પૈકી **કુસુમ્હેન** કે જેઓ અમારાં ભાવિ ગુરૂ થવાનાં હતાં તેઓનો જન્મ **વિ. સં. ૧૯૪૪ના આસો વદી** ૦)) અર્થાત્ **દિવાળીના મંગળ દિવસે** થયો હતો. પૂર્વ જન્મના સુસંસ્કાર સાથે લઈ આવેલાં કુસુમ્હેન જન્મથી જ ઓજસ્વી હતાં, તેમના જન્મ પછી તેમના કુટુમ્બમાં પણ પ્રતિદિન સુખસામગ્રી આદિ વધવા લાગ્યું. ખરેખર ! આખા કુટુમ્બમાં પણ કોઈ એક આત્માનું પુણ્ય એવું વિશિષ્ટ હોય છે કે જેના બળે સઘળાય સ્વજનાદિ સુખ–સમ્પત્તિ ભોગવે છે. પુણ્યવાનના પુણ્યનું એ પ્રથમ ફળ છે. **ત્રણ વર્ષની ઉમ્મરમાં** કુસુમ્હેન નિત્ય **શ્રીજિનેશ્વરદેવની પૂજા નિયમિત કરવા લાગ્યાં** અને **પાંચ વર્ષની ઉમ્મરે રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરી દીધો.** બાલ્યકાળમાં પણ તેમનો જિનપૂજા, દર્શન, ગુરૂપ્રેમ અને ત્યાગ વિગેરે જોઈ લોકો આશ્ચર્યમુગ્ધ બનતા અને તેઓના પુણ્યની પ્રશંસા કરતા. શિષ્ટ લોકોમાં પ્રશંસા પાત્ર બનેલાં કુસુમ્હેનનું જીવન જેમ જેમ ઉમ્મર વધી તેમ ધર્મના રાગથી રંગાતું રહ્યું અને રખે ભવિષ્યમાં આ રત્ન ચાલ્યુ ન જાય એમ ભય પામેલાં હોય તેમ માતાપિતાએ તેઓનું ન્હાની ઉમ્મરમાં જ સુરતમાં વડાચૌટાના રહીશ શેઠ દેવચંદભાઈના સુપુત્ર નાથાભાઈ સાથે લગ્ન કરી દીધું. કુસુમ્હેન બાલ્ય–કાળથી જ ચેતનાવંત હતાં. સારાસારનો વિવેક સહજ પ્રગટેલો હતો, દાક્ષિણ્યતાના સ્વભાવે લગ્નનો વિરોધ ન કરી શક્યાં પણ ભોગ મહારોગ છે, રોગ એક જ જન્મનો

નાશ કરે છે અને ભોગ અનેક જન્મોને બરબાદ કરે છે, વિગેરે સમજતાં હતાં. વૈરાગ્યથી રંગાએલાં હતાં એથી લગ્ન થવા છતાં **૧૪ વર્ષની નાની** ઉમ્મરમાં જ તેઓએ **જીવન પર્યન્તનું બ્રહ્મચર્ય સ્વીકારી લીધું. ભવિષ્યમાં બન્ધનો વધે નહિ તેની પહેલાંથી વાડ કરી લીધી.** બીજી બાજુ દીક્ષાની ભાવના પ્રગટ કરીને અનુમતિ મેળવવા ઉપાયો કરવા લાગ્યાં, પણ પિતૃપક્ષના અને શ્વસુરપક્ષના કુટુમ્બીઓ જાણે ઠગાયા હોય તેમ પ્રતિપક્ષી બન્યા. અનેક ઉપાયો કરવા છતાં અનુમતિ ન મળી ત્યારે ૧૯૯૦ના કાર્તિક માસમાં તેમણે પૂ૦ સાધ્વીજી મુક્તિશ્રીજીની નિશ્રામાં દીક્ષા માટે પ્રબળ ઉપાયો કર્યા, સ્વયં સાધુવેષ પહેરી લીધો, કુટુમ્બીઓએ તે ઉતરાવી દીધો, તો પણ ઘરમાં સાધુજીવન પાળતાં હોય તેમ 'સચિત્ત સ્પર્શનો પરિહાર' વિગેરે આકરા પરીષહો સહવા લાગ્યાં.

ખરેખર! **આત્મનિશ્ચય એક અલૌકિક બળ છે, તેની સામે દેવો પણ નમી પડે છે તો માનવનું શું ગજું!** આખરે **કમુબહેનની આ દૃઢતાએ કુટુમ્બીઓનાં હૃદય ભેદ્યાં** અને તેઓને દીક્ષા અપાવવા માટે સહુ સંમત થયા, જો કે કમુબહેનને **આ કસોટીમાંથી પસાર થતાં સહન કરવું પડ્યું, પણ તેથી ઉલટું તેઓનું સત્ત્વ વધ્યું, વૈરાગ્ય અગ્નિ પરીક્ષાથી** સોનાની જેમ **ઉજ્જવલ બન્યો.** એમ કહીએ તો ખોટું નથી કે એ રીતે તેઓને ભાવિ ચારિત્રજીવનને ઉજ્જવલ રીતે આરાધવાની ભૂમિકા તૈયાર થઈ. તેઓએ કતારગામમાં સ્વયં દીક્ષાની

તૈયારી કરી અને કુટુમ્બીઓ સન્માનપૂર્વક ત્યાંથી સુરત લઈ આવ્યા, ત્યાં મહોત્સવપૂર્વક દીક્ષાનો ભવ્ય વરઘોડો ચઢાવીને પૂ૦ આચાર્યદેવ શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજીના પ્રથમ શિષ્ય પૂ૦ મુનિરાજ શ્રીરિદ્ધિવિજયજી મહારાજના હસ્તે **વિ૦ સં૦ ૧૯૬૦ના વૈશાખ સુદ ૧૧ના મંગળ દિવસે** ઉપર્યુક્ત **શ્રીક્ષાન્તિશ્રીજી મહારાજની** નિશ્રામાં દીક્ષા અપાવી, તેઓનાં શિષ્યા સા૦ **શ્રીતારાશ્રીજી** નામ રાખ્યું.

દીક્ષા આપવામાં સાથીદાર બનેલા કુટુમ્બીઓએ તેઓનાં ગુરૂણીજીને એક રત્નની જેમ સોંપ્યાં અને તેનું રક્ષણ કરવા પૂર્વક સુંદર ચારિત્રની આરાધના માટે ભલામણ કરી તેઓને પણ કરવા યોગ્ય ભલાભણ કરી સર્વ કૃતાર્થ થયા. **મોહનો ઉદય પ્રાણીને પરાભવ કરે છે ત્યારે કુલીનતા, સૌજન્ય વિગેરે કેટલો ઉપકાર કરે છે તેનું આ પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટાન્ત છે** એ કારણે જ શાસ્ત્રોમાં ઉત્તમ કુળ, જાતિ વિગેરેની ધર્મસામગ્રીમાં ગણત્રી કરી છે. **મોહના ઉદયે મનુષ્ય સંસારનો પક્ષ કરે છે તો પણ જનકુળ અને સુદેવ–ગુરૂ–ધર્મની ઉપાસનાથી તેનો વિવેક નાશ પામતો નથી.** આખરે સત્યને સ્વીકારી કૃતાર્થ બને છે.

બાલ્યકાળથી કસુંબ્હેનનો ધર્મરાગ ઔપચારિક ન હતો પણ તથાવિધ મોહનીયકર્મની મન્દતાથી જાગેલા વૈરાગ્યપૂર્વકનો હતો એમ કહેવું અયુક્ત નથી, કારણ કે દીક્ષા લઈને જ માત્ર તે કૃતકૃત્ય થયાં નથી, પણ દીક્ષા તો આત્માની કેળવણી માટેની નિશાળ છે અને તેમાં રહીને

આત્માનો અનાદિ મેલ ઉતારવાની કળા સાધવાની છે, એમ તે સમજતાં હતાં, માટે દીક્ષા પછી પણ તેમણે કરેલો ઇન્દ્રિઓનો વિજય, નિરભિમાનતા, આકરો તપ, પરોપકાર પરાયણતા, દાક્ષિણ્યતા, વિગેરે ગુણો આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવા કેળવ્યા હતા. તેનું ટૂંકું વર્ણન હવે કરીશું.

વિહાર, આરાધના, ચાતુર્માસ અને શિષ્યાઓ–ગૃહસ્થ જીવનમાં તેમણે વ્યવહારિક કેળવણી ઉપરાન્ત સાત વર્ષની નાની ઉમ્મરમાં જ પંચપ્રતિક્રમણ, નવસ્મરણ વિગેરે ધાર્મિક અભ્યાસ કરી લીધો હતો. **સાતમા વર્ષથી જ પ્રતિદિન સામાયિક, ઉભય ટાઇમ પ્રતિક્રમણ, દેવપૂજા, નવપદજીની શાશ્વતી ઓળી, જ્ઞાન પઞ્ચમીનો તપ, દીવાળીપર્વના છટ્ઠની આરાધના શરૂ કરી હતી. દશમા વર્ષથી વીશસ્થાનક તપનો પ્રારંભ અને બાર વર્ષની ઉમ્મરે પ્રથમ અટ્ઠાઇનો મહામંગળકારી તપ કર્યો હતો, કર્મસૂડણતપની આઠ ઓળી તો ત્યારે પૂર્ણ કરી હતી,** ઉપરાન્ત **દશ પચ્ચક્ખાણનો તપ પણ કર્યો હતો. જન્મથી અગીઆરમા વર્ષે શ્રીસિદ્ધગિરિરાજની નવાણું યાત્રા કરી હતી** અને **ત્યારથી જીવનભર ભોજનમાં સચિત્તનો ત્યાગ કર્યો હતો.**

દીક્ષા પછી ગુરૂની વૈયાવચ્ચ અને વિનય સાથે ધાર્મિક અભ્યાસ વિગેરે અભ્યન્તર તપ શરૂ કર્યો. ચાતુર્માસ પૂર્ણ થતાં વડીદીક્ષા માટે પૂ૦ ગુરૂણીની સાથે વિહાર કરતાં વડોદરા પાસે **છાણી** ગયાં અને ત્યાં બિરાજમાન

(તે કાળે) પૂજ્ય પંન્યાસજી મહારાજ શ્રીસિદ્ધિવિજયજી ગણિવર પાસે યોગોદ્વહન કરીને વડીદીક્ષા કરાવી. એ પ્રસङ્ગે તેઓનાં કુલીન માતાપિતાએ પણ જીવનભરનું બ્રહ્મચર્ય સ્વીકાર્યું, ત્યાંથી સં૦ ૧૯૬૧માં સુરત ગયાં, ચાતુર્માસ પણ ત્યાં કર્યું. એ ચાતુર્માસમાં સોળ છટ્ઠ કર્યા, તેઓના તપની વિશિષ્ટતા હતી કે તેઓ અટ્ઠમ સુધીનો દરેક તપ ચારે આહારના ત્યાગથી કરતાં, એકાસણાં, બેસણાં કે આયંબિલ વિગેરે પણ ઠામચોવિહાર કરતાં. ચાતુર્માસ પછી ગુરૂણી સાથે સિદ્ધાચલજી ગયાં. ત્યાં નવ્વાણુ યાત્રા કરી, સં૦ ૧૯૬૨નું ચોમાસું ત્યાં કર્યું, તેમાં છ વિગઇઓનો મૂળથી ત્યાગ કરવા સાથે સિદ્ધિતપ કર્યો. સં૦ ૧૯૬૩નું ચાતુર્માસ પણ ત્યાં રહ્યાં અને ચારે મહિના છ વિગઇઓના ત્યાગ સાથે સમવસરણની બારીઓનો તથા સિંઘાસનનો તપ કર્યો જાણે ગિરિરાજની છાયામાં કર્મ તોડવાની તીવ્ર ભાવના હોય તેમ સં૦ ૧૯૬૪નું ચાતુર્માસ પણ ત્યાં રહી છ વિગઈઓના ત્યાગપૂર્વક ચડતા ઉપવાસથી સત્તરમા ભગવાન સુધીના કુલ ૧૫૩ ઉપવાસ ચોવિહારથી કર્યા અને એ ત્રણવર્ષોમાં શ્રીગીરિરાજની નવાણુયાત્રાઓ પાંચ વાર કરી.

એમ કર્મનો ભાર હલકો કરી હલકા (નાજુક) શરીરવાળાં બનેલાં સા૦ તારાશ્રીજી વિહાર કરીને ભરૂચ જીલ્લામાં જનોર ગયાં. ત્યાં સં૦ ૧૯૬૫–૧૯૬૬ બે ચોમાસાં કર્યાં, પછી સં૦ ૧૯૬૭ સં૦ ૧૯૬૮ નાં બે ચોમાસાં સીનોર

(તા. વડોદરા)માં કર્યાં. ત્યાંથી વિ૦ સં૦ ૧૯૬૯માં વિહાર કરી બોરસદ ગયાં; ત્યાં વીસનગરીઆ શા. નગીનદાસ વેણીચંદનાં સુપુત્રી **પરસનબ્હેનને અષાઢ સુદ ૬ દીક્ષા અપાવી, પોતાનાં પ્રથમ શિષ્યા સા૦ કંચનશ્રીજી નામ રાખ્યું**, ચોમાસું ત્યાં રહ્યાં અને સં૦ ૧૯૭૦નું ચાતુર્માસ ખંભાત કરી અમદાવાદ ગયાં. ત્યાં સં. ૧૯૭૧ ના **ચાતુર્માસમાં ડહેલાવાળા પૂ૦ પં. શ્રી ધર્મવિજયજી ગણિવરની નિશ્રામાં ઉત્તરાધ્યયન અને આચારાંગ સૂત્રોના યોગ કર્યા.** સં૦ ૧૯૭૨નું ચાતુર્માસ પાટણ કર્યું, સં૦ ૧૯૭૩નું ચાતુર્માસ ધોલેરા કર્યું, સં૦ ૧૯૭૪નું ચાતુર્માસ બારડોલી તાલુકાના વરાડ ગામે કર્યું; ત્યાંથી વિહાર કરી સં. ૧૯૭૫માં **જનોરમાં બ્હેન પાર્વતીને દીક્ષા અપાવી પોતાનાં શિષ્યા સા૦ પદ્માશ્રી** નામ રાખ્યુ, ત્યાંથી વિહાર કરી સં૦ ૧૯૭૫નું ચોમાસું સુરત પાસે રાંદેરમાં કર્યું. ચોમાસા પછી શ્રી**કેસરીયાજી તીર્થની યાત્રા** કરી સં૦ ૧૯૭૬નું ચોમાસું અમદાવાદમાં કર્યું. એ વર્ષમાં જ ચાતુર્માસ પહેલાં પોતાનાં ગુરૂણીજી જેઠ વદ ૩ ના રોજ શ્રીપાલીતાણામાં કાલધર્મ પામ્યાં અને એક આશ્રય તૂટી ગયો. ધૈર્ય અને સત્ત્વથી સ્વાશ્રયી બનેલાં પૂ. સા૦ તારાશ્રીજીએ 'સંયોગનો વિયોગ અવશ્ય થાય જ છે,' એ વિવેકથી મનને શાન્ત કર્યું. તેઓના કાલધર્મ નિમિત્તે અમદાવાદ ડાહીની ખડકી નામે પ્રસિદ્ધ પોળના શ્રીજિનમન્દિરમાં શ્રાવકોએ અટ્ઠાઈ મહોત્સવ ઉજવ્યો અને ત્યાં રહી ચોમાસામાં પોતાનાં **ગુરૂબ્હેન સા૦ શ્રી–**

જયન્તીશ્રીજીને; **મોટા યોગ પૂ૦ આ૦ મહારાજ શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજી પાસે કરાવ્યા.** સં૦ ૧૯૭૮ માં સાણંદ અને સં૦ ૧૯૭૯માં સુરત દેશાઈ પોળમાં ચોમાસું કર્યું. ત્યાં પોતાનાં ગુરૂજીનાં પુસ્તકોનો ભણ્ડાર તેઓની ભક્તિ-સ્મૃતિ નિમિત્તે તેઓના નામથી કરાવરાવ્યો. સં૦ ૧૯૮૦નું ચાતુર્માસ સાણંદ કર્યું. ત્યાં ચાતુર્માસમાં પૂ૦ આ૦ મ૦ શ્રીવિજયસિદ્ધિસૂરીશ્વરજીની છાયામાં ઉપધાન થયાં ત્યારે શ્રાવિકાઓને આરાધના કરાવી. ત્યાંથી પાલીતાણા જઈ **ગિરિરાજની નવાણુ યાત્રા કરી** પાછા ફરી સં૦ ૧૯૮૧-૧૯૮૨નું ચાતુર્માસ સુરતમાં કર્યું. સં૦ ૧૯૮૩ માં ચાતુર્માસ રાંદેર કરી પાટણવાળા **સંઘવી નગીનદાસ કરમચંદના છરીપાલતા સંઘ સાથે કચ્છ, વાગડ, ભદ્રેસરતીર્થ તથા જુનાગઢ ગિરનારજી વિ.ની યાત્રા કરી** અમદાવાદ આવ્યાં. ત્યાંથી ૧૯૮૪નું ચાતુર્માસ લીંચ અને ૧૯૮૫ નું અમદાવાદ કર્યું. વિ૦ સં૦ ૧૯૮૬માં ધોલેરા માં **ભુરીબ્હેનને દીક્ષા અપાવી. સા૦ ભુવનશ્રી** નામ રાખી પોતાનાં શિષ્યા બનાવ્યા, ચોમાસું અમદાવાદ કર્યું. ત્યાં સં૦ ૧૯૮૭ વૈશાખ સુદ ૩ ચાલીસ હજારવાળા શા. હરીલાલ નાગરદાસની પુત્રી મણીબ્હેનને દીક્ષા અપાવી સા૦ કંચનશ્રીનાં શિષ્યા તરીકે **સા૦ શ્રીમલયાશ્રીજી** નામ રાખ્યું. સં૦ ૧૯૮૭નું ચાતુર્માસ સુરત કર્યું. ત્યાં **શ્રીવર્દ્ધમાનતપનો આરમ્ભ કર્યો, ૧૧ ઓળી લાગટ કરી, છેલ્લે નવ ઉપવાસ કર્યા.** સં૦ ૧૯૮૮માં પાટણવાળા શા. મણીલાલ નાગરદાસનાં ધર્મપત્ની **ચંચળબ્હેનને** દીક્ષા અપાવી **સા૦**

શ્રી ચારૂલતાશ્રી નામ રાખી સા૦ શ્રીકંચનશ્રીજીનાં શિષ્યા કર્યાં તેની સાથે જ તેમની **બે પુત્રીઓ** બ્હેન **વસુમતી વર્ષ ૧૧,** બ્હેન **યશોમતી વર્ષ** ૯ બન્નેને દીક્ષા અપાવી અનુક્રમે **સા૦ વિદ્યાશ્રીજી અને સા૦ જયાશ્રીજી નામ રાખી સા. ચારૂલતાશ્રીજીનાં શિષ્યાઓ કર્યાં.** તે ચોમાસું સુરતમાં કરી અમદાવાદ આવી સં૦ ૧૯૮૯નું ચાતુર્માસ કર્યું. સં. ૧૯૯૦ના પોષ સુદ ૧૧ પાટણવાળા શા. ચુનીલાલ ન્યાલચંદનાં ધર્મપત્ની **રૂખીબ્હેનને** દીક્ષા આપી **પોતાનાં શિષ્યા સા૦ શ્રીરંજનશ્રી** નામ રાખ્યુ. પછી સા૦ મલયાશ્રીજીના વાર્ષિક તપના પારણા માટે શ્રીસિદ્ધાચળજી ગયાં, **નવાણુ યાત્રાઓ કરી** ચોમાસું પણ ત્યાં કર્યું, ત્યાંથી શ્રીગિરનારજી ગયાં. અને ત્યાં ૯૯ યાત્રાઓ કરી સં૦ ૧૯૯૧નું ચાતુર્માસ માંગરોળ કર્યું, ત્યાંથી અમદાવાદ આવી સં. ૧૯૯૨–૧૯૯૩નાં ચાતુર્માસ ત્યાં જ કરી મારવાડ પ્રદેશની યાત્રાએ ગયાં, પાછાં ફરીને સં. ૧૯૯૪નું ચાતુર્માસ બોરસદ કર્યું, અમદાવાદ આવી પુનઃ કાવી ગંધારતીર્થોની યાત્રા કરી સં૦ ૧૯૯૫નું ચાતુર્માસ સુરત કર્યું, પછી દમણ, દહેણું વિગેરેની યાત્રા કરી પુનઃ સુરત આવી છોટુભાઈ મંછુભાઈનાં ધર્મપત્ની **રમણબ્હેનને દીક્ષા અપાવી પોતાનાં શિષ્યા સા. શ્રીરાજેન્દ્રશ્રીજી નામ રાખ્યું.** સં. ૧૯૯૬નું ચોમાસું સુરત કર્યું. પછી અમદાવાદ ગયાં અને સં૦ ૧૯૯૭, ૧૯૯૮, ૧૯૯૯, એમ ત્રણ ચોમાસાં ત્યાં રહ્યાં, સં. ૨૦૦૦માં બોરસદમાં **પુષ્પા બ્હેનને દીક્ષા અપાવી સા૦**

રત્નપ્રભાશ્રી નામ આપી સા૦ મલયાશ્રીજીનાં શિષ્યા કર્યાં. પછી સુરતવાળા ઝવેરી મગનલાલ નવલચંદના ઉદ્યાપન પ્રસઙ્ગે સુરત ગયાં, ચોમાસું પણ ત્યાં રહ્યાં અને સં. ૨૦૦૧માં ત્યાં દક્ષિણવાળાં બાલબ્રહ્મચારિણી **કાન્તાબ્હેનને** દીક્ષા અપાવી **સા. ચારૂલતાશ્રીનાં શિષ્યા સા. જય-લતાશ્રી** નામ રાખ્યુ. સુરતથી અમદાવાદ આવી સા. શ્રીવિદ્યાશ્રીના વાર્ષિક તપના પારણા માટે પાલીતાણા ગયાં. નવાણુ યાત્રા કરી ચોમાસું પણ ત્યાં કરી અમદાવાદ આવ્યાં, ત્યાંથી સં. ૨૦૦૨નું ચોમાસું બોરસદ રહ્યાં. ત્યાંથી ગંધા-રતીર્થની યાત્રા કરી સુરતમાં છોટુભાઈ મંછુભાઇને પ્રતિષ્ઠા કરવાની હોવાથી સુરત ગયાં. સં. ૨૦૦૩ની સાલનું ચોમાસું ત્યાં કરી, દમણની યાત્રા કરી અમદાવાદ આવ્યાં, ત્યાં ૨૦૦૪નું ચોમાસું કર્યું, ચોમાસા પછી બોરસદના શા. માણેકલાલ ફૂલચંદનાં બાલબ્રહ્મચારિણી પુત્રી **સુશીલાબ્હેનને** દીક્ષા અપાવી પોતાનાં શિષ્યા **સા૦ મૃદુલાશ્રી નામ** આપ્યું. વિહાર કરી સુરત ગયાં, ત્યાં સં૦ ૨૦૦૫ના ફાગણ સુદ ૩ ચમ્પકલાલ ઝવેરચંદનાં બાલબ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **કુસુ-મબ્હેનને** દીક્ષા અપાવી સા૦ **વિદ્યાશ્રીજીનાં શિષ્યા સા૦ ચંદ્રગુપ્તાશ્રી** નામ આપ્યુ, અમદાવાદ આવી ચોમાસું ત્યાં કર્યું, પુનઃ સં૦ ૨૦૦૬માં સુરત ગયાં, ત્યાં માગસર સુદ ૧૦ના દિને સુખડીઆ મોહનલાલ મગનલાલનાં બાલ બ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **તરૂલતાબ્હેનને** પૂ૦ આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયરામચંદ્રસૂરિજીના હસ્તે દીક્ષા અપાવી **પોતાનાં શિષ્યા સા. દક્ષાશ્રી** કર્યાં, વિહાર કરી જલાલપુર ગયાં,

ત્યાં શા. જીવરાજ હજારીમલનાં બાલબ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **કુસુમબ્હેનને** ફાગણ સુદ ૧૩ પૂ૦ આ.શ્રીવિજયભુવન-તિલકસૂરિજીના હાથે દીક્ષા અપાવી **સા૦ વિદ્યાશ્રીનાં શિષ્યા સા૦ વિદ્યુત્પ્રભાશ્રી** નામ આપ્યું. વિહાર કરી અમદાવાદ આવ્યાં, ત્યાં સુરતવાળા હીરાભાઇ ઘેલાભાઈનાં બાલબ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **પુષ્પાબ્હેનને** પૂ૦ દાદામહારાજના હાથે વૈશાખ સુદ ૬ના દિને દીક્ષા અપાવી **પોતાનાં શિષ્યા સા. શ્રીરક્ષાશ્રી** કર્યાં. ત્યાંથી બોરસદ ગયાં, ત્યાં સીસવાવાળા અમૃતલાલ અમીચંદનાં બાલબ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **ધીરજબ્હેનને** દીક્ષા અપાવી **સા. કંચનશ્રીનાં શિષ્યા સા. કમળપ્રભાશ્રી** નામ રાખ્યું. ત્યાંથી અમ-દાવાદ આવી ચોમાસું કરી ત્યાંથી સાચા દેવની પ્રતિષ્ઠા પ્રસઙ્ગે માતર ગયાં, ત્યાંથી બોરસદ જઈ શા. માણેકલાલ ફીલાચંદનાં બાલબ્રહ્મચારિણી સુપુત્રી **પુષ્પાબ્હેનને** વૈશાખ સુદ ૧૫ દીક્ષા અપાવી **પોતાનાં શિષ્યા સા. નયપ્રભાશ્રી** કર્યાં, ત્યાંથી અમદાવાદ આવ્યાં. સં. ૨૦૦૭-૨૦૦૮નાં ચોમાસાં ત્યાં કર્યાં, સં. ૨૦૦૯માં બીમારી આવી, પેટમાં સામાન્ય ગાંઠ જેવું દર્દ થયું, મહા માસમાં અશાતાવેદ-નીયનું જોર વધ્યું. ૨૦૦૮માં ચોમાસા માટે પાલીતાણા તથા મારવાડ પ્રદેશમાં ગયેલાં સા૦ કંચનશ્રીજી, સા. ચારૂ-લતાશ્રીજી શીઘ્ર વિહાર કરી અમદાવાદ આવી પહોંચ્યાં. પુનઃ પુણ્યોદય તપોબળે દર્દ મન્દ પડ્યું અને **બાહ્ય ઔષધની ઉપેક્ષા કરી વર્ધમાનતપની ૬૦-૬૧-૬૨ ત્રણ ઓળી લાગટ કરી-ડોકટરો-વૈદ્યો અને ભક્તગણ**

તેમની શ્રદ્ધાને જોઈ આશ્ચર્ય પામ્યા. એક જ શ્રદ્ધા હતી કે તપથી કર્મો ખપે ત્યારે જ રોગ શમે, બાહ્ય ઔષધ તો અપવાદ છે, નિમિત્ત માત્ર છે. વીતરાગદેવનું ઔષધ સર્વ રોગોને હણી શાશ્વત આરોગ્ય આપી શકે છે તો તેની ઉપેક્ષા કેમ કરાય? ચાલુ માંદગીમાં છ મહિનાથી પણ વધુ ઠામચોવિહાર આંબીલ અને ચિત્તની પ્રસન્નતા સત્ત્વશાળીઓને પણ આશ્ચર્યચકિત કરી દેતી હતી. એથી ય વધુ તો અનુમોદનીય એ હતું કે દાક્ષિણ્યગુણનિધિ તેઓએ સા. ચારૂલતાશ્રી આદિને જવાની અનિચ્છા છતાં સંઘના આગ્રહથી ડભોઇ ચાતુર્માસ માટે મોકલ્યાં. સં. ૨૦૦૯નું ચોમાસું અમદાવાદમાં આરાધનાપૂર્વક પૂર્ણ કર્યું અને સં. ૨૦૧૦માં મહા વદ ૨ના રોજ બોરસદમાં બાલબ્રહ્મચારિણી બ્હેન ઇન્દુને મુનિ શ્રીકૈલાસવિજયજીના હસ્તે દીક્ષા અપાવી પોતાનાં છેલ્લાં શિષ્યા સા. મોક્ષાનન્દશ્રીજી નામ આપ્યું. તે વર્ષે વર્ધમાનતપની ૬૩-૬૪ એ ઓળી કરી, ચોમાસા માટે સંઘના આગ્રહથી સં૦ ૨૦-૧૦ના ચાતુર્માસ માટે સા૦ ચારૂલતાશ્રી આદિને પાલીતાણા અને સા૦ રત્નપ્રભાશ્રી આદિ ત્રણને બોરસદ મોકલ્યાં, ગુરૂણીની માંદગી છતાં તેઓની ઈચ્છાને માન આપી દુઃખાતા દીલે સાધ્વીજીઓ ગયાં. એમ જાણે ભવિષ્યનો વિરહ વેઠવાની તેઓમાં શક્તિ ખીલવવા માટે જ આ પ્રયોગ કરતાં હોય તેમ માંદગી છતાં પોતાની પાસે થોડાં સાધ્વીજીને રાખી બીજાને વિહાર કરાવતાં જ રહ્યાં.

પોતે અમદાવાદમાં માંદગીમાં પણ ખૂબ આરાધના કરી ચોમાસું નિર્વિઘ્ને પૂર્ણ થયું. સં૦ ૨૦૧૧માં તેઓનાં ગુરૂ-બ્હેનને બીમારી થઈ. તેમની પાસે રહી પોતે બીમાર છતાં સુન્દર આરાધના કરાવી. તેઓશ્રીનો પરિચય પણ અહીં આપવા જેવો છે.

સાધ્વીજી શ્રીજયન્તીશ્રી.

સુરત શહેરના સુશ્રાવક કાલીદાસનાં ધર્મપત્ની શિવ-કોરબ્હેનની કુક્ષિથી તેઓનો જન્મ થયો હતો. ગૃહસ્થપ-ણાનું નામ ખીમકોરબ્હેન હતું, તેઓને એક ભાઈ અને બીજાં ત્રણ બ્હેનો હતાં, ભોગ કર્મના ઉદયે લગ્ન થયા પછી એક પુત્રનો જન્મ થયો અને પતિ મરણ પામ્યા, વૈરાગી છતાં સંસારનાં બન્ધનથી બંધાએલાં તેઓ દીક્ષા લઈ શકયાં નહિ. ૧૯ વર્ષની ઉમ્મરે પુત્ર પણ મરણ પામ્યો. સંસારની કેવી વિચિત્ર દશા છે, જેના પાલન-પોષણ અને રક્ષણમાં મનુષ્ય મોંઘું જીવન ગુમાવે છે તે અનિત્ય વસ્તુ ક્ષણમાં ચાલતી થાય છે અને અનેક વ્યર્થ આશાઓના મ્હેલો તૂટી પડે છે. ખીમકોર બ્હેનને પુત્રના મરણથી વૈરાગ્ય વધુ દૃઢ થયો અને બન્ધન તૂટી જવાથી પોતાની લક્ષ્મીનો જિનમૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા, ઉદ્યાપન, અષ્ટોતરી મહોત્સવ, વિગેરે ધર્મકાર્યોમાં વ્યય કરી પૂ૦ ગુરૂણીજી શ્રીખાન્તીશ્રી મહા-રાજની શિષ્યા સા૦ જયન્તીશ્રી નામ રાખી દીક્ષિત થયાં. તેઓનાં બીજાં બ્હેનો પૈકી હીરાકોર બ્હેન પણ પૂ૦ શ્રી-મોહનલાલજી મહારાજની આજ્ઞાવર્તી સા૦ હેમશ્રી પાસે

પ્રતિક્રમણ કર્યું, સંથારાપોરિસી ભણાવી શયન કર્યું, શરીરને અસમાધિ ભલે હોય, તેઓને તો ઉંઘ કે અસમાધિ કંઈ હતું જ નહિ, ધ્યાનમાં લીન બન્યાં, અન્ય સાધ્વીઓ કેટલાંક નિદ્રાધીન થયાં, કેટલાંક પાસે બેસી રહ્યાં, રાત્રિના સાડા અગીઆર વાગતાં પૂછ્યું, 'કેટલા વાગ્યા ?' પાસે બેઠેલાં સા૦ શ્રીકંચનશ્રીએ કહ્યું, 'બાર હવે વાગશે, કંઇ કામ હોય તો કહો, આપને પડખું બદલવું છે ?' હા, કહી અને પડખું ફેરવાવ્યું. કંઈક શ્વાસોચ્છ્વાસ વધ્યા, સાધ્વીજીઓ બધાં જાગ્રત થઈ ગયાં અને દશ મિનીટ પછી શ્રીસિદ્ધાચળજીનું, શ્રીગિરનારજીનું અને શ્રીપંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મહામંત્રનું ધ્યાન કરતાં આંખ મીંચી તે મીંચી, છેલ્લો શ્વાસ પૂર્ણ થયો અને કાયમી વિરહ થયો.

એમ અમારો પૂ૦ ઉપકારી આધાર ચાલ્યો ગયો, આજે પણ તેઓના ઉપકારનાં ઋણી અમે જ્યારે જ્યારે તેમની સ્મૃતિ થાય છે ત્યારે ભાવવન્દન કરી સન્તોષ માનીએ છીએ.

ઉપસંહાર–તેઓ પર્યુષણા મહાપર્વની આરાધના માટે પ્રતિવર્ષે અટ્ઠાઈનો તપ કરતાં, છેલ્લાં વીશેક વર્ષ છોડીને ૧૨ વર્ષની ઉમ્મરથી પ્રતિવર્ષે અટ્ઠાઇઓ કરી હતી, છેલ્લાં ૨૫ વર્ષોમાં પ્રતિદિન દિવસે ત્રણ કલાક ચારે આહારનો ત્યાગ કરતાં, બાહ્ય ઉપચાર તરીકે કોઈ તેલ, બામ વિગેરે પણ ચોળાવતાં નહિ.

તેઓ અલ્પ કપાયી હતાં, કદી પણ તેમના વચનમાં કે વદનમાં વિકાર થતો નહિ, અર્થાત્ તેઓની સદૈવ મધુર

અને હિતકર વાણી તથા પ્રસન્ન મુખાકૃતિ કદી પણ ન ભૂલાય તેવી હતી.

પોતાના આશ્રિત વર્ગના આત્મ વિકાસ માટે સતત પ્રયત્નશીલ હતાં. એટલું જ નહિ, ગુરૂ તરીકે વડીલ છતાં પોતાની મર્યાદાને જાળવીને હંમેશાં ન્હાનામાં ન્હાનાં સાધ્વીની પણ સંભાળ ભાવપૂર્વક રાખતાં. પઠન–પાઠન વિગેરે શાસ્ત્રાભ્યાસ વિગેરેમાં સર્વને અનુકૂળતા આપવા માટે કોઈ કોઈ વાર ભણનારાઓનું કાર્ય પણ પોતે કરી લેતાં.

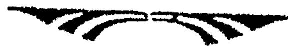
ગુરૂભક્તિ અને દેવદર્શનની પ્રીતિ તો અવર્ણનીય હતી. સવારે હરરોજ શહેરનાં મુખ્ય ગણાતાં મંદિરોમાં જિનદર્શન કર્યા વિના કે અમુક ઉપાશ્રયોમાં બિરાજમાન પોતાના ઉપકારી ગુરૂઓને વન્દન કર્યા વિના તેઓને સન્તોષ થતો જ નહિ, એક વાર જવા છતાં વન્દન ન થયું હોય તો ફરી જાય, તેમ છતાં ન મળે તો ગુરૂના આસનને વન્દન કરે, એમ એ પરમ ઉપકારી દેવ–ગુરૂના આલમ્બને આરાધક બનેલાં પોતે વૃદ્ધાવસ્થા સુધી પણ એ નિત્યકર્મમાં ખૂબ ઉત્સાહ ધરાવતાં. અધિકારી છતાં ગમે તે સારી વસ્તુનો ઉપયોગ પોતે નહિ કરતાં બીજાને આપવામાં પોતાનૃં કર્તવ્ય માનતાં.

ઔચિત્ય ગુણ એમના જીવનનો શણગાર હતો, અન્ય સમુદાયના પણ દીક્ષાદિ શુભ પ્રસંગે સ્વયં હાજર રહેતાં, અન્ય ઉપાશ્રયમાં કોઈ સાધ્વીને બીમારી કે અગવડ હોય ત્યારે તો બધું કાર્ય છોડી ત્યાં પહોંચી જતાં, તે પણ અડધો કલાક માત્ર વ્યવહાર સાચવવા પુરતું જ નહિ

સા. શ્રીખાન્તીશ્રીજીનો શિષ્યાદિ પરિવાર

ગુરૂનું નામ	શિષ્યાઓ
×સા૦ ખાન્તીશ્રીજી	૧–×સા૦ તારાશ્રીજી ૨–×સા૦ જયન્તીશ્રીજી
×સા૦ તારાશ્રીજી	૧–સા૦ કંચનશ્રી, ૨–×સા૦ રંજનશ્રી ૩–સા૦ રાજેન્દ્રશ્રી ૪–સા૦ મનોરમાશ્રી× ૫–મૃદુલતાશ્રી ૬–દક્ષાશ્રીજી ૭–સા૦ રક્ષાશ્રીજી ૮–સા૦ નયનપ્રભાશ્રીજી ૯–સા૦ મોક્ષાનન્દાશ્રીજી.
×સા૦જયન્તીશ્રી	૧–સા૦ પ્રજ્ઞાશ્રીજી ૨–સા૦ પ્રવીણશ્રી.
સા૦ કંચનશ્રી	૧–સા૦ મલયાશ્રી× ૨–સા૦ ચારૂલતાશ્રી ૩–સા૦ કમલપ્રભાશ્રી
સા૦ મલયાશ્રી×	સા૦ રત્નપ્રભાશ્રી.
સા૦ ચારૂલતાશ્રી	૧–સા૦ વિદ્યાશ્રી, ૨–સા૦ જયાશ્રી, ૩–સા૦ જયલતાશ્રી
સા૦ વિદ્યાશ્રી	૧–સા૦ ચંદ્રગુપ્તાશ્રી, ૨–સા૦ વિદ્યુતપ્રભાશ્રી

× નિશાનીવાળાં કાળધર્મ પામેલાં છે.

॥ अर्ह ॥

अनन्तलब्धिनिधानाय श्रीगौतमस्वामिने नमः ।

। सुगृहीतनामधेयश्रीविजयसिद्धिसूरीश्वरेभ्यो नमः।

श्रमण क्रिया सूत्रसन्दर्भः सार्थः

॥ श्रीऋषिमण्डलस्तोत्रम् ॥

(વિનયાદિ ગુણવાળા યોગ્ય આત્માને ઓછામાં ઓછાં ત્રણ આયંબિલ કર્યા પછી આ સ્તોત્રને વાંચવા ભણવા માટે અધિકારી કહ્યો છે.)

आद्यन्ताक्षरसंलक्ष्य-मक्षरं व्याप्य यत्स्थितम् ।
अग्निज्वालासमं नाद-बिन्दु-रेखासमन्वितम् ॥ १ ॥
अग्निज्वालासमाक्रान्तं, मनोमलविशोधनम् ।
देदीप्यमानं हृत्पद्मे, तत्पदं नौमि निर्मलम् ॥ २ ॥

અર્થ:—પહેલા અને છેલ્લા (અ–હ) અક્ષરોથી જે ઓળખાય છે, તેની વચ્ચે સર્વ અક્ષરો રહેલા હોવાથી જે સર્વ અક્ષરોમાં વ્યાપક રહેલું છે, અને જે અગ્નિની જ્વાલા સમાન, નાદ એટલે અર્દ્ધચંદ્રકાર (ˇ), બિન્દુ અને રેખા (રેફ) (ˇ) થી સુશોભિત છે (૧)

અગ્નિની જ્વાલાની જેમ હૃદયકમળમાં વ્યાપીને રહેલું તે 'अर्हं' પદ મનના સર્વ મેલની શુદ્ધિ કરનારૂં છે, તે દેદીપ્યમાન અને નિર્મળ 'अर्हं' પદને હું નમસ્કાર કરૂં છું. (૨)

अर्हमित्यक्षरं ब्रह्म, वाचकं परमेष्ठिनः
सिद्धचक्रस्यादिबीजं, सर्वतः प्रणिदध्महे ॥ ३ ॥
ॐ नमोऽर्हद्भ्य ईशेभ्य, ॐ सिद्धेभ्यो नमो नमः
ॐ नमः सर्वसूरिभ्य, उपाध्यायेभ्य ॐ नमः ॥ ४ ॥
ॐ नमः सर्वसाधुभ्य, ॐ ज्ञानेभ्यो नमो नमः
ॐ नमस्तत्त्वदृष्टिभ्य-श्चारित्रेभ्यस्तु ॐ नमः ॥ ५ ॥
श्रेयसेऽस्तु श्रियेऽस्त्वेत-दर्हदाद्यष्टकं शुभम् ।
स्थानेष्वष्टसु विन्यस्तं, पृथग् बीजसमन्वितम् ॥ ६ ॥

'अर्हं' એવું એ પદ અક્ષર (અવિનાશી) છે, બ્રહ્મ (સિદ્ધ)સ્વરૂપ છે, અરિહંતાદિ પંચ પરમેષ્ઠિનું વાચક છે, અને શ્રી સિદ્ધચક્ર મંડળના મધ્યમાં રહેલું તે સિદ્ધચક્રનું પ્રથમ બીજ છે (સિદ્ધચક્રનાં બીજાં સર્વ પદો એમાં વ્યાપેલા છે), તેનું અમે સર્વ પ્રકારે પ્રણિધાન (પ્રાર્થના-ધ્યાન) કરીએ છીએ. (૩)

હવે એજ પ્રણિધાન કરતાં કહે છે કે—

૧ ઈશ્વર એવા અરિહંતને હું પ્રણવ પૂર્વક નમસ્કાર (ॐ नमः) કરૂં છું, એ રીતે ૨–સિદ્ધોને 'ॐ नमो नमः' ૩–સર્વ આચાર્યોને 'ॐ नमः', ૪–શ્રી ઉપાધ્યાયોને 'ॐ नमः', ૫ સર્વ સાધુઓને 'ॐ नमः', ૬–શ્રી જ્ઞાન-ગુણને 'ॐ नमः', ૭–શ્રી તત્ત્વદૃષ્ટિ (સમ્યગ્ દર્શન) ગુણને 'ॐ नमः', અને ૮–શ્રી ચારિત્ર ધર્મને પણ 'ॐ नमः' નમસ્કાર કરૂં છું. (૪–૫)

आद्यं पदं शिखां रक्षेत्, परं रक्षेत्तु मस्तकम् ।
तृतीयं रक्षेन्नेत्रे द्वे, तुर्यं रक्षेच्च नासिकाम् ॥ ७ ॥
पञ्चमं तु मुखं रक्षेत्, षष्ठं रक्षेच्च घण्टिकाम् ।
सप्तमं रक्षेन्नाभ्यन्तम्, पादान्तं रक्षेच्चाष्टमम् ॥ ८ ॥
"ॐ ह्राँ ह्रीँ ह्रुँ ह्रूँ ह्रेँ ह्रैँ ह्रौँ ह्रः"
ॐ अ-सि-आ-उ-सा-ज्ञान-दर्शन-चारित्रेभ्यो ह्रीँ नमः॥

જુદા જુદા બીજાક્ષરોથી (હ્રાઁ હ્રીઁ વિગેરેથી) યુક્ત (નીચે કહીશું તે શિખા વિગેરે) આઠ સ્થાનોમાં સ્થાપન કરેલું અર્હત્-સિદ્ધ આદિ આઠ પદોનું એ શુભ અષ્ટક કલ્યાણને કરનારૂં તથા બાહ્ય-અભ્યન્તર લક્ષ્મીને કરનારૂં થાઓ ! અર્થાત્ કલ્યાણ અને લક્ષ્મીને કરો. (૬)

હવે આઠ સ્થાનોમાં આઠ પદોની સ્થાપના સાથે પ્રણિધાન કરે છે.

પહેલું (અરિહંત) પદ મસ્તકની શિખાનું રક્ષણ કરો, બીજું (સિદ્ધ) પદ મસ્તકનું રક્ષણ કરો, ત્રીજું (સૂરિપદ) બે નેત્રોની રક્ષા કરો; અને ચોથું (ઉપાધ્યાય) પદ; નાસિકાની રક્ષા કરો. (૭)

પાંચમું (સાધુપદ) મુખની રક્ષા કરો, છઠ્ઠું (જ્ઞાન-પદ) ગળાની રક્ષા કરો, સાતમું (દર્શન પદ) નાભિ સુધી રક્ષા કરો અને આઠમું (ચારિત્ર પદ) નીચે પગ સુધી રક્ષણ કરો. (૮).

पूर्वं प्रणवतः सान्तः, सरेफो द्वयब्धिपञ्चषान् ।
सप्ताष्टदशसूर्याङ्कान्, श्रितो बिन्दुस्वरान् पृथक् ॥ ९ ॥
पूज्यनामाक्षरा आद्याः, पञ्चैते ज्ञानदर्शन–
चारित्रेभ्यो नमो मध्ये, ह्रीँ सान्तः समलङ्कृतः ॥१०॥

ॐ ह्राँ ह्रीँ ह्रूँ ह्रुँ ह्रेँ ह्रैँ ह्रौँ ह्रः એ ॐ સહિત આઠ બીજાક્ષરો રૂપ નવ અક્ષરનો ઋષિમણ્ડલસ્તવનો મૂલ મંત્ર છે અને '**ॐ अ–सि–आ–उ–सा–ज्ञान–दर्शन–चारित्रेभ्यो ह्रीँ नमः**' એ અઢાર અક્ષરોનો ઋષિમંડળનો વિદ્યામંત્ર છે.

હવે એ બીજાક્ષરોને અને વિદ્યામંત્રને બનાવવાનો ઉપાય કહે છે.

પૂર્વે પ્રણવ (ॐ) ને સ્થાપીને સકારને અન્તે (છેલ્લો) રહેલો ह અક્ષર રેફ (र्) સહિત એક બિન્દુ અને 'બીજો સ્વર आ, ચોથો ई પાંચમો उ છઠ્ઠો ऊ સાતમો ए આઠમો ऐ દશમો औ અને બારમો अः' એ સ્વરોથી યુક્ત જુદો જુદો લખવો, અર્થાત્ ह् ની સાથે र् જોડીને જુદા જુદા તે તે સ્વરો યુક્ત કરવો અને ઉપર બિન્દુ ँ કરવું એમ કરવાથી આઠ બીજાક્ષરો બનશે, તેને ॐ પૂર્વક '**ॐ ह्राँ अर्हद्भ्यो नमः ॐ ह्रीँ सिद्धेभ्यो नमः ॐ ह्रुँ आचार्येभ्यो नमः** વિગેરે જુદા જુદા આઠ પ્રકારો લખવા. (૯)

હવે વિદ્યામન્ત્રનો ઉપાય જણાવે છે.

પૂજ્ય એવાશ્રી પંચ પરમેષ્ઠિનાં નામોના પ્રથમ અક્ષરો 'अ–सि–आ–उ–सा' એ પાંચ પછી **ज्ञान–दर्शन–चारित्रेभ्यो**

जम्बूवृक्षधरो द्वीपः, क्षारोदधि समावृतः ।
अर्हदाद्यष्टकैरष्ट–काष्ठाधिष्ठैरलङ्कृतः ॥ ११ ॥

(¹वीजमिति ऋषिमण्डलस्तवयन्त्रस्य मूलमन्त्रः, आराधकस्य शुभनवबीजाक्षरः, अष्टादश विद्याक्षरः, एवमेकत्र सप्तविंशतिरक्षरः)

नमः અને તેની મધ્યમાં (**नमः** ની પૂર્વે) સકારને અન્તે રહેલો **ह्** નાદ–બિન્દુ–કળા–રકાર અને ઈકારથી અલંકૃત એટલે **ह्रीँ** લખવો. અહીં પણ '**पूर्वं प्रणवतः**' એ નવમા શ્લોકના પદની અનુવૃત્તિથી પૂર્વે ૐ લખવો. એથી ૐ **अ–सि–आ–उ–सा–ज्ञान–दर्शन चारित्रेभ्यो ह्रीँ नमः** એવો અઢાર અક્ષરોનો વિદ્યામંત્ર બનશે. ૧૦

હવે ઋષિમણ્ડલસ્તવના મણ્ડલની રચનાનો ઉપાય જણાવે છે,

જમ્બૂવૃક્ષને ધારણ કરનારો લવણ સમુદ્રથી વિંટાયેલો 'જમ્બૂદ્વીપ' નામનો દ્વીપ આઠ દિશાઓમાં રહેલાં 'અર્હત્' આદિ આઠ પદોના અષ્ટકથી સુશોભિત બનાવવો. અર્થાત્ મધ્યમાં ગોળ થાળી આકારે મંડલ રૂપ જમ્બૂદ્વીપનો આકાર કરી તેની ચારે તરફ ફરતો લવણ સમુદ્રનો આકાર વલય રૂપે બનાવવો અને તે વલયમાં પૂર્વાદિ આઠ દિશાઓમાં અનુક્રમે 'ૐ **ह्रीँ अर्हद्भ्यो नमः**' વિગેરે આઠ પદો આલેખવાં. (૧૧)

---

૧ ઉપર પ્રમાણે ઋષિમણ્ડલ સ્તવયંત્રના બીજ રૂપ મૂળ મંત્ર જાણવો. તેમાં આરાધકનું શુભ કરનારા નવ બીજાક્ષરો અને અઢાર વિદ્યાક્ષરો છે, એમ કુલ સત્તાવીશ અક્ષરો છે.

तन्मध्ये सङ्गतो मेरुः, कूटलक्षैरलङ्कृतः ।
उच्चैरुच्चैस्तरस्तार–तारामण्डलमण्डितः ॥ १२ ॥
तस्योपरि सकारान्तं, बीजमध्यास्य सर्वगम् ।
नमामि बिम्बमार्हन्त्यं, ललाटस्थं निरञ्जनम् ॥ १३ ॥
अक्षयं निर्मलं शान्तं, बहुलं जाड्यतोज्झितम् ।
निरीहं निरहङ्कारं, सारं सारतरं घनम् ॥ १४ ॥

એની મધ્યમાં રહેલા, લાખો કૂટોથી શોભતા, અત્યંત ઊંચા અને દેદીપ્યમાન તારામંડલ (જ્યોતિશ્ચક્ર) થી શોભતા મેરૂ પર્વતની સ્થાપના (કલ્પના) કરવી. (૧૨)

તેની ઉપર સકારને અંતે રહેલું 'ह्रीं' જે ઋષિમંડલનું બીજ છે, સમસ્ત જગતમાં (લૌકિક લોકોત્તર વ્યવહારોમાં, કે જ્ઞાનગુણ દ્વારા સર્વ જ્ઞેયોમાં) વ્યાપક છે, તેને લલાટસ્થં=મેરૂ ચૂલા ઉપર સ્થાપન કરીને તેમાં રહેલા નિરંજન=ઘાતીકર્મરૂપ અંજન રહિત ચોવીસ જિનેશ્વરોના 'આર્હન્ત્યં' એટલે અરિહંતપણું છે જેમાં એવા તે બિમ્બને નમસ્કાર કરૂં છું. (૧૩)

હવે એ આર્હન્ત્ય બિમ્બ કેવું છે તે કહે છે,

જ્ઞાનાદિ ગુણોથી **અવિનશ્વર**, બાહ્ય અભ્યંતર મેલ

---

* ૧૪ થી ૧૯ સુધીના શ્લોકોનો ભાવાર્થ પ્રાપ્ત આધારોને લક્ષ્યમાં રાખી યથામતિ લખેલો છે, છતાં તે પર્યાપ્ત નથી, એનો સાર સમજવો અતિગહન છતાં આરાધક બાળ બુદ્ધિ જીવોના સંતોષ માટે લખેલો હોવાથી વિશેષ જ્ઞાનીઓ પાસેથી એનો વિશેષ અર્થ પ્રાપ્ત થાય તેટલો મેળવવા યથાશક્ય પ્રયત્ન કરવો.

अनुद्धतं शुभं स्फीतं, सात्त्विकं राजसं मतम् ।
तामसं चिरसम्बुद्धं, तैजसं शर्वरीसमम् ॥ १५ ॥
साकारं च निराकारं, सरसं विरसं परम् ।
परापरं परातीतं, परंपरपरापरम् ॥ १६ ॥

રહિત **નિર્મળ,** ઘાતી કર્મોના ઉદયના અભાવે **શાન્ત,** સર્વ તીર્થંકરોનું એક સ્વરૂપ હોવાથી સર્વ ચોવિશીઓમાં **વિસ્તરેલું,** અજ્ઞાનરૂપ **જાડ્યતા રહિત,** મતિજ્ઞાનનો પ્રકાર **ઈહા અથવા ઈચ્છા રહિત, અહંકાર રહિત,** માટે સ્વયં **શ્રેષ્ઠ,** જગતને જ્ઞાનરૂપ લોચનનું દાન દેવાથી **અતિશ્રેષ્ઠ,** આત્મપ્રદેશોથી ઘનીભૂત માટે '**ઘન**' (સિદ્ધ સ્થાનમાં અનંત આત્માઓ સાથે એક અવગાહનામાં રહેલું) છે. (૧૪)

વળી **ઉદ્ધતપણાથી રહિત,** તીર્થંકર નામ કર્મના ઉદયને યોગે **શુભ,** સર્વદેવોના ત્રણ કાળના રૂપ કરતાં ય અતિશય રૂપવાળું હોવાથી સ્ફીત એટલે **દેદીપ્યમાન,** આત્માના અનંત વીર્યરૂપ **સત્ત્વગુણવાળું,** ત્રણે જગતના નાથ રૂપે માન્ય હોવાથી **રજોગુણી,** કર્મરૂપ શત્રુઓનું નાશક માટે **તમોગુણવાળું, ત્રૈકાલિક-ચિરજ્ઞાનવાળું,** (અથવા જ્યાં 'विरसं-बुद्धं' એવો પાઠાન્તર છે ત્યાં શૃંગારાદિ રસરહિત, અને જ્ઞાનવાળું એમ અર્થ સમજવો) પૂર્ણિમાની રાત્રિની જેમ **તેજવાળું** (શાન્ત પ્રકાશ કરનારું) (૧૫)

વળી અવગાહના હોવાથી **આકારવાળું** છતાં સિદ્ધાપેક્ષાએ અરૂપી હોવાથી **નિરાકાર** છે. આત્મગુણોના રસનો

एकवर्णं द्विवर्णं च, त्रिवर्णं तुर्यवर्णकम् ।
पञ्चवर्णं महावर्णं, सपरं च परापरम् ॥ १७ ॥

અનુભવ કરનાર માટે **રસવાળું** છતાં શ્રૃંગાર વિગેરે કે મધુર વિગેરે બાહ્ય રસોના અભાવે **રસ રહિત** છે, સર્વ-જીવોથી **પર** છે, વળી એક અવગાહનામાં અનંત સિદ્ધો ભેગા રહેતા હોવાથી ભાવિ નયની અપેક્ષાએ 'પરથી અપર' એટલે **એકસ્વરૂપ** છે, 'પર' એટલે પુદ્ગલ દ્રવ્યથી સર્વથા રહિત હોવાથી **પરાતીત** છે અને 'પરંપર' એટલે ગુણસ્થાનકના ક્રમે અથવા સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન, અને ચારિત્ર, એ ગુણોના ક્રમે 'પર' એટલે ઉત્તમ બનેલું છતાં તે ક્રમથી અપર છે એમ **'પરંપર પરાપર'** છે. (૧૬)

દરેક તીર્થંકરોમાં પંચપરમેષ્ઠિ રહેલા* છે માટે અરિહંતરૂપે **એક શ્વેત વર્ણવાળું**, અરિહંત-સિદ્ધ બે રૂપે શ્વેત-રક્ત **બે વર્ણવાળું**, અરિહંત-સિદ્ધ-આચાર્ય ત્રણ પદોના શ્વેત-રક્ત અને પીત-એમ **ત્રણ વર્ણવાળું**, તેમાં ઉપાધ્યાયપદ મેળવતાં શ્વેત-રક્ત-પીત-લીલ એમ **ચાર વર્ણવાળું** અને સાધુપદ મેળવતાં શ્વેત-રક્ત-પીત-લીલ અને કૃષ્ણ એમ **પાંચ વર્ણવાળું** છે, ચોવીસ

* અરિહંત પણાની ઋદ્ધિ ભોગવવાથી અરિહંત, જ્ઞાનાદિ ગુણોની સિદ્ધિ કરવાથી સિદ્ધ, ઉપદેશ દેવાથી આચાર્ય, શિષ્યોને વિનયાદિ કરાવનાર-શિખવાડનાર માટે ઉપાધ્યાય, અને વ્યવહાર ચારિત્ર પાળવાથી સાધુ, એમ અરિહંતમાં પાંચેય પરમેષ્ઠિઓ રહેલા છે (વ્યવહારભાષ્ય)

सकलं निष्कलं तुष्टं, निर्वृतं भ्रान्तिवर्जितम् ।
नि(नी) रञ्जनं निराकाङ्क्षं, निर्लेपं वीतसंश्र(श)यम् ॥१८॥
ईश्वरं ब्रह्म सम्बुद्धं, शु(बु)द्धं सिद्धं मतं गुरुम् ।
ज्योतीरूपं महादेवं, लोकालोकप्रकाशकम् ॥ १९ ॥

તીર્થંકરોના પાંચેય વર્ણોવાળું હોવાથી **મહાવર્ણ** છે, પર એટલે 'બ્રહ્મ-મોક્ષ' સહિત હોવાથી **'સપર'** છે અને છતાં પર એટલે 'બ્રહ્મા' થી અપર માટે **પરાપર** પણ છે. (૧૭)

[" ૐ **ह्रीं अर्हं नमः** "] **(मूलमन्त्रः)**

'કલ' એટલે શબ્દ=અરિહંતની અપેક્ષાએ ૩૫ ગુણ યુક્ત વાણીવાળા માટે **'સકલ'** અને સિદ્ધની અપેક્ષાયે તેથી રહિત માટે **'નિષ્કલ'** છે, સ્વગુણોમાં આનંદવાળું માટે તુષ્ટ=**પ્રસન્ન** છે છતાં 'નિર્વૃત' એટલે સર્વથા **શાન્ત** છે, વળી કેવળજ્ઞાની હોવાથી **'ભ્રમણા રહિત'** છે, નિરંજન એટલે આઠ કર્મરૂપ **અંજન રહિત** અથવા નીરંજન એટલે **રાગ રહિત** છે, સર્વ પ્રયોજન સમાપ્ત થયેલાં હોવાથી **આકાંક્ષા રહિત** છે, નવાં કર્મોના બંધ રૂપ લેપ રહિત માટે **નિર્લેપ છે**-સર્વથા 'સંશ્રય' એટલે રાગાદિ **આલંબન રહિત** અથવા 'સંશય' એટલે સંદેહ-**શંકા રહિત** છે. (૧૮)

તીર્થંકરપણાનું ઐશ્વર્ય ભોગવનાર માટે **ઇશ્વર** છે, જ્ઞાન અથવા મોક્ષરૂપ હોવાથી **બ્રહ્મ** છે, કેવલજ્ઞાની માટે **'સંબુદ્ધ'** છે, મોહરૂપી મેલના અભાવે **શુદ્ધ** (અથવા

अर्हदाख्यस्तु वर्णान्तः, सरेफो बिन्दुमण्डितः ।
तुर्यस्वरसमायुक्तो, बहुधा नादमालितः ॥ २० ॥
अस्मिन् बीजे स्थिताः सर्वे, ऋषभाद्या जिनेश्वराः ।
वर्णैर्निजैर्निजैर्युक्ता, ध्यातव्यास्तत्र सङ्गताः ॥ २१ ॥
नादश्चन्द्रसमाकारो, बिन्दुर्नीलसमप्रभः ।
कलाऽरुणसमा सान्तः, स्वर्णाभः सर्वतोमुखः ॥ २२ ॥

સ્વયં બોધ પામેલ હોવાથી બુદ્ધ) છે, સર્વ કાર્યો (અથવા ગુણો) સિદ્ધ થવાથી **સિદ્ધ** છે, 'મત' એટલે ત્રણે જગતને **માનનીય** છે, મોક્ષ માર્ગને સમજાવનાર માટે **ગુરૂ** છે, કેવળજ્ઞાનથી સૂર્યની જેમ પ્રકાશક માટે **જ્યોતીરૂપ** છે, રાગ-દ્વેષ અને અજ્ઞાન રહિત માટે **દેવાધિદેવ-મહાદેવ** છે અને લોકાલોકનું જ્ઞાન જગતને કરાવનાર માટે **લોકાલોકપ્રકાશક** છે. (૧૯)

'અર્હત્' એટલે ૨૪ તીર્થંકરોનાં નામવાળો જે 'ह्रीँ' વર્ણ બીજરૂપ છે તે વર્ણનો અન્ત્ય અક્ષર 'ह्' છે, સરેફ એટલે રકાર સહિત (ह्र) ?. બિન્દુ સહિત (માટે ह्रँ છે ચોથા સ્વર સહિત (માટે ह्री) અને પ્રાયઃ નાદ એટલે ચંદ્રકલાથી શોભતો) એટલે 'ह्रीँ' છે. (૨૦)

આ 'ह्रीँ' બીજાક્ષરમાં શ્રીઋષભ આદિ સર્વ તીર્થંકરો રહેલા છે, સ્વ-સ્વ વર્ણથી યુક્ત તે '' માં ह्री રહેલા તે તીર્થંકરોનું તે તે વર્ણોના આલંબનપૂર્વક ધ્યાન કરવું. (૨૧)

शिरःसंलीन ईकारो, विनीलो वर्णतः स्मृतः ।
वर्णानुसारसंलीनं, तीर्थकृन्मण्डलं स्तुमः ॥ २३ ॥
चन्द्रप्रभपुष्पदन्तौ, नादस्थितिसमाश्रितौ ।
बिन्दुमध्यगतौ नेमि–सुव्रतौ जिनसत्तमौ ॥ २४ ॥
पद्मप्रभ–वासुपूज्यौ, कलापदमधिष्ठितौ ।
शिरईस्थितिसंलीनौ, पार्श्व–मल्ली जिनोत्तमौ ॥ २५॥

હવે તે ह्रीं માં કયા વર્ણો કયાં કયાં છે તે કહે છે.

મથાળે રહેલો 'નાદ એટલે અર્દ્ધચંદ્રાકાર' ચંદ્રની કળા જેવા આકારવાળો અને ચંદ્ર સમાન 'શ્વેત' વર્ણવાળો છે, તેમાં રહેલો બિન્દુ (અનુસ્વાર) 'શ્યામ' છે, કળા એટલે ઉપરનું મથાળું(–)અરૂણસમું 'રક્ત' છે અને સકારનો અન્ત્યાક્ષર ह સર્વદિશાએ (સમ્પૂર્ણ) સુવર્ણ સરખો 'પીળો' છે. (૨૨) વળી—

ह ના મસ્તકે રહેલો 'ई' (ी) સ્વર વિનીલ એટલે 'લીલા' વર્ણનો કહેલો છે. એમાં તે તે વર્ણને અનુસારે રહેલા તે તે વર્ણવાળા ૨૪ તીર્થંકરોના મંડળ (સમુહ)ની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ. (૨૩)

એજ હકિકતને સ્પષ્ટ કરતાં કહે છે કે–

શ્વેતવર્ણવાળા શ્રીચન્દ્રપ્રભ અને પુષ્પદન્ત (સુવિધિ-નાથ) બે નાદમાં (ઉપરની ચંદ્રકલામાં) સ્થાન કરીને રહેલા છે. ઉત્તમ એવા શ્રી નેમિનાથ અને મુનિસુવ્રત બે શ્યામ વર્ણવાળા ઉપરના અનુસ્વારમાં રહેલા છે. (૨૪)

*ऋषभं चाजितं वन्दे, सम्भवं चाभिनन्दनम् ।
सुमतिं तथा सुपार्श्वं, वन्दे श्रीशीतलं जिनम् ॥ २६ ॥
श्रेयांसं विमलं वन्दे, चानन्तं धर्मनाथकम् ।
शान्तिं कुन्थु-मरार्हन्तं, नमिं वीरं नमाम्यहम् ॥ २७ ॥
एताँश्च षोडशजिनान्, गाङ्गेयद्युतिसन्निभान् ।
त्रिकालं नौमि सद्भक्त्या, ह—राक्षरमधिष्ठितान् ॥ २८ ॥

શ્રી પદ્મપ્રભ અને વાસુપૂજ્ય, એ બે રક્તવર્ણવાળા કળા એટલે મથાળામાં સ્થાન કરીને રહેલા છે, અને મથાળે રહેલા ઈ (ી) માં ઉત્તમ એવા નીલ વર્ણવાળા બે શ્રીપાર્શ્વનાથ અને મલ્લીનાથ રહેલા છે. (૨૫)

હવે ह માં રહેલા પીતવર્ણવાળા ૧૬ નાં નામો જણાવે છે.

શ્રીઋષભદેવને, શ્રી અજિતનાથને, શ્રીસંભવને, અને અભિનન્દનસ્વામીને હું વન્દન કરૂં છું–તથા સુમતિનાથને, સુપાર્શ્વનાથને અને શ્રી શીતળજિનને હું વાંદુ છું (૨૬)

શ્રી શ્રેયાંસનાથને, શ્રીવિમળનાથને, શ્રી અનન્તનાથને તથા શ્રી ધર્મનાથને વાંદુ છુ. વળી શ્રી શાન્તિનાથ શ્રી-કુન્થુનાથ શ્રી અરજિન શ્રી નમિનાથ તથા શ્રી મહાવીર જિનને વન્દન કરૂં છું. (૨૭)

એ ગાંગેય એટલે સોનાના જેવા પીળાવર્ણવાળા સોળ જિનેશ્વરો કે જેઓ ह् અને र् એ બે અક્ષરોમાં રહેલા છે તેઓને સુંદર ભક્તિભાવથી ત્રિકાળ નમું છું. (૨૮)

---

* આ ૨૬-૨૭-૨૮ ગાથાઓ પ્રક્ષિપ્ત સમજાય છે.

शेषास्तीर्थंकृतः सर्वे, हरस्थाने नियोजिताः ।
मायाबीजाक्षरं प्राप्ता—श्चतुर्विंशतिरर्हताम् ॥ २९ ॥
गतराग—द्वेष—मोहाः, सर्वपापविवर्जिताः ।
सर्वदाः सर्वकालेषु, ते भवन्तु जिनोत्तमाः ॥ ३० ॥
देवदेवस्य यच्चक्रं, तस्य चक्रस्य या प्र(वि)भा ।
तयाऽऽच्छादितसर्वाङ्गं, मां मा हिंसन्तु पन्नगाः ॥३१॥

શેષ એટલે ૨૪–૨૫ શ્લોકમાં કહેલા ચાર વર્ણવાળા આઠ સિવાયના (૨૬ થી ૨૮ શ્લોકમાં કહેલા) પીળા વર્ણવાળા સર્વ (૧૬) તીર્થંકરો 'હ ર' (ह्रीं) ના સ્થાનમાં સ્થાપન કરેલા છે, એમ અરિહંતોની ચોવીસી માયાબીજ એટલે ह्रीं અક્ષરને પ્રાપ્ત કરીને તેમાં રહેલી છે, અર્થાત્ ૨૪ તીર્થંકરોના સ્થાનરૂપ માયાબીજ છે. (૨૯)

રાગદ્વેષ અને મોહથી રહિત, માટે સર્વ પાપોથી મુક્ત તે ચોવીસ શ્રી તીર્થંકરો સર્વકાળે સર્વ સુખને આપનારા થાઓ–મને સર્વ સુખો આપો. (૩૦)

ઉપર કહ્યું તે દેવદેવ એટલે દેવાધિદેવ શ્રીતીર્થંક-રોનું ચક્ર એટલે જે મંડળ–તે મંડળની જે પ્રભા એટલે કાન્તિ અથવા મહિમા તેના વડે આચ્છાદિત છે સર્વ અંગ જેનું એવા મને પન્નગો (સર્પો) ન હણો ! અર્થાત્ આ તીર્થંકરોની છાયાથી અંગરક્ષા કરનારને સર્પો હણતા નથી.

એમ આગળના દરેક શ્લોકોમાં પ્રથમના ત્રણ પદોનો સમાન અર્થ સમજવો, ચોથા પાદમાં રહેલાં ભિન્ન ભિન્ન નામોનો અર્થ યથામતિ જણાવીએ છીએ. (૩૧)

देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु दानवाः ॥३२॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु खेचराः ॥३३॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु राक्षसाः ॥३४॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु तस्कराः ॥३५॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु हस्तिनः ॥३६॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु वह्नयः ॥३७॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु मुद्गलाः ॥३८॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु कुग्रहाः ॥३९॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु हिंसकाः ॥४०॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु शूकराः ॥४१॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु शत्रवः ॥४२॥

મને દાનવો ન હણો ! (૩૨)
મને વિદ્યાધરો ન હણો ! (૩૩)
મને રાક્ષસો ન હણો ! (૩૪)
મને ચોરી કરનારા (ચોરો) ન હણો ! (૩૫)
મને હાથીઓ ન હણો ! (૩૬)
મને અગ્નિ (અગ્નિકુમાર દેવો) ન હણો ! (૩૭)
મને મ્લેચ્છો ન હણો ! (૩૮)
મને દુષ્ટગ્રહો ન હણો ! (૩૯)
મને હિંસક મનુષ્યો ન હણો (૪૦)
મને શુકરો (ભુંડ જાતિનાં પશુઓ) ન હણો ! (૪૧)
મને શત્રુઓ ન હણો ! (૪૨)

देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु भूमिपाः ॥४३॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु दुर्जनाः ॥४४॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु दंष्ट्रिणः ॥४५॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु व्यन्तराः ॥४६॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु पक्षिणः ॥४७॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु व्याधयः ॥४८॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु सिंहकाः ॥४९॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०. मां मा हिंसन्तु देवताः ॥५०॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु गोणसाः ॥५१॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु वृश्चिकाः ॥५२॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु रेपलाः ॥५३॥

મને રાજાઓ ન હણો ! (૪૩)
મને દુર્જનો ન હણો ! (૪૪)
મને દાઢવાળાં (માંસાહારી) પશુઓ ન હણો ! (૪૫)
મને વ્યંતરો ન હણો ! (૪૬)
મને પક્ષીઓ ન હણો ! (૪૭)
મને વ્યાધિઓ ન હણો ! (૪૮)
મને સિંહો ન હણો ! (૪૯)
મને દેવો (દેવીઓ) ન હણો ! (૫૦)
મને ગોણસ જાતિના સર્પો ન હણો ! (૫૧)
મને વિંછીઓ ન હણો ! (૫૨)
મને રેપલાઓ (?) ન હણો ! (૫૩)

देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु डाकिनी ॥५४॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु याकिनी ॥५५॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु राकिनी ॥५६॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु लाकिनी ॥५७॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु काकिनी ॥५८॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु शाकिनी ॥५९॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु हाकिनी ॥६०॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु जाकिनी ॥६१॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु नागिनी ॥६२॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु जृम्भिणी ॥६३॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु व्यन्तरी ॥६४॥

મને ડાકણો ન હણો ! (૫૪)
મને યાકિની (?) ન હણો ! (૫૫)
મને રાકિની (?) ન હણો ! (૫૬)
મને લાકિની (?) ન હણો ! (૫૭)
મને કાકિની (?) ન હણો ! (૫૮)
મને શાકિની (?) ન હણો ! (૫૯)
મને હાકિની (?) ન હણો ! (૬૦)
મને જાકિની (?) ન હણો ! (૬૧)
મને નાગણી ન હણો ! (૬૨)
મને જૃમ્ભિણી (તિર્યગ્ જૃમ્ભિણી) ન હણો ! (૬
મને વ્યન્તરી (દેવીઓ) ન હણો ! (૬૪)

देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु तोयदाः ॥६५॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिंसन्तु चित्रकाः ॥६६॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु मानवी ॥६७॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु किन्नरी ॥६८॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, मां मा हिनस्तु दैवहि ॥६९॥
देवदेवस्य यच्चक्रं०, सा मां पातु सदैव हि ॥ ७० ॥
श्री गौतमस्य या मुद्रा, तस्या या भुवि लब्धयः ।
ताभिरभ्यधिकज्योति-रर्हन् सर्वनिधीश्वरः ॥ ७१ ॥

મને મેઘકુમાર દેવો ન હણો ! (૬૫)
મને ચિત્તાઓ ન હણો ! (૬૬)
મને માનવી (નામની) દેવી ન હણો ! (૬૭)
મને કિન્નરી (દેવી) ન હણો ! (૬૮)
મને દૈવ (અદૃષ્ટ) ન હણો ! (૬૯)

એમ દેવાધિદેવોનું જે ચક્ર અને તે ચક્રની જે પ્રભા (મહિમા) તેનાથી આચ્છાદિત શરીરવાળા મારૂં તે પ્રભા સર્વદા રક્ષણ કરો ! (૭૦)

શ્રી ગૌતમપ્રભુની જે મુદ્રા (ગણધર પદ) અને જગતમાં તેની જે લબ્ધિઓ છે, તેનાથી પણ અધિક જ્ઞાન (સામર્થ્ય)વાળા શ્રીઅરિહંતદેવ સર્વનિધિઓના (ગુણરૂપ ખજાનાના) સ્વામી છે. (તેઓ મારૂં રક્ષણ કરો !) (૭૧)

पातालवासिनो देवा, देवा भूपीठवासिनः ।
स्वर्वासिनोऽपि ये देवाः, सर्वे रक्षन्तु मामितः ॥७२॥
येऽवधिलब्धयो ये तु, परमावधिलब्धयः ।
ते सर्वे मुनयो देवा, मां संरक्षन्तु सर्वतः ॥ ७३ ॥
भुवनेन्द्र–व्यन्तरेन्द्र–ज्योतिष्केन्द्र–कल्पेन्द्रेभ्यो नमो नमः।
श्रुतावधि–देशावधि–सर्वावधि–परमावधि प्राप्त–बुद्धिऋद्धि-प्राप्त–सर्वौषधिप्राप्त–अनन्तबलर्द्धिप्राप्त-तप ऋद्धिप्राप्त–रसर्द्धिप्राप्त-वैक्रियर्द्धिप्राप्त-क्षेत्रर्द्धिप्राप्त–अक्षीणमहानसर्द्धि–प्राप्तेभ्यो नमो नमः॥

જે (ભવનપતિ) દેવો પાતાલમાં રહેનારા છે, જે (વ્યન્તર) દેવો ભૂમીપીઠ ઉપર રહે છે, અને (વૈમાનિક) જેઓ સ્વર્ગમાં રહેલા છે તે (ત્રણે લોકવર્તી) સર્વ દેવો મને સર્વ (ઉપદ્રવો)થી રક્ષણ કરો ! (૭૨)

જે અવધિજ્ઞાનની લબ્ધિવાળા અને પરમાવધિ જ્ઞાનની લબ્ધિવાળા છે તે સર્વ મુનિઓ અને (ઉપર જણાવ્યા તે સર્વ) દેવો મારું સર્વ પ્રકારે રક્ષણ કરો ! (૭૩)

ભુવનપતિના ઈન્દ્રોને, વ્યન્તરોના ઈન્દ્રોને, જ્યોતિષિઓના ઈન્દ્રોને અને સૌધર્માદિ કલ્પોના વૈમાનિક ઈન્દ્રોને નમસ્કાર થાઓ, નમસ્કાર થાઓ.

શ્રુતજ્ઞાન–અવધિજ્ઞાન–દેશઅવધિજ્ઞાન–સર્વઅવધિજ્ઞાન અને પરમાવધિજ્ઞાનને પામેલા, બુદ્ધિરૂપી ઋદ્ધિને પામેલા, સર્વોષધિ લબ્ધિને પામેલા, અનન્તબળ રૂપ ઋદ્ધિને પામેલા, તપ ઋદ્ધિને પામેલા, રસરૂપ ઋદ્ધિને પામેલા,

दुर्जना भूतवेतालाः, पिशाचा मुद्गलाऽनलाः ।
ते सर्वेऽप्युपशाम्यन्तु, देवदेवप्रभावतः ॥ ७४ ॥
ॐ ह्रीँ-ह्रीः श्रीर्धृतिर्लक्ष्मी-गौरी चण्डी सरस्वती ।
जयाऽम्बा विजया क्लिन्ना-ऽजिता नित्या मदद्रवा ॥७५॥
कामाङ्गा कामबाणा च, सानन्दाऽऽनन्दमालिनी ।
माया मायाविनी रौद्री, कला काली कलिप्रिया ॥७६॥
एताः सर्वा महादेव्यो, वर्तन्ते या जगत्त्रये ।
मह्यं सर्वाः प्रयच्छन्तु, कान्ति लक्ष्मीं धृतिं मतिम् ॥७७॥

વૈક્રિય લબ્ધિરૂપ ઋદ્ધિને પામેલા, ક્ષેત્રરૂપી ઋદ્ધિને પામેલા અને અક્ષીણમહાનસલબ્ધિરૂપ ઋદ્ધિને પામેલા, એ સર્વને નમસ્કાર થાઓ! નમસ્કાર થાઓ!

દુર્જનો, ભૂતો, વેતાળો, પિશાચો, મ્લેચ્છો, અને અગ્નિઓ; એ સઘળા દેવાધિદેવના પ્રભાવથી ઉપશાન્ત થાઓ. અર્થાત્ મને ઉપસર્ગો (ઉપદ્રવો) ન કરો! (૭૪)

પૂર્વે ૐ હ્રીં મંત્રાક્ષરો સાથે શ્રીઋષિમંડલયંત્રમાં તે તે નામથી આલેખ કરાએલી હ્રી દેવી, શ્રીદેવી, ધૃતિ-દેવી, લક્ષ્મીદેવી, ગૌરી, ચંડી, સરસ્વતી, જયાદેવી, અમ્બા-દેવી, વિજયાદેવી, ક્લિન્નાદેવી, અજિતાદેવી, નિત્યાદેવી, મદદ્રવાદેવી, કામાઙ્ગાદેવી, કામબાણાદેવી, આનંદાદેવી, આનંદમાલિનીદેવી, માયાદેવી, માયાવિનીદેવી, રૌદ્રીદેવી, કલાદેવી, કાલીદેવી અને કલિપ્રિયાદેવી, એ સર્વ (ચોવીશ) મહાદેવીઓ કે જે ત્રણ જગતમાં રહેલી છે તે સર્વ મને કાન્તિ, લક્ષ્મી, ધીરજ અને બુદ્ધિને આપો! (૭૫-૭૬-૭૭)

दिव्यो गोप्यः सुदुष्प्राप्यः, श्रीऋषिमण्डलस्तवः ।
भाषितस्तीर्थनाथेन, जगत्त्राणकृतेऽनघः ॥ ७८ ॥
रणे राजकुले वह्नौ, जले दुर्गे गजे हरौ ।
स्मशाने विपिने घोरे, स्मृतो रक्षति मानवम् ॥ ७९ ॥
राज्यभ्रष्टा निजं राज्यं, पदभ्रष्टा निजं पदम् ।
लक्ष्मीभ्रष्टा निजां लक्ष्मीं, प्राप्नुवन्ति न संशयः ॥८०॥
भार्यार्थी लभते भार्यां, पुत्रार्थी लभते सुतम् ।
विद्यार्थी लभते विद्यां, नरः स्मरणमात्रतः ॥८१॥

હવે ઋષિમંડલ સ્તવનો મહિમા વર્ણવે છે કે—

દૈવી મહિમાવાળું, રક્ષણ કરવા યોગ્ય, અને (જેની પ્રાપ્તિ યોગ્યતા વાળાનેજ થતી હોવાથી) દુષ્પ્રાપ્ય એવું આ ઋષિમંડલ સ્તવન ત્રણ જગતના રક્ષણ માટે શ્રી તીર્થંકર દેવે કહેલું અત્યંત પવિત્ર (પાપરહિત) છે. (૭૮)

વળી ભયંકર યુદ્ધના પ્રસંગે, રાજદરબારમાં, અગ્નિના ઉપદ્રવમાં, જળના ઉપદ્રવમાં. કિલ્લેબંધીના પ્રસંગે, હાથીના ઉપદ્રવમાં, સિંહના ઉપદ્રવમાં, સ્મશાનમાં, અને ઘોર જંગલ (અટવી)માં પણ સ્મરણ કરવાથી તે મનુષ્યનું રક્ષણ કરે છે (૭૯)

એના સ્મરણથી રાજ્યથી ભ્રષ્ટ થએલા પોતાના રાજ્યને, સ્થાન (ગાદી) ભ્રષ્ટ થએલા પુનઃ પોતાની પદવીને. લક્ષ્મીભ્રષ્ટ થએલા પોતાની લક્ષ્મીને નિશ્ચયથી પ્રાપ્ત કરે છે. તેમાં સંદેહ નથી. (૮૦)

स्वर्णे रौप्ये पटे कांस्ये, लिखित्वा यस्तु पूजयेत् ।
तस्यैवाऽष्टमहासिद्धि-र्गृहे वसति शाश्वती ॥८२॥
भूर्जपत्रे लिखित्वेदं, गलके मूर्ध्नि वा भुजे ।
धारितं सर्वदा दिव्यं, सर्वभीतिविनाशकम् ॥८३॥
भूतैः प्रेतै-र्ग्रहै-र्यक्षैः, पिशाचैर्मुद्गलैः खलैः (वलैः) ।
वातपित्तकफोद्रेकै-र्मुच्यते नाऽत्र संशयः ॥८४॥
ॐ-भूर्भुवःस्वस्त्रयीपीठ-वर्तिनः शाश्वता जिनाः ।
तैः स्तुतैर्वन्दितैर्दृष्टै-र्यत् फलं तत्फलं स्मृतौ (तम्)॥८५॥

વળી આ ઋષિમંડલ સ્તવનનું સ્મરણ માત્ર કરનારો પુરૂષ સ્ત્રીનો અર્થી હોય તે સ્ત્રીને, પુત્રનો અર્થી પુત્રને, વિદ્યાનો અર્થી વિદ્યાને મેળવે છે. (૮૧)

હવે એનો મંત્ર (પટ્ટ) બનાવવાનો વિધિ કહે છે કે-

સુવર્ણના, રૂપાના, કે કાંસાના પત્રા ઉપર લખીને જે આ યંત્ર (પટ્ટ)ને પૂજે છે તેના ઘરમાં અષ્ટમહાસિદ્ધિઓ કાયમ રહે છે. (૮૨)

વળી ભોજપત્રમાં આલેખીને આ દિવ્ય મંત્રને ગળે, મસ્તકે કે ભુજાએ રાખવાથી તે સર્વદા સર્વ ભયોને નાશ કરે છે. (૮૩).

તથા-ભૂતો-પ્રેતો-ગ્રહો-યક્ષો-પિશાચો-મ્લેચ્છો-ખલ (દુર્જન) પુરૂષો (અથવા લશ્કરો) તથા વાયુ-પિત્ત તથા કફના વિકારો (રોગો); એ સર્વથી નિશ્ચે મુક્ત થાય છે (અર્થાત્ એ સર્વના ઉપદ્રવો અવશ્ય નાશ પામે છે.) (૮૪)

*ऋषिमण्डलनामैतत्, पुण्यपापप्रणाशकम् ।
दिव्यतेजो महास्तोत्रं, स्मरणात्पठनाच्छुभम् ॥
विघ्नौघाः प्रलयं यान्ति, चापदो नैव कर्हिचित् ।
ऋद्धिसमृद्धयः सर्वाः स्तोत्रस्याऽस्य प्रभावतः ॥
श्रीवर्द्धमानशिष्येण, गणभृद्गौतमर्षिणा ।
ऋषिमण्डलनामैतद् भाषितं स्तोत्रमुत्तमम् ॥

અતિ ઉત્તમ છે, એને ગણવાથી–સ્મરણ કરવાથી અને જાપ કરવાથી અવ્યય પદ–મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. (૯૨)

ઋષિ મંડળ નામનું પુણ્ય–પાપ ઉભય (આઠ) કર્મોને નાશ કરનારૂં દૈવી તેજ આપનારૂં આ મહાસ્તોત્ર છે તેને સ્મરણ કરવાથી–ગણવાથી તે શુભ કરે છે. (૯૨)

આ સ્તોત્રના પ્રભાવથી વિઘ્નોની પરંપરા નાશ પામે છે, આપત્તિઓ કદાપિ ક્યાંય નડતી નથી, સર્વ ઋધ્ધિ અને સમૃદ્ધિઓ મળે છે.

જિનેશ્વરદેવ શ્રી વર્દ્ધમાન (મહાવીર) પ્રભુના શિષ્ય શ્રી ગૌતમ ગણધર ભગવંતે આ ઋષિમંડલ નામનું ઉત્તમ સ્તોત્ર કહેલું છે.

॥ ઇતિ શ્રી ઋષિમંડલસ્તોત્રં સાર્થં સમાપ્તમ્ ॥

---

* છેલ્લી ત્રણ ગાથાઓ કોઇ કોઇ સ્થળે મળે છે. બધા ગ્રન્થોમાં મળતી નથી. માટે તેનો ક્રમાંક આપ્યો નથી.

श्रीशंखेश्वरपार्श्वनाथाय नमः

साधु-साध्वी योग्य क्रियासूत्रो सार्थ

१-श्रीपंचपरमेष्ठिनमस्कारमहामंत्र

नमो अरिहंताणं, नमो सिद्धाणं, नमो आयरिआणं, नमो उवज्झायाणं, नमो लोए सव्वसाहूणं ।

एसो पंच नमुक्कारो, सव्व पावप्पणासणो ।
मंगलाणं च सव्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं ॥

અર્થ-શ્રીઅરિહંત ભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ, શ્રીસિદ્ધભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ, શ્રીઆચાર્ય ભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ, શ્રીઉપાધ્યાય ભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ, લોકમાં સર્વ શ્રીસાધુભગવંતોને નમસ્કાર થાઓ.

આ પંચ પરમેષ્ઠિઓને કરેલો નમસ્કાર સર્વપાપોનો નાશ કરનારો છે અને સર્વ મંગળોમાં પ્રથમ (શ્રેષ્ઠ) મંગળ છે.

વિવેચન-નમસ્કાર મહામંત્ર છે, તેનો મહિમા યથાર્થરૂપમાં શ્રીતીર્થંકરો પણ કહી શકે તેમ નથી. જેમ લૌકિક મંત્રથી ઈહ-લૌકિક ધાર્યાં કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. તેમ આ લોકોત્તર મહામંત્રથી આત્માને લાગેલું અનાદિ કાલતું મોહનુ ઝેર ઉતરી જાય છે અને ક્રમશઃ સુખ સંપત્તિને ભોગવવા છતાં નિર્વિકારી બનતો જીવ આખરે આ લોક-પરલોકનાં વિપુલ સુખોને ભોગવતો સર્વથા નિર્વિકારી બની પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રદ્ધા કરીને જે આત્મા એનો સવિશેષ જાપ કરે છે તે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર ગુણોને નિર્મળ બનાવી દુષ્કર કાર્યોને સાધતો ઘોર ઉપસર્ગો અને પરિષહોને સહન કરતો વીતરાગદેવની

આજ્ઞાનો અખંડ ઉપાસક બની શકે છે વધારે શું ? આ મહામંત્ર સર્વગુણોની પ્રાપ્તિમાં બીજસ્વરૂપ છે, ચારિત્રના પ્રાણ છે, એને યથાવિધિ આરાધનારો આત્મા સર્વસુખોને સિદ્ધ કરી શકે છે.

૨–શ્રીસામાયિક સૂત્ર.

करेमि भंते ! सामाइअं, सव्वं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि, जावज्जीवाए, तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥

અર્થ–હે ભગવંત ! હું (આપની સાક્ષીએ) સામાયિક (સમભાવમાં રહેવાનો નિશ્ચય) કરૂં છું, જીવું ત્યાં સુધી સર્વ પાપ યોગોનો (મન–વચન–કાયાની અકુશળ પ્રવૃત્તિનો) ત્રિવિધ ત્રિવિધથી ત્યાગ કરૂં છું.

તે આ પ્રમાણે–' મનથી વચનથી અને કાયાથી એમ ત્રણે ય યોગોથી (તે પાપ વ્યાપારને) હું સ્વયં કરૂં નહિ, બીજા દ્વારા કરાવું નહિ, અને કોઈ સ્વયં કરે તેમાં સંમત થાઉં નહિ.'

હે ભગવંત ! તે પાપનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું, મારા આત્માની સાક્ષીએ નિંદા કરૂં છું અને આપની સમક્ષ ' એ પાપ છે ' એમ ગર્હા કરૂં છું, વળી (તે પાપ કરનારા મારા ભૂતકાલીન પર્યાય રૂપ) આત્માને વોસિરાવું છું– સર્વથા તજું છું.

વિવેચન-સર્વ જીવોને પોતાની સમાન માનવા અથવા રાગ–દ્વેષનાં કારણો આવે ત્યારે પણ ઉપશમમાં [સમભાવે] રમવું

તે ભાવસામાયિક છે. તેની સિદ્ધિ આ પચ્ચક્ખાણ કરી તેનું પાલન કરવાથી થાય છે. સમજપૂર્વક જીવન પર્યંતનું આવુ પચ્ચક્ખાણ કરનારને તુર્ત ભૌતિક ઇચ્છાઓનો નાશ થવા માંડે છે, મન-વચન-કાયાની શુભ પ્રવૃત્તિથી ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે અને આત્મા સ્વરૂપનો આનંદ અનુભવે છે. જડભાવો તેને આકર્ષણ કરવા અસમર્થ બની જાય છે અને આત્મગુણોનો રાગ પ્રગટવા માંડે છે. આ સૂત્ર આત્માના ચારિત્રરૂપ પ્રાણનું રક્ષણ કરવામાં બખ્તર તુલ્ય છે, તેને વારંવાર સ્મરણ કરી તેના અર્થનું ધ્યાન કરવાથી જીવ પ્રમાદથી બચી જાય છે, માટે દરરોજની ક્રિયામાં તેને નવ વાર બોલવાનો વિધિ છે. તે ઉપરાંત પણ તેનું જેટલું વધારે ચિંતન થાય તેટલો પ્રમાદ ટળે છે,

એમાં ભંતે! શબ્દ છે તેનો હે સુખી-કલ્યાણવંત ગુરૂ! એવો અર્થ છે, તેથી એમ સમજવાનું છે કે જીવનભર ગુરૂની નિશ્રા ચારિત્રમાં આવશ્યક છે. બીજો અર્થ ભંતે!=હે ભવનો પાર પામેલા (જિનેશ્વર) દેવ! એમ થાય છે. એથી 'જીવનભર જિનાજ્ઞાનું અખંડ પાલન કરવા માટે ચારિત્ર છે' એમ સમજવાનું છે. બીજી વખતે ભંતે! શબ્દ આવે છે તેનો ભાવ એ છે કે 'હે ભગવંત! આ ચારિત્ર હું આપના આશીર્વાદ-કૃપાથી લઇ શક્યો છું, એ યશ (ઉપકાર) આપને ઘટે છે' એમ ભક્તિપૂર્વક કૃતજ્ઞતા બતાવવા માટે છે.

આ પચ્ચક્ખાણમાં 'સામાઇઅં કરેમિ' એનાથી વર્તમાનકાલનાં, 'પચ્ચક્ખામિ' પદથી ભવિષ્યકાલનાં અને 'પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ' પદોથી ભૂતકાળનાં, એમ ત્રણે કાળનાં પાપ વ્યાપારોનો ત્યાગ થાય છે.

'તિવિહં તિવિહેણં' પાઠથી સાત સપ્તભંગીઓરૂપ ઓગણ-પચાસ ભાંગા અને તેને ત્રણ કાળથી ગણતાં એકસો સુડતાલીસમા (છેલ્લા) ભાંગે થતું આ પચ્ચક્ખાણ ઉત્કૃષ્ટ છે.

એને યથાયોગ્ય સમજી પાલન કરનારો આત્મા પરંપરાએ સર્વસુખોના સ્થાનરૂપ મોક્ષને પામે જ છે

૩–ઇચ્છામિ ઠામિ૦

" इच्छामि ठामि काउस्सग्गं, जो मे देवसिओ अइआरो कओ, काइओ वाइओ माणसिओ, उस्सुत्तो उम्मग्गो अकप्पो अकरणिज्जो, दुज्झाओ दुव्विचिंतिओ, अणायारो अणिच्छिअव्वो असमणपाउग्गो, नाणे, दंसणे, चरित्ते, सुए, सामाइए, तिण्हं गुत्तीणं, चउण्हं कसायाणं, पंचण्ह महव्वयाणं, छण्हं जीवनिकायाणं, सत्तण्हं पिंडेसणाणं, अट्ठण्हं पवयणमाऊणं, नवण्हं बंभचेरगुत्तीणं, दसविहे समणधम्मे, समणाणं जोगाणं जं खंडिअं जं विराहिअं तस्स मिच्छा मि दुक्कडं ॥

અર્થ—હું કાયોત્સર્ગ કરવા ઇચ્છું છું, (શા માટે ?) જે મેં દૈવસિક અતિચાર કર્યો (તેની શુદ્ધિ માટે). અતિચારોને (સાધન ભેદે જણાવે છે કે) કાયાથી, વચનથી અને મનથી કર્યા હોય, (તેને નિમિત્ત ભેદે જણાવે છે કે) તે ઉત્સૂત્ર=આગમનું ઉલ્લંઘન કરવાથી, ઉન્માર્ગ=(આત્માના ક્ષાયોપશમિકભાવરૂપ) મોક્ષમાર્ગનું ઉલ્લંઘન કરવાથી, અર્થાત્ મોહના ઉદયરૂપ ઉન્માર્ગને વશ થવાથી, અકલ્પ્ય=ચરણ-કરણરૂપ સાધુના કલ્પનું ઉલ્લંઘન કરવાથી, અને અકરણીય=સામાન્યતયા અકાર્યને કરવાથી.

તેમાંના માનસિક અતિચારોને અંગે કહે છે કે–દુર્ધ્યાન કરવાથી અને દુષ્ટ ચિંતન કરવાથી. અહીં સ્થિરચિત્ત એટલે ધ્યાન અને ચળચિત્ત એટલે ચિંતન સમજવું.

હવે એ કાયિકાદિ ત્રણે અતિચારોને અંગે કહે છે કે–તે અનાચાર=નહિ આચરવા યોગ્ય, માટે તે અનિચ્છનીય=નહિ ઇચ્છવા યોગ્ય અને તેથી તે અસાધુપ્રાયોગ્ય =સાધુ જીવનમાં અઘટિત છે.

(હવે વિષય ભેદે જણાવે છે કે–) જ્ઞાનમાં, દર્શનમાં અને ચારિત્રમાં. (જ્ઞાનાદિના જુદા જુદા વિષયો જણાવવા કહે છે કે–) શ્રુતમાં=શ્રુતજ્ઞાનના આઠ આચારોનું પાલન કરવામાં, સામાયિકમાં=સમ્યક્ત્વસામાયિક રૂપ દર્શનાચારના આઠ આચારોનું પાલન કરવામાં, તથા ચારિત્રાચારના પાલન રૂપ ત્રણ ગુપ્તિઓમાં (પ્રમાદ કરવાથી), ચાર કષાયોમાં (વશ થવાથી), પાંચ મહાવ્રતોમાં (પ્રમાદ કરવાથી), છ જીવનિકાયમાં (રક્ષા નહિ કરવાથી), સાત પિંડૈષણામાં (દોષ લગાડવાથી), આઠ પ્રવચન માતામાં (દોષ લગાડવાથી), નવ બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિઓમાં (નહિ પાળવાથી), દશ પ્રકારના (ક્ષમાદિ) શ્રમણધર્મમાં (તેનું પાલન નહિ કરવાથી) અને સાધુઓના યોગોમાં (સાધુ સામાચારીરૂપ કર્તવ્યમાં પ્રમાદાદિ કરવાથી) જે જે ખંડના (દેશ વિરાધના) કરી હોય, જે વિરાધના (મોટી ભૂલ) કરી હોય તે મારૂં સર્વ પાપ મિથ્યા થાઓ!

વિવેચન–આ સૂત્રમાં આત્માના અનાદિ સંસ્કારોને લીધે થએલી ભૂલોની શુદ્ધિ કરવાનો ઉપાય બતાવ્યો છે, આ સૂત્ર આલોચના માટે બોલાય ત્યારે 'ઇચ્છાકારેણ સંદિસહ ભગવન્! દેવસિઅં આલોઉં? અર્થાત્ હે ભગવંત! આપની ઇચ્છાનુસાર આપ આદેશ આપો હું દિવસના અતિચારોની આપની સમક્ષ આલોચના કરૂં?

એમ ગુરૂની અનુમતિ મેળવી જે જે ભૂલો જેવા જેવા ભાવથી થઇ હોય તેવા તેવા ભાવને જણાવવા પૂર્વક નિખાલસપણે ગુરૂની સમક્ષ તે પ્રગટરૂપમાં જણાવાય છે. એથી વિધિ પૂર્વક ભૂલોને કબૂલ કરતો આત્મા તે પાપોમાથી છૂટી જાય છે. જેમ સ્નાન કરવાથી શરીરને મેલ જાય તેમ આ સૂત્રથી આત્મસ્નાન થાય છે, કર્મમેલ દૂર થાય છે. બે પ્રતિક્રમણોમાં આઠવાર આવું સ્નાન કરવાથી આત્માની મલીનતા દૂર થતી જાય છે અને ઉત્તરોત્તર ચારિત્રના અધ્યવસાયો શુદ્ધ થતા (વધતા) રહે છે ભૂલ થવી એ મોહાદિ અશુભ કર્મોનું પરિણામ હોવાથી દુષ્કર નથી, કિન્તુ ભૂલનો પ્રશ્ચાત્તાપ પૂર્વક નિર્મળ-ચિત્તે એકરાર કરવો તે અતિદુષ્કર છે. એ કામ આ સૂત્રના આલમ્બનથી આત્મા કરી શકે છે. માટે તેનું વારંવાર ચિંતન-મનન કરીને શુદ્ધ થનારો જીવ પરંપગએ નિરતિચાર ચારિત્રનો સાધક બને છે.

૪-રાત્રિક-દૈવસિક અતિચારોને ચિંતવવાની ગાથા

" सयणासणन्नपाणे, चेइय-जइ-से(सि)ज्ज-काय-उच्चारे।
समिती(ई) भावण गुत्ती, वितहायरणंमि अइआरो ॥१॥"

(આવ૦ નિર્યુ૦ ૧૩૪૮)

અર્થ—શયન, આસન, આહાર પાણી, ચૈત્ય, સાધુ, વસતિ, માત્રુ, સ્થંડિલ, સમિતિ, ભાવના અને ગુપ્તિ એ વિષયમાં જે જે વિપરીત (અયોગ્ય) આચરણ કર્યું હોય તે તે અતિચાર જાણવો. (૧)

વિવેચન-શયન=સંથારો વિગેરે અવિધિએ કરવાથી, આસન=પાટ-પાટલો વિગેરે અવિધિએ (પૂજ્યા-પ્રમાર્જ્યા વિના) લેવા મૂકવા કે વાપરવાથી. આહાર પાણી=તેને વહોરવા વાપરવામાં એષણાના દોષો પૈકી કોઇ દોષ સેવવાથી, ચૈત્ય=જિનમન્દિરને અંગે અવિધિ (દેવવન્દનાદિ નહિ કરવાથી કે અવિધિએ) કરવાથી, યતિ=સાધુ-

ઓનો વિનય-વૈયાવચ્ચ વિગેરે નહિ કરવાથી કે આશાતનાદિ કરવાથી, શય્યા=વસતિ (ઉપાશ્રય) ને અંગે પ્રમાર્જનાદિ નહિ કરવાથી કે સ્ત્રી આદિથી સંસકત વસતિમા રહેવાથી, કાય=પ્રશ્રવણને અંગે (અશુદ્ધ ભૂમિમાં પરઠવવાથી કે જીવાદિથી રહિત શુદ્ધભુમિમાં પણ દૃષ્ટિપડિલેહણાદિ નહિ કરવા રૂપ) અવિધિ કરવાથી, અને ઉચ્ચાર=પુરિષ (ઠલ્લો) પરઠવવામાં (પ્રશ્રવણની જેમ) અવિધિ કરવાથી, સમિતિ=પાંચ સમિતિનું યથાયોગ્ય પાલન નહિ કરવાથી, ભાવના=અનિત્યાદિ બાર કે મહાવ્રતોની પચીસ ભાવનાઓનું ચિંતન વિગેરે નહિ કરવાથી કે અવિધિએ કરવાથી અને ગુપ્તિ=મનોગુપ્તિ આદિ ત્રણનું પાલન નહિ કરવાથી કે અવિધિથી કરવાથી. ઉપલક્ષણથી તપ, પડિલેહણ, પ્રતિક્રમણ સ્વાધ્યાય વિગેરે સાધુના દરેક વ્યાપારમા અવિધિ આદિ કરવાથી લાગેલા અતિચારોને કાઉસ્સગ્ગમાં આ ગાથાનું ધ્યાન કરવા પૂર્વક યાદ કરી ધારી રાખવા અને પછી ગુરૂસમક્ષ કહી સંભળાવી પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું.

૫-દૈવસિક અતિચાર મોટા

ઠાણે કમણે ચંકમણે આઉત્તે અણાઉત્તે હરિઅકાયસંઘટ્ટે, બીઅકાયસંઘટ્ટે, ત્રસકાયસંઘટ્ટે, થાવરકાયસંઘટ્ટે, છપ્પઈઆ સંઘટ્ટે, ઠાણાઓ ઠાણં સંકામિઆ, દેહરે ગોચરી બાહિરભૂમિ માર્ગે જાતાં આવતાં સ્ત્રી-તિર્યંચતણા સંઘટ્ટ પરિતાપ ઉપદ્રવ હુઆ, દિવસમાંહિ ચાર વાર સજઝાય, સાત વાર ચૈત્યવંદન ન કીધાં, પડિલેહણા આઘી પાછી ભણાવી, અસ્તોવ્યસ્ત કીધી, આર્ત્તધ્યાન રૌદ્રધ્યાન ધ્યાયાં, ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાન ધ્યાયાં નહિ, ગોચરી તણા બેંતાલીશ દોષ ઉપજતા ચિંતવ્યા નહિ,

પાંચ દોષ માંડલી તણા ટાળ્યા નહિ, માત્રુ અણપૂંજે લીધું, અણપૂંજી જીવાકુળ ભૂમિકાએ પરઠવ્યું, પરઠવતાં 'અણુજાણહ જસ્સુગ્ગહો' ન કીધો, પરઠવ્યા પુંઠે વાર ત્રણ 'વોસિરે વોસિરે' ન કીધું, દેહરા ઉપાશ્રય માંહિ પેસતાં નિસિહી–નીસરતાં આવસ્સહી કહેવી વિસારી, જિનભુવને ચોરાશી આશાતના–ગુરૂપ્રત્યે તેત્રીશ આશાતના (કીધી), અનેરો દિવસ સંબંધી જે કોઇ (અતિચાર) પાપ-દોષ લાગ્યો હોય, તે સવિહું મને–વચને–કાયાએ કરી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં ॥

અઘરા શબ્દાર્થ

ઠાણે=ઉભા રહેતાં
કમણે=ચાલતાં
ચંકમણે–આમ તેમ ફરતાં
આઉત્તે=ઉપયોગપૂર્વક
અણ ઉત્તે=ઉપયોગ વિના
બીઅકાય=વૃક્ષોનાં બીજદાણા વિગેરે
છપ્પઇઆ=ષટ્પદિકા–જૂ
બાહિરભૂમિ=સ્થંડિલ ભૂમિ
સંઘટ્ટ=સામાન્ય સ્પર્શ
પરિતાપ=વિશેષ સંતાપ (પીડા)
ઉપદ્રવ=અત્યંત ત્રાસ
આઘી પાછી=મોડી વહેલી
અસ્તોવ્યસ્ત=જેમ તેમ અવિધિથી
પાપ=સાવદ્ય વ્યાપાર (ક્રિયા)
દોષ=મનનો અશુભ પરિણામ

૬–રાત્રિક અતિચાર મોટા

સંથરા ઉવટ્ટણકી, પરિટ્ટણકી, આઉંટ્ટણકી, પસારણકી, છપ્પઇઅ સંઘટ્ટણકી. (અચક્ખુ વિસય હુઓ), સંથારા ઉત્તરપટ્ટા ટળતો અધિક ઉપકરણ વાવર્યો, શરીર અણપડિલેહ્યું હલાવ્યું, માત્રું

અણપુંજયું લીધું, અણપુંજી ભૂમિકાએ પરઠવ્યું. પરઠવતાં અણુજાણહ જસ્સુગ્ગહો ન કીધો, પરઠવ્યા પુંઠે વાર ત્રણ વોસિરે વોસિરે ન કીધું. સંથારા પોરિસી ભણાવ્યા વિના સુતા, કુસ્વપ્ન લાધું, સ્વપ્નાંતરમાંહિ શિયળતણી વિરાધના હુઇ, આહટ્ટ દોહટ્ટ ચિંતવ્યું, સંકલ્પ વિકલ્પ કીધો, રાત્રિસંબંધિ જે કોઇ અતિચાર લાગ્યો હોય તે સવિ હુ મન, વચન અને કાયાએ કરી તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં.

અઘરા શબ્દાર્થ.

ઉવટ્ટણકી=બીજે પડખે ફરતાં.
પરિઅટ્ટણકી=પુનઃમૂળ પડખે ફરતાં.
આઉંટણકી=પગ વિગેરે સંકોચતાં.
પસારણકી=પગ વિગેરે લંબાવતાં.
છપ્પઇઅ સંઘટ્ટણકી=જૂનો સંઘટ્ટ થતાં.

અચક્ખુવિસય=અંધારે દેખાયું ન હોય.
લાધું=આવ્યું.
આહટ્ટ દોહટ્ટ=આડું દોઢું (જેમ તેમ)
સંકલ્પ=દૃઢ કલ્પના.
વિકલ્પ=વારવાર અથવા વિચિત્ર કલ્પના.

પાક્ષિક અતિચાર.

" नाणंमि दंसणंमि अ, चरणंमि तवंमि तहय विरियंमि ।
आयरणं आयारो, इअ एसो पंचहा भणिओ" ॥१॥

જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, વીર્યાચાર, એ પંચવિધ આચારમાંહિ અનેરો જે કોઇ અતિચાર પક્ષ-

દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય, તે સવિ હુ મન-વચન-કાયાએ કરી મિચ્છામિ દુક્કડં. (૧)

તત્ર જ્ઞાનાચારે આઠ અતિચાર-"काले विणए बहुमाणे, उवहाणे तह अनिन्हवणे । वंजण-अत्थ-तदुभए, अट्ठविहो नाणमायारो ॥१॥" જ્ઞાન કાળવેળામાંહે પઢ્યો ગુણ્યો પરાવર્ત્યો નહિ, અકાલે પઢ્યો, વિનયહીન બહુમાન-હીન યોગોપધાનહીન પઢ્યો, અનેરા કન્હે પઢ્યો, અનેરો ગુરૂ કહ્યો,[1] દેવવંદણ વાંદણે[2] પડિક્કમણે સજ્ઝાય કરતાં પઢતાં-ગુણતાં કૂડો[3] અક્ષર, કાને માત્રે આગલો[4]-ઓછો ભણ્યો ગુણ્યો. સૂત્રાર્થ તદુભય કૂડાં કહ્યાં, (સાધુતણે ધર્મે) કાજો અણઉદ્ધર્યાં-ડાંડો અણપડિલેહ્યાં-વસતિ અણશોધ્યાં-અણપવેયાં અસજ્ઝાઇ[5] અણોજ્ઝા કાળવેલામાંહિ શ્રી દશ-વૈકાલિક પ્રમુખ સિદ્ધાન્ત ભણ્યો ગુણ્યો પરાવર્ત્યો. અવિધિએ યોગોપધાન કીધાં કરાવ્યાં, જ્ઞાનોપકરણ-પાટી પોથી ઠવણી કવળી[6] નોકારવાળી સાંપડા સાંપડી દસ્તરી[7] વહી કાગળીઆ ઓળીઆ પ્રમુખ પ્રત્યે પગ લાગ્યો, થુંક લાગ્યું, થુંકે કરી અક્ષર ભાં(માં)જ્યો, જ્ઞાનવંત પ્રત્યે પ્રદ્વેષ મત્સર વહ્યો, અંતરાય અવજ્ઞા આશાતના કીધી, કુણહિ પ્રત્યે તોતડો બોબડો દેખી હસ્યો-વિતર્ક્યો, મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિ-જ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવળજ્ઞાન-એ પંચવિધ જ્ઞાનતણી

૧-કર્યો. ૨-ગુરૂવન્દનમાં. ૩-ખોટો. ૪-વધારે ઓછો. ૫-અસ્વાધ્યાયનાં કારણો છતાં અનધ્યાય દિવસોમાં-કે કાળવેળાએ. ૬-પુસ્તકને વીંટવાની. ૭-દોરીઆં પાડાં.

અસદ્દહણા આશાતના કીધી, જ્ઞાનાચાર વિષઇઓ અનેરો જે કોઇ અતિચાર પક્ષ૦ (૨)

દર્શનાચારે આઠ અતિચાર—"निस्संकिअ निक्कंखिअ, निव्वितिगिच्छा अमूढदिट्ठी अ । उववूह थिरिकरणे, वच्छल्ल पभावणे अट्ठ ॥१॥" દેવગુરૂ ધર્મતણે વિષે નિઃશંકપણું ન કીધું, તથા એકાન્ત નિશ્ચય ધર્યો નહિ, ધર્મસંબંધિઆ ફળતણે વિષે નિસ્સંદેહ બુદ્ધિ ધરી નહિ, સાધુ-સાધ્વી તણી નિન્દા જુગુપ્સા કીધી, મિથ્યાત્વી તણી પૂજા પ્રભાવના દેખી મૂઢ દૃષ્ટિપણું કીધું, સંઘમાંહિ ગુણવંત તણી [1]અનુપબૃંહણા કીધી, [2]અસ્થિરીકરણ અવાત્સલ્ય અપ્રીતિ અભક્તિ નિપજાવી, તથા દેવદ્રવ્ય ગુરૂદ્રવ્ય સાધારણ દ્રવ્ય [3]ભક્ષિત-ઉપેક્ષિત પ્રજ્ઞાપરાધે વિણાસ્યો, વિણસંતો ઉવેખ્યો, છતી શક્તિએ [4]સાર સંભાળ ન કીધી, ઠવણાયરિય હાથ થકી પાડ્યા, પડિલેહવા વિસાર્યા, જિનભુવન તણી ચોરાશી આશાતના, ગુરૂપ્રત્યે તેત્રીશ આશાતના કીધી, દર્શનાચાર વિષઇઓ અનેરો જે કોઇ અતિચાર પક્ષ૦ (૩)

ચારિત્રાચારે આઠ અતિચાર—"पणिहाणजोग जुत्तो, पंचहिं समिईहिं तीहिं गुत्तीहिं । एस चरित्तायारो, अट्ठविहो होइ नायव्वो ॥१॥" ઇર્યાસમિતિ, ભાષાસમિતિ, એષણાસમિતિ, આદાનભંડ માત્ર નિક્ષેપણાસમિતિ, પારિષ્ઠા-

---

૧–પ્રશંસા ન કરી. ૨–ધર્મમાં અસ્થિરતા. ૩–ભક્ષણ કર્યું, ઉપેક્ષા કરી. ઓછી સમજથી દુરૂપયોગ કર્યો, દુરૂપયોગ થવા દીધો. ૪–રક્ષા.

પનિકાસમિતિ, મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ, એ આઠ પ્રવચનમાતા રૂડીપેરે પાળી નંહિ, સાધુતણે ધર્મે સદૈવ-શ્રાવકતણે ધર્મે સામાયિક પોસહ લીધે-જે કાંઈ ખંડના વિરાધના હુઈ હોય, ચારિત્રાચાર વિષઈઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર પક્ષ૦ (૪)

વિશેષતશ્ચારિત્રાચારે *તપોધન તણે ધર્મે-
"[11]वयछक्कं [12]कायछक्कं, [13]अकप्पो [14]गिहिभायणं।
[15]पलिअंक निसिज्जा[16] य, [17]सिणाणं [18]सोहवज्जणं॥१॥"

વ્રતષટ્કે-પહેલે મહાવ્રતે-પ્રાણાતિપાત સૂક્ષ્મ-બાદર ત્રસસ્થાવર જીવતણી વિરાધના હુઈ (૧). **બીજે મહાવ્રતે**-ક્રોધ-લોભ-ભય-હાસ્યલગે જૂઠું બોલ્યા (૨). **ત્રીજે અદત્તાદાનવિરમણ મહાવ્રતે**-"सामीजीवादत्तं, तित्थयरऽदत्तं तहेव य गुरूहिं। एवमदत्तं चउहा, पणत्तं वीयराएहिं॥१॥" સ્વામીઅદત્ત, જીવઅદત્ત, તીર્થંકર-અદત્ત, ગુરૂઅદત્ત, એ ચતુર્વિધ અદત્તાદાનમાંહિ કંઈ અદત્ત પરિભોગવ્યું (૩). **ચોથે મહાવ્રતે**-"वसहीकह-निसिज्जिंदिय-कुड्डितरपुव्वकीलिए पणिए। अइमायाहार विभूसणा य. नव बंभचेरगुत्तीओ॥१॥" એ નવવાડો સુદ્ધી પાલી નહિ, સુહણે સ્વપ્નાંતરે દૃષ્ટિવિપર્યાસ હુઆ (૪). **પાંચમે મહાવ્રતે**-ધર્મોપકરણને વિષે ઇચ્છા મૂર્છા ગૃદ્ધિ આસક્તિ ધરી, અધિકો ઉપકરણ વાવર્યો, પર્વતિથિએ પડિ-

* સાધુ તણે ધર્મે.

લેહવો વિસાર્યો (૫). **છટ્ઠે રાત્રિભોજનવિરમણવ્રતે–** [૧]અસૂરે ભાતપાણી કીધો, [૨]છારોદ્ગાર આવ્યો, પાત્રે [૩]પાત્રબંધે તક્રાદિનો છાંટો લાગ્યો, ખરડ્યો રહ્યો, લેપ તેલ ઔષધાદિતણો[૪] સંનિધિ રહ્યો, [૫]અતિમાત્રાએ આહાર લીધો (૬). એ છએ વ્રત વિષઇઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર પક્ષ૰ (૫)

કાયષટ્કે–ગામતણે [૬]પઇસારે નિસારે પગ પડિલેહવા વિસાર્યા, માટી મીઠું ખડી ધાવડી અરણેટ્ટો પાષાણતણી [૭]ચાતલી ઉપર પગ આવ્યો (૭). **અપ્કાય–**[૮]વાઘારી ફૂસણા હુઆ, વહોરવા ગયા, [૯]ઊલખો હાલ્યો, લોટો ઢોળ્યો, કાચા પાણી તણા છાંટા લાગ્યા (૮). **તેઉકાય–** વીજ દીવાતણી ઉજેહી હુઇ (૯). **વાઉકાય–**ઉઘાડે મુખે બોલ્યા, મહાવાય વાજતાં કપડા કામળી તણા છેડા સાચવ્યા નહિ, ફૂંક દીધી (૧૦). **વનસ્પતિકાય–**નીલફૂલ–સેવાલ–થડ–ફળ–ફૂલ–વૃક્ષ શાખા–પ્રશાખાતણા સંઘટ્ટ પરંપર નિરંતર હુઆ (૧૧). **ત્રસકાય–**બેઇંદ્રી તેઇંદ્રી ચઉરેન્દ્રી પંચેન્દ્રી કાગ–બગ ઉડાવ્યા, ઢોર ત્રાસવ્યાં, બાલક બીહ–રાવ્યાં (૧૨). ષટ્કાય વિષયઇઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર પક્ષ૰ (૬)

અકલ્પનીય સિજ્જા–વસ્ત્ર–પાત્ર–પિંડ–પરિભોગવ્યો,

૧–અંધારે અથવા સૂર્યનો પ્રકાશ મંદ પડે તેવા લગભગ વખતે. ૨–ખાટો (અજીર્ણનો) ઓડકાર. ૩–ઝોળીએ. ૪–સંઘર્યો. ૫–વધારે પડતો. ૬–પેસવા નિકળવાની ભાગોળે. ૭–છાટ. ૮–ઝાકળ ધુમસની સ્પર્શના. ૯–સંસક્ત પાણીનું પાત્ર વિશેષ.

ઉપયોગ કીધા [૧]પાખે વિહર્યો, ધાત્રીદોષ, ત્રસ-બીજસંસક્ત, પૂર્વકર્મ-પશ્ચાતકર્મ, ઉદ્દગમ ઉત્પાદના(દિ) દોષ ચિંતવ્યા નહિ (૧૩). ગ્રહસ્થતણો ભાજન ભાંજ્યો, ફોડ્યો, વળતો પાછો આપ્યો નહિ (૧૪). સુતાં સંથારીઆ ઉત્તરપટ્ટા [૨]ટળતો અધિકો ઉપકરણ વાવર્યો (૧૫-૧૬). દેશતઃ સ્નાન (કીધું) મુખે ભીનો હાથ લગાડ્યો, સર્વતઃ સ્નાનતણી વાંછા કીધી (૧૭). શરીરતણો મેલ ફેડ્યો, કેશરોમ નખ સમાર્યા, અનેરી કાંઇ [૩]શોભા-વિભૂષા કીધી (૧૮). અકલ્પનીય પિંડાદિ વિષઇઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર પક્ષ૦ (૬)

"आवस्सय[1] सज्झाए,[2] पडिलेहण[3] झाण[4] भिक्ख[5] अभत्तट्ठे[6] ।
आगमणे-निगमणे[7], ठाणे[8] निसीअण[9] तुअट्टे[10]" ॥१॥

આવશ્યક ઉભયકાલ વ્યાક્ષિપ્તચિત્તપણે પડિક્કમણું કીધું. પડિક્કમણામાંહિ ઉંઘ્યા, બેઠાં પડિક્કમણું કીધું (૧). દિવસ પ્રત્યે ચાર વાર **સજઝાય** સાત વાર ચૈત્ય વંદન ન કીધાં (૨). **પડિલેહણા** [૪]આઘી પાછી ભણાવી, [૫]અસ્તો-વ્યસ્ત કીધી (૩). **આર્ત્તધ્યાન** રૌદ્રધ્યાન ધ્યાયાં, ધર્મધ્યાન શુક્લધ્યાન ધ્યાયાં નહિ (૪). **ગોચરી** ગયાં બેંતાલીસ દોષ ઉપજતા ચિંતવ્યા નહિ, પાંચ દોષ માંડલી તણા ટાળ્યા નહિ (૫). છતી શક્તિએ પર્વતિથિએ **ઉપવાસાદિ** તપ કીધો નહિ (૬). દેહરા-ઉપાસરામાંહિ **પેસતાં** નિસિહી **નિસરતાં** આવસ્સહી કહેવી વિસારી, ઇચ્છા-મિચ્છાદિક

૧-ભિના વહોર્યું. ૨-ઉપરાંત. ૩-શોભા. ૪-મોટી વહેલી. ૫-જેમ તેમ અવિધિએ.

દશવિધ ચક્રવાલ સામાચારી સાચવી નહિ, ગુરૂતણો વચન તહત્તિ કરી [1]પડિવજ્યો નહિ, અપરાધ [2]આવ્યાં મિચ્છામિ દુક્કડં દીધો નહિ (૭). [3]**સ્થાનકે** રહેતાં હરિઅકાય બીઅકાય કીડીતણાં નગરાં શોધ્યાં [4]નહિ (૮). ઓઘો મુહપત્તિ ચોળપટ્ટો [5]ઉત્સંઘટ્યા, સ્ત્રી તિર્યંચતણા સંઘટ્ટ અનન્તર પરંપર હુઆ (૯-૧૦). વડા પ્રત્યે 'પસાય કરી' [6]લહુડાં પ્રત્યે 'ઇચ્છાકાર' ઇત્યાદિક વિનય સાચવ્યો નહિ. સાધુ સામાચારી વિષઇઓ અનેરો જે કોઈ અતિચાર પક્ષ દિવસમાંહિ સૂક્ષ્મ-બાદર જાણતાં અજાણતાં હુઓ હોય તે સવિ હુ મન-વચન-કાયાએ કરી મિચ્છામિ દુક્કડં. (૬)

ઇતિ પાક્ષિક અતિચાર સંપૂર્ણ ॥

૧-સ્વીકાર્યો. ૨-થતાં. ૩-ઉભા રહેતાં. ૪-સંભાળ્યાં. ૫-એક હાથથી વધારે છેટા મૂક્યા. ૬-લઘુસાધુઓ.

સાધુ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર સાર્થ:

॥ पगाम सिज्जा० ॥

અવતરણ—હવે સાધુના પ્રતિક્રમણ સૂત્ર **पगाम सिज्जाए०** નું વિવરણ લખીયે છીયે. તેમાં 'પ્રતિક્રમણ' શબ્દનો અર્થ શુભયોગોમાંથી અશુભયોગોમાં ગએલા આત્માનુ પુનઃ શુભયોગોમાં પ્રતિકૂળ (ઉલટું) ગમન કરવું. પાછા ફરવું તેને 'પ્રતિક્રમણ' કહ્યું છે. તે પ્રતિક્રમણ બે પ્રકારનું છે. એક યાવજ્જીવ સુધીનુ અને બીજું અમુક કાલ સુધીનું. તેમાં મહાવ્રતો આદિ ઉચ્ચરવાં તે યાવજ્જીવ માટેનું અને દૈવસિક-રાઈ વિગેરે પ્રતિક્રમણ મર્યાદિત કાલનું સમજવું. પ્રતિક્રમણના વિષયો-૧-પ્રતિષિદ્ધ કાર્ય કરવું. ૨-કરણીય નહિ કરવું, ૩-તેમાં (જિન વચનમાં) અશ્રદ્ધા કરવી અને ૪-વિપરીત પ્રરૂપણા કરવી એ ચાર છે.

મંગળ—પ્રતિક્રમણ સૂત્રના પ્રારંભે (ભાવમંગળ રૂપ) શ્રીપંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મંત્ર, અને 'કરેમિ ભંતે' કહેવું. તે પછી વિઘ્નોની શાન્તિ માટે પ્રતિક્રમણ સૂત્ર મંગળપૂર્વક કહેવું જોઇએ માટે સૂત્રકાર સ્વયં મંગલને જણાવે છે કે-

"**चत्तारि मंगलं, अरिहंता मंगलं, सिद्धा मंगलं, साहू मंगलं, केवलि पण्णत्तो धम्मो मंगलं.**"

વ્યાખ્યા—'સંસારથી મને ગાળે' (પાર ઉતારે) તે 'મંગલ' અથવા 'મંગાય (પ્રાપ્ત કરાય) હિત જેનાથી' તે 'મંગલ' અથવા 'મંગ' એટલે ધર્મને 'લા' એટલે આપે

તે 'મંગલં' એમ '**मंगल**' શબ્દની ભિન્ન ભિન્ન વ્યુત્પત્તિ દ્વારા જુદા જુદા અર્થો થાય છે, (તાત્પર્યથી બધા અર્થો એકાર્થિક છે) તેમાં ચાર પદાર્થો 'મંગલ' છે તે કહે છે કે–'અરિહંતા મંગલં' વિગેરે, અર્થાત્ ૧–અરિહંતો, ૨–સિદ્ધો, ૩–સાધુઓ અને ૪–કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મ, એ ચાર મંગલો છે. તેમાં આચાર્યો–ઉપાધ્યાયો પણ સાધુપણાથી યુક્ત હોવાથી 'સાધુઓ'માં તેઓને પણ સમજી લેવા અને કેવલિપ્રરૂપિત ધર્મમાં શ્રુત ધર્મ અને ચારિત્ર ધર્મ (જ્ઞાન અને ક્રિયા) બન્ને ધર્મો સમજી લેવા. એ પદાર્થોની મંગલતા એ કારણ છે કે હિત તેઓ દ્વારા જ મંગાય છે. (મેળવાય છે) આ હેતુથી જ તેઓનું લોકોત્તમપણું છે. અથવા લોકોમાં તે પદાર્થોનું ઉત્તમપણું છે, એ જણાવવા કહે છે કે—

"**चत्तारि लोगुत्तमा–अरिहंता लोगुत्तमा, सिद्धा लोगुत्तमा, साहू लोगुत्तमा, केवलि पण्णत्तो धम्मो लोगुत्तमो.**"

વ્યાખ્યા—પૂર્વે કહેલા ચાર પદાર્થો, લોક એટલે (ક્ષાયોપશમિક આદિ ભાવોરૂપ) ભાવ લોકમાં ઉત્તમ છે માટે 'લોકોત્તમ' છે, તેમાં 'અરિહંતો' ભાવલોકમાં પ્રધાન છે, કારણ કે તેઓને કર્મની સર્વ શુભપ્રકૃતિઓનો ઉદય હોય છે, અર્થાત્ શુભઔદયિક ભાવે તેઓ વર્તતા હોય છે. સમગ્ર લોકમાં અરિહંતની તુલનામાં આવે તેવો કોઈ આત્મા શુભઔદયિક ભાવવાળો હોતો નથી. 'સિદ્ધો' ચૌદરાજ લોકના અંતે ઉપર ત્રણ લોકને મસ્તકે રહેલા હોવાથી ક્ષેત્રલોકમાં ઉત્તમ છે. 'સાધુઓ' તો સમ્યગ્

જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રને આશ્રિને ભાવલોકમાં ઉત્તમ છે જ. અર્થાત્ જ્ઞાનાદિ ગુણોરૂપ ભાવધર્મની પ્રાપ્તિવાળા હોવાથી ભાવલોકોત્તમ છે અને ધર્મમાં શ્રુતધર્મ ક્ષાયોપશમિક ભાવલોકની અપેક્ષાએ તથા ચારિત્ર ધર્મ ક્ષાયિકભાવ અને મિશ્ર (સાંનિપાતિક) ભાવની અપેક્ષાએ ભાવલોકોત્તમ છે. એમ તેઓનુ લોકોત્તમપણું હોવાથી જ તે શરણ કરવા યોગ્ય પણ છે, અથવા તે શરણ કરવા યોગ્ય હોવાથી તેઓમાં લોકોત્તમપણું છે. એ જણાવે છે કે—

चत्तारि सरणं पवज्जामि–अरिहंते सरणं पवज्जामि, सिद्धे सरणं पवज्जामि, साहू सरणं पवज्जामि, केवलि पण्णत्तंधम्मं सरणं पवज्जामि. ”

વ્યાખ્યા—ચાર શરણાંને હું અંગીકાર કરૂં છું. અર્થાત્ સાંસારિક દુઃખોથી મારી રક્ષા કરવા માટે હું ચારનો આશ્રય કરૂં છું–ચારને ભજું છું. ૧–અરિહંતોનો આશ્રય કરૂં છું, ૨–સિદ્ધોનો આશ્રય કરૂં છું, ૩–સાધુઓનો આશ્રય કરૂં છું અને ૪–કેવલિ પ્રરૂપિત ધર્મનો આશ્રય કરૂં છું.

એ રીતે માંગલિક વ્યવહાર કરીને હવે પ્રતિક્રમણ સૂત્ર કહે છે. “ **इच्छामि पडिक्कमिउं जोमे॰** ઇત્યાદિ **तस्स मिच्छामि दुक्कडं** ” સુધી કહેવું. એમ અતિચારોને ઓઘથી જણાવીને તેનું સંક્ષેપમાં પ્રતિક્રમણ જણાવ્યું; હવે વિગતવાર અતિચારો જણાવીને તેનું પ્રતિક્રમણ કહે છે–તેમાં પણ પહેલાં ગમન-આગમનને અંગેના અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરવા માટે “ **इच्छामि पडिक्कमिउं इरिआवहियाए** ” વિગેરે બોલે,

એમ ગમન-આગમન અંગેના અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કહ્યું, હવે બાકીના સઘળા અતિચારોના પ્રતિક્રમણ માટે મૂલ-પ્રતિક્રમણ સૂત્ર કહે છે—

इच्छामि पडिक्कमिउं-पगामसिज्जाए, निगामसिज्जाए, संथाराउवट्टणाए, परिअट्टणाए, आउंटणाए, पसारणाए, छप्पइयसंघट्टणाए, कूइए, कक्कराइए, छीए, जंभाइए, आमोसे, ससरक्खामोसे, आउलमाउलाए, सोअणवत्तिआए, इत्थीविप्परि-आसिआए, दिट्ठीविप्परिआसिआए, मणविप्परिआसिआए, पाणभोअणविप्परिआसिआए, जो मे देवसिओ अइआरो कओ, तस्स मिच्छा मि दुक्कडम् ॥

पडिक्कमामि गोअरचरिआए, भिक्खायरिआए, उग्घाड-कवाडउग्घाडणाए, साणावच्छा-दारासंघट्टणाए, मंडीपाहुडिआए, बलिपाहुडिआए, ठवणापाहुडिआए, संकिए, सहसागारिए, अणे-सणाए, पाणेसणाए, पाणभोअणाए, बीअभोअणाए, हरिअभोअ-णाए, पच्छेकम्मिआए, पुरेकम्मिआए, अदिट्ठहडाए, दगसंसट्ठ-हडाए, रयसंसट्ठहडाए, पारिसाडणिआए, पारिट्ठावणिआए, ओहासणभिक्खाए, जं उग्गमेणं उप्पायणेसणाए, अपरिसुद्धं, परि(डि)ग्गहिअं, परिभुत्तं वा जं न परिट्ठविअं, तस्स मिच्छा मि दुक्कडम् ॥

पडिक्कमामि चाउक्कालं सज्झायस्स अकरणयाए, उभओकालं भंडोवगरणस्स अप्पडिलेहणाए, दुप्पडिलेहणाए,

इहलोगस्स आसायणाए, १२ परलोगस्स आसायणाए, १३ केवलिपन्नत्तस्स धम्मस्स आसायणाए, १४ सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स आसायणाए, १५ सव्वपाण-भूअ-जीव-सत्ताणं आसायणाए, १६ कालस्स आसायणाए, १७ सुअस्स आसायणाए, १८ सुअदेवयाए आसायणाए, १९ वायणायरिअस्स आसायणाए, २० जंवाइद्धं, २१ वच्चामेलिअं, २२ हीणक्खरं, २३ अच्चक्खरं, २४ पयहीणं, २५ विणयहीणं, २६ घोसहीणं, २७ जोगहीणं, २८ सुट्ठुदिन्नं, २९ दुट्ठुपडिच्छिअं, ३० अकाले कओ सज्झाओ, ३१ काले न कओ सज्झाओ, ३२ अ सज्झाइए सज्झाइअं, ३३ सज्झाइए न सज्झाइअं, तस्स मिच्छा मि दुक्कडम् ॥

नमो चउवीसाए तित्थयराणं उसभाइमहावीरपज्जवसाणाणं. इणमेव निग्गंथं पावयणं सच्चं अणुत्तरं केवलिअं पडिपुन्नं नेआउअं संसुद्धं सल्लगत्तणं सिद्धिमग्गं मुत्तिमग्गं. निज्जाणमग्गं निव्वाणमग्गं अवितहमविसंधिसव्वदुक्खप्पहीणमग्गं ॥

इत्थं ठिआ जीवा सिज्झंति बुज्झंति मुच्चंति परिनिव्वायंति सव्वदुक्खाणमंतं करंति, तं धम्मं सद्दहामि पत्तिआमि रोएमि फासेमि पालेमि अणुपालेमि तं धम्मं सद्दहंतो पत्तिअंतो रोअंतो फासंतो पालंतो अणुपालंतो तस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अब्भुट्ठिओ मि आराहणाए, विरओ मि विराहणाए, असंजमं परिआणामि, संजमंउवसंपज्जामि, अबंभं परिआणामि, बंभं उवसंपज्जामि, अकप्पं परिआणामि, कप्पंउवसंपज्जामि, अन्नाणं

परिआणामि, नाणं उवसंपज्जामि, अकिरिअं परिआणामि, किरियं उवसंपज्जामि, मिच्छत्तं परिआणामि, सम्मत्तं उवसंपज्जामि, अबोहिं परिआणामि, बोहिं उवसंपज्जामि, अमग्गं परिआणामि, मग्गं उवसंपज्जामि, जं संभरामि जं च न संभरामि, जं पडिक्कमामि जं च न पडिक्कमामि, तस्स सव्वस्स देवसिअस्स अइआरस्स पडिक्कमामि । समणो हं संजय-विरय-पडिहय-पच्चक्खाय-पावकम्मे, अनिआणो, दिट्ठिसंपन्नो, मायामोसविवज्जिओ, अड्ढाइज्जेसु दीवसमुद्देसु पन्नरससु कम्मभूमीसु जावंत केवि साहू रयहरणगुच्छपडिग्गहधारा पंचमहव्वयधारा अट्ठारससहस्ससीलंगधारा अक्खुयायारचरित्ता ते सव्वे सिरसा मणसा मत्थएण वंदामि ॥

खामेमि सव्वजीवे, सव्वे जीवा खमंतु मे ।
मित्ति मे सव्वभूएसु, वेरं मज्झ न केणइ ॥१॥
एवमहं आलोइअ, निंदिअ गरहिअ दुगंछिअं सम्मं ।
तिविहेण पडिक्कंतो, वंदामि जिणे चउव्वीसं ॥२॥

વ્યાખ્યા—પ્રથમ શયનક્રિયાના અતિચારોના પ્રતિક્રમણ માટે કહે છે કે—'પ્રતિક્રમણ કરવા ઇચ્છું છું' કોનું પ્રતિક્રમણ ? તે કહે છે કે '**प्रकामशय्यया**' અર્થાત્ 'પ્રકામશય્યા' કરવાથી લાગેલા દિવસ સંબંધી અતિચારનું. અહિં પણ 'ક્રિયાકાળ' સમજવો. અર્થાત્ જ્યારે જ્યારે પ્રકામશય્યા કરવાથી મને અતિચાર લાગ્યો હોય તે તે વખતે લાગેલા અતિચારનું મને 'મિચ્છામિ દુક્કડં' થાઓ, એ

સમાપ્તિ કાળ જાણવો. એટલે અત્યારે તે મારું પાપ મિથ્યા થાઓ. એમ સમજવું. એમ આગળનાં પદોમાં પણ ક્રિયાકાળ-અને સમાપ્તિકાળનો વિવેક કરવો. હવે 'પ્રકામ-શય્યા'નો અર્થ કહે છે કે-'શયન કરવું તે શય્યા' તે 'પ્રકામં'=અતિશય=ચારે પ્રહર સુધી કરવું તે 'પ્રકામશય્યા' આ અર્થમાં શય્યા એટલે સંથારીયું વિગેરે સમજવું. તે 'પ્રકામા' એટલે સંથારા-ઉત્તરપટ્ટાથી વધારે ઉપકરણો અથવા કપડાને ઉદ્દેશીને ત્રણથી વધારે કપડા વાપરવા તે 'પ્રકામશય્યા' કહેવાય, એવી કોઇપણ 'પ્રકામશય્યા' કરવાથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરવા ઇચ્છું છું એમ સંબંધ જોડવો. આ રીતે 'પ્રકામશય્યા' કરવાથી સ્વાધ્યાય ન થઈ શકે તે અહીં અતિચાર સમજવો. **निकामशय्यया**= દરરોજ 'પ્રકામશય્યા' કરવી તે 'નિકામશય્યા' કહેવાય, તેનાથી 'સ્વાધ્યાય નહિ કરવારૂપ' અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ તથા **संस्तारके उद्वर्त्तनया** (तया)=સંથારામાં 'ઉદ્વર્તન' એટલે શયન કર્યું હોય તેની અપેક્ષાએ બીજા પડખે ફરવાથી અને **परिवर्त्तनया**(तया)=પુનઃ તેજ (પૂર્વના) પડખે ફરવાથી-પુનઃ પડખું બદલવાથી, (અહીં 'ता' પ્રત્યય સ્વાર્થમાં કરેલો છે, એમ આગળ પણ જ્યાં જ્યાં 'ता' પ્રત્યય આવે ત્યાં સ્વાર્થમાં સમજવો).

આ ઉદ્વર્તન અને પરિવર્તન કરતાં સંથારાને અને કાયાને નહિ પ્રમાર્જવા વિગેરેથી અતિચાર સમજવો. **आकुञ्चनया**(तया)=શરીરના અવયવો (પગ વિગેરે) ને સંકોચવાથી, તથા **प्रसारणया**(तया)=સંકોચેલા અવયવોને

પહોળા (લાંબા) કરવાથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. અહીં કુક્કડીની જેમ આકાશે (ઉંચે) પગ લંબાવવાની તથા સંકોચવાની ક્રિયા પ્રમાર્જીને કરવી જોઇએ. તે પ્રમાણે નહિ કરવાથી અતિચાર સમજવો. **षट्पदीसंघट्टणया(तया)**= જૂઓને અવિધિએ સંઘટ્ટણ (સ્પર્શ) કરવાથી, તથા **'कूजिते'**= ખાંસી આવવાથી, અર્થાત્ ખાંસી વખતે મુખ આગળ મુખવસ્ત્રિકા કે હાથ નહિ રાખવાથી, **'कर्करायिते'**=નારાજીથી વસતિ (મકાન)માં તો 'ખાડાટેકરા છે' અથવા 'ગરમી છે' વિગેરે બોલવું તે 'કર્કરાયિત' કહેવાય, વસતિને અંગે એવી નારાજી થાય તે આર્ત્તધ્યાન રૂપ અતિચાર સમજવો. તથા **'क्षूतेजृम्भिते'**=છીંક કે બગાસુ અવિધિએ ખાવાથી અર્થાત્ છીંક કે બગાસુ આવતાં મુખે મુખવસ્ત્રિકા કે હાથ રાખી જયણા નહિ કરવાથી, **'आमर्षणे'**=સ્પર્શ કરવાથી, અર્થાત્ કોઇ વસ્તુને પ્રમાર્જન કર્યા વિના હાથ લગાડવાથી, **'सरजस्कामर्षे'**=પૃથ્વી આદિ રજવાળી વસ્તુને સ્પર્શ કરવાથી.

એ જાગૃત અવસ્થામાં સંભવિત અતિચારોને ઉદ્દેશી કહ્યું, હવે નિદ્રાધીન અવસ્થામાં સંભવિત અતિચારોને કહે છે કે- **'आकुलाकुलयास्वप्ननिमित्तया'**=આકુળ-વ્યાકુળતાથી સ્વપ્નનિમિત્તક, એટલે સ્વપ્નમાં સ્ત્રી આદિનો ભોગ, વિવાહ કે કોઇને સાથે યુદ્ધ વિગેરે કરવું, અર્થાત્ તે તે વિષયની આકુળતાથી નિદ્રામાં જુદા જુદા પ્રકારનાં સ્વપ્ન આવવાને લીધે જે અતિચાર લાગ્યો હોય, આ આકુળ વ્યાકુળતા પણ મૂળગુણ અને ઉત્તર ગુણને અંગે, એમ બે પ્રકારની હોય તેથી તેને ભિન્ન ભિન્ન જણાવે

છે કે-'**स्त्रीवैपर्यासिक्या**'=અબ્રહ્મ (સ્ત્રી) સેવન સંબંધી આકુળ-વ્યાકુળતાથી, '**दृष्टिवैपर्यासिक्या**'=રૂપને જોવાના અનુરાગથી-સ્ત્રીને જોવારૂપ દૃષ્ટિ વિકારથી થયેલી આકુળ-વ્યાકુળતાથી, એ પ્રમાણે '**मनोवैपर्यासिक्या**'=મનમાં સ્ત્રીનું ધ્યાન-ચિંતન કરવારૂપ મનોવિકારથી થયેલી આકુળ-વ્યાકુળતાથી, તથા '**पानभोजनवैपर्यासिक्या**'=રાત્રે આહાર-પાણી વાપરવારૂપ વિપરીત વર્તન જેમાં હોય તેવી આકુળ-વ્યાકુળતાથી (તાત્પર્ય કે-નિદ્રામાં તે તે પ્રકારની વ્યાકુળતાને કારણે અબ્રહ્મ સેવનનું, સ્ત્રીના રૂપને જોવાનું, તેના ચિંતનનું, કે આહારપાણી વાપરવા સંબંધી સ્વપ્ન આવવાથી) '**यो मया दैवसिकः अतिचारः कृतः**'=જે મેં દિવસ સંબંધી અતિચાર કર્યો હોય તે '**मिथ्या मे दुष्कृतम्**'=મારું પાપ મિથ્યા થાઓ.

પ્રશ્ન-સાધુને દિવસે શયનનો નિષેધ હોવાથી એ અતિચારો દિવસે કેવી રીતે થાય? ઉત્તર-પ્રશ્ન બરાબર છે, પણ આ પાઠ જ એમ જણાવે છે કે વિહારને કારણે થાક લાગ્યો હોય ઇત્યાદિ પ્રસંગે અપવાદથી સાધુ દિવસે પણ શયન કરી શકે અને ત્યારે આ અતિચારો પણ સંભવિત છે.

એમ શયન સંબંધી અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કહીને હવે ગોચરી સંબંધી અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરવા માટે કહે છે કે-

'**प्रतिक्रमामि**'=પ્રતિક્રમણ કરું છું. શાનું? ગોચરી ફરવામાં જે અતિચારો લાગ્યા હોય તેનું, એમ સર્વત્र

સંબંધ જોડવો. '**गोचरचर्यायाम्**'='ગાયનું ચરવું' તે '**गोचर**' કહેવાય, ગોચરની જેમ '**चर्या**'=ભ્રમણ કરવું તે '**गोचरचर्या**' તેમાં લાગેલા અતિચારોનું. કયા વિષયમાં ? '**भिक्षाचर्यायाम्**' ભિક્ષા માટે ભ્રમણ કરવું તે ભિક્ષાચર્યામાં, અર્થાત્ ભિક્ષા માટે ગોચરી ફરતાં લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. તે આ પ્રમાણે સાધુ આહારાદિ વસ્તુ મળે કે ન મળે તેની અપેક્ષા વિનાનો અને ચિત્તમાં દીનતારહિત, અર્થાત્ મળે તો સંયમ વૃદ્ધિ અને ન મળે તો તપોવૃદ્ધિ, એમ ઉભયથા લાભને માનતો, માટે જ મળવા, ન મળવામાં નિરપેક્ષ હોવાથી દીનતા વિનાનો, વળી ઉત્તમ (શ્રીમંતનાં), અધમ (દરિદ્રોનાં) અને મધ્યમ (સામાન્ય) ઘરોમાં ઇષ્ટ વસ્તુ મળે તો પણ રાગ વિના અને અનિષ્ટ મળે તો પણ દ્વેષ વિના ગોચરી ફરે, એ ગોચરી ફરવાનો વિધિ છે, તેમાં અતિચાર કેવી રીતે લાગે તે કહે છે કે–'**उद्‌घाटकपाटउद्‌घाटनया**'= ઉદ્‌ઘાટ એટલે માત્ર સાંકળ ચઢાવેલું કે અલ્પ માત્ર બંધ કરેલું, માત્ર અડકાવેલુ 'કપાટ' એટલે કમાડ, ઉપલક્ષણથી જાળી–બારી–કબાટ–કોઠાર વિગેરે તેને 'ઉદ્‌ઘાટનયા' એટલે સંપૂર્ણ ઉઘાડવાથી. અહીં વિના પ્રમાર્જે ઉઘાડવાથી અતિચાર સમજવો. તથા '**श्वानवत्सदारकसंघट्टनया**'= કૂતરાંનો, વાછરડાનો કે નાના બાળકનો (ઉપલક્ષણથી બીજા પણ તિર્યંચ વિગેરેનો) સંઘટ્ટો (સ્પર્શ) થવાથી અતિચાર, '**मण्डीप्राभृतिकया**'='પ્રાભૃતિકા' એટલે સિદ્ધા–ન્તની પરિભાષાથી ભાત (આહાર) સમજવો, તે જ્યાં 'મંડીમાં' એટલે ઢાંકણી–ઢાંકણ કે બીજા કોઈ ભાજનમાં

અથકૂર (ઉપરનો ભાગ) જુદો કાઢીને પછી ભિક્ષા આપે તે 'મંડી પ્રાભૃતિકા' કહેવાય, તેમ કરવાથી સાધુને નિમિત્તે આહારને જુદો કાઢવારૂપ પ્રવૃત્તિ (દોષ) થાય તે અહીં અતિચાર સમજવો. '**वलि प्राभृतिकया**'=બલી એટલે અન્ય ધર્મવાળા સ્વધર્મ અનુસારે મૂળ ભાજનમાંથી પ્રથમ ચારે દિશામાં (દિગ્પાલોને) કે અગ્નિને બલિદાન ફેંકીને પછી ભિક્ષા આપે તે 'બલિપ્રાભૃતિકા' કહેવાય, એમ આહાર ફેંકવાથી જીવ વિરાધના થવારૂપ અહીં અતિચાર સમજવો. '**स्थापनाप्राभृतिकया**'=સ્થાપના એટલે અન્ય ભિક્ષુકોને માટે રાખી મૂકેલી પ્રાભતિકા (આહાર), તેમાંથી ભિક્ષા આપે તે લેતાં ભિક્ષુકોને અંતરાય થાય તે, (અથવા નિર્ગ્રંથ સાધુને આપવા માટે પણ રાખી મૂકેલી વસ્તુ વહોરવાથી 'સ્થાપના દોષ'રૂપ) અતિચાર લાગે. તથા '**शङ्किते**'=જે આહારાદિ વહોરતાં 'આધાકર્મ' વિગેરે કોઇ પણ દોષની શંકા રહે તે આહારાદિ જે જે દોષથી 'શંકિત' હોય તે તે દોષરૂપ અતિચાર લાગે. '**सहसाकारे**'= શીઘ્રતયા (રભસવૃત્તિથી) અકલ્પનીય વસ્તુ ગ્રહણ કરી તેને નહિ પરિઠવવાથી અથવા અવિધિએ પરિઠવવાથી અતિચાર, એ પ્રકારે '**अनेषणया**'=અનેષણા કરવાથી અર્થાત્ (અહીં 'નઞ્' અલ્પ અર્થમાં હોવાથી) એષણા સમિતિમાં પ્રમાદ કરવાથી અને '**प्राणेषणया**'=સર્વથા અવિચારિતપણે પ્રમાદ કરવાથી-દોષનો સર્વથા વિચાર નહિ કરવાથી લાગેલો અતિચાર તથા '**प्राणभोजनया**'=તેમાં 'પ્રાણ' એટલે રસ વિગેરેમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો 'ભોજને' દહીં-ભાત વિગેરેમાં

(કાલાતીત દહીમાં કે વાસી ભાતમાં), તથા સડેલાં કેળાંમાં કે ભાગેલી કેરી વિગેરેમાં, અથવા જુની ખારેક વિગેરેમાં (ઉત્પન્ન થયેલા જીવોવાળી તે તે વસ્તુ ખાવામાં), જે વિરાધના થાય તે પ્રાણુના (જીવોવાળી વસ્તુના) ભોજનથી લાગેલો અતિચાર. એ પ્રમાણે **'बीजभोजनया तथा हरित-भोजनया'**=તલસાંકળી વિગેરે ખાવામાં કાચા તલ વિગેરે બીજોની વિરાધના અને ભિંજાવેલી દાળ વિગેરેની નખીમાં ઉગેલા અંકુરા (અનંતકાય)નો સંભવ હોવાથી તેવી વસ્તુ ખાવામાં હરિત (વનસ્પતિકાય)ની વિરાધનાનો સંભવ છે. એમ બીજ અને હરિતની વિરાધનાથી લાગેલો અતિચાર. તથા **'पश्चात् कर्मिकया અને पुरःकर्मिकया'**=દાન દીધા પછી પાત્ર કે હાથ વિગેરે ધોવામાં પાણી વાપરવું, વિગેરે 'પશ્ચાત્ કર્મ' જેમાં થાય તેવી અને દાન દીધા પહેલા પાત્ર હાથ ધોવા વિગેરે 'પુરઃકર્મ' જેમાં થયું હોય તેવી ભિક્ષા લેવાથી લાગેલો અતિચાર. **'अदृष्टाहृतया'**=લેતાં-મૂકતાં દેખાય નહિ તે રીતે લીધેલી, લાવેલી, મૂકેલી ભિક્ષા લેવાથી, તેમાં આપનારને જીવનો સંઘટ્ટો વિગેરે થવાનો સંભવ હોવાથી અતિચાર. **'उदकसंसृष्टाहृतया'**=(સચિત્ત) પાણીથી સંસૃષ્ટ (ભિંજાએલા)-પાણીવાળા સ્થાનેથી લાવેલી ભિક્ષા લેવાથી (સચિત્ત સંઘટ્ટન રૂપ) અતિચાર. એ પ્રમાણે **'रजःसंसृष्टाहृतया'**= સચિત્ત પૃથ્વી આદિ રજવાળા સ્થાનેથી લાવેલી ભિક્ષા લેતાં પણ સચિત્ત રજ સંઘટ્ટનરૂપ અતિચાર. **'पारिशाटनिकया'**=દેવાની વસ્તુને જમીન ઉપર ઢાળતો વહોરાવે તે 'પારિશાટનિકા' ભિક્ષા કહેવાય તે લેવાથી

છકાયજીવોની વિરાધનારૂપ અતિચાર. 'पारिष्ठापनिकया'= ભોજન આપવા માટેના ભાજનમાંના અન્ય દ્રવ્યને ખાલી કરીને તેનાથી દાન દેવું તેને 'પરિષ્ઠાપન' કહેવાય, તેવી રીતે આપેલી ભિક્ષા લેવાથી પણ સચિત્તાદિના સંઘટ્ટા વિગેરેનો સંભવ હોવાથી અતિચાર. 'अवभाषणभिक्षया'= વિશિષ્ટ દ્રવ્યની માગણી કરવી તેને સિદ્ધાન્તની ભાષામાં અવભાષણ (ઓહાસણ) કહેવાય છે, એવી ભિક્ષા લેવાથી લાગેલો અતિચાર. હવે ઉપસંહાર કરતાં કહે છે કે-એ રીતે ભેદો ઘણા જ છે, તે કેટલા કહી શકાય ? માટે સઘળા ભેદો 'ઉદ્‌ગમ, ઉત્પાદન અને એષણા' એ ત્રણ પ્રકારોમાં અંતર્ગત થતા હોવાથી કહે છે કે-'यद् उद्गमेन उत्पादनेन एषणया च अपरिशुद्धं परिगृहितं'=જે કાંઈ અશનાદિ 'આધાકર્મ' વિગેરે ઉદ્‌ગમ દોષોથી, 'ધાત્રીદોષ' વિગેરે ઉત્પાદન દોષોથી અને 'શંકિત' વિગેરે એષણા દોષોથી દૂષિત છતાં લીધું, 'परिभुक्तं वा यन्न परिष्ठापितं'= લેવા છતાં જે પરઠવ્યું નહિ, અથવા વાપર્યું', એમ જે જે અતિચાર લાગ્યો હોય 'तस्स मिच्छामि दुक्कडं'= 'તે મારું પાપ મિથ્યા થાઓ' વિગેરે પૂર્વે કરેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે.

એ પ્રમાણે ગોચરી સંબંધી અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કહીને હવે સ્વાધ્યાયાદિમાં લાગેલા અતિચારના પ્રતિક્રમણ માટે કહે છે કે—

'પ્રતિક્રમણ કરું છું' કોનું પ્રતિક્રમણ ? 'चतुष्कालं स्वाध्यायस्य अकरणतया'=દિવસના અને રાત્રિના પહેલા અને છેલ્લા બે બે પ્રહર, એમ ચાર વાર સૂત્રનો સ્વાધ્યાય

કરવાનું વિધાન છે તે પ્રમાણે નહિ કરવાથી જે અતિચાર કર્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરું છું, એમ સંબંધ સમજવો. તથા '**उभयकालं**'=દિવસની પહેલી અને છેલ્લી પોરિસીમાં '**भाण्डोपकरणस्य**'='ભાણ્ડ' પાત્ર વિગેરે અને 'ઉપકરણ' વસ્ત્રો વિગેરેને (અહીં સમાહાર દ્વંદ્વ સમાસથી એક વચનાન્ત પ્રયોગ સમજવો તેને) '**अप्रत्युपेक्षणया**'=સર્વથા નેત્રોથી નહિ જોવાથી અને '**दुष्प्रत्युपेक्षणया**'=જેમ તેમ (અસમ્પૂર્ણ–અવિધિથી) જોવાથી, તથા '**अप्रमार्जनया**'=રજો-હરણ વિગેરેથી સર્વથા પ્રમાર્જના નહિ કરવાથી '**दुष्प्रमार्जनया**'=અવિધિથી (જેમ–તેમ) પ્રમાર્જના કરવાથી, તથા '**अतिक्रमे व्यतिक्रमेऽतिचारेऽनाचारे**'= અતિક્રમ–વ્યતિ-ક્રમ–અતિચાર અને અનાચાર કરવાથી '**यो मया दैवसिक अतिचारः कृतः तस्य मिथ्या मे दुष्कृतम्**'=મેં જે દિવસ સંબંધી અતિચાર કર્યો હોય તે મારું પાપ મિથ્યા થાઓ. તે અતિક્રમ વિગેરેનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે–જેમકે કોઈ આધાકર્મિકાદિ દોષિત વસ્તુ વહોરવા નિમંત્રણ કરે તેને (દોષિત જાણવા છતાં) સાંભળવાથી (નિષેધ નહિ કરવાથી) ૧–અતિક્રમ, તેને વહોરવા માટે જતાં ૨–વ્યતિક્રમ, તે દોષિત વસ્તુ લેતાં–લેવાથી ૩–અતિચાર, અને તે દોષિત આહારનું ભોજન કરવા કોળીયો હાથમાં લેવાથી ૪–અનાચાર. એમ અન્ય પ્રસંગોમાં પણ સ્વયં સમજી લેવું.

હવે એકવિધ દ્વિવિધાદિ ભેદોથી પ્રતિક્રમણ કહે છે. '**प्रतिक्रमामि**'=પાપનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું, પાપથી પાછો ફરૂં છું. કયા હેતુઓથી લાગેલા પાપનું પ્રતિક્રમણ ? તે વિગતવાર

કહે છે, 'एकविधे असं-मे'=અવિરતિરૂપ એક અસંયમથી જે અતિચાર કર્યો (સેવ્યો) હોય 'તે મારૂં પાપ મિથ્યા થાઓ' એમ 'वायणारियस्स आसायणाए' સુધીના દરેક પદોનો છેલ્લા પદ 'मिथ्या मे दुष्कृतम्'ની સાથે સંબંધ સમજવો. 'प्रतिक्रमामि द्वाभ्यां वन्धनाभ्यां-राग-वन्धनेन, द्वेषवन्ध-नेन'=રાગ અને દ્વેષ એ બે બંધનોથી સેવેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. તેમાં 'રાગ એટલે અભિષ્વઙ્ગ' (આસક્તિ અનુરાગ) અને દ્વેષ એટલે અપ્રીતિ. એ બન્ને આત્માને (કર્મબંધ કરાવનાર હોવાથી) સંસારમાં બંધનરૂપ છે એ સ્પષ્ટ છે.+ (અહીં કોઈ પદોમાં તૃતીયા વિભક્તિ છે અને

+અહીં અસંયમથી રાગ-દ્વેષ જુદા નથી, તેમ આગળ કહેવાતા ત્રણ દંડો વિગેરે બધા હેતુઓ એક બીજામાં અંતર્ગત છે અર્થાત્ અસંયમથી લાગતા અતિચારો રાગદ્વેષથી જ થાય છે અને તે પણ મન-વચન અને કાયારૂપ ત્રણ દંડથી થાય છે, એમ એક હેતુમાં પછી પછીના બધાય હેતુઓ અંતર્ગત છે, છતાં ભિન્નભિન્ન જણાવવાનું કારણ એ છે કે પ્રતિક્રમણ કરનાર ભિન્નભિન્ન રીતે ખ્યાલ કરીને લાગેલા દોષોનું સારી રીતે પ્રતિક્રમણ કરી શકે. વળી અસંયમ, રાગદ્વેષ, ત્રણ દંડ, શલ્યો, ગારવો, કષાયો વિગેરે અશુભ ભાવોથી તો અતિચાર લાગે અને તેનું પ્રતિક્રમણ પણ કરાય, પણ ત્રણગુપ્તિ, શુભધ્યાન, પાંચ મહાવ્રતો, સમિતિ વિગેરે શુભ ભાવો છે, તેનું પ્રતિક્રમણ શા માટે? એમ પ્રશ્ન થાય તો સમજવું કે એ કરણીય ભાવોને નહિ કરવાથી, અવિધિએ કરવાથી, તેમાં શ્રદ્ધા નહિ કરવાથી, કે વિપરીત પ્રરૂપણાદિ કરવાથી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરવાનું છે. એ રીતે 'सोलसहिं गाहासोलसएहिं, एगुणवीसाए नायज्झयणेहिं' વિગેરેમાં પણ તે તે શ્રુતજ્ઞાનની શ્રદ્ધા ન કરવાથી કે વિપરીત પ્રરૂપણાદિથી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરવાનું હોય છે. ઇત્યાદિ સ્વયં સમજી લેવું.

કોઈ પદોમાં સપ્તમી વિભક્તિ છે તે વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે હેતુ વિગેરેમાં તૃતીયા (પંચમી) સપ્તમી વિકલ્પે થાય છે એ અર્થમાં સર્વ પદોમાં તે તે વિભક્તિ સમજી લેવી. અહીં માત્ર શબ્દાર્થ કહીએ છીએ) જેનાથી આત્મા દંડાય અર્થાત્ જ્ઞાનાદિ ગુણોરૂપ ઐશ્વર્યનું હરણ કરીને જે આત્માને નિર્ધન (દરિદ્ર) બનાવે તે 'દંડ' કહેવાય, અહીં દુષ્ટ માર્ગે જોડાએલાં મન-વચન અને કાયા એ ત્રણ દંડો છે, માટે **'प्रतिक्रमामि त्रिभि-र्दण्डैः, मनोदण्डेन, वचोदण्डेन, काय-दण्डेन** = મનોદંડ, વચનદંડ અને કાયદંડ એ ત્રણ દંડથી જે અતિચાર કર્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું.× **'प्रतिक्रमामि तिसृभिर्गुप्तिभिः, मनोगुप्त्या वाग्गुप्त्या कायगुप्त्या'**=+મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ અને કાયગુપ્તિ, એ

×રાજા દંડ ફરમાવીને ધનવાનને લૂંટે તેમ મોહરાજા મન-વચન-કાયા દ્વારા આત્માનાં ગુણરત્નોને લૂટે છે માટે તે 'દંડો' કહેવાય છે.

+ આર્ત્ત-રૌદ્રધ્યાન કરાવનાર કલ્પનાઓનો રોધ કરવો તે ૧, ધર્મધ્યાન જનક શાસ્ત્રાનુસારી માધ્યસ્થપરિણતી સેવવી તે ૨, અને મનઃ કલ્પનાઓનો સર્વથા રોધ કરવો તે ૩, એમ મનોગુપ્તિના ત્રણ પ્રકારો છે. વચનગુપ્તિના બે પ્રકારો છે. ૧-મુખનેત્રાદિની સંજ્ઞાનો પણ ત્યાગ કરીને સર્વથા મૌન કરવું તે, ૨-મુખે મુખવસ્ત્રિકા રાખીને વાચના-પૃચ્છનાદિ સ્વાધ્યાય કરવો તથા શાસ્ત્ર કે વ્યવહારથી અવિરૂદ્ધ સત્ય-હિતકર બોલવું તે. ત્રીજી કાયગુપ્તિના પણ બે પ્રકારો છે. એક પરિષહ-ઉપસર્ગાદિ પ્રસંગે પણ કાયોત્સર્ગરૂપે કાયચેષ્ટાની નિવૃત્તિ અથવા ચૌદમા ગુણસ્થાનકે કાયયોગનો સર્વથા નિરોધ કરવો તે અને બીજો વિનય-વૈયાવચ્ચ-પડિલેહણ-પ્રમાર્જન આદિ શાસ્ત્રાનુસારી સંયમ અનુષ્ઠાન આચરવું તે. એ પ્રમાણે ત્રણ ગુપ્તિનું પાલન નહિ કરવાથી, તેમાં શ્રદ્ધા નહિ કરવાથી કે વિપરીત પ્રરૂપણા કરવાથી અતિચાર લાગે એમ સમજવું.

ત્રણ ગુપ્તિઓથી કરેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરું છું. તેમાં ગોપન કરવું–રક્ષણ કરવું તે ગુપ્તિ સમજવી અર્થાત્ શુભમાં પ્રવૃત્તિ અને અશુભમાંથી નિવૃત્તિ કરવા રૂપે મન-વચન-કાયાનું રક્ષણ કરવું, તે ત્રણ ગુપ્તિઓ નહિ કરવાથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું, એમ સર્વત્ર સમજવું. **'प्रति० त्रिभिः शल्यैः, मायाशल्येन-निदानशल्येन-मिथ्यात्त्व (दर्शन) शल्येन'**=માયાશલ્ય, નિયાણશલ્ય અને મિથ્યાત્વ-શલ્ય, એ ત્રણ શલ્યોથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું. જેનાથી આત્માને શલ્ય–દુઃખ–પીડા થાય તે 'શલ્ય' અર્થાત્ કાંટો, તેમાં ૧–'માયા'=કપટ એજ શલ્ય. જેમકે જીવ અતિચાર સેવવા છતાં કપટથી ગુરૂની સમક્ષ આલોચના ન કરે, કરે તો બીજી (ખોટી) રીતે કરે, કે કપટથી બીજાની ઉપર પોતાના દોષો ચઢાવે ત્યારે માયાથી અશુભ કર્મનો બંધ કરીને પોતે આત્માને દુઃખી કરે, 'માયાપ્રવૃતિ' એજ તેનું શલ્ય કહેવાય, તેનાથી કરેલો અતિચાર. ૨–નિદાન=દેવની અથવા મનુષ્યની ઋદ્ધિ જોઈને કે સાંભળીને તેને મેળવવાની અભિલાષાથી (ધર્મ)અનુષ્ઠાન કરવું, એ પાપસાધનની અનુમોદના દ્વારા આત્માને કષ્ટ આપનાર હોવાથી શલ્ય અને ૩–મિથ્યા=વિપરીતદર્શન (અર્થાત્ ખોટી માન્યતા–શ્રદ્ધા), તેના દ્વારા પણ કર્મબંધ કરીને આત્માને દુઃખી કરવાથી તે પણ શલ્ય, એમ માયા–નિદાન અને મિથ્યાત્વ એ ત્રણ શલ્યોથી કરેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. તથા **'प्रति० त्रिभिर्गौरवैः, ऋद्धिगौरवेण-रसगौरवेण-सातागौरवेण'** =અહીં ગુરૂપણું (મોટાઇ) એટલે ગૌરવ, અર્થાત્ અભિમાન

અને લોભરૂપ આત્માનો અશુભભાવ. આવું ગૌરવ રાજપૂજા કે આચાર્યપણું વિગેરે ઋદ્ધિ (સન્માન સંપત્તિ) મળવાથી, ઇષ્ટ (મનોનુકૂળ) રસોની પ્રાપ્તિથી અને શાતાથી (સુખથી) થાય અર્થાત્ તેની તેવી પ્રાપ્તિનું અભિમાન કરવાથી અને વધારે મેળવવાની પ્રાર્થના (અભિલાષા) કરવાથી થાય, માટે તેના ઋદ્ધિ, રસ અને શાતા એમ ત્રણ પ્રકારો કહ્યા, તે કરવાથી થયેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. તથા **'प्रति० तिसृभिर्विराधनाभिः, ज्ञानविराधनया-दर्शनविराधनया-चारित्रविराधनया'**=વિરાધના એટલે ખંડના, જ્ઞાનની, દર્શનની અને ચારિત્રની એમ ત્રણની વિરાધના દ્વારા. તેમાં જ્ઞાનની વિરાધના પાંચ પ્રકારે થાય, ૧-જ્ઞાનની નિંદા કરવાથી, ૨-ગુર્વાદિ ઉપકારીઓને છૂપાવવાથી-તેઓને ઉપકારી માની કૃતજ્ઞભાવ દાખવવાને બદલે તેઓના ઉપકારને ઓળખવાથી, ૩-'શાસ્ત્રોમાં તેના તે જ પૃથ્વીકાયાદિ જીવોનું અને પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિ વ્રતોનું વારંવાર વર્ણન (નિષ્કારણ) કર્યું છે, મદ્ય-વિષય આદિ પ્રમાદોનું અને તેના પ્રતિપક્ષી અપ્રમાદોનું જ્યાં ત્યાં વારંવાર વર્ણન કરીને પુનરૂક્ત દોષ કર્યો છે, તથા સાધુ જીવનમાં જ્યોતિષ કે યોનિના જ્ઞાનની શું જરૂર છે? નિરર્થક જ્યોતિઃ શાસ્ત્રનું અને યોનિ પ્રાભૃત વિગેરેનું વર્ણન કર્યું છે, એમ શાસ્ત્રોની નિંદાદિ આશાતના કરવાથી, ૪-સ્વાધ્યાય કરનારને અન્તરાયાદિ કરવાથી અને ૫-અકાલે સ્વાધ્યાય કરવો વિગેરે આઠ જ્ઞાનાચારની વિરૂદ્ધ વર્તન કરવાથી. બીજી દર્શનની એટલે સમ્યક્ત્વની વિરાધના પણ દર્શનનો મહિમા

જણાવનારાં 'સંમતિતર્ક' આદિ દર્શન શાસ્ત્રોની અપેક્ષાએ એજ પાંચ પ્રકારે થાય છે. ૧–જૈનદર્શનની નિંદાથી, ૨–જૈનધર્મીની નિન્દા કરવાથી, ૩–જૈનદર્શનની સત્યતા સિદ્ધ કરનારા જૈન દર્શનનાં ગ્રન્થોની, જિનમંદિર–મૂર્તિ કે તીર્થોની તથા જૈનદર્શનની પ્રભાવના કરનારા ઉદ્યાપનાદિ કાર્યોની નિન્દા કરવાથી, ૪–સાધર્મી આદિને ઉપદ્રવ–ધર્મમાં અંતરાય કરવાથી અને ૫–દર્શનાચારના આઠ આચારોને નહિ પાળવાથી, એમ યથાયોગ્ય પાંચ પ્રકારો સમજી લેવા. ચારિત્રની વિરાધના પણ વ્રત વિગેરેના ખંડનરૂપ સમજવી. (તેના પણ ૧–ચારિત્રની નિન્દા, ૨–ચારિત્રવંત સાધુ–સાધ્વીની નિન્દા, ૩–ચારિત્રના ઉપકરણોની આશાતના, ૪–ચારિત્ર લેવામાં કે પાળવામાં તે તે પ્રકારે અંતરાય કરવો અને ૫–સમિતિ ગુપ્તિઓનું કે ચરણ–કરણ સિત્તરી વિગેરેનું યથાયોગ્ય પાલન નહિ કરવું. એમ પાંચ પ્રકારો યથાયોગ્ય સમજવા.) એ ત્રણ પ્રકારની વિરાધનાથી જે અતિચાર સેવ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું. વળી '**चतुर्भिःकषायैः, क्रोधकषायेन–मानकषायेन–मायाकषायेन–लोभकषायेन**' તેમાં જ્યાં જીવો વિવિધ દુઃખોથી કસાય એટલે પીડાય–રીબાય–મરી જાય તેને 'કષ' એટલે સંસાર કહ્યો છે, તેનો આય એટલે લાભ જેનાથી થાય તે કષાયો ચાર છે, ક્રોધ–માન–માયા અને લોભ. તેમાં ક્રોધ એટલે અપ્રીતિ, માન એટલે અકડાઇ, માયા એટલે કપટ–કુટિલતા અને લોભ એટલે જડ પદાર્થ ઉપર મૂર્છા, એ દરેકનો ઉદય થવા પહેલાં ઉદય થતો નહિ અટકાવવાથી અને

ઉદયમાં આવેલાને નિષ્ફળ નહિ કરવાથી અતિચાર લાગે. (એના ઉત્તર ભેદો, સ્થિતિ, ફળ અને સ્વરૂપ વિગેરે અન્ય ગ્રન્થોમાંથી (પહેલા કર્મગ્રંથમાંથી જોઈ લેવું), તથા **'प्रति० चतसृभिः संज्ञाभिः, आहारसंज्ञया-भयसंज्ञया-मैथुनसंज्ञया-परिग्रहसंज्ञया'**=સંજ્ઞા એટલે સમજ, અભિલાષા વિગેરે, અર્થાત્ અનાદિ કાળથી આત્મા ઉપર લાગેલું પૌદ્ગલિક વાસનાનું બળ તે સંજ્ઞા, તેના ચાર પ્રકારો છે. ૧-ક્ષુધા વેદનીયના ઉદયથી આહારની અભિલાષા તે 'આહાર સંજ્ઞા', ૨-(ભય) મોહનીયના ઉદયથી ડરવું તે 'ભયસંજ્ઞા', ૩-વેદ મોહનીયના ઉદયે મૈથુનની અભિલાષા થાય તે 'મૈથુન સંજ્ઞા' અને ૪-તીવ્ર લોભના ઉદયે જડપદાર્થ ઉપર મૂર્છા થાય તે 'પરિગ્રહ સંજ્ઞા'. (એ ઉપરાંત દશ-સોળ વિગેરે ભેદો પણ કહ્યા છે, જે આ ચારના જ ઉત્તર ભેદો રૂપ છે. તે દંડક વિગેરે ગ્રંથોથી જાણી લેવા) તે ચાર સંજ્ઞાઓથી જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ. વળી **'प्रति० चतसृभिर्विकथाभिः, स्त्रीकथया-भोजनकथया-देशकथया-राजकथया'** =અહીં વિરૂદ્ધ-વિપરીત કહેવું તે વિકથા (જેમકે-સ્ત્રી કે પુરૂષ સંબંધી કામોત્તેજક વાર્તા કરવી તે સ્ત્રી કથા, બલ-રૂપ-સ્વાદને ઉદ્દેશીને રાગ-દ્વેષજનક ભોજનની વાર્તા કરવી તે ભક્ત કથા, સુખ-સંપત્તિને ઉદ્દેશીને રાગ-દ્વેષથી દેશની વાર્તા કરવી તે દેશકથા અને રાગ-દ્વેષાદિના લીધે રાજાના ગુણદોષ વિગેરેની વાર્તા કરવી તે રાજકથા) શ્રી સ્થાનાઙ્ગ સૂત્રમાં એ ચાર ઉપરાંત મૃદુકારૂણિકી, દર્શનભેદિની અને ચારિત્રભેદિની ત્રણ મળી સાત વિકથાઓ કહી છે, તેમાં

પુત્રાદિના વિયોગથી દુઃખી માતા વિગેરે અત્યંત કરૂણાજનક વિલાપ કરે તે મૃદુકારૂણિકી, અન્ય કુતીર્થિઓના જ્ઞાન-આચાર વિગેરેની પ્રશંસા કરવી (કે જેથી સાંભળનારને જૈનદર્શન ઉપરની શ્રદ્ધા તૂટે) વિગેરે દર્શન ભેદિની અને વર્તમાનમાં સાધુઓ બહુ પ્રમાદી હોવાથી આ કાલમાં મહાવ્રતોનો સંભવ નથી, અતિચારની શુદ્ધિ કરે તેવા આલોચનાચાર્ય નથી અને તેમણે આપેલા પ્રાયશ્ચિત્તથી અતિચારોની શુદ્ધિ પણ થાય તેમ નથી, ઈત્યાદિ ચારિત્રમાં અશ્રદ્ધા થાય તેવી વાત કરવી તે ચારિત્ર ભેદિની જાણવી. એ ત્રણનો પૂર્વની ચાર વિકથાઓમાં અંતર્ભાવ સમજવો. એ વિકથાઓથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. **प्रति० चतुर्भिर्ध्यानैः, आर्तेन ध्यानेन-रौद्रेण ध्यानेन-धर्म्येण ध्यानेन-शुक्लेन ध्यानेन**'=અહીં ધ્યાન એટલે મનનો સ્થિર અધ્યવસાય, અર્થાત્ મનનું અંતર્મુહૂર્ત સુધી એક વિષયનું એકાગ્ર આલંબન. તેના ચાર પ્રકારો છે, તેમાં ૧-'આર્ત્ત' એટલે વિષયના અનુરાગથી થતું, ૨-'રૌદ્ર' એટલે હિંસાના અનુરાગથી થતું, ૩-'ધર્મ્ય'=ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના ધર્મવાળું-શ્રી જિનવચનના અર્થના નિર્ણય રૂપ અને 'શુકલ' એટલે શોકને દૂર કરાવનારૂં, જેમાં રાગનું બળ ન હોય તેવું રાગ વિનાનું. એ દરેકના ચાર ચાર પ્રકારો છે.

૧-**આર્ત્તધ્યાન**-આર્ત્તધ્યાનના પ્રકારોમાં ૧-'અનિષ્ટ વિયોગ'=શબ્દ-રૂપ-ગંધ-રસ-સ્પર્શરૂપ ઇન્દ્રિયોના અમનોજ્ઞ વિષયો કે તેના આધારભૂત પદાર્થો ગધેડા વિગેરેનો યોગ થતાં તેના વિયોગની અને ભવિષ્યમાં એવો યોગ ન

થવાની, ઇત્યાદિ ચિંતા-અભિલાષા કરવી તે. ૨-'રોગચિંતા'= 'શૂલ' વિગેરેનો રોગ થતાં તેના વિયોગનું ધ્યાન કરવું, કે તે મટ્યા પછી પુનઃ ન થાય એવી ચિંતા કરવી તે. ૩- 'ઇષ્ટ સંયોગ' આર્ત્તધ્યાન=મળેલા મનપસંદ શબ્દાદિ વિષયોનો તથા ઉદયમાં આવેલા શાતાવેદનીય વિગેરે (સુખ)નો વિયોગ ન થાય તેવી તથા તે સુખ કે સુખના સાધનરૂપ શબ્દાદિ વિષયોનો યોગ થાય તેવી અભિલાષા-ચિંતા કરવી તે અને ૪-'નિદાન'=અન્યભવમાં ચક્રવર્તી આદિની ઋદ્ધિ (સુખ)ની પ્રાર્થના કરવી તે આર્ત્તના ચાર પ્રકારો જાણવા. આ આર્ત્તધ્યાનને ઓળખવાનાં લિંગો પણ ચાર છે. ૧- દુઃખીઆનો વિલાપ, ૨-અશ્રુપૂર્ણ નયને રૂદન, ૩-દીનતા કરવી અને ૪-માથું કૂટવું-છાતી પીટવી વિગેરે, એમ કરનારો આર્ત્તધ્યાની છે એમ સમજવું.

૨-**રૌદ્રધ્યાન**-રૌદ્રધ્યાનના ચાર પ્રકારો છે. તેમાં ૧-**હિંસાનુબંધિ**=જીવોને મારવા-વિંધવા-બાંધવા-ડામ દેવા અંગોપાંગાદિ છેદવાં કે પ્રાણમુક્ત કરવાં, ઇત્યાદિ વિચારવું તે. ૨-**મૃષાનુબંધિ**=ચાડી, અસભ્ય, અસત્ય, કે કોઇનો ઘાત વિગેરે થાય તેવું બોલવાનું વિચારવું તે. ૩-**સ્તેયાનુબંધિ**=ક્રોધ-લોભ વિગેરેથી બીજાનું ધનહરણ કરવાનું ચિંતવવું તે અને ૪-**વિષય સંરક્ષણાનુબંધિ**=પાંચે ઇન્દ્રિયોના શબ્દાદિ વિષયોના આધારભૂત તે તે પદાર્થોના રક્ષણ માટે 'રખે કોઇ લઈ ન લે' એવી સર્વ પ્રત્યેની શંકાથી બીજાઓને મારી નાખવા સુધી ધ્યાન કરવું તે. એમ ચાર પ્રકારો રૌદ્રના જાણવા. રૌદ્ર ધ્યાનનાં લિઙ્ગો

(નિશાનીઓ) પણ ૧–ઉત્સન્ન, ૨–બહુલ, ૩–નાનાવિધ અને ૪–આમરણ, એમ ચાર છે તેમાં હિંસાનુબંધિ આદિ ચાર પ્રકારો કહ્યા તે પૈકીના કોઈ એક પ્રકારના રૌદ્રધ્યાનમાં ઉત્સન્ન=સતત પ્રવૃત્તિ કરે તે. ૧–'ઉત્સન્નદોષ', ચારેય પ્રકારોમાં એ રીતે પ્રવૃત્તિ કરે (અર્થાત્ હિંસા–જૂઠ–ચોરી અને વિષય–રક્ષણ એ ચારે ય આચરે) તે. ૨–'બહુલદોષ,' ચામડી ઉતારવી, નેત્રો ઉખેડવાં, વિગેરે હિંસાના ભિન્નભિન્ન ઉપાયો (પ્રકારો) વારંવાર કરે તે. ૩–'નાનાવિધ દોષ' અને પોતે કે સામો પણ મહા (મારણાન્તિક) આપત્તિમાં મૂકાય તો પણ પોતાના અકાર્યનો પશ્ચાત્તાપ ન થાય અર્થાત્ મરી જવા સુધી અકાર્યથી ન અટકે, તે. ૪–'આમરણ દોષ.'

૩–**ધર્મધ્યાન**–ધર્મ્યધ્યાનના ચાર પ્રકારો છે. તેમાં ૧–**આજ્ઞાવિચય**=જેણે જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્ર–વૈરાગ્ય અને ભાવનાઓથી આત્માને અભ્યાસી બનાવ્યો હોય તેવો આત્મા પોતાને નય–નિક્ષેપ–સપ્તભંગી વિગેરે તે તે અપેક્ષાઓથી અતિગહન એવું શ્રીજિનવચન તુચ્છ બુદ્ધિથી ન સમજાય પરંતુ તે સત્ય જ છે એવું ચિંતન કરે તે, ૨–**અપાયવિચય**=રાગ–દ્વેષ અને કષાયોને તથા તેના યોગે હિંસા–જૂઠ–ચોરી વિગેરે આશ્રવોને કરનારા તે તે આત્માઓ તે તે આશ્રવોથી આલોક–પરલોકમાં જે જે દુઃખો પામે તેનું ધ્યાન કરવું તે. ૩–**વિપાકવિચય**=પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ અને પ્રદેશ એ ચાર ભેદથી આઠ કર્મોનું સ્વરૂપ વિચારવું તે અને ૪–**સંસ્થાનવિચય**=શ્રીજિનેશ્વર–

દેવે કહેલા (ધર્માસ્તિકાયાદિ) છ દ્રવ્યોનાં લક્ષણ, આકાર, આધાર, ભેદો અને પ્રમાણ વિગેરેનું ધ્યાન કરવું તે. તેમાં ધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ ગતિસહાયકતા, જીવનું જ્ઞાનાદિ વિગેરે તે તે દ્રવ્યોનાં તે લક્ષણો કહેવાય, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાયનો આકાર લોકાકાશ જેવો, જીવોનો સમચતુરસ્ર સંસ્થાનાદિ છ પ્રકારનો, અજીવનો ગોળ-સંખગોલ આદિ પાંચ પ્રકારનો, કાળનો મનુષ્ય ક્ષેત્રના જેવો ગોળ વિગેરે તે તે દ્રવ્યોનો આકાર સમજવો. છએ દ્રવ્યોનો આધાર ચૌદ રાજલોક પ્રમાણ લોકાકાશ સમજવું. જીવ-અજીવ વિગેરેના પ્રકારો એ તેના ભેદો અને તે તે પદાર્થોનું જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ વિગેરે માપ તે પ્રમાણ જાણવું. તેનું 'વિચય' એટલે ચિંતન દ્વારા પરિચય કરવો તે સંસ્થાન વિચય. એમ ચાર ભેદો ધર્મ્યધ્યાનના છે. તેનાં લિંગો ૧-આગમથી, ૨-ઉપદેશ શ્રવણથી, ૩-(ગુરૂની) આજ્ઞાથી અને ૪-નૈસર્ગિક ભાવે-એમ શ્રીજિનેશ્વરે કહેલા પ્રત્યક્ષ પરોક્ષ ભાવોમાં તે તે પ્રકારે શ્રદ્ધા થવી તે ધર્મ્યધ્યાનનાં લિંગો જાણવાં અર્થાત્ જિનકથિત તત્ત્વોની શ્રદ્ધાથી ઓળખાય કે જીવમાં આ ધર્મ્યધ્યાનનાં લિંગો છે, જિનકથિત તત્ત્વ શ્રદ્ધાથી ઓળખાય કે આ ધર્મધ્યાની છે.

૪-**શુકલધ્યાન**-એના પણ ૧-પૃથક્ત્વવિતર્કસવિચાર, ૨-એકત્વવિતર્કઅવિચાર, ૩-સૂક્ષ્મક્રિયા અનિવૃત્તિ અને ૪-વ્યુચ્છિન્નક્રિયાઅપ્રતિપાતિ, એમ ચાર ભેદો છે તેમાં. એક જ દ્રવ્યમાં તેના ઉત્પત્તિ-વ્યય અને સ્થૈર્યાદિ પર્યાયોની તે દ્રવ્યથી ભિન્નતાનો જે વિતર્ક (કલ્પના), તેનો 'વિચાર'

એટલે સંક્રમ, તેનાથી યુક્ત જે ધ્યાન તે ૧-'**પૃથકત્વ-વિતર્કસવિચાર**' અહિં સંક્રમ પરસ્પર 'અર્થ-વ્યંજનમાં તથા યોગોમાં' સમજવો, તે અર્થ એટલે પદાર્થ (દ્રવ્ય)-માંથી વ્યંજન એટલે શબ્દમાં અને શબ્દમાંથી પદાર્થમાં, એમ ત્રણ યોગોમાં (મન-વચન-કાયામાં) પણ પરસ્પર વિચારનું સંક્રમણ તે 'વિચાર' અને તેવા વિચારવાળું ધ્યાન માટે 'સવિચાર' (અર્થાત્ એક જ દ્રવ્યમાં તેના પર્યાયોના ભેદની કલ્પનાથી પરસ્પર શબ્દ-અર્થ (વાચકવાચ્ય)ના તથા મન-વચન-કાયાના સંક્રમથી વિચાર કરવો તે. ૨-'**એકત્વવિતર્કઅવિચાર**'='એકત્વ' એટલે દ્રવ્ય-પર્યાયના અભેદપણાનો 'વિતર્ક'=શબ્દ અથવા અર્થની કલ્પના, તે પણ 'અવિચાર' એટલે શબ્દ-અર્થ-યોગના સંક્રમ રહિત અર્થાત્ કોઇ એક જ યોગનું આલંબન લઇને માત્ર શબ્દથી અથવા અર્થથી, એક જ અપેક્ષાએ દ્રવ્ય-પર્યાયની અભિન્નતાનું ધ્યાન કરવું તે. શુક્લધ્યાનના આ બે ભેદો પૂર્વધરોને હોય છે. ૩-'**સૂક્ષ્મક્રિયા અનિવર્તિ**'=ત્રણ યોગો પૈકી મન-વચનના યોગોનો સંપૂર્ણ રોધ કર્યા પછી (બાદર) કાયયોગનો અર્ધો રોધ કરનાર કેવલિને યોગનિરોધ કરતાં (માત્ર સૂક્ષ્મ કાય યોગના વ્યાપારરૂપ) હોય તે ત્રીજું અને ૪-'**વ્યુચ્છિન્નક્રિયાઅપ્રતિપાતિ**=ચૌદમે ગુણસ્થાનકે શૈલશી અવસ્થામાં યોગના અભાવરૂપ માટે વ્યુચ્છિન્નક્રિયા અને નાશ નહિ પામનારૂં માટે અપ્રતિપ્રાતિ, (અર્થાત્ યૌગિક (સર્વજડની) ક્રિયાનો કાયમી અભાવ), તેમાં છદ્મસ્થની મનની નિશ્ચલતાની જેમ કેવલીને

કાયાની નિશ્ચલતા એજ ત્રીજું ધ્યાન અને યોગોનો નિરોધ કરવાથી દ્રવ્ય મનના અભાવે પણ પૂર્વ પ્રયોગાથી કુંભારનું ચક્ર ચાલે તેમ જીવનો ઉપયોગ વર્તતો હોવાથી ભાવ મન હોય, તે ચોથું ભવસ્થ (અયોગી) કેવળીને હોય છે. અહીં ધ્યાન શબ્દ જે ધાતુ ઉપરથી બને છે તે 'ધ્યૈ' ધાતુના પણ 'ચિંતન, કાયાનો નિરોધ અને અયોગી-પણું' એમ અનેક અર્થો થતા હોવાથી કાયનિરોધ અને અયોગી અવસ્થાને પણ 'ધ્યાન' કહી શકાય છે. આ શુક્લધ્યાનનાં ૧–અવધ, ૨–અસંમોહ, ૩–વિવેક અને ૪–વ્યુત્સર્ગ, એમ ચાર લિંગો છે. (તેમાં પરિષહો–ઉપસર્ગો પ્રસંગે પણ ધ્યાનથી ચલાયમાન ન થાય એવો ધીર–સ્થિર આત્મા તે તે પરિષહાદિથી પણ ભય ન પામે તે ૧–'અવધ', અત્યન્ત ગહન–સૂક્ષ્મ વિષયોમાં પણ સંમોહને (મૂઢતાને) વશ ન થાય, તેમ અનેક વિધ દેવમાયામાં પણ ન મુંઝાય તે ૨–'અસંમોહ', આત્માથી શરીરને તેમજ સર્વ સંયોગોને જુદા (ભિન્ન) માને. પરપદાર્થ (જડ)માં મમત્વ ન કરે તે ૩–'વિવેક', તથા શરીર, આહાર અને ઉપધિ સર્વનો સર્વથા ત્યાગ કરી, નિઃસંગ બને તે ૪–'વ્યુત્સર્ગ'), એમ કુલ ચાર ધ્યાનો પૈકી પ્રથમનાં બે સેવવા દ્વારા તથા ધર્મ–શુક્લધ્યાન નહિ સેવવાથી (અથવા તે ધ્યાનોની શ્રદ્ધા–પ્રરૂપણાદિ વિપરીત કરવાથી) લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું. 'प्रति०पञ्चभिःक्रियाभिः, कायिकया–आधिकरणिकया–प्राद्वेषिकया–पारितापनिकया–प्राणातिपातिकया'=ક્રિયા એટલે વ્યાપાર, તેમાં કાયાનો વ્યાપાર તે કાયિકીક્રિયા

ત્રણ પ્રકારે છે. ૧–અવિરતકાયિકી, આ ક્રિયામાં મિથ્યાદૃષ્ટિ અને અવિરતિસમકિતદૃષ્ટિ (તથા દેશવિરતિ પાંચમા ગુણસ્થાનક સુધીના જીવો)ની 'ફેંકવું' વિગેરે કર્મબંધના કારણભૂત સર્વ ક્રિયાઓ સમજવી. ૨–દુષ્પ્રણિહિત કાયિકી, આ ક્રિયામાં પ્રમત્ત સંયત (છટ્ઠા ગુણસ્થાનકવાળા)ની (પંચવિધ) પ્રમાદ યુક્ત ઇન્દ્રિયો અને મનદ્વારા થતી સર્વ પ્રવૃત્તિ સમજવી અને ૩–ઉપરતકાયિકી, આ ક્રિયા પ્રાયઃ પાપવ્યાપારથી નિવૃત્ત અપ્રમત્ત સંયત (છટ્ઠાથી ઉપરના ગુણસ્થાનકવાળાની સમજવી. એમ મૂળ કાયિકી ક્રિયાના ત્રણ ભેદો જાણવા. હવે બીજી **આધિકરણિકી**=જેનાથી આત્મા નરકાદિ દુર્ગતિનો અધિકારી થાય (ત્યાં ઉપજે) તે અધિકરણ કહેવાય અને એવાં અધિકરણો દ્વારા થતી ક્રિયાને આધિકરણિકીક્રિયા કહેવાય. તેના બે ભેદો છે. તેમાં ચક્રરથ–(ગાડાં–મોટર–સાઇકલ–રીક્ષા) વિગેરે વાહનો ચલાવવાં, પશુને બાંધવાં (પક્ષિઓને પાંજરે ઘાલવાં, મનુષ્યોને જેલમાં પુરવાં વગેરે) તથા મન્ત્ર–તન્ત્ર વિગેરેનો પ્રયોગ કરવો તે ૧–અધિકરણ પ્રવર્તની અને ખડ્ગ વિગેરે શસ્ત્રો બનાવવાં તે ૨–અધિકરણ નિવર્તની. ત્રીજી **પ્રાદ્વેષિકી**= મત્સરને યોગે થતી ક્રિયા. (અર્થાત્ મત્સર કરવો તે.) તેના પણ ૧–કોઇ સજીવ ઉપર મત્સર કરવો તે અને ૨–કોઈ અજીવ પદાર્થ ઉપર મત્સર કરવો તે, એમ બે ભેદો જાણવા. ચોથી **પારિતાપનિકી**=એટલે તાડન-તર્જનાદિનું દુઃખ તે પરિતાપ અને તે દુઃખથી થતી ક્રિયાને પારિતાપનિકી ક્રિયા જાણવી. તેના પણ ૧–પોતાના

શરીરને તાડન-તર્જનાદિ કરવું તે અને ૨-પરના શરીરને તાડના-તર્જનાદિ કરવું તે, એમ બે ભેદો જાણવા. પાંચમી **પ્રાણાતિપાતિકી**=પ્રાણનો નાશ કરવારૂપ ક્રિયા. તેના પણ પોતાના અને પરના પ્રાણનો નાશ, એમ બે ભેદો છે, તેમાં પહેલી સંસારના દુઃખોથી કંટાળીને મરવા માટે અથવા સ્વર્ગાદિનાં સુખ મેળવવા માટે પર્વત ઉપરથી પડીને મરી જવું ઈત્યાદિ પોતાનો આપઘાત કરવો તે અને બીજી-મોહ ક્રોધ વિગેરેને વશ થઈ બીજાને હણવો તે. એ ઉપર જણાવેલી પાંચ ક્રિયાઓ વડે જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ. **'प्रति० पञ्चभिः कामगुणैः, शब्देन-रूपेण-गन्धेन-रसेन-स्पर्शेन'**અર્થાત્ શબ્દ-રૂપ-ગન્ધ-રસ અને સ્પર્શ એ પાંચ કામગુણોથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. તેમાં પાંચે ઇન્દ્રિયોના તે તે 'શબ્દરૂપ' વિગેરે વિષયોની ઇચ્છા થાય માટે તે 'કામ' કહેવાય અને દ્રવ્યને આશ્રિને રહેલા દ્રવ્યના ગુણ હોવાથી તેને ગુણ પણ કહેવાય. માટે તે 'કામગુણ' સમજવા. **'प्रति० पञ्चभिर्महाव्रतैः, प्राणातिपाताद्विरमणं-मृषावादाद्विरमणं-अदिन्नादानाद्विरमणं-मैथुनाद्विरमणं-परिग्रहाद्विरमणं'**=(અહીં પ્રથમા વિભક્તિ સપ્તમીના અર્થમાં હોવાથી) પ્રાણાતિપાત વિરમણાદિ પાંચ મહાવ્રતોમાં જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ સમજવું અને તે તે વ્રતોને અંગે નહિ કરવા યોગ્ય કરવાથી, કરવા યોગ્ય નહિ કરવાથી, ઇત્યાદિ (ચાર) કારણોથી અથવા સંઘટ્ટો-પરિતાપ વિગેરે કરવાથી પ્રાણાતિપાતાદિ તે તે વ્રતમાં લાગતા અતિચારો સ્વયં વિચારી લેવા.

તથા 'પ્રતિ૦ પઞ્ચભિઃ સમિતિભિઃ, ઈર્યાસમિત્યા-ભાષાસમિત્યા-એષણાસમિત્યા-આદાનભાણ્ડમાત્રનિક્ષેપણાસમિત્યા-ઉચ્ચારપ્રશ્રવણખેલજલ્લસિંઘાનપારિષ્ઠાપનિકાસમિત્યા'= ઈર્યાસમિતિ આદિ પાંચ સમિતિઓનું યથાર્થ પાલન વિગેરે નહિ કરવાથી તેમાં લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. તેમાં ૧-**ઈર્યાસમિતિ**=એટલે જે રસ્તે લોકો ચાલેલા હોય, સૂર્યનો પ્રકાશ જ્યાં પડતો હોય ત્યાં જીવહિંસા ન થાય તે માટે યુગપ્રમાણ દૃષ્ટિથી ભૂમીને જોઈને ચાલવું તે. ૨-**ભાષાસમિતિ**=નિષ્પાપ, સર્વ જીવોને હિતકારી અને પ્રિય એવું મિત (અલ્પ) બોલવું તે. ૩-**એષણાસમિતિ**= આહાર-વસ્ત્ર-પાત્ર અને શય્યા લેવામાં (વહોરતાં) શાસ્ત્રોક્ત બેંતાલીસ દોષોને ટાળવા તે. ૪-**આદાનભાણ્ડમાત્ર-નિક્ષેપણાસમિતિ**=અહીં આદાન એટલે લેવું, નિક્ષેપણા એટલે મૂકવું અને ભાણ્ડમાત્ર એટલે પાત્ર-વસ્ત્રાદિ સંયમોપકારક સર્વ વસ્તુઓ. તેમાં વચ્ચેનો 'ભાણ્ડમાત્ર' શબ્દ આગળ-પાછળના બન્ને શબ્દો સાથે સંબંધવાળો હોવાથી એ અર્થ થયો કે ભાણ્ડમાત્રને (સર્વ ઉપકરણોને) લેવા-મૂકવામાં પૂજવા-પ્રમાર્જવા પૂર્વક સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ કરવી તે આદાનભાણ્ડમાત્રનિક્ષેપણાસમિતિ, તથા ૫-**ઉચ્ચાર-પ્રશ્રવણ-ખેલ જલ્લ-સિંઘાન-પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ**= ઉચ્ચાર=મળ (ઝાડો), પ્રશ્રવણ=માત્રુ (પેશાબ), ખેલ=થૂંક, કફ વિગેરે, જલ્લ=શરીર ઉપરનો મેલ અને સિંઘાન=શ્લેષ્મ (નાકનો મેલ) અને પારિષ્ઠાપનિકા સમિતિ=એ દરેકને ફરી નહિ લેવાના ઉદ્દેશથી નિર્જીવ ભૂમિમાં વિધિપૂર્વક સર્વથા

તજી દેવું તે. એ પાંચ સમિતિઓ દ્વારા(માં) લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ વિગેરે બાકીનો અર્થ સુગમ છે. **'प्रति० षड्भिर्जीवनिकायैः, पृथ्वीकायेन-अप्कायेन-तैजस्कायेन-वायुकायेन-वनस्पतिकायेन-त्रसकायेन'**=પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય અને ત્રસકાય, એ છ કાયજીવોને અંગે (વિરાધનાદિ કરવારૂપ) જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ તથા **'प्रति० षड्भिर्लेश्याभिः, कृष्णलेश्यया-नीललेश्यया-कापोतलेश्यया-तेजोलेश्यया पद्म-लेश्यया-शुक्ललेश्यया'**=કૃષ્ણાદિ છ લેશ્યાઓમાં પહેલી ત્રણમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી (સેવવાથી) અને છેલ્લી ત્રણમાં પ્રવૃત્તિ નહિ કરવાથી (નહિ સેવવાથી) જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ તેમાં જેમ નિર્મળ પણ સ્ફટિકરત્નનો તેવા તેવા દ્રવ્યના સહયોગથી તેવો તેવો વર્ણ થાય તેમ નિર્મળ પણ આત્માનો સર્વ કર્મપ્રકૃતિયોના રસ (ઝરણા) ભૂત તે તે કૃષ્ણ-નીલ-વિગેરે દ્રવ્યોના સંબંધથી તેવો તેવો પરિણામ થાય, તેને લેશ્યા કહેવાય છે, તે 'કૃષ્ણ-નીલ કાપોત' વિગેરે છ છે, તેનું સ્વરૂપ ગામના વધ માટે નીકળેલા ચોરોના અને જાંબૂને ખાનારા છ પુરૂષોના *દૃષ્ટાન્તોથી સમજવું. તથા **'प्रति० सप्तभिर्भय स्थानैः'**=ભયનાં સ્થાન એટલે ભયના આશ્રયો (નિમિત્તો),

*કેટલાક ચોરો કોઈ ગામમાં ચોરી કરવા નીકળ્યા, રસ્તે જતાં પરસ્પર વિચાર કરતાં એક બોલ્યોઃ "જે ગામમાં જવું છે ત્યાં જેને દેખો તેને મારવા." બીજાયે કહ્યુંઃ "એમ શા માટે ? બિચારા પશુઓનો શું અપરાધ છે ? મનુષ્યોને જ મારવા." ત્રીજાએ કહ્યુંઃ "એ પણ ઠીક નથી,

સ્ત્રીઓ-બાળકો વિગેરેને છોડીને, માત્ર પુરૂષોને જ મારવા કે જે ધનના માલિક છે.” ચોથાએ કહ્યું, “એમ પણ શા માટે? જેઓ શસ્ત્રધારી હોય તેને જ મારવા.”પાંચમાએ કહ્યું, “નહિ, ભલે શસ્ત્રધારી હોય, નાસી જતાને ન મારવા. સામે થાય તેને જ મારવા.” છઠ્ઠાએ કહ્યું, “અરે! એક તો ચોરી અને બીજી મનુષ્ય હત્યા? શા માટે કોઇને પણ મારવો? માત્ર ધન જ લેવું.” એ ૭ જુદા જુદા પરિણામવાળા ચોરોની અનુક્રમે કૃષ્ણ-નીલ-કાપોત-તેજો-પદ્મ અને શુક્લ લેશ્યા જાણવી. એ રીતે કોઇ ૭ માણસો અટવીમાં ભૂલા પડયા, ભૂખ્યા થયેલા તેમણે ચારે બાજુ નજર ફેકતાં એક પાકેલાં જાંબૂડાનું વૃક્ષ જોયું. આનંદમાં આવી એક બોલ્યો, “કાપો ઝાડને મૂળમાંથી, નાખો નીચે, કે જેથી સુખપૂર્વક જાંબૂ ખાઇ શકીયે” બીજો બોલ્યો, “આવું મોટું વૃક્ષ ફરી કયારે ઊગે? માટે મોટા ડાળાં જ કાપો, કારણકે ફળો તો ડાળાં ઉપર જ છે ને?” ત્રીજો બોલ્યો, “મોટાં ડાળાં પણ ઘણા વર્ષોએ તૈયાર થાય તેને શા માટે કાપવાં? નાની ડાળીયો કાપો, જાંબૂ તો ન્હાની ડાળીયો ઉપર જ છે ને!” ચોથો ચતુર બોલ્યો, “ન્હાની ડાળીયોને શા માટે કાપવી? જાંબૂના ગુચ્છા જ કાપો, આપણે જરૂર તો જાંબૂની છે ને?” પાંચમો બોલ્યો, “અરે! ગુચ્છામાં પણ ઘણાં કાચાં કે ખરાબ જાંબૂ હોય તેનું આપણે શું પ્રયોજન છે? માત્ર પાકેલાં જાંબૂ જ તોડવાં-આપણે કામ તેનું જ છે ને!” છઠ્ઠો બોલ્યો, “વિના પ્રયોજને ઉપરનાં જાંબૂ શા માટે તોડવાં! નીચે પાકેલાં ઢગલાબંધ પડયાં છે તે જ ખાઓ ને! કામ તો જાંબૂ ખાવાનું જ છે ને? વિના પ્રયોજને હિંસા શા માટે કરવી?” એ ૭ જણમાં જેમ પરિણામનું તારતમ્ય છે તેમ કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેશ્યાવંતમાં ઉત્તરોત્તર અશુદ્ધિની ન્યૂનતા અને છેલ્લી ત્રણમાં ઉત્તરોત્તર શુદ્ધિનો પ્રકર્ષ-વૃદ્ધિ, જાણવી. આ પ્રત્યેક લેશ્યામાં પણ તારતમ્યની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ભેદો હોય છે. અર્થાત્ પ્રત્યેક લેશ્યામાં વર્તના વિચિત્ર પરિણામવાળા જીવો અસંખ્યાતા હોય છે.

તે 'આલોક-પરલોક-આદાન-અકસ્માત્-આજીવિકા-મરણ અને અપયશ' એમ સાત પ્રકારનાં છે. તેમાં 'મનુષ્યને મનુષ્યથી પશુને-પશુથી' વિગેરે સ્વજાતિથી ભય તે ૧-ઇહલોકભય, પરજાતિનો એટલે મનુષ્ય વિગેરેને તિર્યંચ વિગેરેથી ભય તે ૨-પરલોકભય રખે, કોઇ ચોર વિગેરે મારૂં ધન. વિગેરે, લઈ જશે, એવો ભય તે ૩-આદાનભય, કોઈ બાહ્ય નિમિત્ત વિના જ (એકાએક વિજળી પડવા વિગેરેનો) અથવા ઘરમાં અંધકારનો ભય, તે ૪-અકસ્માત્ ભય, નિર્ધન, વિગેરેને 'અરે રે, હું દુષ્કાળમાં શી રીતે જીવીશ ?' વિગેરે ભય તે ૫-આજીવિકા ભય ૬-મરણનો ભય અને લોકમાં અપકીર્તિ આદિ થવાનો ભય તે ૭-અપયશ ભય. એ સાત ભય સ્થાનોને લીધે જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું. હવે પછીના પાઠમાં સૂત્રકાર ભગવંતે '**प्रतिक्रमामि**' ક્રિયાપદ તથા તે તે સ્થાનોની નામપૂર્વક ગણના કરી નથી, એથી તે સ્વયમેવ સમજી લેવાં. '**अष्टभिर्मदस्थानैः**'=આઠ મદસ્થાનો વડે (લાગેલા અતિચારનું 'પ્રતિક્રમણ કરૂં છું' એમ સ્વયં સમજી લેવું) એ આઠ મદસ્થાનો ૧-જાતિમદ, ૨-કુળમદ, ૩-બળમદ, ૪-રૂપમદ, ૫-તપમદ, ૬-ઐશ્વર્ય-ઠકુરાઇનો મદ, ૭-શ્રુતમદ અને ૮-લાભમદ, તથા '**नवभिर्ब्रह्मचर्यगुप्तिभिः**'=બ્રહ્મચર્યની રક્ષા માટે ઉપાય-ભૂત 'વસતિ શુદ્ધિ' વિગેરે નવવાડોનું પાલન નહિ કરવાથી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ૦ (નવવાડોનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં જ જુદા સ્થાને કહેવાશે ત્યાંથી જોઇ લેવું.) તથા '**दशविधे श्रमणधर्मे**'=ક્ષમા વિગેરે દશ પ્રકારના યતિ-

ધર્મનું યથાસ્થિત પાલન નહિ કરવા વિગેરેથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. (દશ પ્રકારના યતિધર્મનું સ્વરૂપ આ પુસ્તકમાં જ જુદું કહેવાશે ત્યાંથી જોઈ લેવું) તથા '**एकादशभिरुपासकप्रतिमाभिः**'=શ્રાવકની અગીઆર પ્રતિમા સંબંધમાં અશ્રદ્ધા વિગેરેથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ. (શ્રાવકની આ અગીઆર પ્રતિમાનું સ્વરૂપ અન્ય ગ્રંથથી જાણી લેવું), તથા '**द्वादशभिर्भिक्षुप्रतिमाभिः**'=વિશિષ્ટ પ્રકારના અભિગ્રહ સ્વરૂપ બાર પ્રકારની ભિક્ષુ પ્રતિમા સંબંધમાં લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ, (આ બાર પ્રકારની સાધુ પ્રતિમાનું વર્ણન આ પુસ્તકમાં જુદું કહેવાશે ત્યાંથી જોઈ લેવું). '**त्रयोदशभिः क्रियास्थानैः**'=અહીં ક્રિયા=કર્મબંધમાં હેતભૂત ચેષ્ટા અને તેનું પ્રતિક્રમણ૦ ક્રિયા સ્થાનો આ પ્રમાણે છે. ૧-**અર્થાય (સપ્રયોજન) ક્રિયા**=સંયમ નિર્વાહ ન થાય તેવા પ્રસંગે, અથવા ગ્લાન વિગેરેને કારણે, એમ સ્વ-પરાર્થે દોષિત આહારાદિ વસ્તુ લેવી પડે તે (અથવા ત્રસાદિ જીવની વિરાધના કરવી પડે તે), ૨-**અનર્થાય (નિષ્પ્રયોજન) ક્રિયા**=વિના પ્રયોજને પણ દોષિત વસ્તુ લેવી (અથવા કાચિંડો કે વનના વેલાદિ તોડવા, ઇત્યાદિ) ક્રિયા, ૩-**હિંસાર્થે (હિંસા માટે) ક્રિયા**=દેવ, ગુરૂ કે સંઘના શત્રુઓની હિંસા, અથવા સર્પ વિગેરેની એણે હણ્યા, હણે છે, કે હણશે; એમ તેઓની ત્રણ કાળ સંબંધી હિંસા માટે દંડ કરવો-માર મારવો, તે હિંસાર્થે ક્રિયા=હિંસાક્રિયા. ૪-**અકસ્માત્ ક્રિયા**=કોઇ બીજાને હણવા માટે બાણ વિગેરે શસ્ત્ર ફેંકવા છતાં ઘાત બીજાનો થાય તે. ૫-

દૃષ્ટિવિપર્યાસક્રિયા=મિત્ર છતાં શત્રુ જાણીને કે ચોર ન હોય તેને ચોર સમજીને હણવો. ૬–**મૃષાક્રિયા**=(પોતાના માટે કે જ્ઞાતિજન વિગેરેના માટે) અસત્ય બોલવા રૂપ ક્રિયા. ૭–**અદત્તાદાનક્રિયા**=(પોતાના કે જ્ઞાતિજન વિગેરેને માટે) સ્વામિ અદત્ત, જીવઅદત્ત, તીર્થંકર અદત્ત અને ગુરૂઅદત્ત એ ચાર પ્રકારનું અદત્ત ગ્રહણ કરવારૂપ ક્રિયા. ૮–**અધ્યાત્મક્રિયા**=કોંકણ દેશના* સાધુની જેમ ચિંતવવું તે. (અથવા કોઈ કંઈ કહે નહિ તો પણ પોતે હૃદયમાં ક્રોધ–માન–માયા–લોભથી દુઃખી થાય તે પોતાના આત્મામાં થતી ક્રિયા), ૯–**માનક્રિયા**=પોતે જાતિ–કુળ વિગેરેનો મદ (અભિમાન) કરીને બીજાને હલકા માનવા–અવહેલણા કરવી તે. ૧૦–**અમિત્રક્રિયા**=માતા–પિતા કે જ્ઞાતિજન વિગેરેને અલ્પ અપરાધ છતાં તાડન–તર્જન–દહનાદિ સખ્ત દંડ કરવો તે (એને મિત્રદ્વેષ ક્રિયા પણ કહી છે). ૧૧–**માયા-ક્રિયા**=કપટથી જુદું કરવું તે. ૧૨–**લોભક્રિયા**=લોભથી અશુદ્ધ (દોષિત) આહારાદિ ગ્રહણ કરવાં તે અથવા પાપા-

---

*કોંકણ દેશના એક ખેડૂતે પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવના શાસનમાં દીક્ષા લીધેલી, તેણે એક દિવસે કાર્યોત્સર્ગ કરેલો, તેમાં બહુ વાર લાગવાથી ગુરૂએ પૂછ્યું: "હે મહાનુભાવ! આટલો વખત તેં કાયોત્સર્ગમાં શું ચિંતવ્યું?" તેણે કહ્યું: "જીવદયા! કેવી જીવદયા ચિંતવી? ત્યારે કહ્યું: "અત્યારે વર્ષાઋતુ છે, હું ખેતી કરતો ત્યારે ક્ષેત્રમાં 'સૂડ' વિગેરે સારી રીતે કરતો તેથી અનાજ ઘણું પાકતું. હવે પુત્રો પ્રમાદી છે તે સૂડ વિગેરે નહિ કરે તો અનાજ ઓછું પાકશે, તો તે બિચારા શું ખાશે! માટે સૂડ વિગેરે કરે તો સારૂ, વિગેરે ચિંતવ્યું." ગુરૂએ સાવદ્ય જણાવી નિષેધ કર્યો વિગેરે.

રંભમાં કે સ્ત્રીભોગમાં આસક્ત જીવ પોતાની રક્ષા કરતો બીજા જીવોને મારે-હણે-બાંધે ઇત્યાદિ ક્રિયા. ૧૩-**ઇર્યાપથિકી ક્રિયા**=વીતરાગીની ક્રિયા, જેમાં માત્ર યોગ પ્રત્યયિક ત્રિસામાયિક કર્મબંધ હોય-પહેલે સમયે બંધાય. બીજે સમયે ભોગવાય અને ત્રીજે સમયે નિર્જરા થાય તે. **'चतुर्दशभिर्भूतग्रामैः'**= 'ભૂત' એટલે જીવો, તેના 'ગ્રામ' એટલે સમુહો તે ચૌદ ભૂતગ્રામોથી (અશ્રદ્ધા-વિપરીત અરૂપણા-હિંસાદી કરતાં) લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૰ ભૂતગ્રામો આ પ્રમાણે છે. સૂક્ષ્મ અને બાદર એ બે પ્રકારના એકેન્દ્રિય જીવો તથા બેઇન્દ્રિય--તેઇન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રિય એમ ત્રણ વિકલેન્દ્રિયો તથા સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી એમ બે પ્રકારના પંચેન્દ્રિયો મળી કુલ સાત પ્રકારના જીવોના પ્રત્યેકના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા બે બે, (અથવા ચૌદ ગુણ સ્થાનકવર્તી ચૌદ) એમ ચૌદ ભૂતગ્રામો. **'पञ्चदशभिः परमाधार्मिकैः'**=પંદર પ્રકારના અતિસંક્લિષ્ટ ચિત્તવાળા **(परमा+अधार्मिका=)**પરમાધાર્મિક નામના (ભવનપતિ નિકાયના) અસુરોને અંગે (અશ્રદ્ધાદિક કરવાથી) લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૰ તેઓનાં ૧૫ નામો આ પ્રમાણે છે- ૧-અમ્બ, ૨-અમ્બરીશ, ૩-શ્યામ, ૪-શબલ, ૫-રૌદ્ર, ૬-ઉપરૌદ્ર, ૭-કાલ, ૮-મહાકાલ, ૯-અસિપત્ર, ૧૦-ધનુષ્ય, ૧૧-કુમ્ભ, ૧૨-વાલુકા, ૧૩-વૈતરણી, ૧૪-ખરસ્વર અને ૧૫-મહાઘોષ. (એ અસુરો સ્વસ્વ નામ પ્રમાણે નારકોને ઘણાં દુઃખો આપે છે)**'षोडशभिर्गाथाषोडशकैः'**=જેમાં 'ગાથા'નામનું અધ્યયન સોળમું (છેલ્લું) છે, તે સુયગડાંગ સૂત્રના પહેલા

શ્રુતસ્કંધનાં સોળ અધ્યયનોને અંગે (અશ્રદ્ધા, વિપરીત-પ્રરૂપણાદિ કરવાથી) લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ૦, તેનાં નામો આ પ્રમાણે છે. ૧-સમય, ૨-વૈતાલીય, ૩-ઉપસર્ગ-પરિજ્ઞા, ૪-સ્ત્રીપરિજ્ઞા, ૫-નરકવિભક્તિ, ૬-વીરસ્તવ, ૭-(કુશીલીઓની) કુશીલ પરિભાષા, ૮-વીર્ય, ૯-ધર્મ, ૧૦-સમાધિ, ૧૧-માર્ગ, ૧૨-સમવસરણ, ૧૩-અવિતથ, ૧૪-ગ્રંથ, ૧૫-યદતીતં અને ૧૬-ગાથા. **'सप्तदशविधेऽसंयमे'**=સત્તર પ્રકારના સંયમ (આ ગ્રંથમાં જુદો આપેલો છે તેના)થી વિરૂદ્ધ અસંયમને આચરવાથી જે અતિચાર સેવ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ **'अष्टादशविधे अब्रह्मणि'**=ઔદારિક અને વૈક્રિય શરીર દ્વારા (એટલે મનુષ્ય, તિર્યંચ અને દેવના શરીર સાથે) મન-વચન અને કાયાથી મૈથુન સેવવું નહિ, સેવરાવવું નહિ, સેવતાને સારો માનવો નહિ એમ (૨×૩ =૬×૩=૧૮) અઢાર પ્રકારના બ્રહ્મચર્યથી વિપરીત અબ્રહ્મને આચરવા વિગેરેથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૦ **'एकोनविंशत्या ज्ञाताध्ययनैः'**='જ્ઞાતા ધર્મકથા' નામના છટ્ઠા અંગસૂત્રના પહેલા શ્રુતસ્કંધનાં ઓગણીસ અધ્યયનોને અંગે (અશ્રદ્ધા, ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણા વિગેરેથી) લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ. તે અધ્યયનો આ પ્રમાણે છે. ૧-ઉત્ક્ષિપ્ત જ્ઞાત, ૨-સંઘાટક જ્ઞાત, ૩-અંડકજ્ઞાત, ૪-કૂર્મજ્ઞાત, ૫-સેલકજ્ઞાત, ૬-તુંબકજ્ઞાત, ૭-રોહિણીજ્ઞાત, ૮-મલ્લીજ્ઞાત, ૯-માકંદીજ્ઞાત, ૧૦-ચંદ્રમસ્જ્ઞાત, ૧૧-દાવદ્રવજ્ઞાત, ૧૨-ઉદકજ્ઞાત, ૧૩-મંડુક્કજ્ઞાત, ૧૪-તેતલીજ્ઞાત, ૧૫-નંદીફળજ્ઞાત, ૧૬-અપરકંકાજ્ઞાત, ૧૭-આકીર્ણજ્ઞાત, ૧૮-સુંસુમા-

જ્ઞાત અને ૧૯–પુંડરિકજ્ઞાત. 'विंशत्याऽसमाधिस्थानैः'=તેમાં સમાધિ=ચિત્તની સ્વસ્થતા, એટલે મોક્ષમાર્ગમાં સ્થિરતા–દૃઢતા, તેનો અભાવ તે અસમાધિ અને તેનાં સ્થાનો એટલે આશ્રયો–નિમિત્તો, તે સ્વ–પરને અસમાધિ પેદા કરનારાં માટે અસમાધિસ્થાનો તે આ પ્રમાણે વીસ છે. ૧–જલ્દી–જલ્દી (અયતનાથી) ચાલવું, ૨–અપ્રમાર્જિત સ્થાને બેસવું–સુવું ઇત્યાદિ, ૩–પ્રમાર્જેલા સ્થાને પણ જેમ તેમ બેસવું વિગેરે, ૪–શાસ્ત્રાજ્ઞાથી વધારે શય્યા વાપરવી, ૫–શાસ્ત્રાજ્ઞા ઉપરાંત વધારે આસન વાપરવું. (અહીં ઉપલક્ષણથી વસ્ત્ર–પાત્રાદિ સર્વ ઉપકરણો સમજવાં.) ૬–રત્નાધિક (વડિલ)નો (અપમાનાદિ) પરાભવ કરવો, ૭–*સ્થવિરનો ઉપઘાત (વિનાશ) કરવો, ૮–પૃથ્વીકાયાદિ ભૂતોની એટલે જીવોની હિંસા કરવી, ૯–ક્ષણિક કોપ કરવો, ૧૦–લાંબા કાળ સુધી ક્રોધને વશ થવું, ૧૧–બીજાનો અવર્ણવાદ બોલવો (નિંદાદિ કરવું), ૧૨–કોઇ દોષિતને પણ વારંવાર 'તું ચોર છે, તું દ્રોહી છે, તું કપટી છે,' વિગેરે કહેવું, ૧૩–શાન્ત થયેલા કષાયની પુનઃ ઉદીરણા કરવી, ૧૪–શાસ્ત્રે નિષિદ્ધ કરેલા કાળે સ્વાધ્યાય કરવો, ૧૫–સચિત્ત રજથી ખરડાયેલા હાથ–પગ છતાં પ્રવૃત્તિ કરવી, ૧૬–રાત્રિ (દિવસે પણ અવિવેકથી) વિગેરેમાં ઉંચા સ્વરે બોલવું, ૧૭–કલહ (વાક્કલહ) કરવો, ૧૮–ઝંઝા એટલે ગચ્છમાં પરસ્પર સાધુઓમાં ભેદ પડાવવો, ૧૯–સૂર્યાસ્ત

*સ્થવિરના ત્રણ પ્રકારો છે, એક સમવાયાંગ સૂત્ર સુધીના જ્ઞાત તે **શ્રુતસ્થવિર**, બીજા–વીશ વર્ષના દીક્ષા પર્યાયવાળા તે **પર્યાય સ્થવિર** અને ત્રીજા સાઠ અથવા સીત્તેર વર્ષની વય વાળા તે **વયસ્થવિર**

સુધી આહાર પાણી વાપરવાં અને ૨૦–એષણા સમિતિનું પાલન નહિ કરવું. એ વીસ અસમાધિ સ્થાનો સેવવા વિગેરેથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૦ '**एकविंशत्या शबलैः**'=અહીં (મૂળથી વિરાધના નહિ પણ) ચારિત્રમાં શબલપણું (મલીનતાને) કરનારાં એકવીશ નિમિત્તોને 'શબલ' કહેવાય છે, ૧–હસ્તક્રિયા કરવા–કરાવવારૂપ અબ્રહ્મનું સેવવું, ૨–અતિક્રમ વ્યતિક્રમ અને અતિચારરૂપે દિવ્યાદિ ત્રિવિધ (દેવ–મનુષ્ય–તિર્યંચ સંબંધી) 'મૈથુન સેવવું' અર્થાત્ એ ત્રિવિધ મૈથુનને અંગે અતિક્રમાદિ ત્રણ દોષો સેવવા. (આલંબન વિના અતિક્રમાદિ સેવનાર કે અનાચાર સેવનાર વિરાધક જાણવો, કારણે અતિક્રમાદિ સેવનારો શબલ જાણવો, એમ આગળના ભેદોમાં પણ સમજવું), ૩–'દિવસે વહોરેલું દિવસે, દિવસે વહોરેલુ રાત્રિએ, રાત્રિએ વહોરેલું દિવસે અને રાત્રિએ વહોરેલું રાત્રિએ વાપરવું, એ ચાર ભાંગામાં પહેલો ભાંગો શુદ્ધ છે. બાકીના ત્રણ ભાંગા રૂપ 'રાત્રિભોજનમાં અતિક્રમાદિ ત્રણ દોષો સેવવા તે શબલ. ગાઢ કારણે તો જયણાથી સંનિધિ વિગેરે રાખવામાં દોષ નથી. ૪ થી ૧૦ આ પ્રમાણે–૧–આધાકર્મિક, ૨–રાજપિંડ, ૩–ક્રીતપિંડ, ૪–પ્રામિત્યકપિંડ અને ૫–અભ્યાહૃતપિંડ તથા ૬–આચ્છેદ્યપિંડ તથા, (વારંવાર) ત્યાગ (પચ્ચક્ખાણ) કરેલો પિંડ (વસ્તુ), એ સાત અકલ્પ્ય દ્રવ્યોને વિના કારણે ભોગવવામાં અતિક્રમાદિ ત્રણ દોષ લગાડવા તે ચારથી દશ સુધીનાં સાત શબલો, અહીં પણ ગાઢ કારણ વિના અતિક્રમાદિ કે અનાચાર સેવનાર

વિરાધક જાણવો. ૧૧--જ્ઞાનાદિ પ્રયોજન વિના છ મહિનામાં એક ગણથી બીજા ગણની નિશ્રામાં જવું, ૧૨--એક મહિનામાં ત્રણ વાર દગલેપ=નાભિ જેટલા પાણીમાં ઉતરવું, અર્ધજંઘા સુધી પાણી હોય તે 'સંઘટ્ટ' નાભિ સુધી હોય તે 'દગલેપ' અને એથી વધારે ઉંડું હોય તે 'લેપોપરિ' કહેવાય છે. તેમાં એક માસમાં વધુમાં વધુ બે વાર 'દગલેપ' કરી શકાય, ત્રણ કરે તો શબલ, ૧૩--એક માસમાં ત્રણ વાર કપટ--માયા કરવાથી શબલ, અહીં અનાચરણીય આચરીને લજ્જા (ભયાદિ)થી આચાર્યને નહિ કહેવું--છૂપાવવું તે માયા--કપટ સમજવું, ૧૪--ઇરાદાપૂર્વક એક--બે અથવા ત્રણ વાર લીલી વનસ્પતિના અંકુરા વિગેરે તોડવા ઇત્યાદિ પ્રાણાતિપાત--હિંસા કરવી, ૧૫--ઇરાદાપૂર્વક એક--બે કે ત્રણ વાર જૂઠું બોલવું, ૧૬--ઇરાદાપૂર્વક એક--બે કે ત્રણ વાર અદત્ત વસ્તુ લેવી. ૧૭--ઇરાદાપૂર્વક ભીની, કીડી, મંકોડી વિગેરેનાં ઇંડાંવાળી, ત્રસ જીવવાળી, કે સચિત્ત બીજ (કણાદિ)વાળી જમીન ઉપર તથા સચિત્ત પત્થર કે કીડાઓએ ખાધેલા (કીડાવાળા) લાકડા ઉપર કંઇ પણ આંતરા વિના સીધો સંઘટ્ટો થાય તેમ (આસનાદિ પાથર્યા વિના જ) ઉભા રહેવું--બેસવું, ૧૮--ઇરાદા (નિર્દયતા) પૂર્વક મૂળકન્દ પુષ્પ--ફળ વિગેરે લીલી વનસ્પતિનું ભોજન કરવું, ૧૯--એક વર્ષમાં દશ વાર દગલેપ કરવા (નાભિ સુધી પાણીમાં ઉતરવું), ૨૦--એક વર્ષમાં દશ વાર માયાકપટ કરવું (ભૂલો કરીને છૂપાવવી) અને ૨૧--(ઇરાદાપૂર્વક) સચિત્ત પાણીથી ભીંજાયેલા--ગળતાજળબિન્દુવાળા હાથ કે પાત્રવાળા

ગૃહસ્થ પાસેથી ભોજન વહોરીને વાપરવું. એમ એકવીશ પૈકી કોઇ પણ શબલથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૰, તથા 'द्वाविंशत्या परीषहैः'=આ ગ્રન્થમાં જુદા જણાવ્યા છે તે બાવીશ પરિષહોને અંગે (આર્ત્તધ્યાનાદિ કરવા દ્વારા) જે અતિચાર સેવ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૰ તથા 'त्रयोविंशत्या सूत्रकृताध्ययनैः'=સૂયગડાંગ નામના બીજા અંગ સૂત્રનાં ત્રેવીશ અધ્યયનો, તેમાં પહેલા શ્રુતસ્કંધનાં સોળ (સોળમા આલાવામાં) કહ્યાં અને બીજા શ્રુતસ્કંધનાં ૧–પુંડરિક, ૨–ક્રિયાસ્થાનં, ૩–આહારપરિજ્ઞા, ૪–પચ્ચક્ખાણ ક્રિયા, ૫–અનગાર, ૬–આર્દ્રકીય અને ૭–નાલંદીય, એ સાત મળી ત્રેવીશ અધ્યયનોને અંગે અશ્રદ્ધા–વિપરીત પ્રરૂપણા–વિરાધનાદિ કરવા દ્વારા લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૰ તથા 'चतुर्विंशत्या देवैः'=શ્રી ઋષભાદિ ચોવીશ જિનેશ્વરોની વિરાધનાથી અથવા દશ ભવનપતિઓ, આઠ વ્યંતરો, પાંચ જ્યોતિષીઓ અને એક પ્રકારે વૈમાનિકો મળી કુલ ચારે નિકાયના ચોવીશ જાતિના દેવોને અંગે અશ્રદ્ધાદિ કરવાથી લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૰ તથા 'पञ्चविंशत्या भावनाभिः'=પાંચ મહાવ્રતોના રક્ષણ માટે દરેક વ્રતમાં ભાવવાની પાંચ પાંચ મળી પચીસ ભાવનાઓ, (આ ગ્રન્થમાં જુદી આપેલી છે.) તેને અંગે 'પાલન નહિ કરવું' ઇત્યાદિથી જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ. તથા 'षड्विंशत्या दशा–कल्पव्यवहाराणामुद्देशनकालैः'= અહીં

સૂત્રાદિના ઉદ્દેશ-સમુદ્દેશ અને અનુજ્ઞા× માટે ગુરૂને ૭ વન્દન દેવાં, ત્રણ વાર કાયોત્સર્ગ કરવો, ઈત્યાદિ શાસ્ત્રોક્ત (મોટા જોગની) ક્રિયા કરવી તે ઉદ્દેશન કાળ જાણવા, તે દશાશ્રુતસ્કંધના દશ અધ્યયનોમાં દશ, કલ્પસૂત્રનાં દશ અધ્યયનોમાં દશ અને વ્યવહારના ૭ ઉદ્દેશાનાં ૭, એમ છવ્વીશને અંગે કાલગ્રહણાદિ તે તે ક્રિયા અવિધિએ કરવાથી (કે અશ્રદ્ધા-અસદ્ભાવાદિ કરવાથી) લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૦ તથા **'सप्तविंशत्याऽनगारगुणैः'**=સત્તાવીશ સાધુના ગુણોનું પાલનાદિ નહિ કરવાથી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ૦ તે ગુણો આ પ્રમાણે છે-૧ થી ૬-રાત્રીભોજન વિરમણ સહિત ૭ વ્રતોનું પાલન, ૭ થી ૧૧-પાંચ ઇન્દ્રિયોનો વિજય, ૧૨, ભાવશુદ્ધિ, ૧૩-પ્રત્યુપેક્ષણાદિક્રિયાની શુદ્ધિ, ૧૪-ક્ષમાનું પાલન, ૧૫-વૈરાગ્ય, ૧૬-૧૭-૧૮-મન-વચન-કાયાની દુષ્ટ પ્રવૃત્તિનો નિરોધ, ૧૯ થી ૨૪-છ કાય જીવોની રક્ષા કરવી, ૨૫-વિનય-વૈયાવચ્ચ-સ્વાધ્યાય વિગેરે સંયમના વ્યાપારોનું સેવન, ૨૬- શીતાદિ પરિષહોની પીડાઓને સહવી અને ૨૭-પ્રાણાન્ત ઉપસર્ગ વિગેરેમાં પણ સમાધિ રાખવી. **"अष्टाविंशत्या आचारप्रकल्पैः'**=અહીં 'આચાર' એટલે આચારાંગસૂત્ર અને 'પ્રકલ્પ' એટલે તેની જ પાંચમી ચૂલારૂપ 'નિશીથ'

× ઉદ્દેશ=મૂળ સૂત્ર ભણાવવું-ભણવું, સમુદ્દેશ અર્થથી ભણવું-ભણાવવું-સ્થિર કરવું અને અનુજ્ઞા-ભણેલું બરાબર છે એવી તથા બીજાને ભણાવવાની સંમતિ લેવી-દેવી. અથવા ઉદ્દેશ એટલે ભણવાના ક્રમનો નિર્ણય, સમુદ્દેશ એટલે તે ક્રમનું પાલન અને અનુજ્ઞા એટલે એ રીતે ભણ્યા પછી બીજાને ભણાવવાનો અધિકાર.

નામનું અધ્યયન, એ બે મળીને 'આચારપ્રકલ્પ' 'આચારાંગ' પચીસ અધ્યયનોવાળું હોવાથી તેનાં પચીસ અને તેમાં ઉદ્ઘાતિમ (નાનું પ્રાયશ્ચિત્ત) અનુદ્ઘાતિમ (મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત) અને આરોપણા (આપેલા પ્રાયશ્ચિત્તમાં વધારો કરવો તે), એ (ત્રણ પ્રકારનાં પ્રાયશ્ચિત્તને અંગેનો જેમાં વિચાર છે તે) પ્રકલ્પનાં ત્રણ અધ્યયનો મેળવવાથી અટ્ઠાવીશને અંગે (અશ્રદ્ધા–વિપરીત પ્રરૂપણા–વિરૂદ્ધ આચરણા વિગેરેથી) લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ૦ આચારનાં પચીસ અધ્યયનોનાં નામો આ પ્રમાણે છે–૧–શસ્ત્રપરિજ્ઞા, ૨–લોકવિજય, ૩–શીતોષ્ણીય, ૪–સમ્યક્ત્વ, ૫–આવંતીલોકસાર, ૬–ધૂત (કર્મધૂનન), ૭–વિમોહ, ૮–ઉપધાનશ્રુત, ૯–મહાપરિજ્ઞા, ૧૦–પિણ્ડૈષણા, ૧૧–શય્યા, ૧૨–ઇર્યા, ૧૩–ભાષાજાત, ૧૪–વસ્ત્રૈષણા, ૧૫–પાત્રૈષણા, ૧૬–અવગ્રહપ્રતિમા, ૧૭ થી ૨૩–(૧ સ્થાન, ૨–નૈષેધિકી, ૩–ઉચ્ચારપ્રશ્રવણ, ૪–શબ્દ, ૫–રૂપ, ૬–પરક્રિયા, ૭–અન્યોન્યક્રિયા, એ) સાત સપ્તિક (સત્તકીયાં), ૨૪–ભાવના અને ૨૫–વિમુક્તિ તેમાંના પહેલા શ્રુતસ્કંધમાં સોળ અને બીજામાં નવ સમજવાં. **'एकोनत्रिंशता पापश्रुतप्रसङ्गैः'**= પાપના કારણ ભૂત ૨૯ પ્રકારનું શ્રુત તે પાપશ્રુત અને તેના પ્રસંગો એટલે સેવા (આચરણ) તે પાપશ્રુત પ્રસંગ, તે સેવવા વિગેરેથી લાગેલા અતિચારો પ્રતિક્રમણ૦ તે ઓગણત્રીસ આ પ્રમાણે છે–નિમિત્ત શાસ્ત્રનાં આઠ અંગો–૧–'**દિવ્ય**'=વ્યન્તરાદિ દેવોના અટ્ટહાસ વિગેરેના ફળનું વર્ણન જેમાં હોય, ૨–'**ઉત્પાત**'=રૂધિરનો વરસાદ, વિગેરેના ફળનું જેમાં વર્ણન હોય, ૩–'**આન્તરિક્ષ**'=આકાશમાં થતા ગ્રહોના

ભેદ વિગેરેના ફળનું જેમાં વર્ણન હોય, ૪–'**ભૌમ**'=ભુમિકંપ વિગેરે પૃથ્વીના વિકાર જોઇને જ 'આનું આમ થશે' વિગેરે ફળ જણાવનાર, ૬–**સ્વર**='ષડ્જ' વિગેરે સ્વરો (અને પક્ષિઓ વિગેરેના સ્વરો) નું ફળ જણાવનાર, ૭–**વ્યઞ્જન**=શરીર ઉપરના મસ તલ વિગેરે ઉપરથી તેનું ફળ જણાવનાર અને ૮–**લક્ષણ**=અવયવોની રેખાઓ ઉપરથી તેનું ફળ જણાવનાર, એ નિમિત્ત શાસ્ત્રનાં આઠ અંગોના દરેકના ત્રણ ત્રણ ભેદો છે, ૧–સૂત્ર, ૨–વૃત્તિ અને ૩–×વાર્તિક, એ ત્રણથી ગુણતાં (૮×૩=૨૪) ચોવીસ અને ૨૫–સંગીતશાસ્ત્ર, ૨૬–નૃત્યશાસ્ત્ર, ૨૭–વાસ્તુવિદ્યા (શિલ્પશાસ્ત્ર), ૨૮-વૈદ્યક (ઔષધનું) શાસ્ત્ર અને ૨૯–ધનુર્વેદ (શસ્ત્રકળાજ્ઞાપક) શાસ્ત્ર, અંગવિજ્જા નામના પયન્નાસૂત્રમાં તો નિમિત્તનાં આઠ અંગો આ પ્રમાણે કહ્યાં છે–૧–અંગ, ૨–સ્વપ્ન, ૩–સ્વર, ૪–વ્યઞ્જન, ૫–ભૌમ, ૬–લક્ષણ, ૭--ઉત્પાત અને ૮--આન્તરિક્ષ (અર્થાત્ દિવ્યને બદલે સ્વપ્નશાસ્ત્ર કહેલું છે એટલો ભેદ છે.) તથા '**त्रिंशता मोहनीयस्थानैः**'=મોહનીય નામનું ચોથું કર્મ બાંધવાનાં ત્રીસ કારણો સેવવાથી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ. તે ત્રીસ કારણો આ પ્રમાણે છે, ૧--ક્રૂરતાથી પાણીમાં ડુબાડીને સ્ત્રી વિગેરે ત્રસ જીવોને હણવા, ૨--હાથથી કે કપડા વિગેરેથી બીજાનું મુખ બંધ કરીને (ડુચો દઇને, ગળે ટુંપો દઇને, કે એવી ક્રૂરતા કરીને) નિર્દયપણે મારી નાખવો, ૩--રોષથી ચામડાની લીલી વાધર વિગેરેથી મસ્તક વિટીને મારી

× સૂત્ર=મૂળ ગ્રંથ, વૃત્તિ=સૂત્રના વિસ્તૃત અર્થનુ સંસ્કૃતમાં નિયમન અને વાર્તિક=વૃત્તિના કોઈ કોઈ ભાગનું વધુ સ્પષ્ટિકરણ.

નાખવો, ૪--ક્રૂરતાથી મસ્તકે મોગર--હથોડો--ઘણ વિગેરે મારીને માથું વિગેરે ફોડીને મારી નાખવા, ૫--સંસાર સમુદ્રમાં ડૂબતા પ્રાણીઓને રક્ષણ કરવામાં સમર્થ ધર્મના નાયક (ગણધર--આચાર્ય વિગેરે)ને હણવા, ૬--છતે સામર્થ્યે ઘોર (કઠોર) પરિણામથી ગ્લાનની ઔષધાદિ સેવા ન કરે, ૭--સાધુને (કે દીક્ષાના અર્થી ગૃહસ્થને) બલાત્કારે ધર્મભ્રષ્ટ કરે (કે દીક્ષા લેતાં રોકે), ૮--સમ્યગ્ દર્શનાદિ (જ્ઞાન--દર્શન--ચારિત્રરૂપ) મોક્ષમાર્ગની વિપરીત પ્રરૂપણા અને સાધુ કે ધર્મસાધનોની નિન્દા, વિગેરે કરીને તેના ઉપર બીજાઓને અરૂચિ--અસદ્ભાવ પ્રગટ કરવા દ્વારા સ્વ--પરનો અપકાર કરે, અર્થાત્ લોકોને જૈન શાસનના દ્વેષી બનાવે, ૯--કેવળજ્ઞાન છે જ નહિ, અથવા કોઈ કેવળી બને જ નહિ, વિગેરે તીર્થંકરોની કે કેવલજ્ઞાનિઓની નિન્દા કરે, ૧૦--આચાર્ય, ઉપાધ્યાય વિગેરે સાધુવર્ગની (તેઓનાં જાતિ--જ્ઞાન વિગેરેની) નિન્દા કરે, ૧૧--જ્ઞાનદાન વિગેરેથી ઉપકાર કરતા પોતાના ઉપકારી આચાર્ય--ઉપાધ્યાય--ગુરૂ આદિની સેવા વૈયાવચ્ચ ન કરે, ૧૨--પુનઃ પુનઃ નિમિત્ત-કથનાદિ દ્વારા અધિકરણ (આહાર ઉપધિ આદિ) મેળવે, ૧૩--તીર્થનો ભેદ (કુસંપ) કરાવે, ૧૪--વશીકરણાદિ કરે, ૧૫--ત્યાગ (પચ્ચક્ખાણ) કરેલા ભોગોની ઇચ્છા કરે, ૧૬--વારંવાર બહુશ્રુત ન હોય છતાં પોતાને બહુશ્રુત કે તપ ન કરવા છતાં તપસ્વી તરીકે જાહેર કરે. (બહુશ્રુતમાં કે તપસ્વીમાં ગણાવે), ૧૭--ઘણાઓને અગ્નિના ધુમાડામાં ગુંગળાવીને મારી નાખે, ૧૮--પોતે પાપકર્મ કરીને બીજાને

શિરે ચઢાવે, ૧૯–પોતાની ઉપધિ--પાત્રને કપટથી છુપાવે (પોતાના અસદ્ આચરણને કપટથી છુપાવી બીજાઓને ઠગે, સદાચારીમાં ગણાવે), ૨૦--અસદ્ભાવથી સભામાં સત્ય બોલનારને પણ જૂઠ્ઠો ઠરાવે, ૨૧--નિત્ય કલહ કરે, ૨૨--બીજાને વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરીને (અટવી વિગેરેમાં લઇ જઇને) તેનું ધન વિગેરે લૂંટી લે, ૨૩--એ જ રીતે પરને વિશ્વાસ પમાડીને તેની સ્ત્રીને લોભાવે--લલચાવે (વશ કરે), ૨૪--કુમાર નહિ છતાં બીજાની આગળ પોતાને કુમાર તરીકે જણાવે, ૨૫–એ રીતે બ્રહ્મચારી નહિ છતાં પોતાને બ્રહ્મચારી જણાવે, ૨૬--જેની સહાયથી પોતે ધનાઢ્ય થયો હોય તેના ધનનો લોભ કરે, ૨૭--જેના પ્રભાવથી પોતે લોકપ્રસિદ્ધ (યશસ્વી) થયો હોય તેને જ કોઈ રીતે અંતરાય (દુઃખી) કરે, ૨૮--રાજા, સેનાપતિ, મંત્રી, રાષ્ટ્રચિંતક, આદિ ઘણા જીવોના નાયકને હણે, ૨૯--કપટથી નહિ જોવા છતાં 'હું દેવોને દેખું છું' એમ કહી લોકોમાં પ્રભાવ વધારે, ૩૦--દેવોની અવજ્ઞા કરે, અર્થાત્ વિષયાંધ દેવોનું શું પ્રયોજન છે ? હું જ દેવ છું, એમ બીજાઓને જણાવે, (આ ત્રીસ પ્રકારોથી સામાન્યથી દરેક કર્મનું 'મોહ' એવું નામ આપેલું હોવાથી સામાન્યતયા આઠે ય કર્મોને અને વિશેષતયા મોહનીકર્મ ને જીવ બાંધે છે) તે મહામોહને પેદા કરનારાં, સાધુઓને જેનો પક્ષ થવો સંભવિત છે, એવાં ત્રીસ સ્થાનકો પૈકી કોઇ કરવાથી, કોઇ કરાવવાથી અને કોઈ કરવાની મનમાં ઇચ્છા કરવાથી જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ તથા 'एकत्रिंशता सिद्धादिगुणैः'=

ક્રમિક નહિ પણ સિદ્ધાવસ્થાના પ્રારંભમાં જ એક સાથે પ્રગટ થતા હોવાથી આદિ ગુણો કહ્યા છે તે એકત્રીસ સિદ્ધાદિ ગુણોને અંગે અશ્રદ્ધા-વિપરીતપ્રરૂપણા--અબહુમાન, આદિ કરવાથી જે અતિચાર લાગ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ એ ગુણો આ પ્રમાણે છે-(ગોળ-ચોરસ-વિગેરે) પાંચ સંસ્થાનો (આકારો), શુકલાદિ પાંચ વર્ણો, સુરભિ-દુરભિ બે પ્રકારના ગંધ, મધુરાઆદિ પાંચ પ્રકારના રસો, ગુરૂ-લઘુ આદિ આઠ સ્પર્શોએ અને પુરૂષ વેદ વિગેરે ત્રણવેદો, અટ્ઠાવીશનો અભાવ તે અટ્ઠાવીશ તથા અશરીરીપણું,-અસં-ગપણું અને જન્મરહિતપણું એમ એકત્રીશ ગુણો, અથવા જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મોના ક્ષયરૂપ એકત્રીશ ગુણો, તે આ પ્રમાણે પાંચ પ્રકારનું જ્ઞાનાવરણીય, નવ પ્રકારનું દર્શના-વરણીય, બે પ્રકારે વેદનીય, દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર-મોહનીય એમ બે પ્રકારે મોહનીય, ચાર પ્રકારનું આયુષ્ય, શુભ અને અશુભ એમ બે પ્રકારે નામકર્મ, બે પ્રકારે ગોત્રકર્મ અને પાંચ પ્રકારનું અંતરાયકર્મ, એમ ૩૧ પ્રકારના કર્મનો ક્ષયથવારૂપ એકત્રીશ સિદ્ધાદિગુણો જાણવા. '**द्वात्रिंशता योगसंग्रहैः**'=મન-વચન-કાયાના પ્રશસ્ત-યોગોના સંગ્રહમાટે નિમિત્તભૂત 'આલોચના' વિગેરે યોગ-સંગ્રહના બત્રીશપ્રકારો, તેના દ્વારા (તેમાં) જે અતિચાર સેવ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ૦ તે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે. ૧-શિષ્યે વિધિપૂર્વક આચાર્યને આલોચના દેવી. (પોતાના અપરાધો નિષ્કપટભાવે ગુરૂને યથાર્થ કહી સંભળાવવા.), ૨-આચાર્યે પણ શિષ્યે કહેલી આલોચના (અપરાધ) બીજાને

નહિ જણાવવા, ૩–આપત્તિના પ્રસંગોમાં (દ્રવ્યાદિ ઉપસર્ગોમાં) પણ ધર્મમાં દૃઢતા કેળવવી, ૪–આલોક–પરલોકના સુખની અપેક્ષા વિના ઉપધાન (વિવિધ તપ) કરવાં, ૫–ગ્રહણ અને આસેવનરૂપ બે પ્રકારની શિક્ષાનું સેવન કરવું, (વિધિપૂર્વક જ્ઞાન ભણવું અને ક્રિયામાં પ્રમાદ નહિ કરવો), ૬–શરીરનું પ્રતિકર્મ (શુશ્રુષા–શોભા વિગેરે) નહિ કરવું, ૭–બીજો જાણે નહિ તેમ ગુપ્ત તપ કરવો, ૮–નિર્લોભતા માટે યત્ન કરવો, લોભ તજવો, ૯–પરીષહો, ઉપસર્ગો આદિનો જય કરવો, સમભાવે સહવા. દુર્ધ્યાન નહિ કરવું, ૧૦–સરળતા રાખવી, ૧૧–સંયમમાં તથા વ્રત વિગેરેમાં (મૂલ–ઉત્તર ગુણોમાં) પવિત્રતા રાખવી (અતિચાર નહિ સેવવા.), ૧૨–સમ્યક્ત્વની શુદ્ધિ સાચવવી (દૂષણાદિ નહિ સેવવું), ૧૩–ચિત્તમાં સમાધિ કેળવવી (રાગ–દ્વેષાદિ નહિ કરવા), ૧૪–આચારોનું પાલન કરવું (દેખાવ માત્ર નહિ કરવો), ૧૫–વિનીત થવું (કરવાયોગ્યનો દરેકનો વિનય કરવો) માન નહિ કરવું, ૧૬--ધૈર્યવાન થવું (દીનતા નહિ કરવી), ૧૭--સંવેગમાં (મોક્ષનીજ એક સાધનામાં) તત્પર રહેવું, ૧૮--માયાનો ત્યાગ કરવો, ૧૯--દરેક અનુષ્ઠાનોમાં સુંદર વિધિ સાચવવી, ૨૦--સંવર કરવો (નવાકર્મબંધને બને તેટલો અટકાવવો), ૨૧--આત્માના દોષોનો ઉપસંહાર (ઘટાડો) કરવો, ૨૨--સર્વ પૌદ્ગલિક ઇચ્છાઓના વિરાગની (ત્યાગની) ભાવના કેળવવી, ૨૩--મૂળ ગુણોને અંગે (ચરણસિત્તરીમાં) વિશેષ વિશેષ પચ્ચક્ખાણ કરવાં, ૨૪--ઉત્તર ગુણોને અંગે (કરણસિત્તરીમાં) સવિશેષ

પચ્ચક્ખાણ કરવાં, ૨૫--દ્રવ્ય અને ભાવ ઉભય વિષયોમાં વ્યુત્સર્ગ (વિવિધ ત્યાગ) કરવો. (દ્રવ્યથી બાહ્ય ઉપધિ આદિનો ભાવથી અંતરંગરાગદ્વેષાદિનો ત્યાગ કરવો--પક્ષ તજવો), ૨૬--અપ્રમત્તભાવ કેળવવો, ૨૭--ક્ષણે ક્ષણે સાધુસામાચારીનું રક્ષણ--પાલન કરવું, ૨૮--શુભધ્યાનરૂપ સંવરયોગ સેવવો, ૨૯--પ્રાણાન્ત વેદનાના ઉદયે પણ મનમાં (ધર્મમાં) ક્ષોભ નહિ કરવો, ૩૦--પૌદ્ગલિક-સંબંધોનું સ્વરૂપ સમજવું અને તેનો ત્યાગ કરવા માટે સવિશેષ પચ્ચક્ખાણ કરવાં. ૩૧--અપરાધોનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું અને ૩૨--અંતકાલે આરાધના (સંલેખના) કરવી, આ પ્રમાણે ૩૨ યોગસંગ્રહનું પાલન--સેવન નહિ કરવાથી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ૦ તથા **'त्रयस्त्रिंशता आशातनाभिः'**=ગુરૂવન્દન અધિકારમાં આવતી ગુરૂની તેત્રીશ આશાતનાઓદ્વારા, અથવા અહીં જ આગળ સાક્ષાત્ કહીયે છીયે તે તેત્રીશ આશાતનાઓદ્વારા લાગેલા અતિચારનું પ્રતિક્રમણ૦ તે આશાતનાઓ અરિહંતથી માંડીને વાચનાચાર્ય સુધીના ઓગણીસની ઓગણીસ, તથા 'વ્યાવિદ્ધ' પદથી માંડીને છેલ્લે 'સ્વાધ્યાય કાળે સ્વાધ્યાય ન કર્યો' ત્યાં સુધીની શ્રુત સંબંધી ચૌદ મળીને તેત્રીશ આ પ્રમાણે સમજવી. ૧-**'अरिहंतानामाशातनया'**=અરિહંતો નથી, અથવા જાણવા છતાં ભોગોને કેમ ભોગવે ? વિગેરે અવર્ણવાદ બોલવાથી કરેલી અરિહંતની આશાતનાદ્વારા, ૨-**'सिद्धानामाशातनया'**=કોઇ સિદ્ધો નથી, વિગેરે અવર્ણ-વાદ બોલવાથી કરેલી સિદ્ધોની આશાતનાદ્વારા,

૩–'**आचार्याणामाशातनया**, ૪–**उपाध्यानामाशातनया**'=આ તો મ્હારાથી નાનો છે, અકુલીન છે, દુર્બુદ્ધિ છે, અલ્પલબ્ધિ (શક્તિ) વાળો છે, ઇત્યાદિ અવર્ણવાદ બોલવાથી કરેલી આચાર્યની આશાતના દ્વારા, તથા એજ પ્રમાણે કરેલી ઉપાધ્યાયની આશાતનાદ્વારા, ૫–'**साधूनामाशातनया**, ૬–**साध्वीनामाशातनया**'= ભોજન, વાચના, વિગેરે પ્રસંગે 'આ તો અવસરને ઓળખતો નથી' વિગેરે બીજાં સાધુ-સાધ્વીના અવર્ણવાદ (અપમાનાદિ) કરવાથી સાધુ-સાધ્વીને અંગે કરેલી આશાતનાઓ દ્વારા, ૭–'**श्रावकानामाशातनया**, ૮–**श्राविकानामाशातनया**'= શ્રાવક તથા શ્રાવિકાને અંગે પણ 'જિન ધર્મને જાણવા છતાં વિરતિ (ચારિત્ર) નહિ લેનારો શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને ધન્ય (ભાગ્યવાન) કેમ કહેવાય ?' વિગેરે બોલવાથી કરેલી આશાતનાદ્વારા, ૯–'**देवानामाशातनया**' ૧૦–'**देवीनामाशातनया**'=દેવો તથા દેવીઓને અંગે પણ 'એ તો અવિરતી છે, કામભોગમાં આસક્ત છે, સામર્થ્ય છતાં તીર્થની (શાસનની) પ્રભાવના કરતા નથી,' વિગેરે બોલવાથી કરેલી આશાતના દ્વારા, ૧૧–'**इहलोकस्याशातनया**' ૧૨–'**परलोकस्याशातनया**'=અહીં મનુષ્યને મનુષ્યપણું વિગેરે સમાનતા તે આલોક અને મનુષ્યને દેવપણું વિગેરે અસમાનતા તે પરલોક જાણવો, તેને અંગે અસત્ય પ્રરૂપણાદિ કરવાથી કરેલી આશાતના દ્વારા, ૧૩–'**केवली-प्रज्ञप्तस्य धर्मस्याशातनया**'=કેવલજ્ઞાનીઓએ કહેલા શ્રુત ચારિત્ર (જ્ઞાન-ક્રિયા) રૂપ ધર્મની, જેમકે 'આગમ પ્રાકૃત ભાષામાં રચેલું છે, તે કોણ જાણે છે કે કોણે કલ્પેલું છે'

વિગેરે શ્રુતને અંગે, તથા 'જેમાં દાન દેવાનું નથી તે ચારિત્રથી શું કલ્યાણ થાય ?' વિગેરે ચારિત્રને અંગે અસત્ય અવર્ણવાદ બોલવાથી કરેલી આશાતના-દ્વારા, ૧૪-'**सदेवमनुजाऽसुरलोकस्याशातनया**'=અહીં દેવથી ઉર્ધ્વલોક, મનુષ્યથી તિર્છોલોક અને અસુર શબ્દથી અધોલોક, એમ ત્રણ લોક (૩૫ ચૌદરાજ)ને અંગે 'સાત દ્વીપ-સાતસમુદ્ર જેટલો જ લોક છે, બ્રહ્માએ ઉત્પન્ન કરેલો છે, અથવા પ્રકૃતિ અને પુરૂષના યોગથી થયેલો છે, વિગેરે અસત્યપ્રરૂપણાદિને યોગે કરેલી આશાતનાદ્વારા, ૧૫-'**सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वानामाशातनया**'=અહીં 'પ્રાણા' એટલે બેઇન્દ્રિયાદિ પ્રગટ શ્વાસોચ્છ્વાસવાળા થએલા થતા કે થનારા જીવો, 'ભૂતાનિ'=પૃથ્વી વિગેરે પાંચ સ્થાવર, 'જીવા'=જીવે તે જીવો, અર્થાત્ આયુષ્યને ભોગવતા સર્વ જીવો અને 'સત્વા'=સંસારી-અસંસારી સર્વ જીવો, એમ જુદો જુદો અર્થ કરવો, અથવા જુદા જુદા દેશના શિષ્યોને સમજવા માટે જુદા જુદા શબ્દો હોવા છતાં દરેકનો એક જ 'સર્વ જીવો' એમ અર્થ સમજવો, તેઓની તેમના સ્વરૂપથી વિપરીત પ્રરૂપણા (અશ્રદ્ધા) આદિ કરવાથી થયેલી આશાતના દ્વારા, તે વિપરીત પ્રરૂપણા વિગેરે આ રીતે જેમકે, બેઇન્દ્રિયવિગેરે જીવો માત્ર અંગુઠાના પર્વ જેવડા જ છે, પૃથ્વી આદિમાં તો હાલવું-ચાલવું વિગેરે ચૈતન્ય ક્રિયા દેખાતી નથી માટે તે જીવો નથી, જીવો તો ક્ષણિક છે, અંગુઠાના પર્વ જેવડા માત્ર સંસારી જ છે, સંસારથી પાર પામેલા કોઇ છે જ નહિ, મોક્ષ તો બુઝાયેલા દીપક

સરખો અભાવરૂપ છે, વિગેરે કોઈ-કોઇ દર્શનવાળાનાં જે મન્તવ્યો છે, તે અસત્ય પ્રરૂપણા સમજવી. ૧૬-'कालस्याशातनया'=કાળ દ્રવ્યને ન માને, કાળ છે જ નહિ, અથવા જગત કાળની પરિણતિરૂપ છે, ઇત્યાદિ કાળની વિપરીત પ્રરૂપણા કે અશ્રદ્ધાદિ કરવાથી કરેલી આશાતના દ્વારા, ૧૭-'श्रुतस्याशातनया'=જ્ઞાનાચારને અંગે વિપરીત બોલે, જેમકે-માંદાને વળી કાળ-અકાળ કયો ? મેલાં વસ્ત્રો ધોવામાં વળી કાળ-અકાળ કેવો ? જો જ્ઞાન મોક્ષનું સાધન છે તો તેને માટે 'આ કાળ અને આ અકાળ' વિગેરે શા માટે ? તથા 'આગમમાં જ્યાં ત્યાં તે જ છ કાયનું, તે જ વ્રતોનું, વિગેરે વારંવાર એક જ વિષયનું વર્ણન કરી પુનરૂક્તિ દોષ કર્યો છે, સાધુને વળી જ્યોતિષની શી જરૂર હતી કે 'જ્યોતિષપ્રાભૃત' વિગેરે ગ્રંથો રચ્યા હશે ? વિગેરે શાસ્ત્રોનો અવર્ણવાદ બોલે, ઇત્યાદિ આશાતના દ્વારા. તેરમી આશાતના શ્રુતધર્મને અંગે કહી અને આ સ્વતંત્ર શ્રુતને અંગે જ કહી, માટે પુનરૂક્ત દોષ નથી. ૧૮-'श्रुतदेवताया आशातनया'=શ્રુત દેવી છે જ નહિ અથવા તેનામાં કાંઈ સારૂં ખોટું કરવાની શક્તિ જ નથી વિગેરે વિપરીત બોલવા રૂપ આશાતના દ્વારા, ૧૯-'वाचनाचार्यस्याशातनया'=વાચનાચાર્યને અંગે તેઓ સામાના સુખ-દુઃખનો ખ્યાલ કર્યા વિના વારંવાર ઘણાં વન્દન દેવરાવે છે 'ઇત્યાદિ અસદ્‌ભાવપૂર્વક વચન બોલવા વિગેરેથી કરેલી આશાતના દ્વારા, એમ ઓગણીસ આશાતના કહી. હવે પછીના 'जंवाइद्धं' વિગેરે ૧૪ પદો શ્રુતને અંગે ક્રિયા અને કાળ

વિષયક હોવાથી પુનરૂક્ત દોષ સમજવો નહિ. તે આ પ્રમાણે છે-૧-'**यद्व्याविद्धं**'=સૂત્રાદિમાં અસ્તોવ્યસ્ત કર્યું, જેમ માળામાં રત્નો નાનાં-મોટાં જેમ તેમ પરોવે તેમ શ્રુતમાં પણ ક્રમ વિગેરે સાચવે નહિ, ઉચ્ચાર યથાર્થ કરે નહિ, ઇત્યાદિ આશાતના દ્વારા જે અતિચાર કર્યો તેનું પ્રતિક્રમણ. એમ આગળ પણ વાક્ય સંબંધ કરવો. ૨-'**व्यत्याम्रेडितं**'=જ્યાંથી ત્યાંથી વસ્તુ લાવીને બનાવેલી કોળીની ક્ષીરની જેમ જુદાં જુદાં શાસ્ત્રોના પાઠો (અંશો) મેળવીને મૂળ શાસ્ત્રને સ્વરૂપથી બદલી નાખવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૩-'**हीनाक्षरं**'=અક્ષર ન્યૂન કરવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૪'**अत्यक्षरं**'=અક્ષર વધારવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૫-'**पदहीनं**'=પદ ઘટાડવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૬-'**विनय-हीनं**'=ઉચિત વિનય નહિ કરવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૭-'**घोषहीनं**=' ઉદાત્ત, અનુદાત્ત વિગેરે તે તે વર્ણનો ઘોષ(અવાજ) યથાર્થ નહિ કરવારૂપ આશાતનાદ્વારા, ૮-'**योगहीनं**'=વિધિપૂર્વક યોગોદ્વહન નહિ કરવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૯-'**सुष्ठु दत्तं**'='સુષ્ઠુ' શબ્દનો પ્રાચીન ભાષામાં 'અધિક' અર્થ થતો હોવાથી અહીં ગુરૂએ અલ્પશ્રુતને યોગ્ય સાધુને 'સુષ્ઠુ' એટલે ઘણું શ્રુત આપ્યું અર્થાત્ યોગ્યતા રહિતને વધારે ભણાવવારૂપ આશાતના દ્વારા, ૧૦-'**दुष्ठु प्रतीच्छित्तं**'=શિષ્યે કલુષિતચિત્તે સૂત્રાદિ ગ્રહણ કરવા (ભણવા) રૂપ આશાતના દ્વારા, ૧૧-'**अकाले कृतः स्वाध्यायः**, ૧૨-**काले न कृतः स्वाध्यायः**'=સ્વાધ્યાય માટે નિષિદ્ધ સમયે સ્વાધ્યાય કર્યો અને અનિષિદ્ધ સમયે સ્વાધ્યાય ન કર્યો, એમ ઉભય

રીતે આશાતના દ્વારા, ૧૩-'अस्वाध्यायिके स्वाध्यायितम्, ૧૪-स्वाध्यायिके न स्वाध्यायितम्'=અહિં સ્વાધ્યાય એ જ વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે સ્વાર્થમાં પ્રત્યય આવતાં સ્વાધ્યાયિક અને સ્વાધ્યાયિક નહિ તે અસ્વાધ્યાયિક, (એનાં કારણો રૂધિર-હાડકું વિગેરેને પણ કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરવા દ્વારા અસ્વાધ્યાયિક કહેવાય) તે અસ્વાધ્યાયિકનું વર્ણન આ ગ્રંથમાં આપેલું છે તે અનધ્યાય પ્રસંગે સ્વાધ્યાય કર્યો અને અનધ્યાયના અભાવે સ્વાધ્યાય ન કર્યો એમ ઉભય રીતે આશાતના દ્વારા જે અતિચાર સેવ્યો હોય તેનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું. એમ સર્વત્ર વાક્ય સંબંધ જોડવો.

એમ એક વિગેરેથી તેત્રીસ સ્થાનો સુધી લાગેલા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં કહ્યું, તે ઉપરાંત આગળ પણ સમજવું. જેમકે શ્રી જિનેશ્વરોના ચોત્રિશ અતિશયોમાં અશ્રદ્ધા, વિપરીત પ્રરૂપણા વિગેરેથી કરેલી આશાતના દ્વારા, બુદ્ધના પાંત્રીસ વચનાતિશયોમાં અશ્રદ્ધાદિ કરવા દ્વારા, ઉત્તરાધ્યયનમાં છત્રીસ અધ્યયનોમાં અશ્રદ્ધાદિ કરવારૂપ આશાતના દ્વારા, યાવત્ 'સો તારાયુક્ત શતભિષા' નક્ષત્ર હોય છે ત્યાં સુધી સમવાયાંગ સૂત્રમાં કહેલા તે તે પ્રકારોને અંગે તે તે પ્રકારની આશાતનાનું પ્રતિક્રમણ જાણવું.

એ પ્રમાણે અતિચારોની વિશુદ્ધિ કરીને આ પ્રમાણે નમસ્કાર કરે, અથવા પૂર્વે કરેલી અશુભ સેવનાનું (અતિચારોનું) પ્રતિક્રમણ કરીને પુનઃ તેવું નહિ કરવા માટે પ્રતિક્રમણ કરનાર નમસ્કારપૂર્વક કહે કે-

नमश्चतुर्विंसतये तीर्थंकरेभ्यः ऋषभादिमहावीरपर्यवसानेभ्यः=શ્રીઋષભદેવાદિ પ્રભુ મહાવીર સુધીના ચોવીસ તીર્થંકરોને નમસ્કાર થાઓ. એમ નમસ્કાર કરીને પ્રસ્તુત જૈન પ્રવચન (આગમ)ના ગુણોનું વર્ણન (પ્રશંસા) કરતો કહે કે–

'**इदमेव**' સામાયિક વિગેરે પ્રત્યાખ્યાન પર્યન્ત, અથવા આચાર્યની ઝવેરાતની પેટી તુલ્ય બાર અંગોરૂપ '**नैर्ग्रंथं प्रावचनं**'=અહીં નૈર્ગ્રંથં=બાહ્ય–અભ્યંતર ગ્રંથ (પરિગ્રહ)થી મુક્ત થયેલા નિર્ગ્રંથો (સાધુઓ)નું 'પ્રાવચન'= જેમાં પ્રકૃષ્ટતયા (વિશેષ રૂપમાં વ્યાપકરૂપે) જીવ–અજીવ આદિ પદાર્થોનું વર્ણન કરેલું છે તે આગમ, અર્થાત્ એ જ સાધુ જીવનને ઉપકારક આગમ, તે કેવું છે તે જણાવે છે કે–'**सत्यं**'=સજ્જનોને હિતકારી, વળી નય (ન્યાય) દર્શન પણ પોતાના વિષયોના નિરૂપણમાં સત્ય છે માટે કહે છે કે–'**अनुत्तरं**'=જેનાથી ઉત્તર (શ્રેષ્ઠ) બીજું કોઈ દર્શન નથી, કારણ કે સમસ્ત પદાર્થોનું એમાં યથાર્થ સ્વરૂપે પ્રતિપાદન કરેલું છે. વળી કોઈ માને કે બીજું પણ કોઇ શાસ્ત્ર આવું હશે માટે કહે છે કે–**केवलिअं**= (**केवलैकं** અથવા જે **केवलं** તે જ **कैवलिकं** એમ સ્વાર્થમાં પ્રત્યય આવવાથી '**केवलिअं**'ની સિદ્ધિ સમજવી), અદ્વિતીયં, જેની બરાબર બીજું કોઇ પ્રવચન નથી એવું, તથા '**प्रतिपूर्णं**'=સર્વ વિષયોનું પ્રરૂપક હોવાથી, અથવા સર્વનયો (અપેક્ષાઓ) રૂપ હોવાથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરાવનારા ગુણોથી ભરેલું–પરિપૂર્ણ, '**नैयायिकं**'=મોક્ષમાં લઈ જનારૂં અર્થાત્ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરાવનારૂં) અથવા ન્યાયથી યુક્ત (નીતિને

સમજાવનારૂં) વળી કોઇ માને કે એવું પણ એ આગમ અશુદ્ધ હશે ? તેના નિરાકરણ માટે **'संशुद्धं'**=કષ–છેદ અને તાપ એ ત્રણ પરીક્ષાઓથી શુદ્ધ હોવાથી સર્વથા શુદ્ધ. એકાન્તે કલંક (દોષ) વિનાનું, વળી કોઈ માને કે એવું પણ તેના સ્વભાવે જ કદાચ સંસારના કારણભૂત માયાદિ શલ્યોને દૂર કરવામાં અસમર્થ હશે, માટે કહે છે **'शल्यकर्त्तनं'**=ત્રણ શલ્યોને કાપી નાખનારૂં. હવે પરદર્શનો કે જેઓ સિદ્ધિ આદિને માનતાં નથી, તેઓનું નિરાકરણ કરતાં કહે છે કે **'सिद्धिमार्गः-मुक्तिमार्गः'**=અહિં સિદ્ધ થવું (કરવું) તે સિદ્ધિ અર્થાત્ હિતકર ભાવો (અવસ્થા) ની પ્રાપ્તિ તે સિદ્ધિ, તેના માર્ગરૂપ અને મૂકાવું તે મુક્તિ, અર્થાત્ અહિતકારી કર્મ (સંબંધ)થી છૂટા થવું તે મુક્તિ, તેના માર્ગરૂપ, અર્થાત્ આત્માના હિતકારી પદાર્થની પ્રાપ્તિ કરાવવા દ્વારા અને અહિતકારક કર્મના સંબંધને તોડાવવા દ્વારા મોક્ષની સિદ્ધિ કરાવનારૂં. (અહીં **'मार्गः'** પુલ્લિંગે છતાં 'આર્ષ' પ્રયોગથી મૂળમાં નપુંસકપણું છે એમ સમજવું) આ વિશેષણોથી જેઓ એમ માને છે કે 'મુક્તાત્માઓને કેવલજ્ઞાનાદિ ગુણો હોતા નથી અને તેઓ કર્મોથી યુક્ત હોય છે' તેઓના દુર્નય (અન્યાયી નિરૂપણ)નું નિરાકરણ કર્યું સમજવું. **'निर्याणमार्गः'**=અહીં **'या'** ધાતુ ઉપરથી બહુલ અર્થમાં 'લ્યુટ્' પ્રત્યય આવવાથી **'यान'** શબ્દ બને છે તેનો અર્થ જ્યાં જીવો જાય તે યાન સ્થાન, નિરૂપમ (શ્રેષ્ઠ) યાન (સ્થાન) માટે નિર્યાન, અર્થાત્ 'ઇષત્પ્રાગ્ભારા' (સિદ્ધશિલા) નામનું મુક્તાત્માઓનું સ્થાન,

ત્યાં જવાનો માર્ગ, માટે '**निर्याणमार्गः**'=આ વિશેષણથી જે મુક્તાત્માઓનું સ્થાન અનિયત જણાવે છે તે દુર્નય (કુવિકલ્પવાળાઓ)ના મતનો પ્રતિકાર કર્યો સમજવો. વળી '**निर्वाणमार्गः**'=નિર્વૃત્તિ (શાન્તિ) તે નિર્વાણ અર્થાત્ સકળ કર્મોના ક્ષયથી પ્રગટતું આત્માનું અત્યંત (સંપૂર્ણ–અવિનાશી–શુદ્ધ–નિરૂપાધિક) સુખ, તેનો માર્ગ તે નિર્વાણ-માર્ગ, આ વિશેષણથી જેઓ માને છે કે મુક્તાત્માઓ સુખ–દુઃખ બન્નેથી રહિત હોય છે, તેઓના કુવિકલ્પ (દુર્નય) નો નિરાસ કર્યો સમજવો. હવે તેની ઘટના કરતાં કહે છે કે–'**अवितथं**'=સત્ય, અથવા પુનરૂક્ત દોષ ટાળવા માટે પૂર્વે '**सच्चं**'નો અર્થ 'સત્ય' કર્યો છે, તેથી અહીં '**सच्चं**'નો પર્યાય 'સાર્ચ' કરીને 'અર્ચા' એટલે પૂજા સહિત તે 'સાર્ચ' એવો અર્થ કરવો, કારણ કે આ પ્રવચન જગતને પૂજાનું પણ સ્થાન (પૂજ્ય) છે. '**अविसन्धि**'=(**अव्यवच्छिन्न**)=નાશ વિનાનું, મહાવિદેહાદિ ક્ષેત્રોમાં સતત ચાલુ હોવાથી શાશ્વત, '**सर्वदुःखप्रहीणमार्ग**'=સર્વ દુઃખો પ્રહીણ–સર્વથા ક્ષીણ થયાં છે જ્યાં તે મોક્ષ, તેનો માર્ગ એટલે મેળવવાનું કારણ.

હવે પરોપકાર કરવા દ્વારા પ્રવચનનું ચિંતામણી-પણું સિદ્ધ કરવા કહે છે કે–'**अत्र स्थिता जीवाः**'=આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનમાં (તેની આરાધનામાં) રહેલા જીવો '**सिद्धयन्ति**'= અણિમા વિગેરે લબ્ધિઓ (અતિશયો) રૂપ ફળની સિદ્ધિ (પ્રાપ્તિ) કરે છે, વળી '**बुध्यन्ति**'=બોધ પામે છે, કેવલ-જ્ઞાન–દર્શનવાળા બને છે, વળી '**मुच्यन्ते**'=ભવોપગ્રાહી

(અઘાતી) કર્મોથી પણ મુક્ત થાય છે, વળી 'परिनिर्वान्ति' (અથવા પાઠાન્તર 'परिनिव्वुडन्ति')=સર્વ રીતે નિર્વાણ (શાન્તિને) પામે છે, એટલે શું તે કહે છે કે–सर्वदुःखाना-मन्तं कुर्वन्ति'=શરીર અને મન સંબંધી સર્વ દુઃખોનો વિનાશ કરે છે.

એ પ્રમાણે પ્રવચનનો મહિમા વર્ણવીને હવે ચિંતા-મણી રત્ન તુલ્ય એ પ્રવચનમાં કર્મમેલને ધોવામાં સમર્થ પાણીના પ્રવાહતુલ્ય પોતાની શ્રદ્ધાને પ્રગટ કરતાં કહે છે કે–'तं धर्मं श्रद्दधे'=જે આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચન સંબંધી ધર્મ કહ્યો તેમાં હું 'तहत्ति' (તેવી જ રીતે તે છે એવી પ્રતીતિ વિશ્વાસ) કરૂં છું. કોઈને સામાન્ય રૂપે પણ વિશ્વાસ થાય માટે વિશેષણ કહે છે કે 'प्रत्येमि'=એમાં દૃઢ શ્રદ્ધા કરૂં છું, અથવા એનો પ્રીતિ કરવા રૂપે સ્વીકાર કરૂં છું. વળી 'रोचयामि'=એ ધર્મની વધારે સેવા કરવાની ભાવના પૂર્વક સેવાની રૂચિ–અભિલાષા કરૂં છું. અહીં પ્રીતિ અને રૂચિમાં એ ભિન્નતા છે કે કોઈ જીવને દહીં–દૂધ વિગેરે ઉપર પ્રીતિ હોવા છતાં સદૈવ તેની રૂચિ ન હોય. એમ પ્રીતિથી રૂચિ જુદી સમજવી. વળી 'स्पृशामि'=તે ધર્મની આસેવના (પાલન) કરવા રૂપે સ્પર્શના કરૂં છું. તથા 'पालयामि' (અહીં 'पालेमि' પાઠ વધારાનો જણાય છે તો પણ જો તે અતિરૂઢ છે તો) તેનો અર્થ 'પાલન' એટલે અતિચારોથી તેનું રક્ષણ કરૂં છું. એમ હવે પછી કહેવાશે તે 'पालितो' પાઠનો અર્થ પણ એ રીતે સમજી લેવો. વળી 'अनुपालयामि'=પુનઃ પુનઃ રક્ષા કરૂં છું, તે પછી 'तं धर्मं श्रद्दधानः प्रतीयन् (प्रतिपद्यमानो) रोचयन्

स्पृशन् (पालयन्) अनुपालयन् तस्य धर्मस्य (केवलिप्रज्ञप्तस्य) अभ्युत्थितोऽस्मि आराधनायाम् विरतोऽस्मि विराधनायाम्'=એમ તે ધર્મની શ્રદ્ધા, પ્રતીતિ, રૂચિ, સ્પર્શના, પાલન અને અનુપાલન કરતો હું તે કેવલિ કથિત ધર્મની આરાધના કરવામાં ઉદ્યત થયો છું અને વિરાધનામાં(થી) નિવૃત્ત થયો છું–અટક્યો છું.

હવે એજ આરાધના–વિરાધનામાં ઉદ્યમ અને નિવૃત્તિને વિભાગ પૂર્વક જણાવે છે કે–'**असंयमं**'=પ્રાણાતિપાતાદિ રૂપ અસંજમને '**परिजानामि**'=જ્ઞાનથી જાણીને પચ્ચક્ખાણ દ્વારા ત્યાગ કરૂં છું, તથા '**संयमं**'=જેનું સ્વરૂપ આ ગ્રન્થમાં જુદું કહ્યું છે તે સંજમને '**उपसम्पद्ये**'=અંગીકાર કરૂં છું, એમ **परिजानामि** અને **उपसम्पद्ये** પદોનો અર્થ આગળ પણ સમજી લેવો. હવે સંયમનો સ્વીકાર જે અસંયમનાં અંગોનો ત્યાગ કરવાથી થાય તે અસંયમનું મુખ્ય અંગ અબ્રહ્મ છે માટે તેને તજવા કહે છે કે–'**अब्रह्म**'=અહીં બસ્તિકર્મનો અનિયમ તે અબ્રહ્મ અને '**ब्रह्म**'=બસ્તિકર્મનો નિયમ તે બ્રહ્મ, તેમાં સમજીને અબ્રહ્મનો ત્યાગ કરૂં છું અને 'બ્રહ્મ'નો સ્વીકાર કરૂં છું. વળી અસંયમના અંગભૂત '**अकल्पं**'=અકૃત્યને જાણી–સમજીને ત્યાગ કરૂં છું અને '**कल्पं**'=કૃત્યને સ્વીકાર કરૂં છું, એમ સર્વત્ર સમજ પૂર્વક ત્યાગ અને સ્વીકાર સમજી લેવો. હવે 'અકલ્પ' અજ્ઞાનથી જ થાય છે માટે તેનો પરિહાર કરવા કહે છે '**अज्ञानं**'=સમ્યગ્ જ્ઞાનથી વિપરીત જે અજ્ઞાન તેનો ત્યાગ અને '**ज्ञानं**'=જિનવચન તેનો સ્વીકાર કરૂં છું.

એ અજ્ઞાનના પ્રકારોના ત્યાગ માટે કહે છે 'अक्रियां'=
નાસ્તિકોનો મત અક્રિયા, તેનો ત્યાગ અને 'क्रियां'=આ-
સ્તિકોનો સમ્યગ્વાદ, તેનો સ્વીકાર કરૂં છું. વળી અજ્ઞા-
નનું મૂળ મિથ્યાત્વ છે માટે તેનો ત્યાગ કરવા કહે છે
'मिथ्यात्वं'=અતત્ત્વમાં રૂચિ (અથવા તત્ત્વમાં રૂચિનો
અભાવ) તેનો ત્યાગ અને 'सम्यक्त्वं'=તત્ત્વ રૂચિનો સ્વીકાર
કરૂં છું, હવે 'અબોધિ' એ મિથ્યાત્વના અંગભૂત હોવાથી
કહે છે 'अबोधिं' મિથ્યાત્વના કાર્યરૂપ જે શ્રીજિનધર્મની
અપ્રાપ્તિ તે અબોધિનો ત્યાગ અને 'बोधिं'=સમ્યક્ત્વના
કાર્યરૂપ શ્રીજિનધર્મની પ્રાપ્તિરૂપ બોધિ તેનો સ્વીકાર
કરૂં છું, હવે મિથ્યાત્વ તે મોક્ષનો ઉન્માર્ગ છે માટે બીજા
પણ ઉન્માર્ગનો ત્યાગ કરવા કહે છે કે 'अमार्गं'=મિથ્યા-
ત્વ-અવિરતિ-કષાયાદિનો ત્યાગ અને 'मार्गं'=સમ્યગ્દર્શન,
પ્રશમ-સંવેગાદિને અંગીકાર કરૂં છું. ઉપર્યુક્ત પદોના
પાઠનો ક્રમ જણાવનારી આ સંગ્રહ ગાથા કહી છે.

" संजमे बंभे कप्पे, नाणे किरिआइ सम्मबोहीसु ।
मग्गे सविपक्खवेसु, परिन्न उवसंपया कमसो ॥१॥ "

ભાવાર્થ=સંયમ, બ્રહ્મ, કલ્પ, જ્ઞાન, ક્રિયા, સમ્ય-
ક્ત્વ, બોધિ અને માર્ગ એ સાતમાં અસંયમાદિ સાતનું
પરિજ્ઞાન અને સંયમાદિ સાતનો સ્વીકાર કરૂં છું એમ
સમજવું.

હવે છદ્મસ્થપણાથી કેટલું યાદ કરે ? માટે સર્વ
દોષોની શુદ્ધિ માટે કહે છે કે-'यत्स्मरामि'=જે કંઇ થોડું

પણ મને સ્મૃતિમાં છે તે અને **'यच्च न स्मरामि'**=જે છદ્મસ્થપણાને કારણે ઉપયોગના અભાવે મને સ્મૃતિમાં નથી, તથા **यत् प्रतिक्रमामि'**=ઉપયોગથી જે જાણવામાં આવ્યું (અને પ્રતિક્રમણ કર્યું) તથા **'यच्च न प्रतिक्रमामि'**= જે સૂક્ષ્મ જાણવામાં ન આવ્યું (તેથી પ્રતિક્રમણ ન કર્યું) એ પ્રમાણે જે કોઈ અતિચાર લાગ્યો હોય **'तस्य सर्वस्य दैवसिकस्य अतिचारस्य प्रतिक्रमामि'**=તે સર્વ દિવસ સંબંધી અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરૂં છું. (અહીં અતિચારો ઘણા છતાં જાતિમાં એક વચન સમજવું).

એમ પ્રતિક્રમણ કરીને પુનઃ પણ અકલ્યાણકર અવૃત્તિનો પરિહાર કરવા પોતાના સ્વરૂપનો વિચાર કરતો કહે છે કે **'श्रमणोऽहं'**=હું તપ–સંયમમાં રક્ત શ્રમણ (સાધુ) છું, તેમાં પણ 'ચરક' વિગેરે અન્ય દર્શનીય સાધુ નહિ પણ **'संयतः'**=સમસ્ત પ્રકારે યતનાવાન્ (પ્રમાદના પરિહાર માટે પ્રયત્નશીલ) છું અને હવેથી **'विरतः'**=પાપથી નિવૃત્ત થયો છું અર્થાત્ ભૂતકાલીન અતિચારોની નિંદા કરતો અને ભવિષ્યકાલીનનો સંવર (ત્યાગ) કરતો હું અતિચારોથી અટક્યો છું, તેથી **'प्रतिहतं'**=વર્તમાનમાં પણ અકરણીય રૂપે **'प्रत्याख्यात पापकर्मः'**=ત્યાગ કર્યાં છે પાપકર્મોને જેણે એવો હું. તાત્પર્ય કે ભૂતકાલનાં પાપ-કર્મની નિંદા અને ભવિષ્યકાળને અંગે સંવર કરેલો હોવાથી હું વર્તમાનમાં પણ પાપકર્મના પ્રત્યાખ્યાન (ત્યાગ) વાળો છું. વળી નિયાણું કરવું તે સંસારનું મૂળ હોવાથી મોટો દોષ છે, માટે પોતે એ દોષ રહિત છે એમ ભાવના

ભાવતો કહે છે કે 'अनिदानः'=હું નિયાણા રહિત છું (અર્થાત્ આ નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની આરાધના કોઈ ઐહિક-પારલૌકિક બાહ્ય સુખની ઇચ્છાથી કરતો નથી.) વળી સકલ ગુણોના મૂળભૂત 'દર્શન' પોતાનામાં છે એ વિચારે છે કે-'दृष्टिसंपन्नः'=હું સમ્યગ્ દર્શનવાળો છું.

હવે (આગળ કહે છે તે) મારૂં વંદન દ્રવ્યવંદન નથી એમ ભાવતો કહે છે કે-'मायामृषाविवर्जितः'=માયાપૂર્વક મૃષા બોલવું તે માયા મૃષાવાદ, તેનાથી રહિત એવો હું શું કરૂં છું તે કહે છે-

વ્યાખ્યા—**अर्द्धतृतीयेषु द्वीपसमुद्रेषु**'=અઢી દ્વીપો અને વચ્ચેના બે સમુદ્રોમાં અર્થાત્ જમ્બૂદ્વીપ, ધાતકીખંડ અને પુષ્કરાવર્ત દ્વીપ અડધો, એમ અઢી દ્વીપ અને વચ્ચેના લવણ તથા કાલોદધિ નામના બે સમુદ્રોમાં, અહીં સમુદ્ર કહેવાનું કારણ એ છે કે-કોઇ પ્રસંગે ચારણ મુનિઓ વિગેરે સમુદ્રમાં (થી પસાર થતા હોય ત્યારે સમુદ્રમાં) પણ હોય. એ અઢી દ્વીપમાં પણ 'पञ्चदशसु'=૫-ભરત, ૫-ઐરવત અને ૫-મહાવિદેહ રૂપ 'कर्मभूमिषु'=કર્મભૂમિઓમાં, 'यावन्तः केचित् साधवः' જે કોઇ સાધુઓ, ઉપકરણો તરીકે 'रजोहरणगोच्छक-पतद्ग्रहधारकाः' ઓઘો અને ગુચ્છા તથા પાત્રાંને ધારણ કરનારા, અહીં ગુચ્છા અને પાત્રાં કહેવાથી 'પાત્રાં, ઝોળી, નીચેનો ગુચ્છો (પાત્રસ્થાપન), પાત્રકેસરિકા, પડલા, રજસ્ત્રાણ અને ગુચ્છો (ઉપરનો), એ પાત્રનો સઘળો ઉપધિ સમજવો. કારણ કે આદિ અને અન્ત્ય શબ્દના કથનથી મધ્યનું કથન પણ

આવી જાય છે, અહીં પણ 'ગુચ્છો અને પાત્ર' એ શબ્દો આદિ અને અન્ત્યમાંના છે માટે સર્વ ઉપધિ જાણવો. તથા '**पञ्चमहाव्रतधारा:**'=પંચમહાવ્રતોમાં 'ધારા' એટલે પ્રકર્ષ (પરિણામની વૃદ્ધિ) વાળા, વળી ઉપધિ આદિ એકાદિ વિશેષણથી રહિત પ્રત્યેક બુદ્ધો વિગેરેને પણ સાથે ગણવા માટે કહે છે કે- '**अष्टादशसहस्रशीलाङ्गधारा**'=અઢાર હજાર શીલાંગને ધારણ કરનારા. જે કોઈ રજોહરણાદિ ઉપકરણ-ઉપધિ વિનાના પણ હોય તે સઘળાને વન્દન થઈ શકે માટે આ વિશેષણ સાર્થક છે. અઢાર હજાર શીલાંગ આ પ્રમાણે છે—

" जोए करणे सण्णा,-इंदियपुढवाइसमणधम्मे अ।
सीलंगसहस्साणं, अट्ठारसगस्स निप्फत्ति ॥१॥"

ભાવાર્થ—મન, વચન અને કાયા, એ ત્રણ યોગોથી; કરવું-કરાવવું અને અનુમોદવું નહિ એ ત્રણ કરણથી, આહાર-ભય-મૈથુન અને પરિગ્રહ, એ ચાર સંજ્ઞાથી, સ્પર્શનેન્દ્રિય આદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોથી, તથા પૃથ્વીકાયાદિ પાંચ એકેન્દ્રિય, ત્રણ વિકલેન્દ્રિય અને સંજ્ઞી-અસંજ્ઞી બે પંચેન્દ્રિય, એમ દશ પ્રકારના જીવોને, ક્ષમા, મૃદુતા, આર્જવ, નિર્લોભતા, તપ, સંજમ, સત્ય, શૌચ, આકિંચન્ય, (અપરિગ્રહ,) અને બ્રહ્મચર્ય, એ દશ પ્રકારના યતિ ધર્મની રક્ષા કરવા પૂર્વક (૩×૩×૪×૫×૧૦×૧૦=૧૮૦૦૦) શીલ (આત્મધર્મ)ની રક્ષા થાય તે અઢાર હજાર પ્રકારો શીલાંગના (સદાચારના) જાણવા.

પ્રત્યેકની જુદી જુદી ભાવના તો આ પ્રમાણે કરવી.

આહારસંજ્ઞાથી મુક્ત, શ્રોત્રેંદ્રિયથી સંવૃત (શાબ્દિક વિષયના પરિહારવાળો) ક્ષમાવાન, પૃથ્વીકાયના આરંભને, મનથી, ન કરે, તે એક પ્રકાર, એ પ્રમાણે મૃદુતાવાળાનો બીજો પ્રકાર, એમ દશ ધર્મના દશ પ્રકારો એક જ પૃથ્વીકાયના થાય. તે પ્રમાણે અપકાય વિગેરે બાકીના નવ પ્રકારના જીવોના દશ દશ ગણતાં એક ઇન્દ્રિયના સો થયા, તેને પાંચ ઇન્દ્રિયથી ગુણતાં પાંચસો થાય, તે એક આહારસંજ્ઞાના થયા, એમ બાકીની ત્રણ સંજ્ઞાના પણ ગણતાં કુલ બે હજાર થાય, તે એક મનોયોગના થયા, તેમ ત્રણે યોગના ગણતાં છ હજાર થાય અને તે પણ 'સ્વયં કરવાના' થયા તેમ કરાવવાના-અને અનુમોદવાના ગણતાં અઢાર હજાર થાય.

'अक्षताकारचारित्रा.'=અહીં આકાર એટલે સ્વરૂપ અને અક્ષત આકાર=અતિચારથી જેનું સ્વરૂપ ક્ષત (દૂષિત) નથી થયું એવા નિર્મળ ચારિત્રવાળા. (મૂળપાઠમાં *'**अक्खुया**' છે તેમાં આર્ષ પ્રયોગથી 'ઉકાર' થયેલો છે એમ સમજવું) **'तान् सर्वान्'**=તે ગચ્છવાસી કે જિનકલ્પિકાદિ ગચ્છથી મુક્ત થએલા, સર્વને **'शिरसा'**=મસ્તકથી, **'मनसा'**=અંતઃકરણથી અને **'मस्तकेन'** મસ્તકથી **'वन्दे'**=હું વાંદું છું. એમ વચનદ્વારા ઉચ્ચાર કરીને એ જ **'वन्दे'** પાઠથી (મનથી,

* કોઇ સ્થળે **'अक्षुद्रः'** એવો પર્યાય કરીને **'अक्षुद्र'** એટલે અતુચ્છ અર્થાત્ સુંદર-નિર્મળ ચારિત્રવાળા એવો અર્થ કર્યો છે તે બન્ને એકાર્થ છે. કોઇ સ્થળે **'अक्खयायार'** એવો મૂળ પાઠાન્તર પણ જોવામાં આવે છે.

વચનથી અને મસ્તકથી એટલે કાયાથી) વન્દન કરૂં છું. એમ 'वन्दे' ક્રિયાપદની પુનઃ યોજના કરવી. એ રીતે સાધુઓને વાંદીને પુનઃ સામાન્યથી સર્વ જીવોની સાથે ક્ષમાપના પૂર્વક મૈત્રિભાવ બતાવતાં કહે છે કે–

" खामेमि सव्वजीवे, सव्वे जीवा खमंतु मे।
मित्ती मे सव्वभूएसु, वेरं मज्झ न केणइ ॥१॥ "

ભાવાર્થ—સ્પષ્ટ છે. સર્વ જીવોને હું ખમાવું છું, સર્વ જીવો પણ મને ક્ષમા કરો, મારે સર્વ જીવો સાથે મૈત્રી છે, મારે કોઇની સાથે વૈર નથી. અહીં 'સર્વ જીવો મને ક્ષમા કરો' એમ કહેવાથી 'તેઓને પણ અક્ષમાને કારણે મારા નિમિત્તે કર્મબંધન ન થાઓ' એમ કરૂણા દર્શાવી છે.

હવે પોતાનું સ્વરૂપ (આરાધકપણું) બતાવવા પૂર્વક સૂત્રની સમાપ્તિના મંગલ માટે કહે છે કે—

" एवमहं आलोइअ, निंदिअ गरहिअ दुगंछिउं सम्मं ।
तिविहेण पडिक्कंतो, वंदामि जिणे चउव्वीसं ॥१॥

ભાવાર્થ—એમ પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે '**आलोच्य**'=ગુરૂની સમક્ષ (અતિચારોને) પ્રગટ કરીને, '**निन्दित्वा**'=આત્મ સાક્ષીએ પોતાના પાપકારી પર્યાયની નિન્દા કરીને, '**गर्हित्वा**'=ગુરૂ સાક્ષીએ પોતાની નિન્દા કરીને, '**जुगुप्सित्वा**'='એ પાપપ્રવૃત્તિ દુષ્ટ છે' એમ તેની દુર્ગંછા કરીને, અથવા કોઈ સ્થળે '**दुगंछिअ**' પાઠ છે તે પંચમી વિભક્તિના લોપવાળો છે માટે તેનો પર્યાય '**जुगु-प्सितात्**' સમજીને એ રીતે જુગુપ્સા કરેલા પાપવ્યા-

પારથી (અતિચારોથી) 'सम्यक् त्रिविधेन प्रतिक्रान्तः'=સમ્યગ્ (સારી રીતે) મન, વચન અને કાયાથી નિવૃત્ત (મુક્ત) થયેલો હું 'वन्दे जिनान् चतुर्विंशतिम्'=ચોવિશ જિનેશ્વરોને વન્દન કરૂં છું. એ આલોચના, નિન્દા, ગર્હા અને પ્રતિક્રમણનું ફળ અનુક્રમે શલ્યોનો ઉધ્ધાર, પશ્ચાત્તાપ, અપુરસ્કાર (અનાદર તિરસ્કાર) અને વ્રતોનાં છિદ્રોને ઢાંકવાં (વ્રતોને અખંડ બનાવવાં), વિગેરે ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રથી જાણવું.

એમ દૈવસિક પ્રતિક્રમણ (સૂત્ર) કહ્યું, રાઈ પણ એમ જ સમજવું માત્ર દૈવસિક પાઠને સ્થાને રાત્રિક (राइअं) શબ્દ કહી રાત્રિના અતિચારો કહેવા.

પ્રશ્ન—જો રાત્રિકમાં પણ આ પ્રતિક્રમણ સૂત્ર જ કહેવાનું છે તો તેમાં 'इच्छामि पडिक्कमिउं गोअरचरिआए' વિગેરે ગોચરીના અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ નિરર્થક છે, કારણ કે રાત્રે ગોચરીના દોષોનો સંભવ નથી.

ઉત્તર—એકાન્ત એમ નથી સ્વપ્ન વિગેરેથી પણ ગોચરીના અતિચારોની રાત્રે પણ સંભાવના છે, અથવા સૂત્ર પાઠ અખંડ રાખવા માટે એ બોલવાનો છે. જો એમ ન હોય તો યોગોદ્વહન કરનારા સાધુઓ કે જેઓને પરઠવવા યોગ્ય આહાર વાપરવાનો અધિકાર નથી તેઓને પણ પચ્ચક્ખાણમાં 'पारिट्ठावणियागारेणं' આગાર શા માટે ઉચ્ચારવો જોઇએ? માટે એ આલાવો બોલવામાં કંઈ દોષ નથી.

॥ इति श्री पगामसिज्जा सार्थ सम्पूर्णम् ॥

॥ श्रीपाक्षिकसूत्रम् ॥

तित्थंकरे अ तित्थे, अतित्थसिद्धेय तित्थसिद्धे य। सिद्धे जिणे रिसी मह–रिसी य नाणं च वंदामि ॥१॥ जे–य इमं गुणरयणसायर–मविराहिऊण तिन्नसंसारा। ते मंगलं करित्ता, अहमवि आराहणा-भिमुहो ॥२॥ मम मंगलमरिहंता, सिद्धा साहू सुयं च धम्मो अ। खंती गुत्ती मुत्ती, अज्जवया मद्दवं चेव ॥३॥ लोअम्मि संजया जं, करिंति परमरिसिदेसिअमुआरं। अहमवि उवट्ठिओ तं, महव्वयउच्चारणं काउं ॥४॥

से किं तं महव्वयउच्चारणा ? महव्वयउच्चारणा पंचविहा पन्नत्ता, राईभोअण वेरमण छट्ठा, तं जहा–सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं १. सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं २, सव्वाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ३, सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ४, सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ५, सव्वाओ राईभोअणाओ वेरमणं ॥६॥ तत्थ खलु पढमे भंते ! महव्वए पाणाइवायाओ वेरमणं, सव्वं भंते ! पाणाइवायं पच्चक्खामि, से सुहुमं वा, बायरं वा, तसं वा, थावरं वा, नेव सयं पाणे अइवाएज्जा, नेवन्नेहिं पाणे अइवायाविज्जा, पाणेअइ-वायंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि ॥ से पाणाइवाए चउव्विहे पन्नत्ते। तं जहा–दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ, दव्वओ णं पाणाइवाए छसु

जीवनिकाएसु । खित्तओ णं पाणाइवाए सव्वलोए । कालओ णं पाणाइवाए दिआ वा राओ वा । भावओ ण पाणाइवाए रागेण वा दोसेण वा । जं मए इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स सच्चाहिट्ठिअस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स अहिरण्णसोवन्निअस्स उवसमपभवस्स नववंभचेरगुत्तस्स अपयमाणस्स भिक्खाविक्तिअस्स कुक्खीसंबलस्स निरग्गिसरणस्स संपक्खालिअस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहिअस्स निव्विआरस्स निव्वित्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असंनिहिसंचयस्स अविसंवाइअस्स संसारपारगामिअस्स निव्वाणगमणपज्जवसाणफलस्स, पुव्विं अन्नाणयाए असवणयाए अबोहि(आ)ए अणभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं राणदोसपडिबद्धयाए वालयाए मोहयाए मंदयाए किडयाए तिगारवगरु(अ)याए चउक्कसाओवगएणं पंचिंदिओवसट्टेणं पडुप्पन्नभारियाए सायासुक्खमणुपालयंतेणं इहं वा भवे, अन्नेसु वा भवग्गहणेसु, पाणाइवाओ कओ वा, काराविओ वा, कीरंतो वा परेहिं समणुन्नाओ, तं निंदामि, गरिहामि, तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, अईअं निंदामि, पडुप्पन्नं संवरेमि, अणागयं पच्चक्खामि, सव्वं पाणाइवायं, जावज्जीवाए अणिस्सिओऽहं नेव सयं पाणेअइवाएज्जा, नेवन्नेहिं पाणे अइवायाविज्जा, पाणे अइवायंते वि अन्ने न समणुजाणिज्जा(णामि), तं जहा–अरिहंतसक्खिअं, सिद्धसक्खिअं, साहुसक्खिअं, देवसक्खिअं, अप्पसक्खिअं, एवं भवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा संजय–विरय–पडिहय–पच्चक्खाय–पावकम्मे,

दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, एस खलु पाणाइवायस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेसिए आणुगामिए पारगामिए सव्वेसिं पाणाणं, सव्वेसिं भूयाणं, सव्वेसिं जीवाणं, सव्वेसिं सत्ताणं, अदुक्खणयाए असोयणयाए अजूरणयाए अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरियावणयाए अणुद्दवणयाए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुचिन्ने परमरिसिदेसिए पसत्थे, तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मो(मु)क्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जिता णं विहरामि। पढमे भंते? महव्वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं ॥ १ ॥

अहावरे दोच्चे भंते? महव्वए मुसावायाओ वेरमणं। सव्वं भंते? मुसावायं पच्चक्खामि। से कोहा[1] वा लोहा[2] वा भया[3] वा हासा[4] वा, नेव सयं मुसं वएज्जा, नेवन्नेहिं मुसं वायावेज्जा, मुसं वयंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते? पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि। से मुसावाए चउव्विहे पन्नत्ते। तं जहा–दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ, दव्वओ णं मुसावाए सव्वदव्वेसु, खित्तओ णं मुसावाए लोए वा अलोए वा, कालओ णं मुसावाए दिआ वा राओ वा, भावओ णं मुसावाए रागेण वा दोसेण वा। जं मए इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स सच्चाहिट्ठियस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स

अहिरण्णसोवन्निअस्स उवसमपभवस्स नवबंभचेरगुत्तस्स अपय-माणस्स भिक्खावित्तिअस्स कुक्खीसंबलस्स निरग्गिसरणस्स संपक्खालिअस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहियस्स निव्विआरस्स निव्वित्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असंनिहिसंचयस्स अवि-संवाइअस्स संसारपारगामिअस्स निव्वाणगमणपज्जवसाणफल-स्स, पुव्विं-अन्नाणयाए असवणयाए अबोहि(आ)ए अणभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं रागदोसपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किड्डयाए तिगारवगरु(अ)याए चउक्कसाओवगएणं पंचिंदिओवसट्टेणं पडुप्पन्नभारियाए सायासुक्खमणुपालयंतेणं इहं वा भवे, अन्नेसु वा भवग्गहणेसु, मुसावाओ भासिओ वा, भासाविओ वा, भासिज्जंतो वा परेहिं समणुन्नाओ, तं निंदामि गरिहामि तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, अईअं निंदामि, पडुप्पन्नं संवरेमि, अणागयं पच्चक्खामि, सव्वं मुसावायं, जावज्जीवाए अणिस्सिओऽहं नेव सयं मुसं वएज्जा, नेवन्नेहिं मुसं वायावेज्जा, मुसं वयंते वि अन्ने न समणुजाणि-ज्जा(णामि) तं जहा—अरिहंतसक्खिअं सिद्धसक्खिअं साहुस-क्खिअं देवसक्खिअं अप्पसक्खिअं, एवं भवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा संजय—विरय—पडिहय—पच्चक्खाय—पावकम्मे दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, एस खलु मुसावायस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेसिए आणु-गामिए पारगामिए सव्वेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूयाणं सव्वेसिं जीवाणं सव्वेसिं सत्ताणं अदुक्खणयाए असोअणयाए अजूरणयाए

अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरिआवणयाए अणुद्दवणयाए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुचिन्ने परमरिसिदेसिए पसत्थे, तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मो(मु)क्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि। दोच्चे भंते ? महव्वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं ॥ २ ॥

अहावरे तच्चे भंते ! महव्वए अदिन्नादाणाओ वेरमणं। सव्वं भंते ? अदिन्नादाणं पच्चक्खामि, से गामे वा नगरे वा अरण्णे वा, अप्पं वा बहुं वा, अणुं वा थूलं वा, चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा, नेव सयं अदिन्नं गिण्हिज्जा, नेवन्नेहिं अदिन्नं गिण्हाविज्जा, अदिन्नं गिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ? पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि। से अदिन्नादाणे चउव्विहे पन्नत्ते। तं जहा—दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ। दव्वओ णं अदिन्नादाणे गहणधारणिज्जेसु दव्वेसु, खित्तओ णं अदिन्नादाणे गामे वा नगरे वा अरण्णे वा, कालओ णं अदिन्नादाणे दिआ वा राओ वा, भावओ णं अदिन्नादाणे रागेण वा दोसेण वा, जं मए इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स सच्चाहिट्ठिअस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स अहिरण्णसोवन्निअस्स उवसमपभवस्स नवबंभचेरगुत्तस्स अपयमाणस्स भिक्खाचित्तिअस्स कुक्खीसंबलस्स निरग्गिसरणस्स संप-

क्खालिअस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहिअस्स निव्विआरस्स निव्वि-त्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असंनिहिसंचयस्स अविसंवाइअस्स संसारपारगामिअस्स निव्वाणगमणपज्जवसाणफलस्स पुव्विं अन्नाणयाए असवणयाए अबोहि(आ)ए अणभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं रागदोसपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किड्डयाए तिगारवगरु(अ)याए चउक्कसाओवगएणं पंचिंदिओवसट्टेणं पडुप्पन्नभारियाए सायासुक्खमणुपालयंतेणं इहं वा भवे, अन्नेसु वा भवग्गहणेसु, अदिन्नादाणं गहिअं वा गाहाविअं वा घिप्पंतं वा परेहिं समणुन्नायं, तं निंदामि गरिहामि तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, अईअं निंदामि, पडुप्पन्नं संवरेमि, अणागयं पच्चक्खामि, सव्वं अदिन्नादाणं, जावज्जीवाए अणिस्सिओऽहं नेव सयं अदिन्नं गिण्हिज्जा, नेवन्नेहिं अदिन्नं गिण्हाविज्जा, अदिन्नं गिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि (णिज्जा), तं जहा—अरिहंतसक्खिअं सिद्धसक्खिअं साहुसक्खिअं देवसक्खिअं अप्पसक्खिअं, एवं भवइ भिक्खु वा भिक्खुणी वा संजय—विरय—पडिहय-पच्चक्खाय—पावकम्मे दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, एस खलु अदिन्नादाणस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेसिए आणुगामिए पारगामिए सव्वेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूआणं सव्वेसिं जीवाणं सव्वेसिं सत्ताणं अदुक्खणयाए असोअणयाए अजूरणयाए अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरिआवणयाए अणुद्दवणयाए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुचिन्ने परमरिसिदेसिए पसत्थे,

तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मो(मु)क्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि। तच्चे भंते ? महव्वए उवट्ठिओमि सव्वाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ॥ ३ ॥

अहावरे चउत्थे भंते ? महव्वए मेहुणाओ वेरमणं। सव्वं भंते ? मेहुणं पच्चक्खामि। से दिव्वं वा माणुसं वा तिरिक्ख-जोणिअं वा। नेव सयं मेहुणं सेविज्जा, नेवन्नेहिं मेहुणं सेवा-विज्जा, मेहुणं सेवंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि, तस्स भंते ? पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि। से मेहुणे चउव्विहे पन्नत्ते। तं जहा—दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ। दव्वओ णं मेहुणे रूवेसु वा रूवसहगएसु वा, खित्तओ णं मेहुणे उड्ढलोए वा अहोलोए वा तिरियलोए वा, कालओ णं मेहुणे दिआ वा राओ वा, भावओ णं मेहुणे रागेण वा दोसेण वा। जं मए इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स सच्चाहिट्ठि-अस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स अहिरण्णसोवन्निअस्स उवसम-पभवस्स नवबंभचेरगुत्तस्स अपयमाणस्स भिक्खावित्तिअस्स कुक्खी-संबलस्स निरग्गिसरणस्स संपक्खालिअस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहि-अस्स निव्विआरस्स निव्वित्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असं-निहिसंचयस्स अविसंवाइअस्स संसारपारगामिअस्स निव्वाणगमण-पज्जवसाणफलस्स, पुव्विं—अन्नाणयाए असवणयाए अबोहि(आ)ए

अणभिगमेणं अभिगमेण वा, पमाएणं रागदोसपडि–बद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किड्डयाए तिगारवगरु(अ)याए चउक्कसाओवगएणं पंचिंदिओवसट्टेणं पडुप्पन्नभारियाए सायासुक्खमणुपालयंतेणं इहं वा भवे, अन्नेसु वा भवग्गहणेसु, मेहुणं सेविअं वा सेवाविअं वा सेविज्जंतं वा परेहिं समणुन्नायं, तं निंदामि, गरिहामि, तिविहं तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं, अईयं निंदामि, पडुप्पन्नं संवरेमि, अणागयं पच्चक्खामि, सव्वं मेहुणं, जावज्जीवाए अणिस्सिओऽहं नेवसयं मेहुणं सेविज्जा, नेवन्नेहिं मेहुणं सेवाविज्जा, मेहुणं सेवंते वि अन्ने न समणुजाणिज्जा(णामि) । तं जहा–अरिहंतसक्खिअं सिद्धसक्खिअं साहुसक्खिअं देवसक्खिअं अप्पसक्खिअं, एवं भवइ भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजय–विरय–पडिहय–पच्चक्खायपावकम्मे दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा, एस खलु मेहुणस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेसिए आणुगामिए पारगामिए सव्वेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूआणं सव्वेसिं जीवाणं सव्वेसिं सत्ताणं अदुक्खणयाए असोअणयाए अजूरणयाए अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरिआवणयाए अणुद्दवणयाए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुचिन्ने परमरिसिदेसिए पसत्थे, तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मो(मु)क्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि ।

चउत्थे भंते ? महव्वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ॥ ४ ॥

अहावरे पंचमे भंते ? महव्वए परिग्गहाओ वेरमणं, सव्वं भंते ? परिग्गहं पच्चक्खामि, से अप्पं वा बहुं वा, अणुं वा थूलं वा, चित्तमंतं वा अचित्तमंतं वा, नेव सयं परिग्गहं परिगिण्हिज्जा, नेवन्नेहिं परिग्गहं परिगिण्हाविज्जा, परिग्गहं परिगिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि, जावज्जीवाए, तिविहं तिविहेणं, मणेणं वायाए काएणं, न करेमि न कारवेमि करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि. तस्स भंते ? पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि । से परिग्गहे चउव्विहे पन्नत्ते । तं जहा— दव्वओ खित्तओ कालओ भावओ। दव्वओ णं परिग्गहे सचित्ताचित्तमीसेसु दव्वेसु । खित्तओ णं परिग्गहे सव्वलोए । कालओ णं परिग्गहे दिआ वा राओ वा । भावओ णं परिग्गहे अप्पग्घे वा महग्घे वा, रागेण वा दोसेण वा । जं मए इमस्स धम्मस्स केवलिपन्नत्तस्स अहिंसालक्खणस्स सच्चाहिट्ठिअस्स विणयमूलस्स खंतिप्पहाणस्स अहिरण्णसोवन्निअस्स उवसमपभवस्स नवबंभचेरगुत्तस्स अपयमाणस्स भिक्खाविचित्तिअस्स कुक्खीसंबलस्स निरग्गिसरणस्स संपक्खालिअस्स चत्तदोसस्स गुणग्गाहिअस्स निव्विआरस्स निव्वित्तिलक्खणस्स पंचमहव्वयजुत्तस्स असंनिहिसंचयस्स अविसंवाइअस्स संसारपारगामिअस्स निव्वाणगमणपज्जवसाणफलस्स पुव्विं अन्नाणयाए असवणयाए अबोहि(आ)ए अणभिगमेणं अभिगमेण वा पमाएणं रागदोसपडिबद्धयाए बालयाए मोहयाए मंदयाए किड्डयाए तिगारवगरु(अ)याए चउक्कसाओवगएणं पंचिंदिओवसट्टेणं पडुपन्नभारियाए सायासुक्ख—

तिविहेणं मणेणं वायाए काएणं। अईअं निंदामि, पडुप्पन्नं संवरेमि, अणागयं पच्चक्खामि सव्वं राईभोअणं। जावज्जीवाए अणिस्सिओऽहं नेव सयं राईभोअणं भुंजिज्जा, नेवन्नेहिं राईभोअणं भुंजाविज्जा राईभोअणं भुंजंते वि अन्ने न समणुजाणिज्जा (णामि) तं जहा—अरिहंतसक्खिअं सिद्धसक्खिअं साहुसक्खिअं देवसक्खिअं अप्पसक्खिअं। एवं भवइ भिक्खू वा भिक्खुणी वा संजय—विरय—पडिहय—पच्चक्खायपावकम्मे दिआ वा राओ वा, एगओ वा परिसागओ वा, सुत्ते वा जागरमाणे वा। एस खलु राईभोअणस्स वेरमणे हिए सुहे खमे निस्सेसिए आणुगामिए पारगामिए सव्वेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूआणं सव्वेसिं जीवाणं सव्वेसिं सत्ताणं अदुक्खणयाए असोअणयाए अजूरणयाए अतिप्पणयाए अपीडणयाए अपरिआवणयाए अणुद्दवणयाए महत्थे महागुणे महाणुभावे महापुरिसाणुचिन्ने परमरिसिदेसिए पसत्थे तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मो(मु)क्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि। छट्ठे भंते? वए उवट्ठिओ मि सव्वाओ राईभोअणाओ वेरमणं ॥६॥

इच्चेइआइं पंचमहव्वयाइं राइभोअणवेरमणछट्ठाइं अत्तहिअट्ठयाए उवसंपज्जित्ता णं विहरामि ॥

अप्पसत्था य जे जोगा, परिणामा य दारुणा।
पाणाइवायस्स वेरमणे, एसवुत्ते अइक्कमे ॥ १ ॥
तिव्वरागा य जा भासा, तिव्वदोसा तहेव य
मुसावायस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ २ ॥

उग्गहंसि अजाइत्ता, अविदिन्ने य उग्गहे ।
अदिन्नादाणस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ३ ॥
सद्दा-रूवा-रसा-गंधा, फासाणं पवियारणा ।
मेहुणस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ४ ॥
इच्छा मुच्छा य गेही य, कंखा लोभे य दारुणे ।
परिग्गहस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ५ ॥
अइमत्ते अ आहारे, सूरखित्तंमि संकिए ।
राईभोअणस्स वेरमणे, एस वुत्ते अइक्कमे ॥ ६ ॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
पढमं वयमणुरक्खे, विरयामो पाणाइवायाओ ॥ ७ ॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
बीअं वयमणुरक्खे, विरयामो मुसावायाओ ॥ ८ ॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
तइअं वयमणुरक्खे, विरयामो अदिन्नादाणाओ ॥९॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
चउत्थं वयमणुरक्खे, विरयामो मेहुणाओ ॥ १० ॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
पंचमं वयमणुरक्खे, विरयामो परिग्गहाओ ॥ ११ ॥
दंसणनाणचरित्ते, अविराहित्ता ठिओ समणधम्मे ।
छट्ठं वयमणुरक्खे, विरयामो राईभोअणाओ ॥ १२ ॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
पढमं वयमणुरक्खे, विरयामो पाणाइवायाओ ॥ १३ ॥

आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
बीअं वयमणुरक्खे, विरयामो मुसावायाओ ॥ १४ ॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
तइअं वयमणुरक्खे, विरयामो अदिन्नादाणाओ ॥१५॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
चउत्थं वयमणुरक्खे, विरयामो मेहुणाओ ॥ १६ ॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे,
पंचमं वयमणुरक्खे, विरयामो परिग्गहाओ ॥ १७ ॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
छट्ठं वयमणुरक्खे, विरयामो राईभोअणाओ ॥ १८ ॥
आलयविहारसमिओ, जुत्तो गुत्तो ठिओ समणधम्मे ।
तिविहेण अप्पमत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ १९ ॥
सावज्जजोगमेगं, मिच्छत्तं एगमेव अन्नाणं ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २० ॥
अणवज्जजोगमेगं, सम्मत्तं एगमेव नाणं तु ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २१ ॥
दो चेव रागदोसे, दुन्नि य झाणाइं अट्टरुद्दाइं ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २२ ॥
दुविहं चरित्तधम्मं, दुन्नि य झाणाइं धम्मसुक्काइं ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २३ ॥
किण्हा नीला काऊ, तिन्नि य लेसाओ अप्पसत्थाओ ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २४ ॥

तेऊ पम्हा सुक्का, तिन्नि य लेसाओ सुप्पसत्थाओ ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २५ ॥
मणसा मणसच्चविऊ, वायासच्चेण करणसच्चेण ।
तिविहेण वि सच्चविऊ, रक्खामि महव्वए पंच ॥२६॥
चत्तारि य दुहसिज्जा, चउरो सन्ना तहा कसाया य ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २७ ॥
चत्तारि य सुहसिज्जा, चउव्विहं संवरं समाहिं च ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २८ ॥
पंचेव य कामगुणे, पंचेव य अण्हवे महादोसे ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ २९ ॥
पंचिंदियसंवरणं, तहेव पंचविहमेव सज्झायं ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३० ॥
छज्जीवनिकायवहं, छप्पि य भासाओ(उ) अप्पसत्थाओ ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३१ ॥
छव्विहमब्भिंतरयं, बज्झंपि य छव्विहं तवोकम्मं ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३२ ॥
सत्त य भयठाणाइं, सत्तविहं चेव नाणविब्भंगं ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३३ ॥
पिंडेसण पाणेसण, उग्गह सत्तिक्कया महज्झयणा ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥३४॥
अट्ठ य मयठाणाइं, अट्ठ य कम्माइं तेसिं बंधं च ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३५ ॥

अट्ठ य पवयणमाया, दिट्ठा अट्ठविहनिट्ठिअट्ठेहिं ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३६ ॥
नवपावनिआणाई, संसारत्था य नवविहा जीवा ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३७ ॥
नवबंभचेरगुत्तो, दुनवविहं बंभचेरपरिसुद्धं ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३८ ॥
उवघायं च दसविहं, असंवरं तह य संकिलेसं च ।
परिवज्जंतो गुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ३९ ॥
सच्चसमाहिट्ठाणा, दस चेव दसाओ समणधम्मं च ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ४० ॥
आसायणं च सव्वं, तिगुणं इक्कारसं विवज्जंतो ।
उवसंपन्नो जुत्तो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ४१ ॥
एवं तिदंडविरओ, तिगरणसुद्धो तिसल्लनिस्सल्लो ।
तिविहेण पडिक्कंतो, रक्खामि महव्वए पंच ॥ ४२ ॥

इच्चेइअं महव्वयउच्चारणं थिरत्तं सल्लुध्धरणं धिइबलं ववसाओ साहणट्ठो पावनिवारणं निकायणा भावविसोही पडागाहरणं निज्जूहणाराहणा गुणाणं, संवरजोगो पसत्थज्झाणोवउत्तया जुत्तया य नाणे परमट्ठो उत्तमट्ठो ।

एस खलु तित्थंकरेहिं रइरागदोसमहणेहिं देसिओ पवयणस्स सारो छज्जीवनिकायसंजमं उवएसिअं तेलुक्कसक्कयं ठाणं अब्भुवगया । नमोऽत्थु ते सिद्ध बुद्ध मुत्त निरय निस्संग माणमूरण गुणरयणसायरमणंतमप्पमेअ । नमोऽत्थु ते महइमहावीर

वद्धमाणसामिस्स । नमोऽत्थु ते अरहओ, नमोऽत्थु ते भगवओ, त्ति कट्टु ।

एसा खलु महव्वय-उच्चारणा कया, इच्छामोसुत्तकित्तणं काउं ।

नमो तेसिं खमासमणाणं जेहिं इमं वाइअं छव्विहमावस्सयं भगवंतं । तं जहा-सामाइअं चउवीसत्थओ वंदणयं पडिक्कमणं काउस्सग्गो पच्चक्खाणं। सव्वेहिं पि एअम्मि छव्विहे आवस्सए भगवंते ससुत्ते सअत्थे सगंथे सनिज्जुत्तिए ससंगहणिए जे गुणा वा भावा वा अरिहंतेहिं भगवंते हिं पन्नत्ता वा परूविआ वा । ते भावे सद्दहामो पत्तियामो रोएमो फासेमो पालेमो अणुपालेमो । ते भावे सद्दहंतेहिं पत्तिअंतेहिं रोअंतेहिं फासंतेहिं पालंतेहिं अणुपालंतेहिं। अंतोपक्खस्स जं वाइअं पढिअं परिअट्टिअं पुच्छिअं अणुपेहिअं अणुपालिअं, तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मुक्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि, अंतोपक्खस्स जं न वाइअं, न पढिअं, न परिअट्टिअं, न पुच्छिअं, नाणुपेहिअं, नाणुपालिअ, संते बले, संते वीरिए, संते पुरिसकारपरक्कमे, तस्स आलोएमो पडिक्कमामो निंदामो गरिहामो विउट्टेमो विसोहेमो अकरणयाए अब्भुट्ठेमो अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जामो, तस्स मिच्छा मि दुक्कडं ।

नमो तेसिं खमासमणाणं । जेहिं इमं वाइअं अंगबाहिरं उक्कालिअं भगवंतं, तं जहा-दसवेआलिअं, कप्पिआकप्पिअं, चुल्लकप्पसुअं, महाकप्पसुअं, ओ(उव)वाइअं, रायप्पसेणिअं,

जीवाभिगमो पन्नवणा महापन्नवणा नंदी अणुओगदाराइं देविंदत्थओ तंदुलवेआलिअं चंदाविज्झयं पमायप्पमायं पोरिसिमंडलं मंडलप्पवेसो गणिविज्जा विज्जाचरणविणिच्छओ झाणविभत्ती मरणविभत्ती आयविसोही संलेहणासुअं वीयरायसुअं विहारकप्पो चरणविही आउरपच्चक्खाणं महापच्चक्खाणं सव्वेहिं पि एअम्मि अंगबाहिरे उक्कालिए भगवंते ससुत्ते सअत्थे सगंथे सनिज्जुत्तिए ससंगहणिए जे गुणा वा भावा वा अरिहंतेहिं भगवंतेहिं पन्नत्ता वा परूविआ वा, ते भावे सद्दहामो पत्तिआमो रोएमो फासेमो पालेमो अणुपालेमो, ते भावे सद्दहंतेहिं पत्तिअंतेहिं रोअंतेहिं फासंतेहिं पालंतेहिं अणुपालंतेहिं अंतोपक्खस्स जं वाइअं पढिअं परिअट्टिअं पुच्छिअं अणुपेहिअं अणुपालिअं तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मुक्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जिता णं विहरामि। अंतोपक्खस्स जं न वाइअं, न पढिअं, न परिअट्टिअं, न पुच्छिअं, नाणुपेहिअं, नाणुपालिअं, संते बले, संते वीरिए, संते पुरिसकारपरक्कमे, तस्स आलोएमो पडिक्कमामो निंदामो गरिहामो विउट्टेमो विसोहेमो अकरणयाए अब्भुट्ठेमो अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जामो तस्स मिच्छा मि दुक्कडं।

नमो तेसिं खमासमणाणं जेहिं इमं वाइअं अंगबाहिरं कालिअं भगवंतं, तं जहा—उत्तरज्झयणाइं दसाओ कप्पो ववहारो इसिभासिआइं निसीहं महानिसीहं जंबुद्दीवपन्नत्ती सूरपन्नत्ती चंदपन्नत्ती दीवसागरपन्नत्ती खुड्डिया विमाणपविभत्ती महल्लि-

आविमाणपविभत्ती अंगचूलिआए वग्गचूलिआए विवाहचुलिआए अरुणोववाए वरुणोववाए गरुलोववाए (धरणोववाए) वेसमणोववाए वेलंधरोववाए देविंदोववाए उट्ठाणसुए समुट्ठाणसुए नागपरिआवलिआणं निरयावलिआणं कप्पिआणं कप्पवडिंसयाणं पुप्फिआणं पुप्फचुलिआणं (वण्हिआणं) वण्हिदसाणं आसीविसभावणाणं दिट्ठिविसभावणाणं चारण (सुमिण) भावणाणं महासुमिणभावणाणं तेअग्गिनिसग्गाणं सव्वेहिं पि एअम्मि अंगबाहिरे कालिए भगवंते ससुत्ते सअत्थे सगंथे सनिज्जुत्तिए ससंगहणिए जे गुणा वा भावा वा अरिहंतेहिं भगवंतेहिं पन्नत्ता वा परूविआ वा, ते भावे सद्दहामो पत्तिआमो रोएमो फासेमो पालेमो अणुपालेमो। ते भावे सद्दहंतेहि पत्तिअंतेहिं रोयंतेहिं फासंतेहि पालंतेहिं अणुपालंतेहिं अंतोपक्खस्स जं वाइअं पढिअं परिअट्टिअं पुच्छिअं अणुपेहिअं अणुपालिअं, तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मुक्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जित्ता णं विहरामि। अंतोपक्खस्स जं न वाइअं न पढिअं न परिअट्टिअं न पुच्छिअं नाणुपेहिअं नाणुपालिअं, संते बले, संते वीरिए, संते पुरिसक्कारपरक्कमे, तस्स आलोएमो पडिक्कमामो निंदामो गरिहामो विउट्टेमो सोहेमो अकरणयाए अब्भुट्ठेमो अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जामो तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥

नमो तेसिं खमासमणाणं। जेहिं इमं वाइअं दुवालसंगं गणिपिडगं भगवंतं, तं जहा—आयारो सूअगडो ठाणं समवाओ विवाहपन्नत्ती नायाधम्मकहाओ उवासगदसाओ अंतगडदसाओ

अणुत्तरोववाइअदसाओ पण्हावागरणं विवागसुअं दिट्ठिवाओ सव्वेहिं पि एअम्मि दुवालसंगे गणिपिडगे भगवंते ससुत्ते सअत्थे सगंथे सनिज्जुत्तिए ससंगहणिए जे गुणा वा भावा वा अरिहंतेहिं भगवंतेहिं पन्नत्ता वा परुविआ वा, ते भावे सद्दहामो पत्तिआमो रोएमो फासेमो पालेमो अणुपालेमो, ते भावे सद्दहंतेहिं पत्तिअंतेहिं रोयंतेहिं फासंतेहिं पालंतेहिं अणुपालंतेहिं अंतोपक्खस्स जं वाइअं पढिअं परिअट्टिअं पुच्छिअं अणुपेहिअं अणुपालिअं तं दुक्खक्खयाए कम्मक्खयाए मुक्खयाए बोहिलाभाए संसारुत्तारणाए त्ति कट्टु उवसंपज्जिता णं विहरामि। अतोपक्खस्स जं न वाइअं न पढिअं न परिअट्टिअं न पुच्छिअं नाणुपेहिअं, नाणुपालिअं, संते बले, संते वीरिए, संते पुरिसकार-परक्कमे, तस्स आलोएमो पडिक्कमामो निंदामो गरिहामो विउट्टेमो विसोहेमो अकरणयाए अब्भुट्ठेमो अहारिहं तवोकम्मं पायच्छित्तं पडिवज्जामो तस्स मिच्छा मि दुक्कडं।

नमो तेसिं खमासमणाणं जेहिं इमं वाइअं दुवालसंगं गणिपिडगं भगवंतं. सम्मं काएणं फासंति पालंति पूरंति (सोहंति) तीरंति किट्टंति सम्मं आणाए आराहंति, अहं च नाराहेमि, तस्स मिच्छामि दुक्कडं ॥

सुअदेवयाभगवई, नाणावरणीअकम्मसंघायं।
तेसिं खवेउ सययं, जेसिं सुअसायरे भत्ती ॥१॥

॥ श्रीपाक्षिकसूत्रं समाप्तम् ॥

श्री पाक्षिकसूत्रना अर्थ.

અવતરણ—શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર દેવે અર્થથી નિરૂપણ કરેલ અને ગણધર ભગવંતે સૂત્રથી ગૂંથેલ, આ પાક્ષિક સૂત્રમાં સામાન્યથી ત્રણ અધિકારો વર્ણવવામાં આવ્યા છે.

પહેલા અધિકારમાં—'પ્રાણાતિપાત વિરમણ' વિગેરે પાંચ મહાવ્રત અને છઠ્ઠું 'રાત્રિ ભોજન વિરમણ' વ્રત એમ છ એના અતિચારના પ્રતિક્રમણ માટે વિસ્તારપૂર્વક એ છ, એનું સમુત્કિર્તન-સ્તુતિ (પ્રતિજ્ઞા) વિગેરે.

બીજા અધિકારમાં—એ જ મહાવ્રતોના રક્ષણ માટે, 'સાવદ્ય યોગ' વિગેરે ત્યાગ કરવા લાયક અને 'અનવદ્ય યોગ' વિગેરે સ્વીકાર કરવા લાયક એકથી દશ પર્યંતના ભાવોનું નિરૂપણ.

અને ત્રીજા અધિકારમાં—ગણધરાદિ ભગવંતોએ ગૂંથેલા આવશ્યક, કાલિક, ઉત્કાલિક, અંગ પ્રવિષ્ટ આદિ શ્રુતનું સમુત્કિર્તન. આ ત્રણ અધિકારમય અતિગંભીર અર્થવાળું શ્રી પાક્ષિક સૂત્ર પાક્ષિક આદિ પ્રતિક્રમણમાં ગુરૂએ આદેશ કરેલ સાધુ (સાધ્વી) ચિત્તની એકાગ્રતા-પૂર્વક ગંભીર અને ઉદાત્ત સ્વરે બોલે અને અન્ય મુમુક્ષુ આત્માઓ પ્રણિધાન પૂર્વક કાયોત્સર્ગ મુદ્રાએ રહી અર્થની વિચારણા પૂર્વક સાંભળે. એમ શાસ્ત્રિય વિધાન છે. આ પાક્ષિક સૂત્રની રચના કરતા સૂત્રકાર ભગવંત અભિષ્ટ

કાર્યની સિદ્ધિ માટે ભાવ મંગલનું નિરૂપણ કરતાં કહે છે કે—

"तित्थंकरे अ तित्थे, अतित्थसिद्धे य तित्थसिद्धे य।
सिद्धे जिणे (य) रिसि, महरिसि(अ)णाणं च वंदामि ॥१॥"

વ્યાખ્યા:—અહિં 'वंदामि'='હું વાંદુ છું' એ ક્રિયાપદ સર્વપદો સાથે જોડવું. કોને કોને? તે કહે છે. 'तीर्थकरान्'=વીતરાગ એવા તીર્થંકરોને, તથા अ(च) શબ્દથી ત્રણે કાળના તીર્થંકરો સમજવા, 'तीर्थान्'=તીર્થરૂપ પ્રથમ ગણધર, સંઘ (અથવા દ્વાદશાંગી) વિગેરેને. 'अतीर्थसिद्धान्-तीर्थसिद्धान्-सिद्धांश्च'=અતીર્થસિદ્ધોને, તીર્થસિદ્ધોને અને સિદ્ધોને, એમાં અતીર્થસિદ્ધો અને તીર્થસિદ્ધો એ બે સિદ્ધોનો અર્થ એ છે કે ચતુર્વિધ સંઘરૂપ તીર્થ સ્થપાયા પછી તીર્થ ચાલતું હોય, તે કાળે સિદ્ધ થયેલા 'તીર્થસિદ્ધ' અને તે પહેલા કે તીર્થ વિચ્છેદ થયા પછી સિદ્ધ થાય તે 'અતીર્થ સિદ્ધ' જાણવા અને સિદ્ધોને એટલે બાકીના જિનસિદ્ધ અજિનસિદ્ધ વિગેરે તેર પ્રકારે સિદ્ધ થયેલાઓને. આ જિનસિદ્ધ વિગેરેનું સ્વરૂપ અન્ય-ગ્રન્થોથી જાણવું. 'जिनान्'=સામાન્ય કેવળીઓને, 'ऋषीन्'=મૂળગુણથી યુક્ત અને ઉત્તરગુણથી યુક્ત યતિ (સાધુ)ઓને, 'महर्षीन्'=એ સાધુઓને જ નહિ પણ જે 'અણિમા' વિગેરે લબ્ધિઓવાળા મુનિઓ હોય તેમને, 'ज्ञानं'=મતિ આદિ પાંચ પ્રકારના જ્ઞાનને, એ સર્વને 'વાંદું છું.' એમ ક્રિયાપદ જોડવું. ('च' સર્વત્ર સમુચ્ચય અર્થમાં જાણવો.)

"जे य इमं० ॥२॥" 'ये'=જે મુનિઓ (च=વળી) 'इमं गुणरत्नसागरं अविराध्य'=આ ગુણરૂપી રત્નના સાગર તુલ્ય મહાવ્રતોના આરાધનને સુંદર રીતે પાળીને (આરાધીને) 'तीर्णसंसारा'=સંસારનો નિસ્તાર પામ્યા (તેઓ મને મંગળ કરો) 'अहमपि'=હું પણ 'तान् मङ्गलं कृत्वा' તે મુનિઓને મંગળ કરીને (તે ગુણરત્નોના સાગરભૂતમહાવ્રતોનું) 'आराधनाभिमुखः'=આરાધન કરવા એક ચિત્તવાળો થયો છું અર્થાત્ મહાવ્રતોના અને મહામુનિઓના આરાધન માટે ઉત્સાહી થયો છું.

વળી પણ અરિહંત અને ધર્મની આશિષરૂપ પોતાના મંગળ માટે કહે છે કેઃ—"मम मंगल० ॥ ३ ॥" 'अर्हन्तः' જિનેશ્વરો, 'सिद्धाः'=પંદર પ્રકારે સિદ્ધ થયેલા સિદ્ધો, 'साधवः'=મુનિઓ, 'श्रुतं'=આગમ અને 'धर्मश्च'=સાધુ અને શ્રાવકના આચાર રૂપ બે પ્રકારની વિરતિ, 'क्षान्तिः'=સહનશીલતા-ક્ષમા, 'गुप्तिः'=મન-વચન-કાયાની ઉન્માર્ગથી રક્ષા કરવી (રોકવાં), 'मुक्तिः' લોભનો અભાવ-સંતોષ, 'आर्जवता'=નિર્માયપણું-સરલતા અને 'मार्दव'=નિર્મદપણું, એ અરિહંતો વિગેરે 'मम मङ्गलं'=મારૂં મંગલ કરો. અહિં 'કરો'એ અર્થ ઉપરની ગાથાનો લેવો.

-ઃહવે મહાવ્રતોને પોતે ઉચ્ચર્યાં (ઉચ્ચરે) છે તે સૂચવે છે કેઃ-

"लोगं(यं)मि० ॥ ४ ॥" 'लोके'=કર્મભૂમિરૂપ પંદર ક્ષેત્રોમાં, 'संयताः'=મુનિઓ, 'यत्कुर्वन्ति'=જે કરે છે, શું કરે છે? 'परमर्षिदर्शितं'=તીર્થંકરાદિએ દેખાડેલું કહેલું, 'उदारं'=

અતિ બલવાન્ (શ્રેષ્ઠ), 'महाव्रतोच्चारणं'=પંચમહાવ્રતોનું ઉચ્ચારણ (કથન), 'तं कर्तुम्'=તે મહાવ્રતોચ્ચારણ કરવાને, 'अहमपि'=હું પણ, 'उपस्थितः'=તૈયાર થયો છું. (એમ ગુરૂએ કહેવાથી શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે અને ગુરૂ તેનો જવાબ આપે છે) તે જ કહે છે. "से किं तं०" ॥१॥ અહિં છટ્ઠા પદ સુધી પ્રશ્ન સમજવો. 'से'નો અર્થ 'હવે પછી,' અને 'किं' પ્રશ્ન માટે સમજવો. તેથી હવે તે મહાવ્રતોનુ ઉચ્ચારણ શું વસ્તુ છે અર્થાત્ 'મહાવ્રત ઉચ્ચારણ' એટલે શું ? એમ પ્રશ્નાર્થ સમજવો. અથવા પ્રાકૃતભાષાની શૈલી પ્રમાણે અભિધેયને અનુસરીને લિંગ અને વચન સમજવાનાં હોય છે એ ન્યાયે 'किं' ને બદલે 'का' 'तं' ના સ્થાને 'सा' અને 'उच्चारणं' ના સ્થાને 'उच्चारणा' પદો કરીને 'કયી તે મહાવ્રતોની ઉચ્ચારણા' ? એમ અર્થ કરવો. ગુરૂ મહારાજ તેનો જવાબ આપે છે કેઃ-મહાવ્રતોની ઉચ્ચારણા પાંચ પ્રકારની 'पन्नता'=કહી છે અને રાત્રિ ભોજનનો ત્યાગ એ છટ્ઠો પ્રકાર છે, 'तद्यथा'=તે આ પ્રમાણે 'सर्वस्मात्'=ત્રસ અને સ્થાવર, તેમાં પણ સૂક્ષ્મ અને બાદર એમ સર્વ પ્રકારના જીવોનો, તે પણ 'કરવું, કરાવવું અને અનુમોદવું,' એમ ત્રણ પ્રકારે, જે 'प्रणातिपातात्'=જીવહિંસન (હિંસા) તેનાથી 'विरमणं'=અટકવું. (તે પ્રથમ મહાવ્રત કહ્યું છે) તેમ 'सर्वस्मान् मृषावादाद्विरमणं'=ક્રોધ, લોભ, ભય કે હાસ્ય, એ કોઈ કારણે બોલાતું સર્વ મિથ્યા(અસત્ય) વચન, તેનાથી અટકવું, (તે બીજું) તથા 'सर्वस्माददत्तादानाद्विरमणं'=દાંત ખોત-

રવા માટે તૃણની સળી લેવા જેવું ન્હાનામાં ન્હાનું (અર્થાત્ સર્વથા) પણ અદત્તાદાન એટલે ચોરી તેનાથી અટકવું, (તે ત્રીજું), **'सर्वस्मान्मैथुनाद्विरमणं'**=માત્ર સ્ત્રી-(પુરૂષ)ની વાત કરવા જેટલું અલ્પ પણ (અર્થાત્ સર્વ પ્રકારનું) મૈથુન એટલે કામનો સંગ, તેનાથી અટકવું, (તે ચોથું) **'सर्वस्मात् परिग्रहाद्विरमणं'**=સર્વ એટલે (ભેગું કરવું વિગેરે વધારે તો દૂર રહ્યું પણ સંયમ માટે ઉપકારી જરૂરી વસ્તુમાં પણ) સહજ (અલ્પ) માત્ર જે મૂર્ચ્છારૂપ પરિગ્રહ, તેનાથી પણ અટકવું (તે પાંચમું) અને **'सर्वस्माद्रात्रिभोजनाद्विरमणं'**=સર્વ એટલે 'દિવસે લાવેલું દિવસે વાપરવું' ઇત્યાદિ ચતુર્ભંગી પૈકી કોઈપણ દુષ્ટ ભાંગાથી આહાર લેવા માત્ર રૂપ જે રાત્રિભોજન, તેનાથી અટકવું, (તે છટ્ઠું મહાવ્રત કહેલું છે) એમ નામ માત્ર ઉચ્ચારણા કરીને હવે પ્રથમવ્રતનું વિસ્તારથી ઉચ્ચારણ કરે છે કે-

'तत्थ खलु पढमे भंते-इत्यादि०' ॥ **'तत्र'**=તે મહાવ્રતોના ઉચ્ચારણમાં, **'खलु'**=નિશ્ચયથી, **'भन्ते ?'** હે ભગવન્ત ? એમ ગુરૂની આગળ પ્રતિક્રમણ કરવા માટે પૂજ્ય ગુરૂને સંબોધવા માટે **'भन्ते'** પદ સમજવું. **'प्रथमे महाव्रते प्राणातिपाताद्विरमणं'**=પહેલા મહાવ્રતમાં જીવહિંસાથી અટકવું, અહિં 'અટકવું' એટલે સર્વથા હિંસાનો ત્યાગ સમજવો. એમ સર્વવ્રતોમાં સમજવું. અહિં કોઇ આચાર્યો સપ્તમી વિભક્તિના સ્થાને પ્રથમા વિભક્તિ કહે છે, તેઓના મતે **'प्रथमं महाव्रतं'** થાય. એમ સઘળા ય વ્રતોમાં પહેલી વિભક્તિ કહે છે. **सर्वं भदन्त ! प्राणातिपातं प्रत्याख्यामि'**=

હે ભગવંત ? પ્રાણાતિપાતને સર્વથા ત્યજું છું. હવે અહિં 'સર્વથા પ્રાણાતિપાતને ત્યજું છું.' તેને જ વિશેષ રૂપમાં જણાવે છે કે 'से सुहुमं वा' વિગેરે, તેમાં 'से' શબ્દ 'તે વ્રતને' જણાવનાર છે, અર્થાત્ 'તે આ પ્રમાણે' એમ જણાવવા માટે છે, 'सूक्ष्मं वा'=પાંચે ઇન્દ્રિયોથી જાણી-જોઇ ન શકાય, માત્ર જ્ઞાનથી સમજી-જાણી શકાય તેવા જીવને, 'बादरं वा' ઇન્દ્રિયથી જાણી-જોઈ શકાય તેવાને, 'त्रसं वा' અગ્નિકાય અને વાયુકાય બે (ગતિત્રસ) તથા બેઇન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીના કોઈ (ગતિમાન) જીવને, 'स्थावरं वा'=પૃથ્વી, પાણી અને વનસ્પતિરૂપ ત્રણ (સ્થિર) એકેન્દ્રિયને, સર્વત્ર 'वा' શબ્દો પરસ્પર એક બીજાના સમુચ્ચય (જોડાણ) માટે છે, 'नैव स्वयं प्राणान् अतिपातयामि'=હું સ્વયં (ઉપર કહ્યા તે) કોઇ જીવોને હણું નહિ, 'नैवान्यैः प्राणान् अतिपातयामि'=બીજાઓ દ્વારાએ કોઈ જીવોને હણાવું નહિ. 'प्राणानतिपातयतोऽन्यान्न समनुजानामि'=એ જીવોને હણનારા બીજાઓને પણ હું સારા જાણું નહિ, (અનુમોદના કરૂં નહિ), કયાં સુધી ? 'जावज्जीवाए' ઈત્યાદિ૦ 'यावज्जीवं'=જીવું ત્યાં સુધી, 'त्रिविधं'= ત્રણ પ્રકારની (કરવા-કરાવવા-અનુમોદવા રૂપ) હિંસાને 'त्रिविधेन'=ત્રણ કરણ (મન-વચન-કાયા)થી, તજું છું. એમ સંબંધ સમજવો. એ જ જણાવવા કહે છે કે- 'मनसा वाचा कायेन न करोमि न कारयामि कुर्वन्तमन्यं न समनुजानामि'=મન-વચન અને કાયાથી, કરૂં નહિ, કરાવું નહિ અને બીજો કરે તો તેને અનુમતિ આપું

(અનુમોદના કરૂં) નહિ. 'तस्य' તે (પણ) ત્રિકાળ ભાવિ હિંસા પૈકી ભૂતકાલની હિંસાનું 'भदन्त'=હે ભગવંત! प्रतिक्रमामि'=હું પ્રતિક્રમણ કરૂં (મિથ્યા દુષ્કૃત દઉં) છું. 'निन्दामि'=આત્મસાક્ષિએ જુગુપ્સા (નિંદા) કરૂં છું અને 'गर्हामि'=પર સાક્ષિએ જુગુપ્સા કરૂં છું. કોને નિંદે છે તે કહે છે કે 'आत्मानं'=હિંસા કરનારા મારા આત્માને (ભૂતકાલીન આત્મપર્યાયને) કે જે પ્રશંસા કરવા યોગ્ય નથી, તેને 'व्युत्सृजामि'=સર્વથા ત્યજું છું.

વળી પણ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવભેદે પ્રાણાતિપાત (હિંસા)નું વર્ણન કરે છે.

'से पाणाइवाए चउव्विहे पन्नत्ते० इत्यादि' 'स प्राणातिपातश्चतुर्विधः प्रज्ञप्तः'=તે પ્રાણાતિપાત ચાર પ્રકારનો કહેલો છે, **'तद्यथा'**=તે આ પ્રમાણે **'द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतः भावतः'**= ૧-દ્રવ્યથી, ૨-ક્ષેત્રથી, ૩-કાળથી અને ૪-ભાવથી. તેમાં-**द्रव्यतः णं प्राणातिपातः षट्सु जीवनिकायेषु**'='**णं**' વાક્યની શોભા માટે છે, દ્રવ્યથી પ્રાણાતિપાત છ જીવનિકાયને વિષે, અર્થાત્ પૃથ્વી, અપ્, તેઉ, વાઉ, વનસ્પતિ અને ત્રસ એ છકાય પૈકી કોઈપણ જીવની હિંસા તે દ્રવ્ય પ્રાણાવિપાત, **'क्षेत्रतः प्राणातिपातः सर्वलोके'**=ક્ષેત્રથી હિંસા ચૌદ રાજલોક રૂપ સર્વ લોકમાં **'कालतः प्राणातिपातो दिवा वा रात्रौ वा'**=કાલથી હિંસા-દિવસે અથવા રાત્રે, અને **'भावतः प्राणातिपातो रागेण वा द्वेषेण वा'**=ભાવથી હિંસા-રાગ અથવા દ્વેષથી, એમ હિંસાનું ભેદથી સ્વરૂપ

કહીને ભૂતકાળમાં કરેલી તે હિંસાની વિશેષ રૂપમાં નિન્દા કરવા માટે કહે છે કે:—

'यो मयाऽस्य धर्मस्य'=જે મેં આ સાધુનો આચાર ધર્મ કે જે **'केवलिप्रज्ञप्त'** આદિ બાવીશ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ છે. તેમાં પૂર્વે અજ્ઞાનતાદિ ચાર કારણોથી અને પ્રમાદ વિગેરે અગિઆર કારણોથી પ્રાણાતિપાત કર્યો હોય તેની નિંદા કરૂં છું વિગેરે વાકયનો સળંગ સંબંધ જોડવો. તેનો અર્થ કહે છે કે–**'जं'** એમાં વિભક્તિ બદલાયેલી હોવાથી **'यः'**=જે (પ્રાણાતિપાત એમ સંબંધ જોડવો) તેમાં **'मया'**= પદથી પ્રતિક્રમણ કરનાર સાધુ પોતાને જણાવે છે, અર્થાત્ મેં, **'अस्य धर्मस्य'**=આ સાધુના આચારરૂપ સર્વવિરતિ ધર્મમાં, કેવો તે ધર્મ ? ૧–**'केवलिप्रज्ञप्तस्य'**=કેવલિ ભગવંતે કહેલો, ૨=**'अहिंसालक्षणस्य'**= અહિંસક વૃત્તિથી ઓળખાતો અર્થાત્ અહિંસા જેનું ચિન્હ છે, ૩–**'सत्याधिष्ठितस्य'**=સત્યના આધારે રહેલો (અર્થાત્ સત્ય જેમાં વ્યાપક છે), ૪–**'विनयमूलस्य'**=જેનું મૂળ વિનય છે, ૫–**'क्षान्तिप्रधानस्य'**= ક્ષમા (સહનશીલતા) જેમાં મુખ્ય છે. ૬–**'अहिरण्यसुवर्णस्य'**=જેમાં હિરણ્ય (કાચું સોનું રૂપું) અને સુવર્ણ (સોનૈયા કે ઘડેલું સુવર્ણ) જેમાં રાખી શકાતું નથી, અર્થાપત્તિથી સર્વ પ્રકારના સર્વ પરિગ્રહથી રહિત, ૭–**'उपशमप्रभवस्य'**=જેનાથી આત્મામાં (મોહાદિનો) ઉપશમ થાય છે, ૮–**'नवब्रह्मचर्यगुप्तस्य'**=નવ પ્રકારની બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિ(રક્ષા)થી સુરક્ષિત, ૯–**'अपचमानस्य'**=જેના આરાધકો પાક (રસોઇ) કરતા નથી, અર્થાત્ રસોઇ કરવાની ક્રિયાના

ત્યાગી સાધુઓ જેના આરાધક હોય છે, ૧૦–'भिक्षावृत्तिकस्य'=(પાકક્રિયાનો ત્યાગ હોવાથી) ભિક્ષાથી જેમાં આજીવિકા ચલાવવાની છે, ૧૧–'कुक्षिशम्बलस्य'=(તે ભિક્ષાથી પણ સંચય કરવાનો નહિ કિન્તુ) માત્ર કુક્ષિપ્રમાણ ભોજન જેમાં લેવાનું છે, ૧૨–'निरग्निशरणस्य–स्मरणस्य वा'=જ્યાં અગ્નિનું શરણ અથવા સ્મરણ પણ કરવાનું નથી (અર્થાત્ શીત પરિષહાદિ કારણે પણ અગ્નિનો ઉપયોગ જેમાં કરાતો નથી, ૧૩–'संप्रक्षालितस्य'=સર્વકર્મમલનું પ્રક્ષાલન કરનારો (અથવા સર્વ દોષનું જેમાં પ્રક્ષાલન થાય છે), ૧૪–'त्यक्तदोषस्य'=રાગાદિ દોષોનો જેમાં ત્યાગ છે, (અથવા 'दोष' એટલે 'द्वेष' જેમાં ત્યજાએલો છે), એથી જ, ૧૫–'गुणग्राहिकस्य'=જેમાં ગુણનો અનુરાગ છે. (તાત્પર્ય કે તે ચારિત્રધર્મનું આરાધન કરનારને તે દોષોનો અથવા દ્વેષનો ત્યાગ અને ગુણનો અનુરાગ (વૃદ્ધિ) કરાવનારો છે), વળી, ૧૬–'निर्विकारस्य'=જેમાં ઇન્દ્રિયો અને મનનો વિકાર (ઇચ્છાઓનો ઉન્માદ) નથી, ૧૭–'निवृत्तिलक्षणस्य'= સર્વ (પાપ) વ્યાપારનો પરિહાર એ જેનું લક્ષણ (અથવા પરિણામે જે બાહ્ય સર્વ યોગોની નિવૃત્તિ કરાવનારો) છે, વળી ૧૮–'पञ्चमहाव्रतयुक्तस्य'=જે પાંચ મહાવ્રત રૂપ છે, (પહેલાં 'અહિંસાલક્ષણસ્ય' એમ કહેવા છતાં ફરી 'પંચ મહાવ્રત યુક્તસ્ય' એમ કહ્યું તેનું કારણ એ છે કે અહિંસાની જેમ બીજા મહાવ્રતોની પણ આ ધર્મમાં (અહિંસામાં) પ્રધાનતા છે, ૧૯–'असन्निधिसञ्चयस्य'=જેમાં (લાડુ વિગેરે આહાર, ખર્જુરાદિ મેવો કે ફળફળાદિ

ખાદિમ અને હરડે આદિ ઔષધ પણ રાત્રે વાસી રાખવા રૂપ) સંનિધિનો સંચય થતો (રખાતાં) નથી, ૨૦–'**अविसंवादिन:**'=જેનું નિરૂપણ (કે પ્રવૃત્તિ) દષ્ટ કે ઈષ્ટનું વિરોધિ નથી, (અર્થાત્ જેમાં જગતમાં પ્રત્યક્ષ દેખાતા ભાવોનું, આત્માના ઈષ્ટ સુખને આપે તેવું યથાર્થ અને યથેષ્ટ નિરૂપણ છે), ૨૧–'**संसारपारगामिन:**'=જે સંસારથી પાર ઉતારનારો છે અને ૨૨–'**निर्वाणगमनपर्यवसानफलस्य**'= નિર્વાણ (મોક્ષ)ની પ્રાપ્તિ એજ જેનું પારમાર્થિક (સાચું) ફળ છે, એ પ્રમાણે ૨૨ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ ચારિત્રધર્મની, (આરાધના કરતાં અજ્ઞાનતા વિગેરેથી) એમ ષષ્ઠી વિભક્તિનો સંબંધ જોડવો. હવે તેની આરાધના કરતાં શું કર્યું ? તે કહે છેઃ—

૧–'**पूर्वमज्ञानतया**'=(ધર્મ પામ્યા) પહેલાં અજ્ઞાનતાથી, ૨–'**अश्रवणतया**'=(ગુર્વાદિકના મુખે) નહિ સાંભળવાથી, ૩–'**अबोध्या**'=(સાંભળવા છતાં યથાર્થ રૂપે) નહિ સમજવાથી (માનવાથી) અને ૪–'**अनभिगमेन**'=(સાંભળવા અને સમજવા છતાં) સમ્યગ્પણે નહિ સ્વીકારવાથી, અથવા '**अभिगमेन**' એવા પાઠાન્તરમાંથી વિભક્તિ બદલીને, '**अभिगमे**' પર્યાય કરવાથી સ્વીકારવા છતાં તેમાં પ્રમાદ વિગેરે કરવાથી (એમ ચાર નિમિત્તોથી એ ધર્મમાં પ્રાણાતિપાત કર્યો હોય, એમ સંબંધ જોડવો.) હવે તે પ્રાણાતિપાતના પ્રમાદ વિગેરે હેતુઓ કહે છે.—

૧–'**प्रमादेन**'=મદ્ય વિગેરે પાંચ પ્રકારનો અથવા આળસ વિગેરે દ્વારા પ્રમાદ કરવાથી, ૨–'**रागद्वेष प्रतिब-**

त्ततया'=રાગદ્વેષની આકૂળતાથી (વશ થઇને) ૩-'**बालतया**' બાલબુદ્ધિ (મૂઢતા)થી અથવા બાલકપણાથી, ૪-'**मोहतया**'=મિથ્યાત્વ વિગેરે મોહનીય કર્મના ઉદયને આધીન થવાથી, ૫ '**मन्दतया**'=કાયાની મંદતા (જડતા)થી-આલસથી, ૬-'**क्रीडनतया**'=ક્રીડાપ્રિય (કુતુહલ)પણાથી, ૭-'**त्रिगौरवगुरुतया**'=રસ, ઋદ્ધિ અને શાતા, એ ત્રણ ગારવના ભારેપણાથી (મદથી), ૮-'**चतुष्कषायोपगतेन**'=ક્રોધાદિ ચાર કષાયના ઉદયને વશ થઇને, ૯-'**पञ्चेन्द्रियोपवशार्तेन**'=સ્પર્શનાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયોના આધીનપણાથી થયેલી વિહ્વળતાને યોગે, ૧૦—'**प्रत्युत्पन्नभारिक(त)या**'=વર્તમાનકાલીન કર્મનો ભાર જેને હોય છે, તે પ્રત્યુત્પન્નભારિક કહેવાય, એવા પ્રત્યુત્પન્નભારિકપણાથી, અર્થાત્ વર્તમાનકાલીન કર્મોના ભારેપણાથી અને ૧૧-'**सातसौख्यमनुपालयता**'=શાતા વેદનીય કર્મના ઉદયથી મળેલા સુખને ગૃદ્ધિથી ભોગવતાં, અર્થાત્ સુખમાં આસક્તિ કરવાથી એમ અગિઆર હેતુઓથી '**अस्मिन् वा भवे**'=વર્તમાન જન્મમાં, '**अन्येषु वा भवग्रहणेषु**'=ભૂતકાળ અને ભાવિકાળના(જન્મો) ભવોમાં, '**प्राणातिपातः कृतो वा कारितो वा क्रियमाणो परैः वा समनुज्ञातः तं**'=જે પ્રાણાતિપાત (હિંસા) સ્વયં કર્યો, બીજા દ્વારા કરાવ્યો, અથવા બીજાઓએ સ્વયં કરતાં મેં સારો માન્યો, હું સંમત થયો, એ રીતે ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતને, '**निन्दामि गर्हामि**'=આત્મસાક્ષિએ પાશ્ચાત્તાપ (નિન્દા) કરૂં છું અને પરસાક્ષિએ પણ 'એ મેં અયોગ્ય કર્યું છે' એમ મારી દુષ્ટતાને

કબૂલ (જાહેર) કરૂં છું-ગર્હા કરૂં છું. કેવી રીતે? '**त्रिविधं त्रिविधेन**'=કરવા, કરાવવા અને અનુમોદવારૂપ ત્રિવિધ પ્રાણાતિપાતને ત્રણ યોગો દ્વારા નિન્દું છું-ગર્હું છું. તે ત્રણ યોગો કયા? તે કહે છે, '**मनसा, वाचा, कायेन**'=મન, વચન અને કાયા એ ત્રણ યોગોથી (નિન્દા અને ગર્હા કરું છું.) અહીં વાક્યનો સંબંધ પૂર્ણ થયો. હવે ત્રણે કાળ સંબંધી એનો ત્યાગ કરતાં કહે છે કે-'**अतीतं निन्दामि, प्रत्युत्पन्नं संवृणोमि, अनागतं पच्चक्खामि**'=ભૂતકાલીન પ્રાણાતિપાતને નિન્દું છું, વર્તમાન કાલે સંવરૂં (રોકું) છું અને ભવિષ્યકાળે 'નહિ કરવો' એવો નિયમ (પચ્ચક્ખાણ) કરૂં છું. '**सर्वं प्राणातिपातं**'=એમ સર્વ પ્રાણાતિપાતની નિંદા-સંવર અને પચ્ચક્ખાણ કરીને તેનો ત્રૈકાલિક ત્યાગ કરૂં છું.

હવે આ ભવિષ્યના પચ્ચક્ખાણને જ વિશેષ રૂપમાં કહે છે કે—

'**यावज्जीवमनिश्रितोऽहं**'=જીવું ત્યાં સુધી આશંસા રહિત એવો હું '**नैव स्वयं प्राणानतिपातयामि, नैवान्यैः प्राणानतिपातयामि, प्राणानतिपातयतोऽप्यन्यान्न समनुजानामि**'=સ્વયં (બીજાના) પ્રાણોનો નાશ નહિં જ કરું, બીજાઓ દ્વારા પ્રાણોનો નાશ નહિં જ કરાવું અને બીજા પ્રાણનાશ કરનારાઓને પણ હું સારા નહિ માનું.

આ પચ્ચક્ખાણ કેટલી સાક્ષિપૂર્વક કરે છે તે કહે છે કે—

'**तद्यथा-अर्हत्साक्षिकं, सिद्धसाक्षिकं, साधुसाक्षिकं, देवसाक्षिकं, आत्मसाक्षिकं**'=તે પચ્ચક્ખાણ આ પ્રમાણે કરૂં

છું—૧. અરિહંતોની સાક્ષિએ, અર્થાત્ અરિહંતો જ્યાં સમક્ષ (પ્રત્યક્ષ) મનાય તે અરિહંતની સાક્ષિપૂર્વક કહેવાય. તાત્પર્ય કે અરિહંતોની સાક્ષિ માનીને, એમ ૨. સિદ્ધોની સાક્ષિએ, ૩. સાધુઓની સાક્ષિએ, ૪. દેવોની સાક્ષિએ અને ૫. મારા આત્માની સાક્ષિએ '**एवं**' આ પ્રમાણે પચ્ચક્ખાણથી (કરવાથી) '**भवति भिक्षुर्वा भिक्षुकी वा**'= સાધુ અથવા સાધ્વી થાય છે, કેવો થાય છે? '**संयत-विरत-प्रतिहत-प्रत्याख्यातपापकर्मा**'=સંયત, વિરત, પ્રતિહત અને પ્રત્યાખ્યાત કર્યાં છે પાપકર્મો જેણે, એવો થાય છે. તેમાં '**संयत**'=સત્તર પ્રકારના સંયમથી યુક્ત, '**विरत**'=બાર પ્રકારના તપમાં વિવિધ પ્રકારે રક્ત, '**प्रतिहत**'=સ્થિતિનો હ્રાસ થવાથી ગ્રંથિભેદ દ્વારા જ્ઞાનાવરણીયાદિ પાપકર્મોનો વિનાશ, તથા 'પચ્ચક્ખાણ'=(મિથ્યાત્વ વિગેરે કર્મબંધના) હેતુના અભાવે નિરાકૃત (દીર્ઘસ્થિતિએ ન બંધાય તેવાં) કર્યાં છે જ્ઞાનાવરણીયાદિ પાપકર્મોને જેણે એવો, (અર્થાત્ સત્તર પ્રકારે સંયમયુક્ત, વિવિધ તપમાં રક્ત અને અલ્પસ્થિતિવાળાં તથા પુનઃ દીર્ઘ સ્થિતિક ન બંધાય તેવાં કર્મોવાળો થાય છે) એ વાક્યમાં બે પદોનો કર્મધારય અને છેલ્લા ત્રણ પદોનો બહુવ્રીહિ સમાસ કરવાપૂર્વક પુનઃ તે બેનો કર્મધારય સમાસ કરવો.

તે પણ કેવી કેવી અવસ્થામાં ક્યારે ક્યારે તેવો થાય છે તે કહે છે કે—'**दिवा वा रात्रौ वा**'=દિવસે અથવા રાત્રે, અર્થાત્ સર્વ કાળે, '**एको वा पर्षद्गतो वा**'=કોઇ કારણે એકાકી હોય ત્યારે અથવા સાધુઓની પર્ષદા એટલે

સમુહમાં હોય ત્યારે, અર્થાત્ એકલો કે અન્ય સાધુઓ સાથે, કોઇ પણ પ્રસંગમાં, 'सुप्तो वा जाग्रद्वा'=રાત્રિએ બે પ્રહર સુતો હોય ત્યારે કે શેષકાળે જાગતો હોય ત્યારે, અર્થાત્ કોઇ પણ અવસ્થામાં, (તે સાધુ કે સાધ્વી સંયત, વિરત અને પ્રતિહત પ્રત્યાખ્યાતપાપકર્મા બને છે.)

હવે આ પ્રાણાતિપાતની ત્રણ કાળની ત્રિવિધ ત્રિવિધે કરેલી વિરતિનો મહિમા વર્ણવે છે કે–('एस'=પદમાં વિભક્તિનો વ્યત્યય હોવાથી) 'तत् खलु प्राणातिपातस्य विरमणं'= તે પ્રાણાતિપાતની વિરતિ (ત્યાગ) નિશ્ચયથી 'हितं'=(પથ્ય-આહારની જેમ) હિતકર છે, 'सुखं'=(તરસ્યાને શિતલ જલની જેમ) સુખ કરનાર છે, 'क्षमं'=તારવામાં (કર્મઘાત કરાવવામાં) સમર્થ છે, 'नैःश्रेयसिकम्'=મોક્ષના કારણભૂત–મોક્ષકારક છે, 'आनुगामिकं'=ભવોભવ સુખ આપનાર (અર્થાત વિરતિના સંસ્કારનો અનુબંધ (પરંપરા)ચાલવાથી અન્યભવોમાં પણ વિરતિજન્ય સુખને પ્રાપ્ત કરાવનાર), તથા 'पारगामिकं'=પાર ઉતારનારૂં છે.

હવે એ હિતકર વિગેરે કેમ છે તેના હેતુઓ કહે છે–'सर्वेषां प्राणानम्'=સર્વ (બે ત્રણ અને ચાર ઇન્દ્રિય વાળા) જીવોને, 'सर्वेषां भूतानाम्'=સર્વ વનસ્પતિકાય-જીવોને, 'सर्वेषां जीवानाम्'=સર્વ પાંચ ઇન્દ્રિયવાળા જીવોને, 'सर्वेषां*सत्त्वानाम्'=સર્વ પૃથ્વીકાય આદિ જીવોને 'अदुःखनतया'=મનમાં સંતાપરૂપ દુઃખ નહિ કરવાપણાથી,

* 'પ્રાણ' એટલે દશવિધ પ્રાણ ધારણ કરનારા પંચેન્દ્રિયો, 'ભૂત' એટલે થયા છે, થાય છે અને થશે તે ત્રિકાળવર્તી પૃથ્વી-

'**अशोचनतया**'=શોક નહિ કરાવવાપણાથી, '**अजूरणतया**'= જીર્ણ (અશક્ત) નહિ કરવાપણાથી, (અર્થાત્ વૃષભ, પાડા, હાથી, ઘોડા, ઉંટ, ગધેડા વિગેરેને અતિભાર ખેંચાવતાં, આહાર નહિ આપતાં, અંકુશ, ચાબુક વિગેરેથી મારતાં, અશક્ત-વૃદ્ધ બનતાં જોવાય છે, તેવું નહિ કરવાથી), '**अतेपनया**'=ખેદ વિગેરે નહિ પમાડવાથી, (પસીનો, લાળ, આંસુ વિગેરે પડે તેવો પરિશ્રમ નહિ આપવાપણાથી) '**अपीडनया**'=પગ વિગેરેથી (પીલવારૂપ) પીડા નહિ કરવાથી, '**अपरितापनतया**'=સર્વ પ્રકારનાં શારીરિક દુઃખોરૂપ સંતાપ કરવાના અભાવથી (નહિ કરવાથી), '**अनुपद्रवणतया**'=સર્વથા મરણ (અથવા અતિ ત્રાસ) નહિ કરવાથી, (એ કારણોથી, આ વ્રત સર્વ પ્રાણ-ભૂત-વિગેરેને હિતકર, સુખકર વિગેરે ગુણકારક છે), વળી આ પ્રાણાતિપાત વિરમણ પદ (વ્રત) કેવું છે તે કહે છે કે—'**महार्थं, महागुणं, महानुभावं, महापुरुषानुचीर्णं, परमर्षिदेशितं, प्रशस्तं**'=(ફળ-સ્વરૂપ વિગેરે કહેલું હોવાથી) મહાઅર્થવાળું, (મહાવ્રતો સકલગુણોનો આધાર હોવાથી) મહાગુણસ્વરૂપ, (સ્વર્ગ-મોક્ષ વિગેરે અચિન્ત્ય ફળ આપવાથી) મહા મહિમાવાળું,

---

કાયાદિ પાંચ પ્રકારના જીવો, 'જીવ' એટલે નિરૂપક્રમ આયુષ્યથી જીવનારા-દેવો, નારકો, શલાકાપુરૂષો, અસંખ્યાત વર્ષના આયુવાળા તિર્યંચ-મનુષ્ય-યુગલિકો, તથા ચરમશરીરી મનુષ્યો અને 'સત્ત્વ' એટલે લોકના ઉપકાર પૂરતું જ જેમનું સત્ત્વ છે તેવા વિકલપ્રાણવાળા, સોપક્રમ આયુષવાળા તિર્યંચ મનુષ્યો અને વિકલેન્દ્રિજીવો, એવો પણ અર્થ પાક્ષિકસૂત્રની વૃત્તિમાં કરેલો છે.

(તીર્થંકર ગણધરાદિએ આચરેલું હોવાથી) મહા પુરૂષોએ આચરેલું-સેવેલું, (શ્રી તીર્થંકરાદિએ ઉપદેશેલું હોવાથી) પરમર્ષિઓએ કહેલું અને (સકળ કલ્યાણને કરનાર હોવાથી) પ્રશસ્ત છે. તે પ્રાણાતિપાત વિરમણ મને **'दुःखक्षयाय, कर्मक्षयाय, मोक्षाय, बोधिलाभाय, संसारोत्तारणाय'**=શારીરિક, માનસિક, વિગેરે સર્વ દુઃખોના ક્ષયને માટે, જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોના ક્ષયને માટે, રાગદ્વેષાદિનાં બંધનોથી મુક્ત થવા માટે, જન્માન્તરમાં સમ્યક્ત્વાદિ સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ માટે અને મહાભયંકર ભવભ્રમણમાંથી પાર ઉતરવા માટે, 'સહાયક થશે' (એમ અહિં અધુરો પાઠ સમજી લેવો) **'इति कृत्वा'**=એ કારણથી **'उपसंपद्य णं विहरामि'**=તે પ્રાણાતિપાત વિરમણને સર્વથા અંગીકાર કરીને, 'માસકલ્પ' વિગેરે નવકલ્પી સાધુના વિહારથી વિચરૂં છું. (णं વાકયની શોભા માટે અવ્યય સમજવો), કારણ કે એમ નહિ વિચરવાથી વ્રતનો સ્વીકાર વ્યર્થ થાય. હવે છેલ્લે વ્રત સ્વીકારની પ્રતિજ્ઞા (નિશ્ચય) કરતાં કહે છે કે—

'प्रथमे भदन्त ! महाव्रते उपस्थितोऽस्मि सर्वस्मात् प्राणातिपातात् विरमणं'=હે ભગવંત ! હું પહેલા મહાવ્રતની સમીપમાં રહ્યો છું, સર્વથા પ્રાણાતિપાતની વિરતિનો સ્વીકાર કરૂં છું, અર્થાત્ મારે આજથી સર્વ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતથી (હિંસાથી) વિરમણ એટલે નિવૃત્તિ (નહિ કરૂં એવી પ્રતિજ્ઞા) છે. અહિં 'હે ભગવંત' એવું આમંત્રણ આદિમાં મધ્યે અને અંતે કરેલું હોવાથી, ગુરૂને પૂછયા

વિના કંઈ કરવું નહિ અને પૂછીને પણ કર્યા પછી તેઓને જણાવવું એમ સૂચવ્યું છે, એ રીતે આ વ્રતની આરાધના થાય છે. આ વ્રત લેવા છતાં પ્રાણાતિપાત કરનારાઓને 'નરકમાં જવું, આયુષ્ય ઘટવું–અલ્પ થવું', બહુ રોગો થવા, કદ્રૂપા થવું', વિગેરે વિગેરે દોષો સમજવા. (૧)

એ પ્રમાણે પહેલું વ્રત કહ્યું. હવે બીજું વ્રત કહે છે–

'**अहावरे दु(दो)च्चे भंते०**' ઈત્યાદિ = હવે પહેલા પછીના બીજા મહાવ્રતમાં હે ભગવંત! શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ * મૃષાવાદની વિરતિ કહી છે. હે ભગવંત! તે મૃષાવાદનું

* મૃષાવાદના ચાર પ્રકારો છે– ૧ સત્યનો નિષેધ કરવો, ૨ અસત્યની સ્થાપના કરવી, ૩ હોય તેથી બીજું જ કહેવું અને ૪ અનુચિત (ગર્હણીય) બોલવું, તેમાં ૧ આત્મા નથી, પુણ્યપાપ નથી, વગેરે સત્ય વસ્તુનો નિષેધ સમજવો, એમ બોલવાથી આત્મા–પુન્ય–પાપ વિગેરે તત્ત્વોના અભાવે જીવની દાન, ધ્યાન, તપ અધ્યયનાદિ સર્વ ક્રિયાઓ વ્યર્થ થાય અને જગતની વિચિત્રતાનું કારણ ન રહે, વિગેરે તેનું જુટ્ઠાપણું સમજવું. ૨ આત્મા બહુ નાનો છે, તે લલાટમાં કે હૃદયમાં રહે છે, અથવા સર્વત્ર વ્યાપક છે, ઈત્યાદિ અસત્યની સ્થાપના જાણવી. એથી સર્વ શરીરમાં સુખદુઃખનો અનુભવ થાય છે તે અસત્ય ઠરે, અથવા સર્વ વ્યાપક હોય તો સર્વત્ર શરીરનો કે સુખદુઃખનો અનુભવ થવો જોઈએ, તે થતો નથી માટે તે મૃષા સમજવું. ૩ ગાયને ઘોડો, સ્ત્રી ને પુરૂષ, ઇત્યાદિ બોલવું તે સ્પષ્ટ મૃષા છે જ. ૪ અયોગ્ય–ગર્હાયોગ્ય બોલવું તે, કાણાને કાણો કહેવો ઇત્યાદિ કટુવચન, અથવા પરલોક જેનાથી બગડે તેવાં સાવદ્ય વચનો 'ખેતી કરો'–'કન્યાને પરણાવો'–'શત્રુને મારો'–વિગેરે બોલવું તે, એ ચારે ય પ્રકારના મૃષાવાદની વિરતિ.

હું સર્વથા પચ્ચક્ખાણ (ત્યાગ) કરૂં છું. તે આ પ્રમાણે- ક્રોધથી, લોભથી, ભયથી અથવા હાસ્યથી (હાંસી મશ્કરી આદિ કુતૂહલોથી) અને પહેલા તથા છેલ્લા કષાયો ક્રોધ તથા લોભ કહ્યા માટે ઉપલક્ષણથી તેની વચ્ચેના માનથી તથા માયાથી પણ, એમ કોઇ હેતુથી હું સ્વયં મૃષા બોલું નહિ, બીજા દ્વારા મૃષા બોલાવું નહિ અને મૃષા બોલનારા બીજા કોઈને સારો જાણું નહિ, તે પછીનો અર્થ પહેલા વ્રત પ્રમાણે જાણવો.

આ મૃષાવાદ દ્રવ્યાદિ વિષયોની અપેક્ષાએ ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે-૧ દ્રવ્યથી, ૨ ક્ષેત્રથી, ૩ કાળથી અને ૪ ભાવથી. તેમાં ૧ **દ્રવ્યથી**-જીવ-અજીવ આદિ સર્વ દ્રવ્યોમાં અને તેના તે તે ધર્મ અધર્મ આદિ ભાવો વિગેરે સર્વ વિષયોમાં વિપરીત બોલવાથી, ૨ **ક્ષેત્રથી**-ચૌદરાજ પ્રમાણ લોકમાં અને તેની બહાર અલોકમાં, અર્થાત્ લોક-અલોકને અંગે મૃષા બોલવાથી, ૩ **કાળથી** (કાળ સંબંધી અથવા રાત્રે કે દિવસે) અને ૪. **ભાવથી**-(ક્ષાયિકાદિ ભાવોને અંગે અથવા રાગ કે દ્વેષથી), પછીનો અર્થ પહેલા વ્રત પ્રમાણે—

'એ મૃષાવાદ હું બોલ્યો, અથવા બીજા પાસે બોલાવ્યો કે બોલનારા બીજાઓને મેં સારા માન્યા' વિગેરે પહેલા વ્રતમાં કહ્યો તે પ્રમાણે-યાવત્ સંપૂર્ણ આલાપકનો અર્થ સમજી લેવો, જ્યાં પ્રાણાતિપાત શબ્દ છે, ત્યાં મૃષાવાદ સમજી તે પ્રમાણે અર્થ સમજવો. (૨)

હવે ત્રીજા વ્રતનું વર્ણન કરવા માટે કહે છે કે-

"**અહાવરે તચ્ચે ભંતે! મહવ્વએ**" ઈત્યાદિ=હવે એ પછીના ત્રીજા મહાવ્રતમાં હે ભગવંત! શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ માલિકે આપ્યા વિનાનું કાંઈ પણ લેવાનો નિષેધ (વિરામ) કહેલો છે, હે ભગવંત! એવું માલિકે આપ્યા વિનાનું લેવાનો હું સર્વથા ત્યાગ કરૂં છું. તે આ પ્રમાણે-ગામમાં, નગરમાં કે અરણ્યમાં કોઇ પણ સ્થળે, થોડું કે ઘણું, નાનું કે મોટું, સજીવ કે નિર્જીવ, કંઇ પણ આપ્યા વિનાનું સ્વયં લઇશ નહિ, બીજા દ્વારા લેવરાવીશ નહિ, કે બીજો કોઈ સ્વયમેવ લે તેને હું સારૂં માનીશ નહિ, યાવજ્જીવ સુધી, વિગેરે તે પછીનો સઘળો અર્થ પહેલા આલાપકના અર્થ પ્રમાણે જાણવો.

તે અદત્તાદાન (આપ્યા વિના લેવા) ના પણ ચાર પ્રકારો આ પ્રમાણે છે-૧ દ્રવ્યથી, ૨ ક્ષેત્રથી, ૩ કાળથી અને ૪ ભાવથી. તેમાં **દ્રવ્યથી**-અદત્તાદાન-જે લેવા યોગ્ય કે પાસે રાખવા યોગ્ય હોય તે પદાર્થ, આથી ચાલવામાં સ્થિર થવામાં, કે જીવન વ્યવહારમાં ઉપયોગી ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને કાળ, એ ચાર દ્રવ્યો ગ્રહણ કરવાનાં કે પાસે રાખવાનાં હોતાં નથી. માટે તેને અંગે અદત્તાદાન નથી એમ સમજવું. **ક્ષેત્રથી**-ગામમાં નગરમાં કે અરણ્યમાં (અટવી-જંગલ-વન વિગેરે વસતિ વિનાના ક્ષેત્રમાં) અર્થાત્ સજન નિર્જન કોઈ પણ સ્થળે, **કાળથી** અને **ભાવથી**, પહેલા વ્રતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, તે પછીનો અર્થ પણ તે વ્રતમાં કહ્યા પ્રમાણે જાણવો.

એ અદત્તાદાન ગ્રહણ કર્યું, બીજા પાસે ગ્રહણ કરાવ્યું

અથવા બીજાએ ગ્રહણ કર્યું તેને સારૂં માન્યું, વગેરે બાકીનો અર્થ પણ પૂર્વ પ્રમાણે—

જીવું ત્યાં સુધી આશંસા રહિત હું એ અદત્તાદાનને ગ્રહણ કરીશ નહિ, બીજા દ્વારા ગ્રહણ કરાવીશ નહિ અને બીજા ગ્રહણ કરનારને સારો માનીશ નહિ, વિગેરે પ્રથમ વ્રત પ્રમાણે—

નિશ્ચયથી આ અદત્તાદાનનો ત્યાગ હિતકારી છે, વિગેરે પણ પૂર્વ પ્રમાણે. હે ભગવંત! હું આ ત્રીજા મહાવ્રત માટે ઉપસ્થિત થયો છું, સર્વથા અદત્તાદાનના ત્યાગને (વિરતિને) સ્વીકારૂં છું. (૩)

હવે ચોથા વ્રતના વિશિષ્ટ (ફેરફારવાળા) પાઠના અર્થ કહે છે.

"**अहावरे चउत्थे भंते०**" ઈત્યાદિ= હવે તે પછીના ચોથા મહાવ્રતમાં શ્રીજિનેશ્વરોએ મૈથુનથી વિરામ (વિરતિ) કરવાનું કહ્યું છે, હે ભગવંત ! તે સર્વ મૈથુનને હું પચ્ચક્ખું છું. (ત્યાગ કરૂં છું) દેવ-દેવીના વૈક્રિય શરીર સંબંધી, મનુષ્ય સ્ત્રી—પુરૂષના શરીર સંબંધી, અને તિર્યંચજીવો ઘોડા-ઘોડી આદિના શરીર સંબંધી, કોઈ પણ મૈથુન હું સ્વયં સેવું નહિ, બીજાને સેવરાવું નહિ, કે બીજા સેવનારાઓને હું સારૂં માનું નહિ, (એવું પચ્ચક્ખાણ મારે) જાવજ્જીવ સુધી, વિગેરે અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે. તે મૈથુન ચાર પ્રકારનું છે, દ્રવ્યથી વિગેરે, તે પણ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે. તેમાં ૧ **દ્રવ્યથી**

મૈથુન-'રૂપોમાં' એટલે નિર્જીવ પ્રતિમાઓ વિગેરેમાં અથવા જેને આભુષણાદિ શણગાર ન હોય તેવાં રૂપો-ચિત્રોમાં (આસક્તિ કરવા રૂપ), તથા 'રૂપ સહગતમાં' એટલે સજીવ સ્ત્રીપુરૂષનાં શરીરોમાં અથવા આભુષણ-અલંકારાદિ શોભા સહિત (ચિત્રાદિ) રૂપોમાં, ૨ **ક્ષેત્રથી**-મૈથુન-ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક, કે તિર્ચ્છાલોકમાં અર્થાત્ ત્રણે લોકમાં, ૩, **કાળથી** અને ૪. **ભાવથી** વિગેરે પછીના પાઠનો અર્થ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે—

તે મૈથુન સેવ્યું હોય, સેવરાવ્યું હોય, કે બીજા મૈથુન સેવનારાઓને સારા માન્યા હોય તેને નિન્દુ છું, વિગેરે પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે.

જીવું ત્યાં સુધી આશંસા વિનાનો હું તે સર્વ મૈથુનને સ્વયં સેવીશ નહિ, બીજા દ્વારા સેવરાવીશ નહિ, બીજા સેવનારાઓને સારા માનીશ નહિ. પછીનો અર્થ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે-

નિશ્ચયથી આ મૈથુનનો ત્યાગ હિતકર છે વિગેરે પછીનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે. હે ભગવંત! હું આ ચોથા મહાવ્રત માટે તૈયાર થયો છું (પાસે આવ્યો છું), એથી સર્વથા મૈથુન ત્યાગને હું સ્વીકારૂં છું. (૪)

હવે પાંચમા વ્રતના ફેરફારવાળા પાઠનો અર્થ કહે છે-

"**अहावरे पञ्चमे भंते०**" ઈત્યાદિ=હવે તે પછીના પાંચમા મહાવ્રતમાં શ્રીજિનેશ્વરોએ પરિગ્રહથી વિરામ (વિરતિ) કરવાનું કહ્યું છે, હે ભગવંત! હું તે સર્વ પરિગ્રહને પચ્ચક્ખું છું (તજું છું.) તે (પચ્ચક્ખાણ એ રીતે

પદાર્થમાં રાગ કે દ્વેષ કરવાપૂર્વક, બાકીનો અર્થ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે.

એ રાત્રિભોજન સ્વયં ભોગવ્યુ (ખાધું) બીજાને ખવરાવ્યું, અથવા બીજાઓએ રાત્રે ખાધું તેને સારૂં માન્યું તેને નિન્દુ છું વિગેરે પૂર્વ પ્રમાણે.

જાવજ્જીવ સુધી અનાશંસાવાળો હું સર્વ રાત્રિભોજનને સ્વયં રાત્રે કરીશ નહિ, બીજાઓને રાત્રે ભોજન કરાવીશ નહિ અને બીજા રાત્રિભોજન કરનારાઓને સારા માનીશ નહિ, પછીનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે.

આ રાત્રિ ભોજનની વિરતિ નિશ્ચયથી હિતકારક છે, વિગેરે પછીનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે.

હે ભગવંત! હું આ છટ્ઠા વ્રતમાં (પાલનમાં) ઉપસ્થિત (ઉત્સાહી) થયો છું, સર્વ પ્રકારના રાત્રિ ભોજનનો હું વિરામ (ત્યાગ) કરૂં છું. (૬)

હવે એ સર્વ (છએ) વ્રતોની એક સાથે ઉચ્ચારણા કરતાં કહે છે કે—

"इच्चेइयाइं०" ઈત્યાદિ=એ ઉપર જણાવ્યાં તે પાંચ મહાવ્રતો કે જેની સાથે રાત્રિભોજન વિરમણ વ્રત છટ્ઠું છે, તે (છએ) વ્રતોનો આત્માના હિત માટે સમ્યક્ સ્વીકાર કરીને હું વિચરૂં છું (પાલન કરૂં છું.)

હવે ક્રમશઃ એ મહાવ્રતોના અતિચારો કહે છે.

"अपसत्था य जे जोगा०" ઈત્યાદિ ગા. "૧ થી ૬"= 'अप्रशस्ता च ये योगाः, परिणामाश्च दारुणाः'=અજયણાથી ચાલવું-બોલવું વિગેરે હિંસાજનક વ્યાપારો (પ્રવૃત્તિ) અને

'દારૂણ પરિણામો' એટલે જીવોને હણવા વિગેરેના રૌદ્ર (ધ્યાનરૂપ જે) અધ્યવસાયો, **'प्राणातिपातस्य विरमणे, एष उक्त अतिक्रमः'**=પ્રાણાતિપાત વિરમણ વ્રતમાં આ અતિક્રમ-રૂપ દોષ કહેલો છે (માટે તેને તજવો જોઇએ), એમ માનીને તેને ત્યજે. એમ સર્વવ્રતોની ગાથાઓમાં (અધુરો) અર્થ જોડવો. (૧).

'तीव्ररागा' ઈત્યાદિ=વિષયના ઉત્કટ રાગવાળી જે ભાષા, તથા **'तीव्रद्वेषा'**=ઉગ્ર મત્સરવાળી જે ભાષા (અર્થાત્ ઉત્કટ રાગ કે ઉત્કટ દ્વેષ પૂર્વક બોલવું) તે મૃષાવાદ વિરમણવ્રતમાં અતિક્રમ કહ્યો છે, (માટે તેને તજવો જોઈએ) એમ માનીને તેને ત્યજે. (૨)

'अवग्रहं च अयाचित्वा०' ઈત્યાદિ=માલિક પાસેથી કે તેણે જેને ભળાવ્યો હોય તેવા બીજા પાસેથી અવગ્રહ (ઉપાશ્રય-આશ્રય)ની યાચના કર્યા વિના, (અનુમતિ મેળવ્યા વિના) તેમાં રહેવું, (એટલા શબ્દો અધ્યાહારથી સમજવા) તથા **'अविदत्ते वा अवग्रहे'**=પ્રતિનિયત અમુક (મેળવેલા) અવગ્રહની (જગ્યાની) બહાર (જે જગ્યા તેના માલિકે વાપરવાની સંમતિ ન આપી હોય ત્યાં) 'ચેષ્ટા કરવી' ('તેનો ઉપ-યોગ-કરવો' એ શબ્દો પણ અધ્યાહારથી સમજવા), તે અદત્તાદાન વિરમણવ્રતમાં અતિક્રમ (દોષ) કહેલો છે, એમ માનીને તે અતિચારોને ત્યજે. (૩)

'सदारूवारसागंधा, फासाणं०' ઈત્યાદિ=અહિં પ્રક્રમથી સુંદર શબ્દ ઉમેરવો, જેથી સુંદર શબ્દો, રૂપો, રસો, ગંધો અને સ્પર્શોની **'प्रविचारणा'**=રાગપૂર્વક સેવા કરવી (ભોગ-

વવા), તે મૈથુન વિરમણરૂપ ચોથા વ્રતમાં અતિક્રમ (દોષ) કહેલો છે, એમ માનીને તેનો ત્યાગ કરે. (૪)

'इच्छा०' ઈત્યાદિ=ઈચ્છા એટલે પ્રાપ્ત નહિ થયેલા કોઈ પણ પદાર્થની પ્રાર્થના, 'मूर्च्छा च'=ચોરાઇ (હરણ થઇ) ગએલા, નાશ પામેલા પદાર્થનો શોક, 'गृद्धिश्च'=વિદ્યમાન પદાર્થની મૂર્છા (મમત્વ) અને 'काङ्क्षा'=નહિ મળેલા વિવિધ પદાર્થોની પ્રાર્થના, તદ્રૂપ જે લોભ, તે કેવો? 'दारुणः'=રૌદ્રધ્યાનના કારણભૂત (અતિ ઉત્કટ), એ ઈચ્છા, મૂર્ચ્છા, ગૃદ્ધિ, અને દારૂણ કાંક્ષારૂપ લોભ એ સર્વ પરિગ્રહ વિરમણ વ્રતમાં અતિક્રમ (દોષ) કહેલો છે, એમ માનીને તેને તજે, (અન્યત્ર ઈચ્છા, મૂર્ચ્છા વિગેરે શબ્દોને, એક અર્થવાળા જણાવી જુદા જુદા શિષ્યોને તેમની ભાષામાં સમજાવવા માટે ભિન્ન ભિન્ન શબ્દોનો પ્રયોગ કર્યો છે, એમ પણ વિકલ્પે જણાવેલું છે) અહિં મૂળમાં જ્યાં જ્યાં 'य'='च'છે તે સમુચ્ચય(વળી) અર્થમાં સમજવા. (૫)

'अतिमात्र आहारः' ઈત્યાદિ=રાત્રે ક્ષુધા લાગવાના ભયથી દિવસે ઘણો આહાર લેવો, તથા 'सूरक्षेत्रे शङ्किते'= ઉદય અસ્ત થવારૂપ સૂર્યક્ષેત્રમાં, અર્થાત્ સૂર્ય જ્યાં ઉગે અને આથમે તે આકાશ ક્ષેત્રમાં 'શંક્તિ' એટલે સૂર્યનો ઉદય થયો કે નહિ? અથવા અસ્ત થયો કે નહિ? એવી શંકા હોવા છતાં આહાર લેવો, તે રાત્રિભોજન વિરમણ વ્રતમાં અતિક્રમ (દોષ) કહેલો છે, એમ માની તેને ત્યજે. (૬)

એમ છ વ્રતોના અતિચારો કહ્યા. હવે તેની રક્ષાનો ઉપાય કહે છે:—

'**दंसणनाणचरित्ते०**' ઈત્યાદિ૦ '**दर्शनज्ञानचारित्राण्यविराध्य**'=દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રની વિરાધના કર્યા વિના (અવિરાધિત) '**स्थितः श्रमणधर्मे**'=સાધુ ધર્મમાં સ્થિર (નિશ્ચલ) થયેલો હું, '**प्रथमं व्रतम् अनुरक्षामि**'=પહેલા વ્રતનું (કોઈ દોષ ન લાગે તેમ) રક્ષણ કરૂં છું (પાલન કરૂં છું), કેવો હું? '**विरयामो**' એ પદને બહુવચનને બદલે એકવચનાન્ત કરવાથી '**विरतोऽस्मि प्राणातिपातात्**'=સર્વથા પ્રાણાતિપાતથી વિરામ પામેલો (મુક્ત) એવો હું, અર્થાત્ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રનું યથાર્થ પાલન કરતો, શ્રમણધર્મમાં નિશ્ચળ અને પ્રાણાતિપાતથી વિરામ પામેલો હું પહેલા મહાવ્રતનું કોઈપણ દોષ ન લાગે તેમ રક્ષણ-પાલન કરૂં છું. (૧)

એ પ્રમાણે બાકીની પાંચ ગાથાઓનો અર્થ પણ સમજી લેવો, માત્ર બીજી ગાથામાં 'મૃષાવાદથી વિરામ પામેલો', ત્રીજીમાં 'અદત્તાદાનથી વિરામ પામેલો', ચોથી પાંચમી-છટ્ઠી ગાથામાં અનુક્રમે 'મૈથુનથી, પરિગ્રહથી અને રાત્રિભોજનથી વિરામ પામેલો' એવો અર્થ તે તે વ્રતને અનુસારે સમજી લેવો.

વળી પણ વ્રતોના રક્ષણનો ઉપાય કહે છે કે—

'**आलयविहारसमिओ०**' ઈત્યાદિ૦ '**आलयः**'=અહિં આલય શબ્દ સૂચક હોવાથી 'આલયવર્ત્તી' અર્થાત્ 'સ્ત્રી-પશુપંડક વિગેરેથી રહિત' ઈત્યાદિ સકળ દોષ વિનાનાં સ્થાનમાં રહેલો હું, તથા '**विहारः**'=આગમોક્ત નવકલ્પી વિહારથી વિચરતો હું, '**समितः**'=ઈર્યાસમિતિ આદિ પાંચ

સમિતિનું પાલન કરતો 'સમિત' એવો હું, તથા 'युक्तः'= 'પરિષહો સહવા, ગુરૂકુળવાસ સેવવો' વિગેરે સાધુના ગુણોથી યુક્ત એવો હું, 'गुप्तः'=ત્રણ ગુપ્તિનું પાલન કરવાથી ગુપ્ત એવો હું, 'स्थितः श्रमणधर्मे'=ક્ષમા, મૃદુતા આદિ દશ પ્રકારના શ્રમણધર્મમાં સ્થિર-નિશ્ચળ એવો હું, 'प्रथमं व्रतमनुरक्षामि, विरतोऽस्मि प्राणातिपातात्' એનો અર્થ ઉપર જણાવેલી ગાથાઓના અર્થ પ્રમાણે (અર્થાત્ પ્રાણાતિપાતથી વિરામ પામેલો હું પહેલા મહાવ્રતનું સર્વ દોષોથી રક્ષણ કરૂં છું. એમ) કરવો. (૧)

આ ગાથા પ્રમાણે જ બીજીથી છટ્ઠી ગાથા સુધીનો અર્થ પણ કરવો, માત્ર 'બીજીમાં મૃષાવાદથી, ત્રીજીમાં અદત્તાદાનથી, ચોથીમાં મૈથુનથી, પાંચમીમાં પરિગ્રહથી અને છટ્ઠીમાં રાત્રિભોજનથી વિરામ પામેલો હું' એટલો અર્થ તે તે શબ્દોને અનુસારે ભિન્નભિન્ન કરવો. સાતમી ગાથાના પૂર્વાર્ધનો અર્થ પણ ઉપર જણાવ્યો તેમ કરવો, ઉત્તરાર્દ્ધમાં આટલો ફેરફાર સમજવો, 'त्रिविधेन'=મનવચન અને કાયા રૂપ ત્રણ યોગથી, 'अप्रमत्तः'=સારી રીતે એ· કાગ્ર બનેલો હું 'रक्षामि महाव्रतानि पञ्च'=સ્વજીવની જેમ પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ (પાલન) કરૂં છું. (૭)

હવે એકથી દશ પર્યન્ત હેયભાવોનો ત્યાગ અને ઉપાદેયનો સ્વીકાર કરવા દ્વારા મહાવ્રતોની વિશેષ રક્ષા માટે કહે છે કે—

'सावज्जजोगमेगं०' ઈત્યાદિ='सावद्ययोगमेकम्'=(સર્વ નિન્દ્ય કર્મોરૂપ) એક પાપવ્યાપારને, 'मिथ्यात्वमेकम्'=એક

મિથ્યાત્વને, '**एवमज्ञानं**'=એ પ્રમાણે (એક) અજ્ઞાનને, '**परि-वर्जयन्**'=ત્યાગ કરતો, '**गुप्त**'=મન-વચન અને કાયગુપ્તિથી ગુપ્ત, '**रक्षामि महाव्रतानि पञ्च**'=પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરૂં છું, (આ ગાથામાં અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ રૂપ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનાં મૂળ દૂષણોનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક શુદ્ધ મન, વચન અને કાયાથી પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ જણાવ્યું, એમ સમજવું.) (૧)

'**अनवद्ययोगमेकम्**'=સકળ આત્મહિતકર અનુષ્ઠાનોરૂપ એક નિષ્પાપ વ્યાપારને, '**सम्यक्त्वम् एकम्**'=એક સમ્યગ્દર્શ-નને અને '**एवं ज्ञानं तु**'=એ પ્રમાણે એક સમ્યગ્જ્ઞાનને પણ '**उपसंपन्नः**'=પ્રાપ્ત થયેલો હું (અર્થાત્ ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનવાળો) તથા '**युक्तः**'=(વિનય વૈયાવચ્ચ વિગેરે) સંયમના વ્યાપારથી યુક્ત એવો હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરૂં છું. (૨)

'**द्वौ चैव रागद्वेषौ**'=એક રાગ અને એક દ્વેષ એમ બે તથા '**द्वे च ध्याने आर्त्तरौद्रे**'=અને બે દુષ્ટ ધ્યાનો, એક આર્ત અને બીજું રૌદ્ર, એનો ત્યાગ કરતો હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરૂં છું. (૩) '**द्विविधं चारित्रधर्मम्**'=દેશ-વિરતિ અને સર્વવિરતિરૂપ બે પ્રકારના ચારિત્રધર્મને અને '**द्वे च ध्याने धर्म्यशुक्ले**'=ધર્મ તથા શુક્લ એ બે ધ્યાનોને '**उप०**' વિગેરેનો અર્થ 'પ્રાપ્ત થયેલો અને ગુપ્ત એવો હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરૂં છું.' હવે પછીની ગાથાઓના ઉત્તરાર્દ્ધનો અર્થ એ પ્રમાણે જાણવો. (૪)

મૂળગાથામાં '**किण्हा**' વિગેરે પ્રથમાન્ત છે, તો પણ

નિરોધ અને કુશળમાં પ્રવર્તાવવારૂપ) સંવર, તથા (મહા-મૂલ્ય વસ્ત્રો-સુવર્ણ આદિના ત્યાગ રૂપ) ચોથો ઉપકરણ સંવર જાણવો. તથા 'समाधिं च'=ચાર પ્રકારની સમાધિ, અર્થાત્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને તપ એ ચારને અંગે આત્માનો પ્રશસ્ત (આરાધક) પરિણામ તે ચાર પ્રકારે સમાધિ જાણવી, એ બધા પદો દ્વિતીયા વિભક્તિવાળા હોવાથી ચાર પ્રશસ્ત શય્યાઓને, ચાર પ્રકારના સંવરને અને ચાર સમાધિને 'उप०'=સ્વીકારતો (પ્રાપ્ત થયેલો) હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરું છું, વિગેરે પૂર્વની જેમ અર્થ કરવો. (૯)

'पञ्चैव च कामगुणान्'=મનોભિષ્ટ શબ્દ-રૂપ-રસ-ગંધ અને સ્પર્શ એ પાંચે (કામ એટલે વિકારને ગુણ કરનારા હોવાથી) કામગુણોને, તથા 'पञ्चैव च आस्नवान्-महादोषान्'=પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પરિગ્રહ, એ પાંચ કર્મોનું ગ્રહણ કરે માટે આસ્નવો, અર્થાત્ કર્મ આવવાનાં (બંધનાં) દ્વારોરૂપ આશ્રવો, એ (આત્માને દારુણ દુઃખોનાં કારણો હોવાથી) 'મહાદોષો' છે, તેને 'परि०'=વિગેરે પૂર્વ પ્રમાણે. (૧૦) તથા 'पंचि-न्द्रिय संवरणं'=(નિવૃત્તિ અને ઉપકરણરૂપ બે દ્રવ્યેન્દ્રિય અને લબ્ધિ તથા ઉપયોગરુપ બે ભાવેન્દ્રિય એમ ચાર પ્રકારની) સ્પર્શન-રસના—ઘ્રાણ-ચક્ષુ અને શ્રોત્ર નામની પાંચ ઇન્દ્રિયોના (ઇષ્ટ વિષયોમાં રાગ અને અનિષ્ટમાં દ્વેષ નહિ કરવા રૂપ) સંવરને, 'तथैव पञ्चविधमेव स्वाध्यायम्'= તથા એ જ રીતે પાંચ પ્રકારના (વાચના-પૃચ્છના-પરાવર્તના-

અનુપ્રેક્ષા–અને ધર્મકથારૂપ) સ્વાધ્યાયને 'ઉપ૦'=પ્રાપ્ત થયેલો હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ કરું છું વિગેરે. (૧૧).

'**षड्जीवनिकायवधं०**'=પૃથ્વીકાયાદિ છ પ્રકારના જીવોના વધને (વિનાશને), તથા '**षड्विधाः (षडपि) च भाषा अप्रशस्ताः**'=છ પ્રકારની અપ્રશસ્ત (કર્મબંધ થાય તેવી) ભાષાઓને, તે આ પ્રમાણે ૧–હીલિતા, ૨–ખિંસિતા, ૩–પરૂષા, ૪. અલિકા, ૫–ગાર્હસ્થી અને ૬. ઉપશમિતાધિકરણોદીરણી, એમ છ જાણવી, તેમાં અસૂયાથી–અવજ્ઞાથી (અનાદર પૂર્વક–હે ગણિ, હે વાચક, હે જ્યેષ્ઠાર્ય, વિગેરે) બોલવું તે ૧–હિલીતા, નિન્દાપૂર્વક (બીજાના અયોગ્ય વર્તનને પ્રગટ કરવા પૂર્વક) બોલવું તે ૨–ખિંસિતા, (હે દુષ્ટ ! વિગેરે) ગાલી દેવા પૂર્વક કઠોર વચન બોલવું તે ૩–પરૂષા, ('દિવસે કેમ ઉંઘો છો' વિગેરે શિખામણ આપતા ગુર્વાદિકને 'નથી ઉંઘતો' વિગેરે) અસત્ય જણાવવું તે ૪–અલિકા, ગૃહસ્થની જેમ, (પિતા, પુત્ર, કાકા, ભાણેજ વિગેરે સગાઈવાચક) બોલવું તે ૫–ગાર્હસ્થી અને શાન્ત થયેલા કલહ વિગેરે પુનઃ શરૂ થાય તેવું બોલવું તે ૬–ઉપશમિત કલહ પ્રવર્તની, એ દરેકને '**परि०**' ત્યાગ કરતો વિગેરે પૂર્વની જેમ, (૧૨). '**षड्विधं अभ्यन्तरं बाह्यम् अपि च षड्विधं तपोकर्म०**'=પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, કાયોત્સર્ગ અને શુભધ્યાન એ છ પ્રકારનું અભ્યંતર તપ કર્મ, અને અનશન, ઉનોદરિકા, વૃત્તિસંક્ષેપ, રસ ત્યાગ, કાયક્લેશ અને સંલીનતા, એ છ પ્રકારનું બાહ્ય તપ કર્મ, તેને '**उप०**'=પ્રાપ્ત થયેલો વિગેરે પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે (૧૩).

'सप्त च भयस्थानानि'=ઇહલોકભય, પરલોક ભય વિગેરે પૂર્વે (પગામસિજ્જાના અર્થમાં) કહી ગયા તે સાત ભયસ્થાનોને (ભયમોહનીય કર્મના ઉદયથી જન્ય આત્માના ભયરૂપ પરિણામનાં કારણોને) તથા 'सप्तविधं चैव ज्ञान-विभङ्गम्'=અહિં 'જ્ઞાન અને વિભંગ' એ પદો પૂર્વાપર ફેરવવાથી સાત પ્રકારના વિભંગ જ્ઞાનને 'परि०'=ત્યાગ કરતો વિગેરે પૂર્વ પ્રમાણે. આ વિભંગ જ્ઞાનના સાત પ્રકારો બતાવનારી ગાથા કહે છેઃ—

"इग—पणदिसि लोगगमो, किरिआवरणो मुदग्गओ जीओ। ण मुदग्गओ रूवी, सव्व जीवो सग विभंगा॥" અર્થાત્ ૧–'एकदिशि लोकाभिगमः'=પૂર્વાદિ કોઈ એક જ દિશામાં લોક (સર્વ જગત્ છે એવો) બોધ તે એક વિભંગજ્ઞાન, તથા ૨–'पञ्चसु दिक्षु लोकाभिगमः'=કર્માને નહિ માનવા રૂપે અને શરીરના ધર્મો દેખીને આત્માને તેવો માનવા રૂપે છ દિશાને બદલે ઉર્ધ્વ અધો પૈકી કોઇ એક અને ચાર તિર્છી દિશાઓ, એમ પાંચ દિશામાં લોક છે એવો બોધ, ૩–'क्रियावरणो जीवः'=જીવ પ્રાણાતિપાત વિગેરે ક્રિયાઓ કરે છે તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, તેમાં હેતુભૂત કર્મ તો દેખાતું નથી, માટે જીવ કર્મથી આવૃત નથી, પણ 'ક્રિયા જ જીવનું આવરણ છે' એવો બોધ, ૪–'मुदग्र'=ભવનપત્યાદિ દેવોનું વૈક્રિય શરીર બાહ્ય અભ્યંતર પુદ્ગલોના ગ્રહણપૂર્વક કરાતું જોવાથી જીવ 'મુદગ્ર' એટલે સ્વશરીરાવગાહ ક્ષેત્ર સિવાયના અન્ય ક્ષેત્રમાંથી લીધેલા પુદ્ગલોના શરીરવાળો છે, એવો અભિપ્રાય, ૫–'अमुदग्र'=વૈમાનિક

દેવોનું વૈક્રિય શરીર બાહ્ય અભ્યંતર પુદ્‌ગલોના ગ્રહણ વિના રચાતું જોઇને જીવ 'અમુદગ્ર' એટલે બાહ્ય-અભ્યંતર ક્ષેત્ર-ગત પુદ્‌ગલોના ગ્રહણ વિનાના સ્વશરીરાવગાઢ ક્ષેત્રગત પુદ્‌ગલોના શરીરવાળો છે, એવો વિકલ્પ, ૬-'जीवो रूवी'= વૈક્રિય શરીરધારી દેવોના રૂપને જોઇને શરીરને જ જીવ માનવો, જેમકે—'જીવરૂપી' છે એવો અભિપ્રાય, અને ૭--'सर्वजीव:'=વાયુથી ચલાયમાન પુદ્‌ગલોને જોઇને તેમાં પણ જીવની માન્યતા કરવાથી જગતમાં દેખાય છે તે પ્રત્યેક વસ્તુ 'જીવ' છે, એવો અભિપ્રાય, આ સાતે અભિપ્રાયોમાં 'લોક છ દિશાઓમાં છે છતાં ન્યૂન માનવા રૂપે, તથા કર્મોને નહિ માનવા રૂપે અને શરીરના ધર્મો દેખીને આત્માને તેવો માનવા રૂપે, 'વિ'=વિપરીત, 'ભંગ'=કલ્પના હોવાથી તેને વિ+ભંગ='વિભંગ'જ્ઞાન કહ્યું છે, આ જ્ઞાન મિથ્યાત્વ મોહનીયના ઉદય પૂર્વકના જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમથી થાય છે, અથવા મિથ્યાત્વી દેવ-નારકીને ભવપ્રત્યયિક હોય છે, માટે તે અજ્ઞાન છે. (૧૪) તથા—

'पिण्डैषणाः पानैषणाः'=સાત પિણ્ડૈષણા અને સાત પાનૈષણાનું વર્ણન ગોચરીના દોષોમાં કહ્યા પ્રમાણે જાણવું. તેને તથા 'अवग्रहाः (सप्त)'=અહિં સૂચના માત્ર કરી છે, એટલે 'अवग्रह'=વસતિ (રહેઠાણ-ઉપાશ્રય) ને અંગે સાત પ્રકારની પ્રતિમાઓ (અભિગ્રહો), તે આ પ્રમાણે ૧-આવો 'અમુક ઉપાશ્રય મેળવવો પણ બીજો નહિ' એમ અભિ-ગ્રહ કરીને પછી તેવાની જ યાચના કરીને તેવો મેળવવો તે પહેલી પ્રતિમા, ૨-'હું બીજાઓને માટે ઉપાશ્રય યાચીશ,

અથવા બીજાઓએ યાચેલામાં રહીશ' એવો અભિગ્રહ તે બીજી પ્રતિમા. પહેલી પ્રતિમા સર્વ સામાન્ય (સર્વ) સાધુઓને ઉદ્દેશીને અને બીજી ગચ્છવાસી સાંભોગિક (એક માંડલીવાળા) કે અસાંભોગિક (ભિન્ન માંડલીવાળા) ઉત્કટ વિહારી (નિરતિચાર ચારિત્રવાળા) સાધુઓને અંગે છે, એમ બેમાં ભિન્નતા સમજવી. કારણ કે તેઓ એક બીજાને માટે એ રીતે યાચના કરે છે. ૩–'બીજાને માટે વસતિની યાચના કરીશ; પણ હું બીજાએ યાચેલીમાં રહીશ નહિ' એવો અભિગ્રહ તે ત્રીજી પ્રતિમા૦ આ 'યથાલંદક' (જિનકલ્પના જેવી કઠોર ક્રિયા કરનાર) સાધુને હોય છે, કારણ કે તેઓ બાકી રહેલા સૂત્રનું તથા અર્થનું અધ્યયન આચાર્યદ્વારા કરવાની અભિલાષાવાળા હોવાથી આચાર્યને માટે તેવી યાચના કરે છે. ૪–'હું બીજાઓને માટે વસતિ યાચીશ નહિ, પણ બીજાએ યાચેલી વસતિમાં રહીશ' એવો અભિગ્રહ તે ચોથી પ્રતિમા. આ ગચ્છમાં રહીને જિનકલ્પનો અભ્યાસ કરનારા સાધુઓને હોય છે, ૫–'હું મારા માટે વસતિની યાચના કરીશ, બીજાને માટે નહિ' એવો અભિગ્રહ તે પાંચમી પ્રતિમા. આ જિનકલ્પિક સાધુને હોય છે. ૬–'જેની વસતિ ગ્રહણ કરીશ તેનું જ સાદડી, ઘાસ વિગેરે પણ સંથારા માટે મળશે તો લઈશ, અન્યથા ઉત્કટાસને કે બેઠાં બેઠાં રાત્રી પૂર્ણ કરીશ' એવો અભિગ્રહ તે છઠ્ઠી. આ પણ જિનકલ્પિક વિગેરેને જ હોય છે. ૭–સાતમી પણ છઠ્ઠીના જેવી જ સમજવી, માત્ર 'સંથારા માટે શિલા વિગેરે જે જેવું પાથરેલું મળશે તે લઈશ અન્યથા નહિ'

એ અભિગ્રહ પણ જિનકલ્પિકાદિને જ હોય છે. એ સાત (અવગ્રહ) પ્રતિમાઓને, તથા '(सत्तिकया) सप्त सप्तैकका:' –આચારાંગ સૂત્રનાં બીજા શ્રુતસ્કંધની બીજી ચૂલિકારૂપે જે સાત અધ્યયનો છે, તેમાં ઉદ્દેશા નહિ હોવાથી તે એક સરા અધ્યયન કહેવાય છે. તેનું એકસરા પણું છે માટે 'એકેક' અને સાતની સંખ્યા છે, માટે દરેકને 'સપ્તૈકક' કહેવાય છે, કારણ કે શાસ્ત્રોમાં તે અધ્યયનોનું તેવું નામ છે, તે દરેકના નામો (પગામસિજ્જાના અર્થમાં) પૂર્વે કહ્યાં છે, તે પ્રમાણે જાણવા, એ સાત સપ્તકીઆને, તથા 'महाध्ययनानि'= શ્રીસૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધનાં સાત અધ્યયનો, તે પહેલાં શ્રુતસ્કંધનાં અધ્યયનોની અપેક્ષાએ મહાન્ (મોટાં) છે, તેથી 'મહાધ્યયનો' કહેવાય છે. તેનાં નામો પણ (પગામસિજ્જાના અર્થમાં) પૂર્વે કહ્યાં તે પ્રમાણે જાણવાં, તે સાત મહાધ્યયનોને 'उप०' પ્રાપ્ત થયેલો વિગેરે અર્થ પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે. (૧૫)

'अष्टौ मदस्थानानि'=જાતિમદ વિગેરે (પગામસિજ્જામાં કહ્યાં તે) આઠ મદસ્થાનો (મદ થવાનાં જાતિ વિગેરે આઠ નિમિત્તો) તેને, તથા 'अष्टौ कर्माणि'=જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મોને, અને 'तेषां बन्धं च'=એ આઠ કર્મોનો નવો બંધ, તે દરેકને 'परि०' ત્યાગ કરતો વિગેરે બાકીનો અર્થ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જાણવો. (૧૬).

તથા 'अष्ट च प्रवचनमातर:'=ઈર્યાસમિતિ આદિ પાંચ સમિતિ અને મનોગુપ્તિ આદિ ત્રણ ગુપ્તિ, એ આઠ પ્રવચન માતાઓ કે જે, 'अष्टविधनिष्ठितार्थैः दृष्टा'=આઠ

विधा जीवाः=પૃથ્વી–અપ–તેઉ–વાઉ–વનસ્પતિ–બેઇન્દ્રિય–તેઇન્દ્રિય–ચૌરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય એમ નવ પ્રકારના સંસારવર્તી જીવોને (હિંસાદિ વિરાધનાનો) 'परि०'=ત્યાગ કરતો વિગેરે અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે* (૧૮) તથા 'नवब्रह्मचर्यगुप्तः'=બ્રહ્મચર્યની નવવાડોથી સુરક્ષિત (બ્રહ્મચર્યવાળો) હું 'द्वि नवविधं ब्रह्मचर्यं परिशुद्धं'=દ્વિ નવવિધ એટલે અઢાર પ્રકારના નિર્દોષ બ્રહ્મચર્યને 'उप०' પ્રાપ્ત થયેલો વિગેરે અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે–(નવગુપ્તિનું વર્ણન આજ પુસ્તકમાં કહેવાશે. બ્રહ્મચર્યના દેવી તથા ઔદારીક ભોગો, મન–વચન–કાયાથી, સેવવા નહિ–સેવરાવવા નહિ અને બીજા સેવતા હોય તેને અનુમોદવા નહિ એમ (૨×૩=૬×૩=૧૮) અઢાર ભેદો સમજવા. (૨૯)

'उपघातं च दशविधम्'=દશ પ્રકારના ચારિત્રાદિના ઉપઘાતને, તે આ પ્રમાણેઃ—"उग्गम-उप्पा-एसण-परिहरण-परिसाडणा य नाणतिगे। संरक्खणाऽचिअत्ते, उवघाया दस इमे हुंति" ॥ અર્થાત્ આહાર–વસ્ત્ર–પાત્ર–શય્યા વિગેરેની પ્રાપ્તિમાં સોળ ઉદ્‌ગમ દોષો પૈકી કોઈ દોષ લગાડવાથી ચારિત્રનો ઉપઘાત થાય તે ૧–**ઉદ્‌ગમ ઉપઘાત.** સોળ ઉત્પાદન દોષો પૈકી કોઈ દોષ સેવવાથી ૨–**ઉત્પાદન ઉપઘાત.** દશ એષણા દોષો પૈકી કોઈ દોષ સેવવાથી ૩–**એષણા ઉપઘાત.** સંયમમાં અકલ્પ્ય ઉપકરણોનો પરિ-

---

* ચૂર્ણિમાં તો '**नवविह दंसणवरणं नव य नियाणाइ नवविहा जीवा**' એવો પાઠ છે, ત્યાં 'ચક્ષુદર્શનાવરણાદિ ચાર અને પાંચ નિદ્રા' મળી નવભેદો દર્શનાવરણના જાણવા.

ભોગ કરવાથી ૪-**પરિહરણા ઉપઘાત.** વસ્ત્રપાત્રાદિનું પરિકર્મ (ધોવાં-રંગવા વિગેરે) શોભા કરવાથી ૫-**પરિશાતના ઉપઘાત.** પ્રમાદાદિથી 'અકાલે સ્વાધ્યાય' વિગેરે શ્રુતજ્ઞાનમાં અતિચાર સેવવાથી ૬-**જ્ઞાન ઉપઘાત,** જિનવચનમાં શંકાદિ દર્શનાચારમાં અતિચાર સેવવાથી ૭-**દર્શન ઉપઘાત,** પાંચ સમિતિ આદિ અષ્ટ પ્રવચન માતાનું યથાર્થ પાલન નહિ કરવાથી ૮-**ચારિત્ર ઉપઘાત,** શરીરાદિ સંબંધી મૂર્ચ્છા-સંરક્ષણ કરવાથી પરિગ્રહ વિરમણ વ્રતને અતિચાર લગાડવાથી ૯-**સંરક્ષણા ઉપઘાત** અને ગુર્વાદિ સાધુગણ ઉપર અપ્રીતિ કરીને વિનયનો ઉપઘાત કરવાથી ૧૦-**અચિયત્ત ઉપઘાત,** એ દશ ઉપઘાતોને તથા '**दशविधं असंवरं तथा च संक्लेशं च**'= દશ પ્રકારના અસંવરને તથા દશ પ્રકારનો સંક્લેશ એટલે અસમાધિને, એ અસંવર અને સંક્લેશ આ પ્રમાણે છે:- "**जोगिंदि-ओवहिसुई, असंवरो दस य संकिलेसो अ। नाणाइजोगउवही-वसहि कसायन्नपाणेहिं ॥**" અર્થાત્ ત્રણ યોગ, પાંચ ઇન્દ્રિયો, ઉપધિ અને સૂચિ (સોય)એ દશનો અસંવર, તથા જ્ઞાનાદિ ત્રણ, યોગ ત્રણ, ઉપધિ, વસતિ, કષાય અને આહાર-પાણી એ દશને અંગે અસમાધિ તે દશ પ્રકારનો સંક્લેશ જાણવો. ૧૦ અસંવર આ પ્રમાણે મન-વચન અને કાયા એ ત્રણે યોગોની અકુશલપ્રવૃત્તિને નહિ રોકવી તે ત્રણ યોગનો અસંવર, પાંચ ઇન્દ્રિયોને ઇષ્ટ-અનિષ્ટ શબ્દાદિ વિષયોમાં રાગ-દ્વેષ કરતાં નહિ રોકવી તે પાંચ ઇન્દ્રિયોનો અસંવર, શાસ્ત્રોક્ત સંખ્યા-પ્રમાણથી વિપરીત (અનિયત)

કે અકલ્પ્ય વસ્ત્ર પાત્રાદિ ઉપધિ ગ્રહણ કરવી, અથવા જ્યાં ત્યાં વેરવિખેર પડેલા વસ્ત્રપાત્રાદિને યથાસ્થાને નહિ મૂકવાં તે ૯–ઉપધિ અસંયમ, અને સૂચિ (સોય)ના ઉપલક્ષણથી સોય–નખરદની, પિપ્પલક આદિ શરીરને ઉપઘાત કરે તેવી અણી (ધાર)વાળી વસ્તુઓને સુરક્ષિત નહિ રાખવી તે ૧૦–સૂચિ અસંવર જાણવો. દશ પ્રકારને સંક્લેશ આ પ્રમાણે ૧–જ્ઞાનનું અવિશુધ્યમાનપણું, તે 'જ્ઞાનસંક્લેશ', ૨–દર્શનનું અવિશુધ્યમાનપણું તે 'દર્શન સંક્લેશ', ૩–ચારિત્રનું અવિશુધ્યમાનપણું તે 'ચારિત્ર સંક્લેશ', તથા ૪–મનદ્વારા (મનમાં) સંક્લેશ થાય તે 'મનસંક્લેશ', ૫–વચનદ્વારા સંક્લેશ થાય તે 'વચન સંક્લેશ', ૬ કાયાને આશ્રયીને (રાગ–દ્વેષાદિ) થાય તે 'કાયસંક્લેશ', તથા સંયમને અથવા સંયમના સાધક શરીરને ઉપધાન એટલે આલંબન થાય તે ઉપધિ–સારાં નરસાં વસ્ત્રો વિગેરેમાં રાગ–દ્વેષાદિ થાય તે ૭–'ઉપધિસંક્લેશ.' સારી–ખરાબ (વસતિ) ઉપાશ્રયને અંગે સંક્લેશ થાય તે ૮–'વસતિસંક્લેશ', ક્રોધાદિ કષાયોને વશ થવું તે ૯–'કષાયસંક્લેશ', અને ઈષ્ટાનિષ્ટ આહારપાણી વિગેરેમાં સંક્લેશ થાય તે ૧૦–અન્નપાણ સંક-સંક્લેશ, એમ દશ પ્રકારના અસંવરને તથા દશવિધ લેશને 'परि०' ત્યાગ કરતો વિગેરે અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે.(૨૦).

'सत्य–समाधिस्थानानि दश चैव दशाः श्रमणधर्मं च'= દશ પ્રકારનું સત્ય, દશ સમાધિસ્થાનો, દશાદશાઓ અને દશવિધ શ્રમણધર્મ એ દરેકને 'उप०' પ્રાપ્ત થયેલો વિગેરે

બાકીનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે, તે દરેકનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે દશ પ્રકારનું સત્ય આ પ્રમાણે. કહ્યું છે કે-" **जणवयसंमयठवणा-नामे रूवे पडुच्च सच्चे य । ववहारभावजोगे, दसमे ओवम्मसच्चे य ॥**"અર્થાત્ ભિન્ન ભિન્ન દેશની તે તે ભાષામાં તે તે વસ્તુનાં ભિન્ન ભિન્ન નામો જેમ કે કોંકણાદિ દેશોમાં પાણીને 'પયઃ, પેય, નીર, ઉદક' વિગેરે જુદા જુદા નામથી ઓળખવામાં આવે છે તે, તે તે દેશની અપેક્ષાએ સત્ય છે, માટે તે **૧-જનપદ સત્ય**. 'કુમુદ, કુવલય, કમળ, અરવિન્દ' વિગેરે બધાં ય કાદવમાં ઉત્પન્ન થનારા હોવાથી 'પંકજ' છે. છતાં અબાલ-ગોપાલ અરવિન્દને જ પંકજ માને છે, માટે અરવિન્દ એટલે સ્થળ વિકાસી કમળને 'પંકજ' કહેવું તે સર્વ સંમત હોવાથી **૨-સંમત સત્ય.** જાણવું, બીજા ચંદ્રવિકાસી કમળ એટલે કુમુદ, નીલકમળ એટલે કુવલય, સૂર્યવિકાસી કમળ, તેમાં 'પંકજ' શબ્દનો વ્યવહાર અસંમત હોવાથી તેને 'પંકજ' કહેવું તે અસત્ય જાણવું. કોઈ પાષાણાદિની મૂર્તિ બનાવી તેની અમુક દેવાદિ તરીકે સ્થાપના કરવામાં આવે તે **૩-સ્થાપના સત્ય**; જેમકે પ્રભુ મહાવીરની મૂર્તિને 'મહાવીર' કહેવા તે. સત્ય કોઇનું નામ પાડ્યું હોય તેને તેવો કહેવો તે **૪-નામ સત્ય**; જેમકે કોઈ કુલને વધારનાર ન હોવા છતાં તેનું નામ 'કુલવર્ધન' રાખ્યુ હોય તો તે નામથી સત્ય જાણવું. કોઇના બાહ્યરૂપને અનુસારે તેને તેવો કહેવો, જેમ કોઈ કપટી સાધુને બહારથી સાધુવેશને ધારણ કરેલો હોવાથી સાધુ કહેવો અથવા કોઈ લાંચ-રૂશ્વત લેનાર

ન્યાયાધીશને ન્યાયાધીશ કહેવો તે ૫–રૂપ સત્ય. બીજી બીજી વસ્તુને આશ્રયીને બોલાય તે ૬–પ્રતીત્ય સત્ય; જેમકે અનામિકા (પૂજનની આંગળી) ને ન્હાની અને મોટી કહેવી તે પ્રતીત્ય સત્ય, કારણ કે તે કનિષ્ઠાથી મોટી છે અને મધ્યમાથી ન્હાની પણ છે. ૭–વ્યવહાર સત્ય–એટલે 'પર્વત બળે છે, ઘડો ઝમે છે,' વિગેરે બોલવું તે, વસ્તુતઃ પર્વત નહિ પણ ઘાસ વિગેરે બળે છે, ઘડો નહિ પણ પાણી ઝમે છે, તો પણ વ્યવહારથી તેવું બોલાય છે, માટે તે સત્ય છે. ૮–ભાવ સત્ય—એટલે પદાર્થમાં જે ધર્મની વિશેષતા હોય તેને અનુસારે બોલવું તે. જેમકે ભમરામાં પાંચે વર્ણ હોવા છતાં કાળાં વર્ણની વિશેષતા હોવાથી ભમરાને કાળો કહેવો, બગલામાં શુક્લ વર્ણની વિશેષતા હોવાથી તેને શુક્લ કહેવો વિગેરે. ૯–યોગ સત્ય–કોઇ પદાર્થના બીજા પદાર્થ સાથેના યોગથી–સંબંધથી તેને તેવો કહેવો તે. જેમકે દંડના યોગથી સાધુને 'દણ્ડી' કહેવો વિગેરે. તથા ૧૦ ઉપમા સત્ય–ઉપમાનો આરોપ કરવો તે જેમકે–મોટા સરોવરને સમુદ્ર, પુન્યવાન મનુષ્યને દેવ, કે શૂરવીરને સિંહ કહેવો વિગેરે. આ દશ પ્રકારનાં સત્ય જાણવાં.

દશ સમાધિસ્થાનો આ પ્રમાણે કહ્યાં છેઃ—

"इत्थिकहाऽऽसणइंदिअ–निरिक्खसंसत्तवसहिवज्जणया ।
अइमायाहारपणीअ,–पुव्वरयसरणपरिहारो ॥ १ ॥
न य साए य सिलोगे, मज्जिज्ज न सद्दरूवगंधे य,
इय दस समाहिठाणा, सपरेसि समाहिकारणओ ॥२॥"

વ્યાખ્યા—પુરૂષે સ્ત્રીની કે સ્ત્રીએ પુરૂષની વિકાર-જનક વાતોનો ત્યાગ કરવો, અથવા પુરૂષે એકલી સ્ત્રીની સભામાં કથા નહિ કરવી તે પહેલું સમાધિસ્થાન. એમ પુરૂષનું આસન સ્ત્રીએ અને સ્ત્રીનું આસન પુરૂષે વર્જવું તે બીજું. સ્ત્રીનાં રાગજનક અંગો–ઇન્દ્રિયો પુરૂષે કે પુરૂષનાં અંગો આદિ સ્ત્રીએ રાગપૂર્વક નહિ જોવાં તે ત્રીજું. સ્ત્રી, પશુ, નપુંસક આદિથી યુક્ત અથવા ત્રસ આદિ જીવોથી સંસક્ત વસતિ (ઉપાશ્રય)નો સાધુએ આશ્રય નહિ કરવો તે ચોથું. અતિમાત્ર (પ્રમાણાધિક) આહારનો ત્યાગ કરવો તે પાંચમું. સ્નિગ્ધ–માદક આહારનો ત્યાગ કરવો તે છટ્ઠું. પૂર્વે ગૃહસ્થાશ્રમમાં ભોગવેલા ભોગોનું સ્મરણ નહિ કરવું તે સાતમું. શાતાવેદનીય જન્ય સુખમાં અથવા શાતાને ઉપજાવનાર શુભરસ–સ્પર્શ આદિ વિષયોના સુખમાં રાગ–મદ નહિ કરવો તે આઠમું, એ પ્રમાણે પોતાની કીર્તિ પ્રશંસા આદિનો મદ નહિ કરવો તે નવમું અને શુભ રસ–શબ્દ–રૂપ–ગંધ વિગેરે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્તિ નહિ કરવી તે દશમું. એમ દશ પ્રકારે સ્વપરને સમાધિ થાય છે, માટે એ દશને સમાધિ સ્થાનો કહ્યાં છે. તથા દશ અધિકારને જણાવનારાં દશ શાસ્ત્રો તે દશ દશાઓ, અહિં દરેકનું નામ સ્ત્રીલિંગે બહુવચનાન્ત છે, તેનું કારણ તે શાસ્ત્રો તેવા નામે આગમમાં જણાવેલાં છે. તે આ પ્રમાણે—

"कम्मविवागाण दसा, उवासगंतगडणुत्तरदसा य ।
पण्हावागरणदसा, दसासुअक्खंधदसा य ॥ १ ॥"

"वंधाइ दसा चउरो, सेसा वक्खाणिआ न चुन्नीए।
महव्वयकसायचउजुअ-तवेहिं दसहा समणधम्मो ॥२॥"

વ્યાખ્યા—૧-કર્મવિપાકદશા, ૨-ઉપાસક દશા, ૩-અંતકૃત દશા, ૪-અનુત્તરોપપાતિક દશા, પ્રશ્નવ્યાકરણ દશા ૬ દશાશ્રુતસ્કંધ દશા, ૭-બંધ દશા, ૮-દ્વિગૃદ્ધિ દશા, ૯-દીર્ઘ દશા. ૧૦-સંક્ષેપક દશા. એમ દશ દશાસૂત્રો જાણવાં તેમાં છેલ્લી ચાર દશા વર્તમાન કાળે અપ્રસિદ્ધ હોવાથી ચૂર્ણિમાં કહી નથી. તથા પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન, ચાર કષાયનો ત્યાગ અને બાર પ્રકારનો તપ એ દશ* પ્રકારે શ્રમણધર્મ સમજવો. 'उप०' વિગેરેનો અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે. (૨૧).

'आशातनां च सर्वां'=સામાન્ય રીતે સર્વ કોઈ આશાતનાઓને, અથવા 'त्रिगुणं ऐकादशं'=અગિઆરના અંકથી ત્રણ ગુણી અર્થાત્ તેત્રીશ આશાતનાઓ (પગામસિજ્જામાં કહી છે તે) ને 'विवर्जयन्'=ત્યાગ કરતો, અને તેથી જ 'उपसपन्नः'=અર્થાપત્તિએ અનાશાતના ભાવને પ્રાપ્ત થયેલો, 'युक्तः' સાધુતાના ગુણોથી યુક્ત હું પાંચ મહાવ્રતોનું રક્ષણ-પાલન કરૂં છું, વિગેરે અર્થ પૂર્વ પ્રમાણે જાણવો. (૨૨)

એ પ્રમાણે એક બે આદિ શુભસ્થાનોનો અંગીકાર

* ક્ષમા મૃદુતા, આર્જવ, નિર્લોભતા, તપ, સંયમ, સત્ય, શૌચ, અપરિગ્રહ, અને બ્રહ્મચર્ય, યતિધર્મના એ પણ દશ પ્રકારો કહ્યા છે, બીજા આચાર્યો ક્ષમા-નિર્લોભતા-માર્દવ-આર્જવ-લાઘવ-તપ-સંયમ-ત્યાગ-અપરિગ્રહ અને બ્રહ્મચર્ય-એમ પણ દશ પ્રકારો કહે છે.

અને અશુભ સ્થાનોનો ત્યાગ કરવા દ્વારા મહાવ્રતોની (પાલનની) પ્રતિજ્ઞા કરી. હવે નહિ કહેલા બાકીનાં સ્થાનોનો અતિદેશ (ભલામણ) કરવા પૂર્વક મહાવ્રતોની પ્રતિજ્ઞા કરતાં કહે છે કે—

'एवं'=ઉપર 'ત્રણ લેશ્યા વિગેરેના ત્યાગ પૂર્વક' વિગેરે કહ્યું તેમ 'त्रिदण्डविरतः'=ત્રણ દંડથી વિરામ પામેલો, અર્થાત્ જેમ રાજા દંડ કરીને ધનનું અપહરણ કરે તેમ અશુભ મન-વચન અને કાયા પણ ચારિત્રરૂપી ધનનું અપહરણ કરતાં હોવાથી તે ત્રણ દંડો કહેવાય છે, તેનો ત્યાગ કરતો, તથા 'त्रिकरणशुद्धः'=મન-વચન અને કાયા એ ત્રણ કરણથી શુદ્ધ થયેલો,

(અહિં એમ પ્રશ્ન થાય કે ત્રિદંડવિરત હોય તે ત્રિકરણ શુદ્ધ પણ ગણાય તો ફરી કહેવાનું કારણ શું ? તેનું સમાધાન એ છે કે 'ત્રિદંડ વિરત' એટલે સાવદ્ય યોગોથી નિવૃત્ત અને 'ત્રિકરણ શુદ્ધ' એટલે નિરવદ્યયોગોમાં પ્રવૃત્ત, અથવા તો 'સાવદ્ય પ્રવૃત્તિ કરવાની માત્ર નિવૃત્તિએ ત્રિદંડની વિરતિ' અને કરવા કરાવવા અનુમોદવારૂપ ત્રિવિધ નિવૃત્તિ તે 'ત્રિકરણની શુદ્ધિ' એમ ભેદ સમજવો, અથવા ગીતાર્થોએ બીજી રીતે પણ એ ભેદ ઘટાવવો, કારણ કે પૂર્વમહર્ષિઓના શબ્દો અર્થ ગંભીર હોય છે.

તથા 'त्रिशल्यनिःशल्यः'=માયા, નિયાણું અને મિથ્યાત્વ એ ત્રણ ભાવશલ્યો (આત્માને કષ્ટ આપનારા દુષ્ટ પરિણામો) દૂર ગયાં છે જેનાં એવો શલ્યરહિત અને

યકર્મના ઉદયજન્ય તથાવિધ આનંદરૂપ રતિ-ચિત્તનો વિકાર તથા રાગ અને દ્વેષનું મંથન (નાશ) કરનારાઓ એ પ્રવચનનો સાર કહેલો છે, વળી એ તીર્થંકર ભગવંતો 'षड्जीवनिकायसंयमम् उपदिश्य त्रैलोक्यसत्कृतं स्थानं अभ्युपगताः=૭ જીવ નિકાયનું સંયમ એટલે અહિંસા અને ઉપલક્ષણથી સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ, એ પાંચ મહાવ્રતોનો ઉપદેશ કરીને અને ઉપલક્ષણથી સ્વયંપણ પાલન કરીને ત્રણે લોકમાં સત્કાર પામેલા સિદ્ધિ-ક્ષેત્રરૂપ મોક્ષસ્થાનને પામ્યા છે, આથી પણ મહાવ્રતોનું અત્યંત ઉપાદેયપણું સુચવ્યું.

હવે મંગલને માટે આસન્ન ઉપકારી ભગવાન મહાવીરની સ્તુતિ કરતાં જણાવે છે કે 'नमोऽस्तु ते'=હે વર્દ્ધમાન સ્વામિ! તમોને નમસ્કાર થાઓ, કેવા તમે? 'सिद्धः'=સમ્પૂર્ણ થયાં છે સર્વ પ્રયોજનો (કાર્યો) જેના એવા 'बुद्धः'=તત્ત્વના જાણ, 'मुक्तः'=પૂર્વે બાંધેલા કર્મરૂપ બંધનોથી છૂટા થએલા, 'नीरजः'=બંધાતા કર્મોથી રહિત અર્થાત્ વર્તમાનમાં જેઓને કર્મોનો નવો બંધ થતો નથી, 'निःसङ्गः'=પુત્ર, સ્ત્રી, મિત્ર, ધન, ધાન્ય-સુવર્ણ વિગેરે સકળ સંબંધોથી મુક્ત, 'मानमूरणः'=ગર્વનો ચૂરો કરનારા, (ઘાતક) 'गुणरत्नसागरः'=અનંત ગુણરૂપી રત્નોના સમુદ્ર, 'मनन्तः'=એમાં 'म' અલાક્ષણિક (પ્રાકૃત-ભાષાની શૈલીથી મૂકવામાં આવ્યો છે) હોવાથી 'अनन्तः'=અનન્ત જ્ઞાનસ્વરૂપ હોવાથી ભગવાન પણ અનંત છે, 'अप्रमेयः'=સામાન્ય જનથી ન ઓળખી શકાય તેવા (સ્વરૂપવાળા), 'महति महावीर वर्द्ध-

માન !'=(મહતિ ! સંબોધનનું એક વચન છે માટે) મોક્ષ-પ્રાપ્તિ માટે કરી છે મોટી મતિ જેઓએ એવા હે વર્દ્ધ-માન ! એમ પ્રસંગાનુરૂપ અર્થ જાણવો, (અર્થાત્ મહા-મતિવાળા) અને મહાવીર ! એટલે કર્મોનો નાશ કરવામાં 'મહાન્ વીર' (સમર્થ) એવા હે વર્દ્ધમાન ! અથવા બીજી રીતે 'महइ महावीर' નો રૂઢિવશાત્ 'અતિ મહાન્ વીર !' એવો અર્થ કરી, વર્દ્ધમાનનું વિશેષણ કરવું અર્થાત્ 'અતિમહાન્ વીર એવા હે વર્દ્ધમાન પ્રભુ ! 'नमोऽस्तु ते'= તમોને નમસ્કાર થાઓ ! ક્યા હેતુથી નમસ્કાર કરે છે, તે કહે છે, 'सामिस्स'=અહિં છટ્ઠી વિભક્તિનો વ્યત્યય કરીને પહેલી વિભક્તિ કરવાથી, આપ મારા સ્વામી પ્રભુ છો, 'त्ति कट्टु'=(इतिकृत्वा)=એથી કરીને (એ હેતુથી આપને નમસ્કાર થાઓ) એમ આગળ પણ 'त्ति कट्टु' નો સંબંધ બધે જોડવો, 'नमोऽस्तु ते अर्हन् इतिकृत्वा'=તમે અરિહંત છો એ હેતુથી આપને મારો નમસ્કાર થાઓ ! વળી 'नमोऽस्तु ते भगवानितिकृत्वा'=આપ ભગવાન છો એ હેતુથી આપને મારો નમસ્કાર થાઓ ! અથવા 'त्ति कट्टु' નો 'त्रिकृत्वस्' પર્યાય કરી તેનો 'ત્રણ વાર' એવો અર્થ કરીને, હે અતિ મહાન્ વીર વર્દ્ધમાન ! આપ મારા સ્વામી છો, આપને ત્રણ વાર મારો નમસ્કાર થાઓ ! એમ 'અરિહંત' એવા આપને ત્રણ વાર નમસ્કાર થાઓ અને 'ભગવાન્' એવા આપને ત્રણ વાર નમસ્કાર થાઓ એમ અર્થ કરવો, અહિં પ્રભુસ્તુતિનો પ્રસંગ હોવાથી દરેક વાક્યે (ત્રણ વાર) 'नमोऽस्तु ते'=એમ કહ્યું તેમાં પુનરૂક્ત દોષ માનવો નહિ,

સંગ્રહણી કહેવાય. એ દરેકથી યુક્ત એવા સઘળા ય આવશ્યકમાં 'ये गुणा वा'=વિરતિના, જિનેશ્વર વિગેરેના ગુણોની કીર્તિ–સ્તુતિ વિગેરે જે ગુણો એટલે ધર્મો, ('वा'=શબ્દ ઉત્તરપદનું જોડાણ બતાવવા માટે છે) 'भावा वा'=ક્ષાયોપશમિક, ક્ષાયિક આદિ આત્માના ભાવો અથવા ભાવો= જીવ અજીવ આદિ પદાર્થો, 'अर्हद्भिः भगवद्भिः प्रज्ञप्ताः'= શ્રીઅરિહંત ભગવંતોએ સામાન્યરૂપે કહ્યા છે, (वा શબ્દો દરેક પદમાં સમુચ્ચય (વળી) અર્થમાં સમજવા) 'प्ररूपिता' (वा)=વિશેષરૂપમાં કહ્યા છે, 'तान् भावान्'=તે ભાવોને (અને ઉપલક્ષણથી તે ગુણોને પણ) 'श्रद्ध्महे'=આ એમ જ છે એવી રીતે સામાન્યથી શ્રદ્ધા કરીએ છીએ, 'प्रतिपद्यामहे'=પ્રીતિ કરવા દ્વારા વિશેષતયા અંગીકાર કરીએ છીએ, 'रोचयामः'=તે ભાવોમાં વહાલ એટલે (આચરવાની અભિલાષા) કરીએ છીએ, 'स्पृशामः'=તે તે કહેલી ક્રિયાઓ દ્વારા તે ભાવોને સ્પર્શ કરીએ છીએ, 'पालयामः'=રક્ષણ કરીએ છીએ, 'अनुपालयामः'=વારંવાર તે ભાવોનું રક્ષણ કરીએ છીએ, એ બહુવચનાન્ત પદોથી કર્તા રૂપે 'અમે' એ પદની યોજના કરવી, અર્થાત્ તે ગુણો અને ભાવોમાં અમે શ્રદ્ધા, પ્રીતિ, વહાલ, સ્પર્શ, રક્ષણ અને વારંવાર રક્ષણ કરીએ છીએ. એ રીતે તે તે ગુણો અને ભાવોમાં श्रद्दधानैः प्रतिपद्यमानैः रोचयद्भिः स्पृशद्भिः पालयद्भिः अनुपालयद्भिः'= ઉપર પ્રમાણે શ્રદ્ધા, પ્રીતિ, વ્હાલ, સ્પર્શ, રક્ષણ અને વારંવાર રક્ષણ કરતાં અમોએ 'अन्तः पक्षस्य'=આ પક્ષ (પખવાડિયા)માં 'यद्वाचितं'=જે શ્રુત બીજાઓને આપ્યું,

'पठितं'=જે સ્વયં ભણ્યા, 'परिवर्त्तितं'=જે મૂળસૂત્રથી ગણ્યું, (આવર્તન કર્યું) 'पृष्टं' પૂર્વે ભણેલા સૂત્ર અર્થ વિગેરેમાં શંકિત રહેલું વિગેરે જે પૂછ્યું, 'अनुप्रेक्षितम्'=વિસ્મરણના ભયે અર્થનું ચિંતવન કર્યું, અને 'अनुपालितम्'=ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે (ભણાવવાથી, ભણવાથી, આવર્તન કરવાથી, પૂછવાથી, અને અર્થ ચિંતનથી) નિરતિચાર આરાધ્યું હોય, 'तदुःखक्षयाय'=તે અમોને (શારીરિક-માનસિક) અશાતા વિગેરે દુઃખોનું નાશક થશે, (એમ દરેક પદોમાં સમજવું) 'कर्मक्षयाय'=જ્ઞાનાવરણ વિગેરે કર્મોનું ઘાતક થશે, 'मोक्षाय' =પરમકલ્યાણ (મોક્ષ) કારક થશે, 'बोधिलाभाय'=અન્ય-જન્મમાં સદ્ધર્મને પ્રાપ્ત કરાવશે, 'संसारोत्तारणाय'=ભવભ્રમણથી પાર ઉતારશે, (અમોને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે લાભ કરશે એમ તાત્પર્ય સમજવું), 'इति कृत्वा'=એ હેતુથી 'उपसंपद्य णं विहरामि'=તેને અંગીકાર કરીને (અર્થાત્ તે તે રીતે વાચના-પઠન-પૃચ્છા વિગેરેથી આરાધ્યું તેની ઘણી અનુમોદના કરતા) અમે (માસકલ્પ વિગેરે સાધુના વિહારના નવ કલ્પ પ્રમાણે) વર્તીએ (રહીએ) છીએ. અહિં 'णं' પદ વાક્યની શોભા માટે અને 'विहरामि' જે એકવચનાન્ત છે તેને બહુવચનાન્ત 'विहरामः'=સમજવું. વળી—

'अन्तः पक्षस्य यन्न वाचितं न पठितं न परिवर्त्तितं न पृष्टं नानुप्रेक्षितम् नानुपालितम्'=આ પખવાડીયામાં જે ભણાવ્યું નહિ, ભણ્યા નહિ, મૂલસૂત્રથી આવર્તન કર્યું નહિ, પૂછ્યું નહિ, અર્થ ચિંતન કર્યું નહિ, અને એ રીતે યથાર્થ આરાધ્યું નહિ, 'सति बले'=શારીરિક (ઇન્દ્રિયાદિ પ્રાણોનું) બળ હોવા

ઓના તે તે આચારોને જણાવનાર જે અલ્પગ્રંથ અને અલ્પઅર્થ યુક્ત છે તે 'લઘુકલ્પશ્રુત' અને તેની અપેક્ષાએ વિસ્તૃત ગ્રંથ તથા અર્થ જેમાં વિસ્તૃત છે તે 'બૃહત્કલ્પ-શ્રુત' એમ ભેદ સમજવો, ૫–औपपातिकम्=ઉપપાત અર્થાત્ દેવ નારકપણે ઉત્પન્ન થવું અને સિદ્ધ સ્થાને જવું તે ઉપપાત, તેને ઉદ્દેશીને રચાયેલું હોવાથી 'ઔપપાતિક' નામવાળું (જે આચારાંગસૂત્રનું ઉપાંગ છે, અને તેમાં શ્રી-આચારાંગના પહેલા 'શસ્ત્રપરિજ્ઞા' અધ્યયનના પહેલા ઉદ્દે-શામાં 'एवमेगेसिं नो नायं भवइ, अत्थि वा मे आया उववाइए' ઈત્યાદિ સૂત્ર છે તેનો વિસ્તાર છે) ૬–'राजप्रश्नी-यम्'=પ્રદેશીરાજાના પ્રશ્નોને અનુલક્ષીને રચાયેલું આ બીજા 'સૂત્રકૃત' અંગનું 'રાજપ્રશ્નીય' નામનું ઉપાંગ છે. ૭–जीवाभिगमः'=જીવો અને અજીવોનું વર્ણન હોવાથી 'જીવા-ભિગમ' નામનું ત્રીજા 'સ્થાનાંગ' સૂત્રનું આ ઉપાંગ છે. ૮–'प्रज्ञापना'–અને ૯–'महाप्रज्ञापना'=એ બેમાં જીવાદિ પદા-ર્થોનું પ્રજ્ઞાપન એટલે નિરૂપણ હોવાથી એક 'પ્રજ્ઞાપના' અને વિસ્તૃત વર્ણન હોવાથી બીજું મહાપ્રજ્ઞાપના, એવા નામવાળાં આ બન્ને ચોથા 'સમવાયાંગ' સૂત્રનાં ઉપાંગો છે. ૧૦–'नन्दी'=ભવ્ય જીવોને નંદી એટલે આનંદ કરનારૂં માટે 'નંદી' નામનું જ્ઞાનના પાંચ પ્રકારનું સ્વરૂપ જણા-વનારૂં અધ્યયન વિશેષ. ૧૧–' अनुयोगद्वाराणि'='અનુયોગ–વ્યાખ્યાનનાં 'ઉપક્રમ–નિક્ષેપ–અનુગમ અને નય' એ ચાર દ્વારોનું (મુખોનું) સ્વરૂપ જણાવનાર હોવાથી અનુયોગ-દ્વાર નામે અધ્યયન વિશેષ. ૧૨–' देवेन्द्रस्तवः '=દેવોના

ઈન્દ્રો 'ચમરેન્દ્ર-બલીન્દ્ર' વિગેરેનું સ્તવન એટલે તેઓના ભવનો, આયુષ્ય, તેઓનું સ્વરૂપ વિગેરે વિષયોને જણાવનારું હોવાથી તેનું નામ 'દેવેન્દ્રસ્તવ' છે. ૧૩-'तन्दुलवैचारिकं'=સો વર્ષના આયુષ્યવાળા પુરૂષના પ્રતિદિન ભોગ્ય તંદુલ (ના દાણાની)ની સંખ્યાનો જેમાં વિચાર કરેલો છે તે 'તંદુલવૈચારિક' નામે એક ગ્રંથ. ૧૪-'चन्द्रावेध्यकम'=ચંદ્ર એટલે રાધા નામની યાંત્રિક પુતળીની આંખની કીકી, તેનો મર્યાદાપૂર્વક વેધ તે 'રાધાવેધ' તેની ઉપમાદ્વારા મરણ સમયની આરાધનાને જણાવનાર 'ચંદ્રાવેધ્યક' નામનો એક ગ્રંથ, ૧૫-'प्रमादाऽप्रमादम्'=પ્રમાદનું અને અપ્રમાદનું સ્વરૂપ, એનો ભેદ, ફળ અને તેથી સુખદુ:ખનો અનુભવ વિગેરે જણાવનાર 'પ્રમાદાપ્રમાદ' નામનો એક ગ્રંથ. ૧૬-'पौरुषीमण्डलं'=પ્રતિદિન 'પૌરૂષી' એટલે પુરૂષ પ્રમાણ સૂર્યની છાયાવાળો સમય તેનું નિરૂપણ જેમાં છે તેવો ગ્રંથ. અહિં સર્વ વસ્તુની સ્વ-સ્વ પ્રમાણ છાયા થાય ત્યારે પૌરૂષી થાય. આવું પ્રમાણ ઉત્તરાયણ અને દક્ષિણાયનમાં એક એક દિવસ જ હોય, તે પછી $\frac{8}{61}$ આંગળ પ્રતિદિન દક્ષિણાયનમાં વધે અને ઉત્તરાયણમાં ઘટે, એમ સૂર્યના પ્રત્યેક માંડલે પૌરૂષીનો જુદો જુદો સમય જણાવનારો ગ્રંથ હોવાથી તેનું નામ 'પૌરૂષીમંડલ' છે. ૧૭-'मण्डलप्रवेशः'=જેમાં ચંદ્ર અને સૂર્યનો દક્ષિણ અને ઉત્તરનાં માંડલામાં પ્રવેશ વર્ણવેલો છે તે ગ્રંથ પણ 'મંડલપ્રવેશ' નામનો છે. ૧૮-'गणिविद्या'=સાધુનો ગણ એટલે સમુદાય અથવા ગુણનો સમુદાય જેમાં હોય તે ગણી એટલે આચા-

ર્યને ઉપયોગી વિદ્યાઓ જેમાં વર્ણવેલી છે, તે ગ્રંથનું નામ 'ગણિવિદ્યા' દીક્ષા આપવી વિગેરે કાર્યોમાં ઉપયોગી શુભ તિથિ–કરણ–નક્ષત્ર વિગેરે જ્યોતિષનું અને લક્ષણાદિ નિમિત્તોનું જ્ઞાન કરાવનાર ગ્રંથ વિશેષ. ૧૯–'विद्याचरणविनिश्चयः'=વિદ્યા એટલે સમ્યગ્દર્શન પૂર્વકનું સમ્યગ્જ્ઞાન અને ચરણ એટલે ચારિત્ર, તેનો વિશેષ નિશ્ચય જણાવનાર ગ્રંથનું નામ પણ 'વિદ્યાચરણ વિનિશ્ચય'. ૨૦–'ध्यानविभक्तिः'=આર્તધ્યાનાદિ ચાર ધ્યાનોનો વિભાગ જેમાં છે તે ગ્રંથનું નામ પણ 'ધ્યાનવિભક્તિ' છે. ૨૧—'मरणविभक्ति'=આવિચિ આદિ ૧૭ પ્રકારનાં મરણોનું જેમાં પ્રતિપાદન (વિભાગ) છે તે ગ્રંથનું નામ 'મરણવિભક્તિ'. ૨૨–'आत्मविशुद्धिः'=જીવને આલોચના–પ્રતિક્રમણ વિગેરે પ્રાયશ્ચિત કરાવવા દ્વારા કર્મોનો નાશ કરવા રૂપ વિશુદ્ધિ કરવાનો જેમાં ઉપાય બતાવેલો છે, તે ગ્રંથનું નામ 'આત્મવિશુદ્ધિ.' ૨૩–'संलेखना श्रुतं'=દ્રવ્ય અને ભાવઉભય સંલેખનાનું પ્રતિપાદન કરનાર ગ્રંથનું નામ 'સંલેખના શ્રુત' તેમાં દ્રવ્યસંલેખના ચાર વર્ષ વિચિત્રતપ, ચાર વર્ષ વિગઇનો ત્યાગ, વિગેરે બાર વર્ષ પર્યન્ત શરીરને કૃષ બનાવવાની (આગળ કહીશું તે) પ્રક્રિયા અને ભાવસંલેખના એટલે ક્રોધાદિ કષાયને જીતવા માટે ક્ષમાદિનો અભ્યાસ કરવો તે. ૨૪–'वीतरागश्रुतं'=સરાગ અવસ્થાના ત્યાગ પૂર્વક આત્માના વીતરાગ સ્વરૂપને જણાવનાર ગ્રંથ તેનું નામ 'વીતરાગ શ્રુત'. ૨૫–'विहारकल्पः'=વિહાર એટલે વર્તન તેનો કલ્પ એટલે વ્યવસ્થા અર્થાત્ જેમાં સ્થવિર કલ્પ વિગેરે સાધુતાના આચારોનું વર્ણન

છે તે ગ્રંથનું નામ 'વિહારકલ્પ.' ૨૬-'चरणविधिः' 'વ્રતો, શ્રમણધર્મ, વિગેરે (આ ગ્રંથમાં જુદી કહી છે તે ચરણ-સિત્તરી)ને જણાવનાર ગ્રંથનું નામ 'ચરણવિધિ'. ૨૭-'आतुरप्रत्याख्यानम्'=આતુર એટલે ક્રિયામાં અશક્ત બનેલો ગ્લાન, તેનું પચ્ચક્ખાણ જે ગ્રંથમાં છે તે ગ્રંથનું નામ 'આતુર પચ્ચક્ખાણ' એમાં એવો વિધિ છે કે ગીતાર્થ-ગુરૂ ક્રિયામાં ગ્લાન ને અશક્ત બનેલો જાણી, દિન દિન આહારાદિ દ્રવ્યોને ઓછાં ઓછાં કરાવતાં છેલ્લે સર્વ દ્રવ્યો તરફ વૈરાગ્ય પેદા કરાવી, ભોજનની ઈચ્છાથી નિવૃત્ત થયેલા તે મહાત્મા મુનિને, અંતે ચારે આહારનો ત્યાગ કરાવે વિગેરે જણાવનાર ગ્રંથ તે 'આતુરપચ્ચક્ખાણ' સમજવો. ૨૮-'महाप्रत्याख्यानम्'=મોટા પ્રત્યાખ્યાનનું વર્ણન જેમાં છે તે ગ્રન્થ, એમાં સ્થવિરકલ્પ અથવા જિનકલ્પનું પાલન કરીને અંતે સ્થવિરકલ્પિક સાધુ બાર વર્ષ સંલેખના કરીને અને જિનકલ્પિક સાધુ વિહાર કરવા છતાં યથાયોગ્ય સંલેખના કરીને, છેલ્લે-'ભવચરિમ' નામનું મહાપચ્ચક્ખાણ કરે, આ વિગેરે સવિસ્તર વર્ણન જણાવેલ છે જેમાં તે ગ્રન્થનું નામ 'મહાપચ્ચક્ખાણ' (એમ ઉત્કાલિક શ્રુતના ૨૮ નામો કહ્યાં તે ઉપલક્ષણ રૂપ જાણવાં અર્થાત્ એટલાં જ ઉત્કાલિક શ્રુત છે એમ નહિ સમજવું.) 'सर्वस्मिन्नपि एतस्मिन् अङ्गबाह्ये उत्कालिके'=આ સર્વ પ્રકારના ઉત્કાલિક શ્રુતભગવંતમાં (જે સૂત્ર અર્થ-ગ્રંથ-નિર્યુક્તિ-સંગ્રહણીથી સહિત છે તેમાં) જે ગુણો અથવા ભાવો શ્રી વીતરાગ ભગવંતોએ સામાન્ય અને વિશેષ રૂપમાં કહ્યા છે, તે ભાવોને અમે શ્રદ્ધાગત કરીએ

છીએ. પ્રીતિ-રૂચિ-સ્પર્શ-પાલન અને અનુપાલન કરીએ છીએ, તે ભાવોની શ્રદ્ધા-રૂચિ-સ્પર્શ-પાલન અને અનુપાલન કરવા પૂર્વક અમે આ પખવાડીયામાં જે બીજાને ભણાવ્યું, સ્વયં ભણ્યા, સૂત્રનું પરાવર્તન કર્યું, શંકિત પૂછ્યું, અર્થથી ચિંતવ્યું અને એ રીતે આરાધ્યું તે અમારા દુઃખોનો-કર્મોનો ક્ષય કરશે, મોક્ષ કરશે અન્ય જન્મમાં સમ્યગ્ ધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવશે અને ભવભ્રમણથી પાર ઉતારશે, એ કારણે તેને અંગીકાર (વારંવાર અનુમોદનાદિ) કરતા અમે વર્તીએ છીએ. આ પખવાડીયામાં જે ન ભણાવ્યું, ન ભણ્યા, સૂત્રનું પરાવર્તન ન કર્યું, પૂછ્યું નહિ, અર્થ ચિંતવ્યા નહિ; તેમજ શરીરબળ, ઉત્સાહ અને પરાક્રમ હોવા છતાં સારી રીતે આરાધ્યું નહિ, તે પ્રમાદરૂપ અતિચારની આલોચના-પ્રતિક્રમણ-નિન્દા-ગર્હા-વ્યાવર્તન અને વિશુદ્ધિ કરીએ છીએ. પુનઃ એમ નહિ કરવાનો નિશ્ચય કરીએ છીએ અને તે પ્રમાદરૂપ અનારાધનાને ઘટતું તપરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત અંગીકાર કરીને તે પાપનું 'મિથ્યાદુષ્કૃત' કરીએ છીએ. વિગેરે બાકીનો અર્થ પહેલા કહ્યા પ્રમાણે સર્વ સ્વયં સમજી લેવો.

હવે કાલિકશ્રુતનું ઉત્કીર્તન કરવા માટે કહે છે—
'नमस्तेभ्यःक्षमाश्रमणेभ्यो यैरिदं वाचितं अङ्गबाह्यं कालिकं भगवन् तद्यथा'=તે અમારા ગુરૂને અથવા શ્રીજિનેશ્વર-ગણધર આદિને નમસ્કાર થાઓ કે જેઓએ આ અંગ-બાહ્ય કાલિક શ્રુત ભગવંત અમોને આપ્યું છે, અથવા જેઓએ સુત્રાર્થ ઉભયતયા રચ્યું છે, તેનાં નામો આ

પ્રમાણે-૧-'उत्तराध्ययनानि'=ઉત્તર એટલે પ્રધાન, અથવા પહેલા આચારાંગ સૂત્રના ઉત્તર=વધારામાં કહેલાં, 'વિનય અધ્યયન' વિગેરે છત્રીશ અધ્યયનોવાળો ગ્રંથ તે 'ઉત્તરાધ્યયનાનિ'. ૨-'दशाः'=દશ અધ્યયનાત્મક ગ્રંથ, જેનું પ્રસિદ્ધ નામ'દશા શ્રુતસ્કંધ' છે. ૩-'कल्पः'=સ્થવિરકલ્પ-જિનકલ્પ વિગેરે કલ્પ, અથવા કલ્પ એટલે સાધુનો આચાર, તેનો પ્રતિપાદક ગ્રંથ તે 'કલ્પ'. ૪-'व्यवहार'=પ્રાયશ્ચિત સંબંધી વ્યવહારને જણાવનાર ગ્રંથ તે 'વ્યવહાર'.૫-'ऋषिभाषितानि'= અહિં ઋષિઓ એટલે 'પ્રત્યેક બુદ્ધ' વિગેરે સાધુઓ, તે શ્રીનેમિનાથજીના તીર્થમાં 'નારદ' વિગેરે વીશ, શ્રી પાર્શ્વનાથજીના તીર્થમાં પંદર અને શ્રીવર્દ્ધમાનસ્વામિના તીર્થમાં દશ, એમ પીસ્તાલીશ મુનિવરો લેવા તેઓનાં કહેલાં 'શ્રવણ' વિગેરે તે તે વિષયનાં પીસ્તાલીશ અધ્યયનો, તે 'ઋષિભાષિતાનિ'. ૬-'निशीथः'=નિશીથ એટલે મધ્યરાત્રિ એ વસ્તુ જેમ ગુપ્ત રહે છે. તેમ ગુપ્ત રાખવા યોગ્ય રહસ્યભૂત (ગીતાર્થો સિવાય સામાન્ય સાધુને નહિ ભણાવવા યોગ્ય) અધ્યયન તે 'નિશીથ' અર્થાત્ આચારાંગસૂત્રની પાંચમી ચૂલિકા. આ 'નિશીથ' કરતાં મૂળગ્રંથ અને અર્થ જેમાં મહાન્ છે તે. ૭-'महानिशीथः'='બૃહદ્ નિશીથસૂત્ર', ૮-'जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिः'=જેમાં જંબુદ્વીપ વિગેરે દ્વીપોનું સ્વરૂપ જણાવેલું છે તે ગ્રન્થનું નામ 'જંબુદ્વીપ પ્રજ્ઞપ્તિ' છે. ૯-चन्द्रप्रज्ञप्तिः=ચંદ્રનું પોતાના માંડલામાં પરિભ્રમણ, તેને જણાવનારો ગ્રંથ તે 'ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ'. ૧૦-'सूरप्रज्ञप्तिः'=સૂર્યનાં માંડલાં અને તેનું પરિભ્રમણ વિગેરે જણાવનારો ગ્રંથ, તે

'સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ'. (કોઈ આને ઉત્કાલિક શ્રુતમાં ગણે છે તે પણ યોગ્ય છે, કારણ કે નન્દીસૂત્રમાં ઉત્કાલિકમાં ગણેલું છે.) ૧૧ 'द्वीपसागरप्रज्ञप्तिः'=અસંખ્યાતા દ્વીપો અને સમુદ્રોનું જેમાં વર્ણન છે તે ગ્રન્થ 'દ્વીપસાગર પ્રજ્ઞપ્તિ'. ૧૨–'क्षुल्लिका-विमानप्रविभक्तिः'.૧૩–'महती विमानप्रविभक्तिः'=વૈમાનિક દેવોનાં શ્રેણીગત અને પ્રકીર્ણક વિમાનોનો વિભાગ જેમાં વર્ણવ્યો છે તે એક 'ક્ષુલ્લિકા વિમાન પ્રવિભક્તિ' અને બીજી વધારે સૂત્રો તથા અર્થવાળી 'મહતી વિમાન પ્રવિભક્તિ.' ૧૪–'अङ्गचूलिका'=આચારાંગ વિગેરે અંગસૂત્રોની ચૂલિકા, (જેમકે આચારાંગને અનેક ચૂલિકાઓ છે) તે 'અંગચૂલિકા' કહેલા અને નહિ કહેલા અર્થનો સંગ્રહ જેમાં કરેલો હોય તે 'ચૂલિકા' જાણવી. ૧૫ 'वर्गचूलिका'=અહિં વર્ગ એટલે અધ્યયનો વિગેરેનો સમુહ જાણવો, જેમકે અંતગડદશામાં આઠ વર્ગો છે, એવા વર્ગો ઉપરની ચૂલિકા તે 'વર્ગચૂલિકા' જાણવી. ૧૬–'विवाहचूलिका'=અહિં 'વિવાહ' શબ્દથી વિવાહ પ્રજ્ઞપ્તિ અર્થાત્ પાંચમું અંગ ભગવતી સૂત્ર, તેની ચૂલિકાઓ, તે 'વિવાહ (વ્યાખ્યા) ચૂલિકા'. ૧૭–' अरुणोपपातः '=અરૂણ નામના દેવના સમયથી (સંકેતથી) રચાયેલો–તેના ઉપપાતના હેતુને જણાવનારો ગ્રંથ તે 'અરૂણોપપાત' જ્યારે સાધુ ઉપયોગપૂર્વક તેનું આવર્તન (પાઠ) કરે ત્યારે પોતાના સમયથી (સંકેતથી) રચાયેલો હોવાથી આસન ચલાયમાન થતાં અવધિજ્ઞાનથી જાણીને અતિહર્ષિત થયેલો તે દેવ જ્યાં તે સાધુ હોય ત્યાં આવી ભક્તિથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરે છે, ઉપયોગપૂર્વક સંવે-

ગની શુદ્ધિવાળો તે દેવ ગ્રન્થને સાંભળે છે અને સાધુને વરદાન માગવાનું કહે છે, કેવલ મોક્ષાભિલાષી સાધુ નિઃસ્પૃહતા બતાવે છે, ત્યારે અધિક સંવેગવાળો તે દેવ ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈને નમસ્કાર કરીને પાછો જાય છે. એ જ પ્રમાણે-૧૮-'वरुणोपपातः, ૧૯-गरुडोपपातः, ૨૦-धरणोपपातः, ૨૧-वेलंधरोपपातः, ૨૨-देवेन्द्रोपपात.'=આ પાંચનું સ્વરૂપ પણ જાણવું, માત્ર તે તે દેવોનાં તે તે નામો અને પાઠ કરવાથી તેઓનું આગમન વિગેરે જાણવું. ૨૩-'उत्थानश्रुतम्'=ઉત્થાન શ્રુત નામનું અધ્યયન, તે જ્યારે સંઘનું કોઈ વિશિષ્ટ કાર્ય આવે ત્યારે કોઇ કુલ, ગામ, રાજધાની વિગેરેને ઉપદ્રવિત કરવા માટે તેનો સંકલ્પ કરીને આવેશયુક્ત સાધુ અપ્રસન્ન મનથી વિષમ-અશુભ આસને ઉત્થાનશ્રુતનું પરાવર્તન (પાઠ) કરે ત્યારે એક-બે અથવા ત્રણ વાર પાઠ કરતાં સંકલ્પિત કુળ-ગામ કે રાજધાની વિગેરે ભયભીત થઇને વિલાપ કરતા ત્વરાપૂર્વક નાસવા માંડે. આવું પણ કાર્ય સંઘ વિગેરેની રક્ષા માટે કોઈ તથાવિધ યોગ્ય સાધુ કરે છે. આવા ઉપદ્રવને શાન્ત કરવા માટે જેનું પરાવર્તન કરાય તે. ૨૪-'समुत्थानश्रुतम्'=સમુત્થાન શ્રુત નામનું અધ્યયન જાણવું. એના પરાવર્તનથી પુનઃ સર્વ નિર્ભય-સ્વસ્થ-શાન્ત થાય છે. ૨૫-'नागपर्यावलिका'=નાગ એટલે નાગકુમાર દેવો તેમના સમય (સંકેત)થી રચેલું અધ્યયન વિશેષ, તે 'નાગપર્યાવલિકા', જ્યારે સાધુ ઉપયોગપૂર્વક તેને ગણે ત્યારે દેવનો સંકલ્પ ન કરવા છતાં તે નાગકુમાર દેવો સ્વસ્થાને રહ્યા થકા તેને જાણે-વંદન કરે-નમસ્કાર કરે-

બહુમાન કરે અને સંઘ વિગેરેના કાર્ય માટે વરદાન આપે. ૨૬–'निरयावलिका'=જેમાં શ્રેણીબદ્ધ અને પ્રકીર્ણક નરકાવાસાનું, તથા ત્યાં ઉત્પન્ન થનારા તિર્યંચો મનુષ્યો વિગેરે તે તે નરકાધિકારી જીવો વિગેરેનું વર્ણન છે, તે 'નિરયાવલિકાઓ' કહેવાય છે, ૨૭–'कल्पिक्का:'=સૌધર્મ વિગેરે કલ્પોનું (દેવલોકનું) જેમાં વર્ણન છે તે સૂત્રશ્રેણીને 'કલ્પિકા' કહી છે. ૨૮–'कल्पावतंसिका:'=સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકમાં કલ્પપ્રધાન જે સ્વસ્વ કર્તવ્યથી બંધાયેલા વિમાનો છે, તે 'કલ્પાવતંસક' વિમાનો કહેવાય છે, તેમાં દેવ–દેવીઓ જે વિશિષ્ટ તપથી ઉપજે છે અને સવિશેષ ઋદ્ધિને પામે છે, તે વિગેરે વર્ણન વિસ્તારથી જેમાં છે તે ગ્રંથશ્રેણીને 'કલ્પાવતંસિકાઓ' કહેવાય છે. ૨૯–'પુષ્પિકા:'=ગૃહવાસનાં બંધનોનો ત્યાગ કરીને જીવ સંયમ ભાવથી પુષ્પિત (સુખી) થાય (ખીલે) અને પુનઃ સંયમ ભાવના છોડી દેતાં દુઃખોથી હલકા બને (કરમાય), પુનઃ તેના ત્યાગથી પુષ્પની જેમ ખીલે (આત્મવિકાસ થાય), એ વિષયનું પ્રતિપાદન કરનારી સૂત્રશ્રેણીને 'પુષ્પિકાઓ' કહેવાય છે. ૩૦–'पुष्पचूलिका'=એ પુષ્પિકાઓના વિષયને સવિશેષ રૂપમાં જણાવનારી ચૂલિકાઓને 'પુષ્પ ચૂલિકાઓ' કહેવાય છે. ૩૧–'वृष्णिका:' અને ૩૨–'वृष्णिदशा:'=વૃષ્ણિ=અંધકવૃષ્ણિ રાજા તેનું વર્ણન જેમાં છે, તે 'વૃષ્ણિકાઓ' અને તે જ દશની સંખ્યાવાળી, તેને 'વૃષ્ણિદશાઓ' કહેવાય છે. ૩૩–'आशीविषभावना:'=આસ્ય (મુખ)માં જેને વિષ હોય તેને આશીવિષ કહેવાય, તે જાતિથી અને કર્મથી એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં વિંછી, દેડકા, સર્પ અને મનુષ્યમાં

જાતિથી જાણવા, તેઓનું ઝેર અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે. વિંછીનું ઉત્કૃષ્ટથી અર્ધા ભરતક્ષેત્ર જેવડા શરીરમાં, દેડકાનું સમ્પૂર્ણ ભરત જેવડા શરીરમાં, સર્પનું જમ્બુદ્વીપ જેવડા શરીરમાં અને તેવા મનુષ્યનું ઝેર ઉત્કૃષ્ટથી અઢી દ્વીપ જેવડા શરીરમાં વ્યાપક બને છે, અને કર્મથી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો મનુષ્યો અને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પૂર્વભવની લબ્ધિવાળા સહસ્રાર સુધીના દેવો જાણવા. તપશ્ચર્યાથી અથવા બીજી શક્તિથી આ આશીવિષ વિંછી–સર્પ વિગેરેની જેમ શાપ વિગેરેથી બીજાનો નાશ કરી શકે છે, માટે તેવા કર્મથી તેઓ આશીવિષ કહેવાય છે, એ આશીવિષ સ્વરૂપનો જેમાં વિચાર છે તે 'આશીવિષ ભાવનાઓ' જાણવી. ૩૪–'दृष्टिविषभावनाः'=જેની દૃષ્ટિમાં ઝેર હોય તે દૃષ્ટિવિષ કહેવાય છે અને તેઓનો વિચાર જેમાં કરેલો હોય તે 'દૃષ્ટિવિષભાવનાઓ' કહેવાય છે. ૩૫–'चारणभावनाः'=જંઘાચારણ અને વિદ્યાચારણ બંને પ્રકારના ચારણલબ્ધિવાળા મુનિઓનું વર્ણન જેમાં છે તે 'ચારણભાવનાઓ' કહેવાય છે. ૩૬–'महास्वप्नभावनाः'=ગજ–વૃષભ આદિ મહાસ્વપ્નોનું સ્વરૂપ જેમાં વિસ્તારથી જણાવેલું છે તે ગ્રન્થશ્રેણીને 'મહાસ્વપ્નભાવનાઓ' કહેવાય છે. ૩૭–'तैजसाग्निनिसर्गः'=તેજોલેશ્યા દ્વારા તૈજસ અગ્નિને બહાર ફેંકવો વિગેરે વર્ણન જેમાં છે તે 'તેજસાગ્નિ નિસર્ગ' કહેવાય છે, આ આશીવિષભાવના વિગેરે પાંચનું વર્ણન તેના નામોને અનુસારે કહ્યું છે, એથી વિશેષ વર્ણન શાસ્ત્ર યા પરંપરાથી દેખવા મળતું નથી. એમ વૃત્તિકાર જણાવે છે. 'सर्वस्मिन्नप्येतस्मिन्नङ्गबाह्ये कालिके

भगवति०'=*આ ભગવાન્ એવા સર્વ અંગબાહ્ય કાલિક શ્રુતમાં૦ વિગેરે બાકીનો અર્થ પૂર્વે જણાવ્યા પ્રમાણે સમજી લેવો.

અહિં સુધી આવશ્યક અને આવશ્યક સિવાયનું ઉત્કાલિક અને કાલિક, એમ અંગબાહ્યશ્રુતનું ઉત્કીર્તન કર્યું, હવે અંગ પ્રવિષ્ટશ્રુતનું ઉત્કીર્તન કરે છે.

'नमस्तेभ्यः क्षमाश्रमणेभ्यो यैरिदं वाचितं द्वादशाङ्गम् गणिपीटकं भगवत् तद्यथा'=તે ક્ષમાશ્રમણોને નમસ્કાર થાઓ. જેઓએ આ ભગવત્ દ્વાદશાંગ ગણિપીટકશ્રુત અમોને આપ્યું છે, અથવા જેઓએ સૂત્રાર્થરૂપે રચ્યું છે. વિગેરે અર્થ પૂર્વ જણાવ્યા પ્રમાણે સમજી લેવો, અહિં 'द्वादशाङ्गम्'=એટલે ×બાર અંગોનો સમુહ તે દ્વાદશાંગ

*અહિં ઉપર જણાવ્યા તે તે નામો ઉપલક્ષણ રૂપ સમજવાં, કારણ કે જે જે તીર્થંકરોને જેટલી શ્રમણ સંપદા (શિષ્યો) હોય છે, તેના શાસનમાં તેટલી સંખ્યામાં પ્રકીર્ણક સૂત્રો હોય છે, જેમકે પહેલા તીર્થંકરને ચોરાશી હજાર, મધ્યમના બાવીસ તીર્થંકરોને સર્વ મળી સંખ્યાતા હજારો અને વીર પ્રભુને ચૌદ હજાર સાધુઓ હતા અને તેટલાં પયન્ના સૂત્રો હતાં, અહિં સાડત્રીસ નામો કહ્યાં તેને બદલે અન્ય ગ્રંથોમાં સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિને ઉત્કાલિકમાં તથા વૃષ્ણિકા અને વૃષ્ણિદશા એને એક ગણી કાલિક શ્રુતમાં રૂપ નામો પણ કહેલાં છે.

× શ્રુતરૂપ પુરૂષનાં જમણો-ડાબો બે પગ, જમણી-ડાબી બે જંઘાઓ, જમણી ડાબી બે સાથળો, પીઠ, ઉદર, જમણી ડાબી બે ભુજાઓ, ગ્રીવા અને મસ્તક એ બાર અંગોરૂપ અનુક્રમે આચારાંગ આદિ બાર સૂત્રો છે, જેમકે 'આચારાંગ અને સૂત્રકૃતાંગ' બે પગો, 'ઠાણાંગ અને સમવાયાંગ' બે જંઘાઓ એમ છેલ્લે 'દૃષ્ટિવાદ'

અને તે 'गणिपीटकं'=ગણી એટલે આચાર્ય તેઓની પેટી એટલે આગમ વચનરૂપ રત્નોનો કરંડીઓ-ખજાનો, માટે 'ગણીપીટક' એમ અર્થ સમજવો. તેનાં નામો આ પ્રમાણે છે. ૧-'आचारः'=શિષ્ટ પુરૂષોએ આચરેલો જ્ઞાનાદિગુણ સાધકવિધિ (આચાર) તેને જણાવનાર ગ્રંથનું નામ પણ 'આચાર'. ૨-'सूत्रकृतम्'-સૂચનમાત્ર કરે તે સૂત્ર, તેવાં સૂત્રોથી ગૂંથેલો જે સ્વ-પરદર્શનનું સ્વરૂપ વિગેરે સકળ પદાર્થને જણાવનારો ગ્રંથ તે 'સૂત્રકૃત'. ૩-'स्थानं'=જેમાં એક, બે વિગેરે સંખ્યાની વિવક્ષાપૂર્વક 'આત્મા' વિગેરે પદાર્થોને સ્થાપન કરેલા (વર્ણવેલા) છે તે 'સ્થાન', અથવા એકથી દશ પર્યન્તના આત્મા વિગેરે પદાર્થોનાં સ્થાનોને (સ્વરૂપને) જણાવનાર ગ્રંથ તે 'સ્થાન.' ૪-'समवाय'=सम (સમ્યક્તયા) अव (અધિક રૂપમાં) अय જીવા જીવાદિ પદાર્થોનું વર્ણન જેમાં છે તે ગ્રન્થ 'સમવાય.' ૫-विवाहप्रज्ञप्तिः'=જેમાં ભગવાન મહાવીરદેવને શ્રીગૌતમ ગણધરે પૂછેલા પ્રશ્નો અને ઉત્તરો રૂપે અનેકવિધ વિષયોનું ગંભીર વર્ણન કરેલું છે, તે 'વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ' ગ્રંથ, અતીવ પૂજ્ય હોવાથી એ 'ભગવતી' નામથી પણ ઓળખાય છે. ૬-'ज्ञाताधर्मकथा'='જ્ઞાત'=ઉદા-

---

મસ્તક સમજવું, એમ દ્વાદશાંગી એટલે બાર અંગરૂપ આગમપુરૂષ કહેલો છે. કહ્યું છે કે-**पायदुगं जङ्घोरू गायदुगुद्धं तु दो य-बाहू य । गीवा सिरं च पुरिसो, बारस अङ्गो सुयविसिट्ठो ॥** બે પગ, બે જંઘા, બે સાથળો, પીઠ અને ઉદર એ બે ઉર્દ્ધ્વ કાયનાં ગાત્રો, બે ભુજાઓ, ગ્રીવા, અને શિર, એ બાર અંગવાળો વિશિષ્ટ શ્રુતપુરૂષ જાણવો.

હરણ પૂર્વક ધર્મકથાઓને જણાવનાર ગ્રંથ તે 'જ્ઞાતાધર્મ કથા'. ૭–'उपासकदशा'=ઉપાસક એટલે શ્રમણોપાસક (શ્રાવક), તેની ક્રિયા વિગેરેનું વર્ણન છે, જેમાં તે ગ્રંથ 'ઉપાસક દશા.' ૮–'अन्तकृद्दशा'=કર્મોનો અથવા કર્મના ફળરૂપ સંસારનો અંત જેઓએ કર્યો છે તે તીર્થંકરો વિગેરે અંતકૃતોનું પહેલા વર્ગમાં દશ અધ્યયનોથી વર્ણન હોવાથી તે ગ્રંથનું નામ 'અંતકૃદ્દશા'. ૯–'अनुत्तरोपपातिकदशाः'= અનુત્તર એટલે ઉપરના છેલ્લા પાંચ વિમાનો, ત્યાં ઉત્પન્ન થનારા, અથવા અનુત્તર એટલે શ્રેષ્ઠ દેવમાં જન્મ લેનારા અર્થાત્ 'સર્વાર્થસિદ્ધ' વિગેરે પાંચ વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થનારા આત્માઓનાં વર્ણનવાળો દશ અધ્યયનથી ગૂંથેલો ગ્રંથ તે 'અનુત્તરોપપાતિક દશા'. ૧૦–'प्रश्नव्याकरणं'=પ્રશ્નો અને વ્યાકરણ એટલે ઉત્તરો (સમાધાન વચનો) રૂપે ગૂંથેલો ગ્રંથ તે 'પ્રશ્નવ્યાકરણ'. ૧૧–'विपाकश्रुतं'=શુભા-શુભ કર્મના વિપાકો (ફળો)ને જણાવનારો ગ્રંથ તે 'વિપાક શ્રુત' અને ૧૨–'दृष्टिवादः'=દૃષ્ટિ એટલે દર્શન અર્થાત્ સર્વ દર્શનોનો વાદ, અથવા સર્વ નયોરૂપી ભિન્ન ભિન્ન દૃષ્ટિઓ (અપેક્ષાઓ) જેમાં કહેલી છે, તે ગ્રંથ 'દૃષ્ટિવાદ'. આ બાર અંગોના નામો જાણવા. 'सर्वस्मिन्नप्येतस्मिन् द्वादशाङ्गे गणिपीटके भगवति०'=આ ભગવત્ એવા ગણિપીટકરૂપ બાર અંગો રૂપ સર્વદ્વાદશાંગીમાં૦ વિગેરે બાકીનો અર્થ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે.

એ પ્રમાણે સામાન્યથી અંગપ્રવિષ્ટ શ્રુતનું વર્ણન કર્યું અહિં સર્વ સિદ્ધાન્તોનાં માત્ર નામો જ કહ્યા છે તેના ભેદો, શાસ્ત્ર (વિષય) તથા અધ્યયનો, ઉદ્દેશા વિગેરેની

સંખ્યાનું પ્રમાણ વિગેરે ગ્રંથવિસ્તારના ભયથી કહ્યું નથી તે અન્ય ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવા.

હવે આ શ્રુતને આપનારા તથા પાલન કરનારાઓને નમસ્કાર કરવા માટે તથા પોતાના પ્રમાદનો 'મિચ્છામિ દુક્કડં' દેવા માટે કહે છે:—

'नमस्तेभ्य क्षमाश्रमणेभ्यो यैरिदं द्वादशाङ्गं गणिपीटकं भगवत्'=તે ક્ષમાશ્રમણ (મારા ગુરૂ અથવા જિનેશ્વરો ગણધરો વિગેરે)ને નમસ્કાર થાઓ! જેઓએ આ ભગવત્ એવું આચાર્યના રત્નના ખજાના સરખું બાર અંગરૂપ શ્રુત અમોને આપ્યું અથવા જેઓએ સૂત્ર અર્થ રૂપે રચ્યું છે; તથા 'सम्यक् कायेन स्पृशन्ति पालयन्ति पूरयन्ति तीरयन्ति कीर्त्तयन्ति सम्यगाज्ञयाआराधयन्ति'=જેઓ સારી રીતે કાયાથી તેને સ્પર્શ કરે છે, પૂર્ણ કરે છે, તરે છે, કીર્તન કરે છે અને યથાર્થ આજ્ઞા દ્વારા આરાધે છે, 'તેઓને પણ નમસ્કાર થાઓ', એ અર્થ અહિં પણ જોડવો, તેમાં કાયાથી સ્પર્શ કરે છે, એટલે માત્ર મનથી જ નહિ પણ કાયાથી અવિપરીતપણે ભણવાના સમયે ભણે (ગ્રહણ) કરે છે. પાલન કરે છે, એટલે પુનઃ પુનઃ અભ્યાસ કરીને રક્ષણ કરે છે. પૂર્ણ કરે છે, એટલે માત્રા–બિન્દુ અક્ષરો વિગેરેને ભણનાર ભૂલે તો તેને સુધારે છે—પૂરે છે. તરે છે, એટલે જીવે ત્યાં સુધી વિસ્મરણ નહિ થવા દેતાં જીવનનાં છેડા સુધી પહોંચાડે છે–યાદ રાખે છે. કીર્તન કરે છે, એટલે પોતાના નામની માફક સ્વાધ્યાય કરવા દ્વારા સ્તુતિ કરે છે અથવા સમ્યક્ શબ્દોચ્ચારણ કરે છે અને યથાર્થ આજ્ઞાનુસાર

પણ અનુયોગ આચાર્યાદિક સર્વેને, 'ज्ञानेन दर्शनेन चारित्रेण तपसा आत्मानं भावयताम्'=જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્ર અને તપ દ્વારા આત્માને વિશુદ્ધ કરતા એવા આપ સર્વેને, 'भो!'=હે ભગવંત! 'दिवसः पौषधः पक्षः बहुशुभेन व्यतिक्रान्तः'=પૌષધ-દિવસ અર્થાત્ આજનો પર્વ દિવસ અને પક્ષ (પખવા-ડીયું) અત્યંત (શુભ કાર્ય કરવા) રૂપે પૂર્ણ થયો, 'अन्यश्च भवतां कल्याणेन पर्युपस्थितः'=અને બીજો પક્ષ–અર્ધમાસ આપને કલ્યાણકારી શરૂ થયો. (હે ક્ષમાશ્રમણ પૂજ્ય!) હું તે ઈચ્છું છું–મને પ્રિય છે–માન્ય છે, એમ ગુરૂની ભૂત–ભાવિ આરાધનામાં શિષ્ય પોતાની પ્રસન્નતા બતાવીને પ્રણામ કરે છે કે–'शिरसा मनसा'=શિર વડે, મન વડે અને ઉપલક્ષણથી ('वाचा') વચન વડે 'मत्थएण वंदामि'=હું મસ્તક વડે વાંદું છું. પ્રણામ કરૂં છું, 'शिरसा' કહેવા છતાં અહિં 'मत्थएण वंदामि' કહ્યું તે પદ શ્રીજૈનશાસ્ત્ર પ્રસિદ્ધ વ્યુત્પત્તિ વિનાનું સમગ્ર પારિભાષિક નમસ્કાર વચન હોવાથી પુન-રૂક્તિ દોષ નથી. એ પ્રસંગે આચાર્ય પણ કહે કે–(तुब्भेहिं-समं), 'युष्माभिः सार्द्धं'=તમારા સર્વની સાથે (અર્થાત્ તમારે-અમારે સર્વને સ્વ–પર સહકારથી) એ પ્રાપ્ત થયો, અર્થાત્ આરાધના થઈ અને પુનઃ આરાધનાનો પ્રારંભ થયો.

હવે બીજા ખામણામાં ગુરૂને ચૈત્યો તથા સાધુઓ-ને વંદન કરાવવા માટે તેઓએ કરેલી વંદનાનું નિવેદન કરે છેઃ—

'इच्छामि खमासमणो! पुव्विं चेइआइं वंदित्ता०' ઈત્યાદિ, તેમાં 'इच्छामि क्षमाश्रमणाः!'=હે પૂજ્ય! હું ઈચ્છું છું! શું

ઇચ્છું છું ? 'આપને ચૈત્યવંદના તથા સાધુવંદના કરાવવા માટે નિવેદન કરવાને', એટલો અધુરો વાકયાર્થ સ્વયં સમજી લેવો. 'पूर्वकाले'=વિહાર કર્યા પહેલાં આપની સાથે હતો ત્યારે 'હું આ ચૈત્યવંદના શ્રીસંઘની વતી કરૂં છું.' એમ અધ્યવસાય કરીને, 'चैत्यानि'=શ્રીજિનપ્રતિમાઓને સ્તુતિઓ રૂપે 'वन्दित्वा'=વંદન કરીને અને પ્રણામરૂપે 'नमस्कृत्य'= નમસ્કાર કરીને, કયાં અને કયારે વંદન-નમસ્કાર કરીને ? તે કહે છે કે-'युष्माकं पादमूले'=આપની સાથે હતો ત્યારે અહિં અને તે પછી, 'विहरता मया'=અન્યત્ર વિચરતાં બીજા ક્ષેત્રોમાં, 'ये केचन बहुदैवसिकाः'=જે કોઈ ઘણા દિવસના (વર્ષોના) પર્યાયવાળા 'साधवः दृष्टाः'=સાધુઓને જોયા (હું મળ્યો), તે કેવા સાધુઓ ? 'समाणा वा'=વૃદ્ધત્વાદિના કારણે જંઘાબળ ક્ષીણ થવાથી એક સ્થાને (સ્થિરવાસ) રહેલા, 'वसमाणा वा'=અથવા નવ કલ્પ વિહારવાળા, (ગામમાં એક રાત્રિ, નગરમાં પંચરાત્રિ વિગેરે ક્રમથી વિ-ચરતા) અને તેથી જ 'ग्रामानुग्रामं द्रवन्तो वा'=ગામો ગામ ફરતા, (વા શબ્દો બધે સમુચ્ચય (અને) અર્થમાં સમજવા.) અર્થાત્ વિહારમાં જે કોઈ બહુ પર્યાયવાળા સ્થિરવાસ રહેલા કે ગામો ગામ વિચરતા સાધુઓ મને મળ્યા, તેમાં 'रात्निकाः संप्रश्नयन्ति'=જે દીર્ઘ ચારિત્ર પર્યાયવાળા (આ-ચાર્યો) મલ્યા તેમને મેં વાંદ્યા અને આપની વતી પણ વંદના કરી, ત્યારે તેઓએ આપના કુશળ સમાચાર આદિ પૂછ્યા, (અનુવન્દના કહી) વિગેરે અને 'अवमरात्निकाः वन्दन्ते'=જેઓ આપનાથી લઘુપર્યાયવાળા આચાર્યો મળ્યા,

તેઓએ આપને વંદના કરી (અમારા દ્વારા વંદના જણાવરાવી) અને કુશળ સમાચાર વિગેરે પૂછ્યું હતું. વળી 'आर्यकाः वन्दन्ते'=ન્હાના (સામાન્ય) સાધુઓએ પણ આપને વંદન કર્યું, (અમારા દ્વારા જણાવરાવ્યું છે), તથા 'आर्यिकाः वन्दन्ते'=એ પ્રમાણે જે આર્યાઓ (સાધ્વીઓ) મળ્યાં તેઓએ પણ વન્દન કહ્યું, 'श्रावकाः वन्दन्ते'=જે જે શ્રાવકો ગામો ગામમાં મળ્યા તેઓએ પણ વંદન કર્યું અને 'श्राविकाः वन्दन्ते'=જે જે શ્રાવિકાઓ મળી તેઓએ પણ વંદન કર્યું હતું અર્થાત્ ચતુર્વિધ સંઘ પૈકી જે જે મળ્યા તે સહુએ આપને યથાયોગ્ય અનુવંદના, વંદના કરવાપૂર્વક સુખશાતાદિ કુશળ સમાચાર પૂછ્યા હતા, તથા તે વેળા, 'निशल्यः निष्कपायः अहमपि शिरसा मनसा मस्तकेन वन्दामि'=શલ્ય રહિત કષાય મુક્ત એવા મેં પણ શિરથી, મનથી અને ઉપલક્ષણથી વચનથી પણ તેઓને વંદન કર્યું, 'इतिकृत्वा'=તે હેતુથી આપ પૂજ્ય પણ તેઓને વંદન કરો, એમ શિષ્યના કહેવાથી ગુરૂ કહે, 'अहमपि वन्दे चैत्यानि'=હું પણ તે તે વંદન કરેલા ચૈત્યોને (અને ઉપલક્ષણથી તે તે આચાર્યાદિ સંઘને) વંદન કરૂં છું, અહીં બીજા આચાર્યો કહે છે કે 'अहमवि वन्दावेमि चेइआइं=એમ પાઠ છે, તેનો અર્થ એમ કરવો કે શિષ્ય ગુરૂને કહે છે કે હું પણ ચૈત્યવંદના કરાવું છું અર્થાત્ અમુક નગરમાં ગામમાં તમારી વતી જે જે ચૈત્યોને મેં વંદન–નમસ્કાર કર્યા, તથા સંઘે પણ આપને જે જે જણાવરાવ્યું, તેઓને આપ પણ વંદન કરો ! (સમગ્ર આલાપકનો ભાવ એ છે

કે શિષ્ય ગુરૂને ચાલુ પક્ષમાં વિહાર કરતાં ગામોગામ જે ચૈત્યો તથા અન્ય આચાર્યાદિ શ્રીસંઘને મલ્યો, વંદન-નમસ્કાર કર્યા, ગુરૂની વતી પણ વંદના-નમસ્કારાદિ યથા-યોગ્ય જે જે જેની સાથે ઉચિત વ્યવહાર કર્યો હોય તે ગુરૂની સમક્ષ જણાવીને, ગુરૂને પણ તે તે ચૈત્યોને તથા શ્રીસંઘને વંદન કરાવવા વિનંતિ કરે છે, તે સાંભળી પ્રસન્ન થએલા ગુરૂ પણ તે ચૈત્યોને અહિં રહ્યાં રહ્યાં વંદન-નમસ્કારાદિ કરે છે અને અન્ય આચાર્યો આદિ શ્રીસંઘને પણ વંદના-અનુવંદના કે ધર્મલાભ વિગેરે યથાયોગ્ય કરે છે).

હવે ત્રીજા ખામણામાં શિષ્ય પોતાનું નિવેદન કરવા માટે કહે છેઃ—

'इच्छामि खमासमणो ! उवट्ठिओऽहं (मि)० ઈત્યાદિ, તેમાં इच्छामि क्षमाश्रमणाः'=હે પૂજ્ય ક્ષમાશ્રમણ ! હું આગળ કહીશ તે પ્રમાણે ઇચ્છું છું, 'उपस्थितोऽहं'=મારૂં નિવેદન કરવા હું તૈયાર થયો (આવ્યો) છું. હવે નિવેદન કરે છે કે-'युष्माकं सत्कं'=આપનું આપેલું આ સઘળું જે અમારે ઉપયોગી છે, તે કેવું ? 'यथाकल्पं'=સ્થવિર કલ્પને ઉચિત-કલ્પ્ય, શું શું આપ્યું તે નામપૂર્વક કહે છે કે 'वस्त्रं, पतत्ग्रहं, कम्बलं, पादप्रोञ्छनं, (रजोहरणं)'=વસ્ત્ર, પાત્ર, કામળ, રજોહરણ (રજો-હરણ એવો જુદો પાઠ કોઈમાં દેખાય છે ત્યાં પાદપ્રોંછનનો અર્થ દંડાસણ અને રજોહરણ એટલે ઓઘો એમ જુદો કરવો ઠીક લાગે છે), તથા 'अक्षरं, पदं, गाथा, श्लोकः, (श्लोकार्द्ध)'=સૂત્રનો એક અક્ષર, પદ, ગાથા, (આર્યાબદ્ધ

પદ્ય), શ્લોક (અનુષ્ટુભ્ પદ્ય) કવચિત્ શ્લોકાર્ધ અળધો શ્લોક એવો પણ પાઠ છે, વળી 'अर्थः, हेतुः, प्रश्नः, व्याकरणं',=સૂત્રનું અભિધેય (વાચ્ય) તે અર્થ, (અહિં નપુંસકલિંગનો પ્રયોગ છે તે પ્રાકૃતશૈલીને યોગે સમજવો), હેતુ-એટલે કારણ, બીજો માન ઉતારવા માટે પૂછે તે પ્રશ્ન, તેનો ઉત્તર આપવામાં આવે તે વ્યાકરણ, અહિં દરેક પદોની સાથે 'वा' પદ છે તે સમુચ્ચય (વળી) અર્થમાં જાણવો. એ પ્રમાણે વસ્ત્રાદિ, અક્ષરાદિ અને અર્થ વિગેરે જે જે 'युष्माभिः प्रीत्या दत्तं'=વિના માગે આપે મને પ્રીતિપૂર્વક આપ્યું છતાં, 'मयाऽविनयेन प्रतीप्सितं'=મેં તે અવિનયથી ગ્રહણ કર્યું, 'तस्य मिथ्या मे दुष्कृतम्'=તે મારૂં પાપ મિથ્યા થાઓ! એમ શિષ્ય પોતાના અવિનયાદિ અપરાધની ક્ષમા માગે ત્યારે ગુરૂ પણ 'आचार्यसत्कं'=એ બધું પૂર્વાચાર્યોનું તમને આપ્યું છે. એમાં મારૂં શું છે? એમ કહી પોતાના ગર્વનો ત્યાગ અને સ્વગુરૂ પ્રત્યે ભક્તિ દર્શાવે (૩).

હવે ચોથા ખામણામાં ગુરૂએ જે શિક્ષા (જ્ઞાન-ક્રિયારૂપ) આપી તે ગુરૂના અનુગ્રહનું બહુમાન કરતાં શિષ્યો કહે કેઃ—

'इच्छामि खमासमणो अहम [वि] पुव्वाइं० ઈત્યાદિ, તેમાં 'इच्छामि क्षमाश्रमणाः! अहमपूर्वानि (कृतिकर्माणि कर्तुं)'=હે પૂજ્ય-ક્ષમાશ્રમણ! હું અપૂર્વ-ભવિષ્યકાળે (પણ) કૃતિ-કર્મો (વન્દન) કરવાને ઈચ્છું છું. એમ વાકય સંબંધ જોડવો. 'कृतानि च मया कृतिकर्माणि'=તથા મેં જે ભૂતકાળે કૃતિકર્મો (વન્દનો) કર્યાં, તે વંદનોમાં 'आचारान्तरे'=કોઇ

જ્ઞાનાદિ આચારો વિના અર્થાત્ કોઈ જ્ઞાનાચારાદિ આચારોનું પાલન નહિ કરતાં, તથા 'विनयान्तरे'=વિનય નહિ કરતાં અર્થાત્ તે જ્ઞાનાદિ ક્રિયામાં વિનયનો ભંગ કરતાં, 'शिक्षितः'=આપે સ્વયં મને તે આચાર વિનયાદિ શિખડાવ્યો, અથવા બીજો પર્યાય 'सेधितः'=આચારોમાં અને વિનયમાં મને કુશલ બનાવ્યો, 'शिक्षापितः' અથવા 'सेधापितः'=ઉપાધ્યાયજી આદિ અન્ય સાધુઓ દ્વારા મને શિખડાવરાવ્યો અથવા કુશળ બનાવરાવ્યો. તથા 'संगृहीतः'= આપે મને શિષ્ય તરીકે આશ્રય આપ્યો. (સ્વીકાર્યો) 'उपगृहीतः'=જ્ઞાન વિગેરે આપીને તથા વસ્ત્રાદિ આપીને સંયમ માટે આધાર (આશ્રય) આપ્યો, 'सारितः'=મારા હિતમાર્ગે મને દોર્યો, 'वारितः'=અહિત પ્રવૃત્તિ કરતાં અટકાવ્યો, 'चोदितः'=સંયમ આરાધનામાં સ્ખલનાદિ કરતાં 'તમારા જેવાને આમ કરવું યોગ્ય નથી' એમ મધુર શબ્દોથી મને ભૂલ વિગેરે, કરતાં અટકાવ્યો (બચાવ્યો). 'प्रतिचोदितः'= એ રીતે વારંવાર બચાવ્યો–પ્રેરણા આપી, 'चियत्ता मम प्रतिचोदना'=આપે એ વાર વાર પ્રેરણા કરી તે મને પ્રીતિકર બની છે, અહંકારાદિથી અપ્રીતિકર નથી લાગી, ઉપલક્ષણથી શિક્ષા–સેધના–સારણા–વારણા–પ્રેરણા એ બધું મને પ્રીતિકર બન્યું છે, એમ સ્વયં સમજી લેવું. એથી જ 'उपस्थितोऽहम्' (अभ्युत्थितोऽहम्)'=એ આપે પ્રેરણા–પ્રતિપ્રેરણા કરી તે તે વિષયમાં હું ભૂલ સુધારવા તૈયાર–ઉદ્યમી થયો છું. (મને પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે કે) 'युष्माकं तपतेजःश्रिया'= આપના તપના તેજરૂપી લક્ષ્મીથી અર્થાત્ આપના તપ

તેજના મહિમાથી, 'इतः चातुरन्तात् संसारकान्तारात् संहृत्य निस्तरिष्यामि'=આ ચારગતિરૂપ ચાર છેડાવાળી સંસારરૂપી અટવીમાં કષાયો, ઇન્દ્રિયો અને યોગો વિગેરેથી ફેલાએલા (ફસાએલા–ભમતા) મારા આત્માનું સંહરણ કરીને અર્થાત્ એ અટવીમાંથી ખેંચી લઇને, તેને હું ઉલ્લંઘી જઇશ અર્થાત્ સંસારરૂપી અટવીનો પાર પામીશ. 'इतिकृत्वा'=એ હેતુથી 'शिरसा मनसा मस्तकेन वन्दामि'=પૂર્વે અર્થ કર્યો છે તેમ શિર દ્વારા–મન દ્વારા અને ઉપલક્ષણથી વચન દ્વારા આપને હું વંદન કરૂં છું. એમ શિષ્ય ગુરૂનો મહાઉપકાર માનતો કૃતજ્ઞતા દાખવે, ત્યારે ગુરૂ કહે, 'निस्तारकाः'=તમે સંસારસમુદ્રથી અન્ય જીવોનો અથવા તમે કરેલી તમારી પ્રતિજ્ઞાઓનો (વ્રતાદિ નિયમોનો) નિસ્તાર (નિર્વાહ) કર-નારા અને 'पारगाः'=સંસારસમુદ્રથી પાર પામનારા 'भवत'= થાઓ અર્થાત્ તે જીવોનું અને તમારું કલ્યાણ કરો. એમ ગુરૂ આશીર્વાદ આપે. એ પ્રમાણે પાક્ષિક ખામણાંનો અર્થ કહ્યો. (૪).

—ઃઇતિ પાક્ષિક ખામણા સૂત્ર અર્થ સમાપ્તઃ—

પ્રતિક્રમણમાં અતિચારોને ચિંતવવાની ગાથા.

सयणासणन्नपाणे, चेइअ जइ सिज्ज काय उच्चारे ।
समिई भावण गुत्ती, वितहायरणंमि अइआरो ॥१॥

ભાવાર્થ—શયન-એટલે સંથારો ઉત્તરપટ્ટો વિગેરે. **આસન**=પાટ પાટીયું આસન વિગેરે, એને વિતથાચરણમાં એટલે અવિધિએ લેવા, મૂકવા, પાથરવા અને વાપરવા વિગેરેથી અતિચાર લાગ્યો હોય તે વિચારવો. **અન્નપાન**=અવિધિથી આહારપાણી લેવામાં, આલોચવામાં, વાપરવા વિગેરેમાં લાગેલો અતિચાર. **ચૈત્ય**=જિનમૂર્તિ મંદિર, ત્યાં આશાતના કે અવિધિએ દેવવન્દનાદિ કરવાથી લાગેલો અતિચાર. **યતિ**=સાધુ (સાધ્વી), તેઓનો યથાયોગ્ય વિનય, વૈયાવચ્ચ, વન્દનાદિ નહિ કરવાથી કે અવિધિએ કરવાથી લાગેલો અતિચાર. **શય્યા**=વસતિ, ઉપાશ્રયાદિ, તેને યથાયોગ્ય પ્રમાર્જનાદિ નહિ કરવાથી, અવિધિએ કરવાથી, કે સ્ત્રી પશુ પંડકાદિથી યુક્ત સ્થાનનો ઉપયોગ કરવાથી અતિચાર. **કાય અને ઉચ્ચાર**=માત્રુ અને સ્થંડિલ (ઝાડો પેશાબ), એ બેને અસ્થંડિલે (અયોગ્ય-જીવસંસક્ત સ્થાને) પરઠવવાથી કે સ્થંડિલે (યોગ્ય ભૂમિમાં) પણ ચક્ષુથી જોયા પ્રમાર્જ્યા વિના પરઠવવાથી અતિચાર. **સમિતિ**=પાંચ સમિતિઓનું પાલન નહિ કરવાથી કે અવિધિ કરવાથી અતિચાર. એ પ્રમાણે **ભાવના અને ગુપ્તિ**=બાર કે ચાર ભાવનાઓનું અને ત્રણ ગુપ્તિઓનું પણ પાલન નહિ કરવાથી અથવા અવિધિ કરવાથી, એમ તે તે વિષયમાં અનુચિત વર્તન કરવાથી કે યથાયોગ્ય નહિ કરવાથી

લાગેલા અતિચારોનું ચિંતન કરી યાદ રાખી આલોચના કરવી. (એમાં જે સાધુ-સાધ્વીને આહારાદિ માટે બહાર ભ્રમણ કરવાનું હોય તેણે એક વાર અને આચાર્યને બે વાર આ ચિંતન કરવું, કારણ કે આચાર્યને અલ્પ પ્રવૃત્તિ હોવાથી ચિંતવવાનું થોડું હોય, માટે બન્ને સરખો ટાઈમ કાયોત્સર્ગમાં રહી શકે એટલો વિશેષ સમજવો).

પાક્ષિકાદિ પ્રતિક્રમણમાં છીંકનો કાયોત્સર્ગ વિધિ.

પાક્ષિકાદિ ત્રણ પ્રતિક્રમણોમાં અતિચાર અગાઉ છીંક આવે તો પ્રારંભના ઇરિયાવહીથી પ્રતિક્રમણ ફરીને કરવું, પણ જો તે પછી મોટી શાન્તિસુધીમાં છીંક આવે તો દુક્ખક્ખય કમ્મક્ખયના કાઉસ્સગ્ગ પહેલાં ઇરિ૦ પ્રતિક્રમીને ખમા૦ દઈ 'ઇચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ ક્ષુદ્રોપદ્રવ ઓહડાવણાર્થં કાઉસ્સગ્ગ કરૂં ? ઇચ્છં', ક્ષુદ્રોપદ્રવ ઓહડાવણાર્થં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં, અન્નથ૦ વિગેરે કહી કાયોત્સર્ગ કરવો; તેમાં ચાર લોગસ્સ સાગરવરગંભીરા સુધી (૧૦૮ શ્વાસો૦) ચિંતવવા, પારીને વડીલે નીચેની સ્તુતિ કહેવી.

सर्वे यक्षाम्बिकाद्या ये, वैयावृत्तकरा जिने (सुराः) ।
क्षुद्रोपद्रवसंघातं, ते द्रुतं द्रावयन्तु नः ॥ १ ॥

પછી સર્વેએ કાઉસ્સગ્ગ પારી પ્રગટ લોગસ્સ કહેવો.

* છીંક વાયુના વિકારથી થતો શબ્દ છે, તો પણ તેનું ઉત્થાન એવા સ્થાનેથી છે કે તે અમંગળમાં નિમિત્ત (સૂચક) બને છે. જો કે શારીરિક શબ્દ માત્ર વાયુના ભિન્ન ભિન્ન આંદોલન રૂપ છે, તો પણ તેનું શુભાશુભપણું છે જ અને તેથી સાંભળનારને તે શુભાશુભ

માંડલાંનો વિધિ.

"बारस बारस तिन्नि अ, काइअउच्चारकालभूमिओ ।
अंतो बाहिं अहिआसे, अणहिआसे पडिलेहा ॥उ०माला ३७५॥"

અર્થ–બાર, બાર, અને ત્રણ, અનુક્રમે લઘુનીતિ, વડીનીતિ અને કાલગ્રહણ માટે કુલ ૨૭ સ્થળોનું પડિલેહણ (પ્રમાર્જન) કરે. તેમાં હાજત સહન થાય તો વસતિની બહારની અને સહન ન થાય ત્યારે અંદરની ભૂમિઓનો ઉપયોગ કરે.

તેમાં લઘુનીતિ, વડીનીતિ પડિલેહતાં (માંડલાં કરતાં) નીચે પ્રમાણે તે તે સ્થાને પાઠ બોલવાનો વિધિ છે.

ફળ પણ આપે છે. જગતમાં આ તત્ત્વ અનુભવસિદ્ધ છે, માટે તેના પરિણામ રૂપ અમંગળને ટાળવા આ કાયોત્સર્ગ છે. કાયોત્સર્ગ તપ અને પ્રાયશ્ચિત્ત રૂપે મંગળ છે, તેમાં. થતું શ્રીજિનેશ્વરાદિનું ધ્યાન આત્માનાં અભ્યંતર અશુભ નિમિત્તોને ટાળે છે અને સ્મરણ કરાએલા શાસનદેવો બાહ્ય અશુભ નિમિત્તોને ટાળવા સમર્થ છે. એમ આ કાયોત્સર્ગથી અભ્યન્તર અશુભ કર્મો રૂપ અને બાહ્ય ઉપદ્રવો રૂપ બન્ને અમંગળને ટાળી શકાય છે. આ સ્તુતિમાં શ્રી જિનેશ્વરની (શાસનની) વૈયાવચ્ચ કરનારા સર્વ યક્ષો અને અમ્બિકાદિ યક્ષિણીઓને સર્વ ઉપદ્રવો દૂર કરવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. શબ્દનું સામર્થ્ય અચિંત્ય છે, એક શબ્દ પ્રીતિનું અને બીજો વૈરનું કારણ બને છે, ઇત્યાદિ તેની વિશિષ્ટતા શાસ્ત્રોથી અને આજના વિજ્ઞાનથી પણ સિદ્ધ થઇ છે, શબ્દમાં બાહ્ય-અભ્યંતર સર્વે રોગોને (દુઃખોને) નાશ કરવાની અને ઉત્પન્ન કરવાની પણ શક્તિ છે, માટે શબ્દના શુભાશુભ ભેદો છે અને તેની લાભ હાનિને અંગે ઉપાયો પણ છે.

૬–સંથારા પાસે.

વડીનીતિ–૧ આઘાડે આસન્ને ઉચ્ચારે પાસવણે અણહિયાસે.

લઘુનીતિ–૨ આઘાડે આસન્ને પાસવણે અણહિયાસે.

વડીનીતિ–૩ આઘાડે મજ્ઝે ઉચ્ચારે પાસવણે અણહિયાસે.

લઘુનીતિ–૪ આઘાડે મજ્ઝે પાસવણે અણહિયાસે.

વડીનીતિ–૫ આઘાડે દૂરે ઉચ્ચારે પાસવણે અણહિયાસે.

લઘુનીતિ–૬ આઘાડે દૂરે પાસવણે અણહિયાસે.

૬–દ્વાર પાસે ઉપાશ્રયની અંદરના ભાગે.

વડીનીતિ–૧ આઘાડે આસન્ને ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ–૨ આઘાડે આસન્ને પાસવણે અહિયાસે.

વડીનીતિ—૩ આઘાડે મજ્ઝે ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ–૪ આઘાડે મજ્ઝે પાસવણે અહિયાસે.

વડીનીતિ–૫ આઘાડે દૂરે ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ–૬ આઘાડે દૂરે પાસવણે અહિયાસે.

૬–દ્વાર પાસે બહારના ભાગે.

વડીનીતિ–૧ અણાઘાડે આસન્ને ઉચ્ચારે પાસવણે અણહિયાસે.

લઘુનીતિ–૨ અણાઘાડે આસન્ને પાસવણે અણહિયાસે,

વડીનીતિ-૩ અણાઘાડે મજ્ઝે ઉચ્ચારે પાસવણે અણહિયાસે.

લઘુનીતિ-૪ અણાઘાડે મજ્ઝે પાસવણે અણહિયાસે.

વડીનીતિ-૫ અણાઘાડે દૂરે ઉચ્ચારે પાસવણે અણ-હિયાસે.

લઘુનીતિ-૬ અણાઘાડે દૂરે પાસવણે અણહિયાસે.

૬- બહાર સો ડગલાંની અંદર નિર્જીવ ભૂમિમાં.

વડીનીતિ ૧ અણાઘાડે આસન્ને ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ ૨ અણાઘાડે આસન્ને પાસવણે અહિયાસે.

વડીનીતિ ૩ અણાઘાડે મજ્ઝે ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ ૪ અણાઘાડે મજ્ઝે પાસવણે અહિયાસે.

વડીનીતિ ૫ અણાઘાડે દૂરે ઉચ્ચારે પાસવણે અહિયાસે.

લઘુનીતિ ૬ અણાઘાડે દૂરે પાસવણે અહિયાસે.

કાળગ્રહણની ત્રણ ભૂમિઓ કાલગ્રહણ માટે યોગવાહી સાધુને પડિલેહવાની હોય છે, તેને નોતરાં દેવાનો વિધિ કહેવાય છે.

એમાં ' **આઘાડે** ' = ખાસ વિશિષ્ટ કારણે એટલે મકાનની બહાર જવાય તેમ ન હોય ત્યારે વડીનીતિ લઘુનીતિ માટે એ ભૂમિઓ મકાનમાં સંથારાની પાસે અને બીજી બારણા પાસે અંદર રખાય છે, તેમાં ' **અણહિયાસે** ' = વધુ પડતી હાજતને કારણે વિલંબ કરી શકાય નહિ, ત્યારે સંથારા પાસેની અને ' **અહિયાસે** ' = સહન થઈ શકે તેવી હાજતમાં બારણા પાસેની ભૂમિનો ઉપયોગ

કરવા માટે તે વિધિ છે. **અણાઘાડે** = આગાઢ કારણના અભાવે અર્થાત્ બહાર નીકળી શકાય તેમ હોય ત્યારે બહારની ભૂમિઓ પૈકી **અણહિયાસે**ના પ્રસંગે બારણાની પાસે બહાર અને **અહિયાસે** એટલે હાજત સહન થાય તેમ હોય ત્યારે સો ડગલાંની અંદરની ચોથી (છેલ્લી) ભૂમિમાં પરઠવવાનું વિધાન કરાય છે. **ઉચ્ચારે પાસવણે** = વડીનીતિ લઘુનીતિ બે અને **પાસવણે** = એક જ લઘુનીતિ સમજવાની છે. તથા **આસન્ને** = નજીકમાં, **મજ્ઝે** = મધ્યમાં અને **દૂરે** = દૂર, એમ ત્રણ ત્રણ ભૂમિકાઓ સમજવાની છે. તેમાં એ કારણ છે કે રાત્રિએ બહારની જમીનમાં કોઈ બળદ વિગેરે પશુ આદિ અને અંદરની ભૂમિઓમાં કીડી, મકોડી આદિ જીવોનો ઉપદ્રવ થાય તો નજીકની છોડીને મધ્યની અને મધ્યની છોડીને દૂરની ભૂમિનો ઉપયોગ કરી શકાય. **આગાઢ** કારણો એટલે કોઈ રાજા, ચોર, પ્રત્યનીક વિગેરેનો ભય હોય કે સંયમનો ઉપઘાત થાય તેવાં વિશેષ કારણો હોય ત્યારે મકાનની બહાર ન જવું. એ રીતે માંડલાંનો ભાવ અને વિવેક સમજવો.

સંથારા પોરિસી ભણાવવાનો વિધિ અને સૂત્રપાઠ.

સાંજના પ્રતિક્રમણ પછી ગુરૂની વિશ્રામણા કે સ્વાધ્યાય ધ્યાન વિગેરે કરતાં રાત્રિનો એક પ્રહર પૂર્ણ થાય ત્યારે સાધુએ શયન કરવું તે પહેલાં નહિ, એવું શાસ્ત્રીય વિધાન છે. શયન અને નિદ્રા સંયમની આરાધનામાં શારીરિક સ્વસ્થતા માટે જરૂરી છે. આરામની અભિલાષા સાવદ્ય છે અને સંયમ માટે સ્વસ્થતાની અભિલાષા નિરવદ્ય છે, માટે એ ઉદ્દેશથી નિદ્રા લેવાનો વિધિ છે. નિદ્રા વખતે ઉપયોગ અવરાઈ જાય છે, તેવા સમયે એકાએક આયુષ્યની સમાપ્તિ થઈ જાય તો જીવને અંતિમ આરાધના અધુરી

રહી જાય, માટે સાગાર અનશન રૂપ સંથારાવિધિ કહેલો છે, તેનો પાઠ નીચે પ્રમાણે છે—

"निसीहि निसीहि निसीहि, नमो खमासमणाणं गोयमाईणं महामुणीणं" કહીને શ્રીનમસ્કાર મહામંત્રપૂર્વક કરેમિભંતે ! સૂત્ર કહેવું. એટલો પાઠ ત્રણવાર કહીને પછી—

"अणुजाणह जिट्ठज्जा ! अणुजाणह परमगुरू गुरुगुणरयणेहिं मंडियसरीरा। बहुपडिपुन्ना पोरिसी, राइयसंथारए ठामि ?"

"अणुजाणह संथारं, बाहुवहाणेण वामपासेणं ।
कुक्कुडि (ड्डु) पायपसारण, अतरंत पमज्जए भुमिं ॥१॥
संकोइअ संडासा, उव्वट्टंते अ कायपडिलेहा ।
दव्वाइ उवओगं, ऊसासंनिरुंभणालोए ॥२॥
जइ मे हुज्ज पमाओ, इमस्स देहस्सिमाइ रयणीए।
आहारमुवहिं देहं, सव्वं तिविहेण वोसिरिअं ॥३॥"

"चत्तारि मंगलं—अरिहंता मंगलं, सिद्धा मंगलं, साहू मंगलं, केवलिपन्नत्तो धम्मो मंगलं । चत्तारि लोगुत्तमा–अरिहंता लोगुत्तमा, सिद्धा लोगुत्तमा, साहू लोगुत्तमा, केवलिपन्नत्तो धम्मो लोगुत्तमो। चत्तारि सरणं पवज्जामि–अरिहंते सरणं पवज्जामि, सिद्धे सरणं पवज्जामि, साहू सरणं पवज्जामि, केवलिपन्नत्तं धम्मं सरणं पवज्जामि ॥"

"पाणाइवायमलिअं, चोरिक्कं मेहुणं दविणमुच्छं ।
कोहं माणं मायं, लोहं पिज्जं तहा दोसं ॥१॥
कलहं अब्भक्खाणं, पेसुन्नं रइअरइसमाउत्तं ।
परपरिवायं माया–मोसं मिच्छत्तसल्लं च ॥२॥

મંગલ છે, ૩–સાધુઓ મંગલ છે અને ૪–કેવલિ કથિત ધર્મ મંગલ છે. એ ચાર (મંગલ છે માટે) લોકમાં ઉત્તમ પણ છે, ૧–અરિહંતો લોકોત્તમ છે, ૨–સિદ્ધો લોકોત્તમ છે, ૩–સાધુઓ લોકોત્તમ છે અને ૪–કેવલિકથિત ધર્મ લોકોત્તમ છે. એ ચારનું (લોકોત્તમ છે માટે) શરણ સ્વીકારૂં છું, ૧–અરિહંતોનું શરણ સ્વીકારૂં છું, ૨– સિદ્ધોનું શરણ સ્વીકારૂં છું, ૩–સાધુઓનું શરણ સ્વીકારૂં છું અને ૪–શ્રીકેવલિભાષિત ધર્મનું શરણ સ્વીકારૂં છું.

એમ ચારને મંગલ, લોકોત્તમ તરીકે માની તે ચારનું શરણ કરે. પછી અઢાર પાપસ્થાનકોને તજવા માટે–

पाणाइवाय० ઈત્યાદિ = ૧ પ્રાણાતિપાત = હિંસા, ૨–અલિક = અસત્ય, ૩–ચોરી, ૪–મૈથુન, ૫–દ્રવ્યમૂર્છા = સર્વ દ્રવ્યોનો પરિગ્રહ, ૬–ક્રોધ, ૭–માન, ૮–માયા, ૯–લોભ, ૧૦–પ્રેમ=રાગ, ૧૧ દોષ=દ્વેષ (૧),

कलहं० ઈત્યાદિ = ૧૨–કલહ, ૧૩–અભ્યાખ્યાન (ખોટું આળ દેવું), ૧૪–પૈશુન્ય=ચાડી, ૧૫–રતિ–અરતિ વડે સમાયુક્ત એટલે બે મળીને એક ૧૬—પરપરિવાદ–દ્વેષથી બીજાની નિંદા, ૧૭ માયાપૂર્વક મૃષા (અસત્ય) વચન અને ૧૮–મિથ્યાત્વરૂપી આત્મશલ્ય (૨).

वोसिरसु० ઈત્યાદિ=આ કહ્યાં. તે અઢારે પાપસ્થાનકો મોક્ષમાર્ગના સંસર્ગમાં (સેવનામાં) વિઘ્નભૂત છે, દુર્ગતિનાં કારણો છે, તે સર્વને હું વોસિરાવું છું (તજું છું) (૩).

તે પછી પોતાનું સ્વરૂપ ભાવતો ભાવના ભાવે કે—

एगोऽहं० ઈત્યાદિ=હું એકલો છું, મારૂં કોઈ નથી, હું

પણ બીજાનો કોઇનો નથી, એમ અદીન મન વડે (મનમાં નિરાધારપણાની દીનતા વિના) આત્માને શિખામણ આપે અર્થાત્ હે જીવ! આ સંસારના સંબંધો કૃત્રિમ છે, તું નિરાધાર નથી, પણ અરિહંતાદિના શરણે રહેલો છે, માટે નિર્ભય છે એમ સમજાવે. (૪)

एगो मे० ઇત્યાદિ=મારો આત્મા એકલો છે, શાશ્વતો છે, જ્ઞાનદર્શન (વિગેરે ગુણો)થી સંયુક્ત છે, એ સિવાયના બીજા જે ભાવો મને મળ્યા છે તે (શરીરાદિ) સર્વ સંયોગરૂપ છે (માટે નાશવંત છે) (૫).

संजोगमूला० ઇત્યાદિ=જીવે જે દુ:ખની પરંપરા ભોગવી છે તે સર્વ સંયોગના કારણે ભોગવી છે, માટે સંયોગના સર્વ સંબંધને (રાગને) ત્રિવિધે (મન-વચન અને કાયાથી) હું વોસિરાવું છું. (૬)

એમ ભાવિત થઇને સમ્યક્ત્વનું પચ્ચક્ખાણ કરવા માટે ત્રણ વાર **"અરિહંત મારા દેવ છે, જાવજ્જીવ સુધી સુસાધુઓ મારા ગુરૂઓ છે અને શ્રીજિનકથિત ભાવો એજ તત્ત્વ (સત્ય) છે એમ હું સમ્યક્ત્વને ગ્રહણ કરૂં છું."** (૧) એમ કહે.

તે પછી ક્ષમાપનાદિ કરવા માટે—

खमिअ० ઇત્યાદિ=હું બીજા જીવોને ક્ષમા કરૂં છું અને તેઓની પાસે મારા અપરાધોની ક્ષમા માગું છું. સર્વ (છ) નિકાયવર્તી જીવો મને ક્ષમા કરો. હું સિદ્ધોની સાક્ષીએ આલોચના કરૂં છું કે મારે કોઇની સાથે વૈરભાવ નથી. (૧)

સવ્વેજીવા૦ ઈત્યાદિ=સર્વ જીવો કર્મને વશ ચૌદ રાજલોકમાં ભમે છે, તે સર્વને હું ખમાવું છું, મને પણ તે સહુ ક્ષમા કરો. (૨)

જં જં૦ ઈત્યાદિ=મેં જે જે પાપ મનથી બાંધ્યું હોય, વચનથી ભાખ્યું હોય અને કાયાથી કર્યું હોય તે મારૂં સર્વ પાપ મિથ્યા થાઓ. (૩)

એ પ્રમાણે વિધિ કરી શયન કરવાથી જીવ ઘણાં પાપોથી હલકો થાય છે અને એકાએક મરણ થાય તો પણ આરાધક બને છે. અનિત્ય ક્ષણ વિનશ્વર જીવનમાં એક ક્ષણ પણ ઉપયોગ વિનાની ન જાય એ માટે નિદ્રા પહેલાં આ વિધિ કેટલો મહત્ત્વનો છે તે સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારતાં તરત જ સમજાય તેવું છે.

પરિશિષ્ટ પહેલું.

પ્રતિલેખના.

કરણસિત્તરીમાં પ્રતિલેખનાના ૨૫ પ્રકારો જે કહ્યા છે તે આ પ્રમાણે—

मुहपोत्ति चोलपट्टो, कप्पतिगं दो निसिज्ज रयहरणं।
संथारुत्तरपट्टो, दस पेहाऽणुग्गए सूरे ॥१॥
उवगरणचउद्दसगं, पडिलेहिज्जइ दिणस्स पहरतिगे।
उग्घाडपोरिसीए उ, पत्तनिज्जोगपडिलेहा ॥ २ ॥

સાધુને પ્રતિદિન ત્રણ પ્રતિલેખના કરવાનો વિધિ છે. એક પ્રભાતે, બીજી ત્રીજા પ્રહરને અંતે અને ત્રીજી સૂર્યોદયથી પોણા પ્રહરે. તેમાં પ્રભાતે ૧ મુહપત્તિ, ૨ ચોલપટ્ટો (ઉપલક્ષણથી કંદોરો), ૩–૪–૫ ત્રણ (એક કામળી અને બે સૂત્રાઉ) કપડા, ૬–૭ રજોહરણની (અંદરનું સુત્રાઉ અને ઉપરનું ઉનનું ઓઘારીઉં એમ) બે નિષદ્યા, ૮ રજોહરણ, ૯ સંથારો અને ૧૦ ઉત્તરપટ્ટો તથા કલ્પચૂર્ણિના અભિપ્રાયે ૧૧–દંડો–એમ અગીઆર વસ્તુની પ્રતિલેખના સૂર્યોદય થતાં પહેલાં કરવી. તેમાં સહુથી પ્રથમ મુખવસ્ત્રિકા, પછી રજોહરણ, અંદરનું નિષદ્યા, બહારનું ઓઘારીયું, ચોલપટ્ટો, (કંદોરો આસન), કપડા, ઉત્તરપટ્ટો, સંથારો અને દંડો એમ નિશીથચૂર્ણીમાં ક્રમ કહ્યો છે. પુરૂષની અપેક્ષાએ પ્રથમ આચાર્ય, તપસ્વી, ગ્લાન, સૈક્ષ, ઈત્યાદિ ક્રમ સમજવો.

બીજી પ્રતિલેખનામાં દિવસના ત્રીજા પ્રહરને અંતે ચૌદ ઉપકરણોનું પડિલેહણ કરવાનું છે તેમાં પ્રથમ મુહપત્તી, પછી ચોલપટ્ટો, તે પછી પાત્રાનો ઉપરનો ગુચ્છો, ચરવળી, ઝોળી, પડલા, રજસ્રાણ, નીચેનો ગુચ્છો, નાનું પાત્ર, મોટું પાત્ર, તે પછી રજોહરણ અને ત્રણ કપડા એમ ચૌદ સમજવાં. ઉપલક્ષણથી બીજી પણ ઉપધિ પડિલેહવી.

આ અગીઆર અને ચૌદ મળી ૨૫ વસ્તુની પડિલેહણાને ૨૫ પ્રકારો કહેવાય છે. અન્ય મતે મુહપત્તિના પચીસ બોલ બોલવાપૂર્વક મુહપત્તિ વિગેરેનું પડિલેહણ થાય છે, તે ૨૫ પ્રકારો આ પ્રમાણે કહ્યા છે.

दिट्ठिपडिलेह एगा, छ उड्ढपक्खोड तिग तिगंतरिआ ।
अक्खोड पमज्जणया, नव नव मुहपत्ति पणवीसा ॥३॥

અર્થ—૧-દૃષ્ટિપડિલેહણા=પ્રથમ મુહપત્તિને બન્ને પાસાં બદલીને દૃષ્ટિથી જોવાં, **૬-ઉર્ધ્વપ્રસ્ફોટક**=તે પછી મુહપત્તિ બે હાથથી પકડીને પહેલાં ડાબા હાથે અને પછી જમણા હાથે નચાવવારૂપ ત્રણ ત્રણ પફ્ખોડા કરવા તે છ ઉર્ધ્વપફ્ખોડા. **૯ અક્ખોડા અને ૯ પ્રમાર્જના**=તે પછી મુહપત્તિનાં ત્રણ વધુટક કરીને (જમણા હાથની આંગળીમાં વહુના ઘુંઘટની માફક ભરાવીને) હાથને સ્પર્શે નહિ તેમ ડાબા હાથની હથેળીથી કોણી સુધી મુહપત્તિને લઇ જતાં ત્રણ વાર અક્ખોડા કરવા અને તે પછી કોણીથી હથેલી તરફ લઈ જતાં મુહપત્તિ સ્પર્શે તેમ હાથને પ્રમાર્જવો તે ત્રણ પ્રમાર્જના કરવી. એમ ત્રણ અક્ખોડા પછી

ત્રણ પ્રમાર્જના, પુનઃ ત્રણ અક્ખોડા અને ત્રણ પ્રમાર્જના અને ત્રીજી વાર ત્રણ અક્ખોડા અને ત્રણ પ્રમાર્જના કરવી તે આંતરે આંતરે નવ અક્ખોડા અને નવ પ્રમાર્જના મળી અઢાર, એમ ૧–દૃષ્ટિપડિલેહણા, ૬–ઉર્ધ્વપ્રસ્ફોટક, ૯–અક્ખોડા અને ૯–પ્રમાર્જના મળી ૨૫ પડિલેહણા સમજવી.

ત્રીજી પડિલેહણા સૂર્યોદય પછી પોણા પ્રહરે પાત્ર અને પડલા, ઝોળી, ગુચ્છ વિગેરે પાત્રાંના ઉપકરણોની કરવાની છે.

આ ત્રણ વખતની પડિલેહણા ઉપરાંત પ્રભાતે પડિલેહણા પછી વસતિની પ્રમાર્જના અને સાંજે ત્રીજા પ્રહરને અંતે વસતિની પ્રમાર્જના કરી ઉપધિની પડિલેહણા કરવાનું પ્રવચન સારોદ્ધાર વિગેરેમાં કહેલું છે. વર્ષા કાળમાં વસતિ પ્રમાર્જના ત્રણ વાર, જીવસંસક્ત વસતિ હોય તો અનેકવાર કરવી એમ કહ્યું છે અને એમ છતાં પણ જીવયતના ન પાળી શકાય તેવો જીવોનો ઉપદ્રવ હોય તો વસતિ બદલવાનું વિધાન કરેલું છે.

પડિલેહણાના હેતુઓ જણાવતાં કહ્યું છે કે–

पडिलेहणाए हेउ, जइवि जीअरक्खणं जिणाणा य ।
तहवि इमं मणमक्कडं, निज्जतणत्थं गुरू बिंति ॥४॥

અર્થ—જો કે પ્રતિલેખનાના સામાન્ય હેતુઓ તો જીવરક્ષા અને જિનાજ્ઞાનું પાલન છે તો પણ મુખ્યતયા પડિલેહણા આ મનરૂપી માંકડાને વશ કરવા માટે કરવાની છે. એ માટે પડિલેહણ કરતાં જે જે બોલને ચિંતવવાના છે તે ઉપયોગી હોવાથી અહીં આપીએ છીએ.

ઢાળ —મનોગુપ્તિરે, વચન-કાયગુપ્તિ ભજું,
મનોદંડરે, વચન-કાયદંડને તજું;
પચવીશ રે, બોલ એ મુહપત્તિના લહ્યા,
હવે અંગના રે, પરિહરું એમ સઘળા(ળે) કહ્યા.
ત્રૂટક —કહ્યા વધૂટક કરી પરસ્પર, વામ હાથે ત્રિક ધરો,
હાસ્ય રતિ ને અરતિ છંડી, ઇતર કર ત્રિક અનુસરો;
ભય શોક દુગંછા તજીને, પયાહિણે આચરો,
કૃષ્ણલેશ્યા નીલ કાપોત, લલાટે ત્રિક પરિહરો. (૪)
ઢાળ —રસગારવ રે, ઋદ્ધિ-શાતા ગારવા,
મુખ હિયડે રે, ત્રણ ત્રણ એમ ધારવા;
માયાશલ્ય રે, નિયાણ મિથ્યાત્વ ટાળીયે,
વાઢા ખંધે રે, ક્રોધ માન દોય ગાળીએ.
ત્રૂટક —ગાળીએ માયા લોભ દક્ષિણ-ખંધ ઉર્ધ્વ અધો મળી,
ત્રિક વામ પાદે પુઢવી અપ વળી, તેઉની રક્ષા કરી;
જમણે પગે ત્રણ વાઉ વણસ્સઇ, ત્રસકાયની રક્ષા કરું,
પચાશ બોલે પડિલેહણ, કરત જ્ઞાની ભવહરુ. (૫)
ઢાળ —એહ માંહેથી રે, ચાલીશ બોલ તે નારીને,
શીર્ષ હૃદયના રે, ખંધ બોલ દશ વારીને;
ઇણ વિધિશ્યું રે, પડિલેહણથી શિવ લહ્યો,
અવિધિ કરી રે, છકાય વિરાધક કહ્યો.
ત્રૂટક —કહ્યો કિંચિદાવશ્યકથી, તથા પ્રવચનસારથી,
ભાવના ચેતન પાવના કહી, ગુરુવચન અનુસારથી;
શિવ લહે જમ્બૂ જો રહે શુભ-વીરવિજયની વાણીએ,
મન માંકડું વનવાસ ભમતું, વશ કરી ઘર આણીએ. (૬)

પ્રતિદિન પડિલેહણા કરતાં પ્રતિવસ્ત્ર-પાત્રે ચિંતવવાના ઉપર્યુક્ત બોલ આત્મશુદ્ધિ કરવાપૂર્વક સંયમમાં સ્થિર કરનારા છે, તેના સતત અભ્યાસને પરિણામે વલ્કલચિરી અન્ય ધર્મમાં જન્મ લેવા

છતાં જાતિસ્મરણના બળે કેવળજ્ઞાન પામીને પરમપદને પ્રાપ્ત કરી ગયા. જિનકથિત અનુષ્ઠાનોનું આદરપૂર્વક આસેવન કરવાથી આત્મામાં તેના અનુબન્ધયુક્ત સંસ્કારો પડે છે અને ઉત્તરોત્તર ક્રિયાનો આદર અને શુદ્ધિ કરતા તે સંસ્કારો છેક મોક્ષ પહોંચતા સુધી સહાય કરે છે. પડિલેહણા અને પ્રમાર્જનામાં સતત ઉપયોગ રાખનાર આત્મા વિશુદ્ધ ચારિત્રને પામી સંસાર સાગરથી પાર ઉતરે છે માટે સાધુને તે અતિઉપકારક છે.

મુહપત્તિરૂપ વસ્ત્રના ટૂકડાને ખંખેરવા માત્રની આ ક્રિયા નથી, પણ તે તે બોલને બોલવા પૂર્વક તે તે અંગે મુહપત્તિ કે વસ્ત્ર વિગેરેનો સ્પર્શ-પ્રમાર્જન વિગેરે કરવામાં ગંભીર આશય રહેલો છે. તે તે દોષોને 'પરિહરૂં' અને તે તે ગુણોને 'આદરૂં' વિગેરે બોલવાથી આત્મામાંથી તે તે દોષોનો ત્યાગ અને ગુણોનો આવિર્ભાવ થાય છે, આ હકિકત જૈન અજૈન લોકવ્યવહારમાં પણ વ્યાપક છે.

હાસ્ય, રતિ, અરતિ વિગેરે કર્મપુદ્ગલના ઉદયથી જીવમાં તેવા તેવા હાસ્યાદિ ભાવો જન્મે છે, માટે તેવાં અશુભ પુદ્ગલોને દૂર કરવા કે શુભ પુદ્ગલોને પ્રાપ્ત કરવા મુહપત્તિની સ્પર્શના પૂર્વક તે તે બોલ બોલવાનું વિધાન હોય એમ સંભવે છે. શરીરના અમુક અમુક અંગોના સ્પર્શથી જેમ કામવાસના જાગે છે તેમ અમુક અમુક અવયવોના મુહપત્તિના સ્પર્શથી તે તે દુર્ગુણો શાન્ત પણ થાય છે આ હકિકત વર્તમાનમાં 'મેસમેરિઝમ'ની ક્રિયાથી સિદ્ધ થઈ છે, ઉપરાંત અનેક રોગોને મટાડવાના આવા ઉપાયો પણ વ્યવહારમાં જોવાય છે. આંખે લાગેલા ઝોકાની લાલાશ, સાપ-વિંછી વગેરેનાં ઝેર, તથા ભૂત-પ્રેતાદિનો વળગાડ દૂર કરવા આવા ઉપાયો કરાય છે અને તેથી લાભ પણ થાય છે. માતા પુત્રના શરીર ઉપર પ્રેમ પૂર્વક હાથ ફેરવે છે કે માલિક પોતાના ઘોડા બળદ ગાય ભેંસ વિગેરે જાનવરો ઉપર પ્રસન્નતાથી હાથ ફેરવે છે તો શોક અને થાક ઊતરી જવા સાથે પ્રસન્નતા અને આરામ વધે છે, ધાર્મિક અનુષ્ઠાનોમાં પણ બ્રાહ્મણો ગાયત્રી બોલતાં

સાંજની પ્રતિલેખનાનો વિધિ–ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ બહુ–પડિપુન્ના પોરિસિ ! કહી ખમા૦ દઈ ઈરિ૦ પડિક્કમીને ખમા૦ દઈ ઈચ્છા કારેણ સંદિસહ ભગવન્ પડિલેહણ કરૂં ? ઈચ્છં, ખમા૦ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ વસતિ પ્રમાર્જું ? ઈચ્છં કહી ઉપવાસ કર્યો હોય તો મુખવસ્ત્રિકા વિગેરે ત્રણ અને ભોજન કર્યું હોય તો પાંચ વાનાં પડિલેહવાં, પછી પાંચ વાનાં પડિલેહનારે ઈરિ૦ પડિક્કમી ખમા૦ ઈચ્છાકારી ભગ૦ પસાય કરી પડિલેહણાં પડિલેહાવોજી કહી આચાર્ય, સ્થાપનાચાર્ય વિગેરે વડિલોની અને ગ્લાન, વૃદ્ધ, બાળ, શૈક્ષ વિગેરેની ઉપધિ પડિલેહવી, પછી ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ ઉપધિ મુહપત્તિ પડિલેહું ? ઈચ્છં કહી મુહપત્તિ પડિલેહવી. ખમા૦ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ સજ્ઝાય કરૂં ? ઈચ્છં કહી નવકાર ગણી 'ધમ્મો મંગલ મુક્કિટ્ઠં' વિગેરે પાંચ ગાથા કહી બે વાંદણાં દેવાં, પછી ઉભા ઉભા ઈચ્છકારી ભગ૦ પસાય કરી પચ્ચક્ખાણનો આદેશ દેશોજી. કહી, ચારે આહારના ત્યાગનું (મુટ્ઠિસહી આદિ) પચ્ચક્ખાણ કરવું. ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ ઉપધિ સંદિસાહું ? ઈચ્છં, ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ ઉપધિ પડિલેહું ? ઈચ્છં કહી બાકીનાં વસ્ત્રો પડિલેહવાં. ઉપવાસી ચોલપટ્ટો છેલ્લો પડિલેહે. ઈત્યાદિ પરંપરાગત વિધિ ગુરૂગમથી સમજવો. પડિલેહણ પછી ઈરિ૦ પડિક્કમી કાજો ઉદ્ધરી પુનઃ ઈરિ૦ પડિક્કમી કાજો શુદ્ધ ભૂમિમાં પરઠવવો.

સવારે પાદોનપોરિસિનો વિધિ.

સૂર્યોદય પછી પોણો પ્રહર પૂર્ણ થતાં સૂત્ર પોરિસિ પૂર્ણ થાય છે, તે વખતે ખમા૦ દઈ, ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ બહુપડિપુન્નાપોરિસિ ? કહી, ખમા૦ દઈ ઇરિ૦ પ્રતિક્રમણ કરી, ખમા૦ દઈ, ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ પડિલેહણ કરૂં ? ઈચ્છં, કહી મુખવસ્ત્રિકા પડિલેહવી. આને કોઈ 'છ ઘડીની પોરિસિ' પણ કહે છે, કિન્તુ શાસ્ત્રીય વિધાન પોણા પ્રહરનું છે, તેથી દરરોજ દિનમાનનો ચોથો ભાગ કરી તેથી પોણા ભાગ જેટલો સમય સૂર્યોદય પછી જાય ત્યારે ભણાવવી જોઇએ.

પહેલા પ્રહરમાં લાવેલાં આહાર–પાણી ત્રીજા પ્રહર સુધી જ ખપી શકે છે; માટે બીજી પોરિસિનાં આહાર–પાણી એક પ્રહર દિવસ ગયા પછી લાવવાં જોઇએ. તે પહેલાં લાવેલાં ચોથા પ્રહરમાં વપરાય નહિ.

પચ્ચક્ખાણ પારવાનો વિધિ.

પચ્ચક્ખાણનો સમય પૂર્ણ થયા પછી ખમા૦ દઈ, ઇરિ૦ પડિક્કમી, ખમા૦ દઈ આદેશ માગી જગચિંતામણીનું ચૈત્યવન્દન જયવીયરાય સુધી કરવું. પછી ખમા૦ દઈ, ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ સજ્ઝાય કરૂં ? ઈચ્છં, કહી 'ધમ્મો-મંગલમુક્કિટ્ઠં' વિગેરે પાંચ ગાથા કહેવી. પછી ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ મુહપત્તિ પડિલેહું ? ઈચ્છં, કહી મુખવસ્ત્રિકા પડિલેહવી, પછી ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ પચ્ચક્ખાણ પારૂં ? 'યથા શક્તિ' કહી પુનઃ

ખમા૦ દઈ, ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ પચ્ચક્ખાણ પાર્યું, 'તહત્તિ' કહી જમણા હાથનો અંગુઠો મુઠીની અંદર વાળી હાથ ઓઘા ઉપર સ્થાપી એક નવકાર પ્રગટ કરી આયંબિલ પર્યંતનાં પચ્ચક્ખાણ પારવા માટે આ પ્રમાણે કહેવું–

"ઉગ્ગએ સૂરે નમુક્કારસહિ, પોરિસિ, સાઢ પોરિસિ, સૂરેઉગ્ગએ પુરિમડ્ઢ, અવડ્ઢ, મુટ્ઠિસહિયં પચ્ચક્ખાણ કર્યું ચઉવિહાર, આયંબિલ, નીવિ, એકાસણું, બેઆસણું પચ્ચક્ખાણ કર્યું તિવિહાર, પચ્ચક્ખાણ ફાસિઅં, પાલિઅં, સોહિઅં, તીરિઅં, કિટ્ટિઅં, આરાહિઅં, જં ચ ન આરાહિઅં, તસ્સ મિચ્છામિ દુક્કડં" એમ કહેવું.

તિવિહાર ઉપવાસ હોય તો "સૂરેઉગ્ગએ (ઉપવાસ) પચ્ચક્ખાણ કર્યું તિવિહાર, પોરિસિ, સાઢપોરિસિ, સૂરેઉગ્ગએ પુરિમડ્ઢ, અવડ્ઢ, મુટ્ઠિસહિયં પચ્ચક્ખાણ કર્યું પાણહાર પચ્ચક્ખાણ ફાસિઅં પાલિઅં વિગેરે ઉપર પ્રમાણે કહેવું.

એમાં નમુક્કાર સહિયં વિગેરે જે કાળ પચ્ચક્ખાણ તથા આંબિલ નીવિ વિગેરે જે જે પચ્ચક્ખાણ કર્યું હોય તે તે શબ્દો બોલવા.

એમ પચ્ચક્ખાણ પાર્યા પછી ઉપર 'ધમ્મો મંગલમુક્કિટ્ઠં', વિગેરે સત્તર ગાથાઓ ગણવી અને ભોજન કર્યા પછી કાજો વોસિરાવીને જગચિંતામણીનું ચૈત્યવન્દન જયવીયરાય સુધી કરવું.

દશવૈકાલિકસૂત્રની સત્તર ગાથાઓ.

धम्मो मंगलमुक्किट्ठं, अहिंसा संजमो तवो ।
देवा वि तं नमंसंति, जस्स धम्मे सया मणो ॥१॥
जहा दुमस्स पुप्फेसु, भमरो आवियइ रसं ।
ण य पुप्फं किलामेइ, सो अ पीणेइ अप्पयं ॥२॥
एमेए समणा मुत्ता, जे लोए संति साहुणो ।
विहंगमाव पुप्फेसु, दाणभत्तेसणे रया ॥३॥
वयं च वित्तिं लब्भामो, न य कोइ उवहम्मई ।
अहागडेसु रीयंते, पुप्फेसु भमरा जहा ॥४॥
महुगारसमा बुद्धा, जे भवंति अणिस्सिआ ।
नाणापिंडरया दंता, तेण वुच्चंति साहुणो 'त्ति बेमि ॥५॥'
कहं नु कुज्जा सामण्णं, जो कामे न निवारए ।
पए पए विसीअंतो, संकप्पस्स वसं गओ ॥६॥
वत्थ गंध मलं कारं, इत्थीओ सयणाणि अ (य) ।
अच्छंदा जे न भुंजंति, न से चाइत्ति वुच्चइ ॥७॥
जे अ कंते पिए भोए, लद्धे विपिट्ठि कुव्वई ।
साहीणे चयई भोए, से हु चाइ त्ति वुच्चई ॥८॥
समाइ पेहाइ परिव्वयंतो, सिआ मणो निस्सरई बहिद्धा ।
न सा महं नोवि अहंपि तीसे, इच्चेव ताओ विणइज्ज रागं ॥९॥
आयावयाही चय सोगमल्लं, कामे कमाही कमिअं खु दुक्खं ।
छिंदाहि दोसं विणइज्ज रागं, एवं सुही होहिसि संपराए ॥१०॥
पक्खंदे जलिअं जोइं, धूमकेउं दुरासयं ।
नेच्छंति वंतयं भोत्तुं, कुले जाया अगंधणे ॥११॥

धिरत्थु तेऽजसो कामी, जो तं जीवियकारणा ।
वंतं इच्छसि आवेउं, सेयं ते मरणं भवे ॥१२॥
अहं च भोगरायस्स, तं च सि अंधगवण्हिणो ।
मा कूले गंधणा होमो, संजमं निहुओ चर ॥१३॥
जइ तं काहिसि भावं, जा जा दिच्छसि नारीओ ।
वायाविद्धुव्व हडो, अट्ठिअप्पा भविस्ससि ॥१४॥
तीसे सो वयणं सोच्चा, संजयाइ सुभासिअं ।
अंकुसेण जहा नागो, धम्मे संपडिवाइओ ॥१५॥
एवं करंति संबुद्धा, पंडिआ पविअक्खणा ।
विणिअट्टंति भोएसु, जहा से पुरिसुत्तमो–त्तिबेमि ॥१६॥
संजमे सुट्ठिअप्पाणं, विप्पमुक्काण ताइणं ।
तेसिमेअमणाइन्नं, निग्गंथाणं महेसिणं ॥१७॥

ભાવાર્થ—धम्मो०=અહિંસા સંયમ અને તપ ત્રણેના યોગે થતો ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગળરૂપ છે. જેના મનમાં આ ધર્મ સદા વર્તે છે તેને દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે. (૧)

(વસ્તુતઃ અહિંસા એ જ પરમ ધર્મ છે, તેની સિદ્ધિ આ ગ્રન્થમાં બતાવેલા સંયમથી થાય છે અને એ સંયમની સિદ્ધિ બાર પ્રકારના તપથી થાય છે. એમ તપથી સંયમ અને સંયમથી અહિંસાની સિદ્ધિ થાય છે. અર્થાત્ ત્રણને પરસ્પર સાધ્ય સાધન સંબંધ છે; છતાં ઉપચારથી સાધનને પણ અહીં ધર્મ કહ્યો છે. એ ધર્મ મહામંગળ રૂપ (સર્વ વિઘ્નોનો નાશ કરનાર) છે, આ ધર્મને સાચા રૂપમાં મનુષ્યોમાં પણ સાધુઓ જ આરાધી શકે છે, દેવો અચિંત્ય શક્તિવાળા છતાં આવા ધર્મનું પાલન કરવા અસમર્થ છે; માટે એવા ધર્મીને દેવો પણ નમે છે. એ અહિંસાદિરૂપ ધર્મની

સાધના માટે આહારાદિ પિંડ શુદ્ધ જોઇએ માટે તે કેવી રીતે લેવો તે જણાવવા માટે કહે છે કે—)

जहा०=જેમ વૃક્ષોનાં પુષ્પોમાંથી ભમરો અલ્પ અલ્પ રસ (મકરંદ) ચૂસે છે છતાં પુષ્પને પીડા કરતો નથી અને પોતાને તૃપ્ત કરે છે. (૨)

एमेए०=એ રીતે આ લોકમાં જે સાધુઓ તપસ્વી અને સંતોષી છે, બાહ્ય–અભ્યંતર પરિગ્રહથી મુક્ત છે, તેઓ 'પુષ્પોમાંથી ભમરાઓ રસ લે છે તેમ' ગૃહસ્થે આપેલા પ્રાસુક આહાર વિગેરેમાં એષણા (શુદ્ધિ)ની રક્ષા માટે રક્ત હોય છે અર્થાત્ દાતારને પીડા ન થાય તેમ ઘણાં ઘરોમાંથી અલ્પ અલ્પ પ્રાસુક આહાર ગ્રહણ કરવાની વૃત્તિવાળા હોય છે. (૩)

वयं च०=(તેઓ સદૈવ એવું ધ્યાન કરે છે કે–) જેમ ભમરાઓ પોતાને માટે નહિ ઉગેલાં પુષ્પોમાંથી રસ લે છે તેમ અમે પણ 'યથાકૃત' એટલે અમારે માટે કૃત નહિ કારિત નહિ કે અનુમત નહિ એવા એટલે ગૃહસ્થે પોતાને માટે તૈયાર કરેલા પદાર્થો (અશનાદિ) રૂપ વૃત્તિ (આજીવિકા) મેળવીશું. તે પણ ભમરાઓ જેમ પુષ્પોને પીડા ઉપજાવ્યા વિના અલ્પ અલ્પ રસ ચૂસે છે તેમ અમે પણ કોઈ ગૃહસ્થની આજીવિકાને અને તેના મનને (ભાવને) કીલામણા ન થાય (ધક્કો ન પહોંચે) તેમ ગ્રહણ કરીશું. (૪).

કોઇને અપ્રીતિ કે અસદ્ભાવ પેદા કરવો તે પણ (ભાવથી) હિંસા કહી છે, માટે અહિંસકવૃત્તિવાળા સાધુને કોઈ કારણે બીજાને માનસિક દુઃખ પણ ન થાય તેમ જીવવાનું હોય છે, સાધુ પ્રત્યે

અપ્રીતિ થતાં જીવને મિથ્યાત્વમોહનીયાદિ કર્મોનો બંધ થાય છે, તેનાથી એનાં જન્મ મરણો થાય છે અને ઉપાય હોવા છતાં એમાં નિમિત્ત બનવાથી સાધુને પણ કર્મબંધ કહ્યો છે. વિના કારણે કોઇને પણ કર્મબંધમાં નિમિત્તભૂત નહિ બનવાની શાસ્ત્રાજ્ઞા છે.

महुगार०=ભમરાની જેમ આજીવિકા મેળવનારા, છતાં ભમરાના જેવા અજ્ઞાન નહિ, કિન્તુ તત્ત્વાતત્ત્વને જાણનારા-વિવેકી, ઉપરાંત ભમરાની જેમ રસમાં લુબ્ધ નહિ, પણ અમુક ઘરની કે ઘરોની નિશ્રા વિનાના અર્થાત્ આશાના દાસ-દીન નહિ, કિન્તુ આહારાદિ મળે કે ન મળે તો પણ સમભાવમાં રહેનારા અને એક જ સ્થળના કે એક જ જાતના પિંડમાં રક્ત નહિ, કિન્તુ ઘર ઘરથી અલ્પ અલ્પ જે કંઈ નિર્દોષ મળે તેવું લેવાની વૃત્તિવાળા અને એવું ભોગવવા છતાં મન અને ઇન્દ્રિઓનો વિજય કરનારા, અથવા ઈર્યાસમિતિ આદિમાં ઉપયોગવાળા, ઇત્યાદિ ભમર કરતાં અનેક વિધ વિશિષ્ટતાવાળા સાધુ હોય તેઓ સાધુ કહેવાય છે, એમ હે આર્ય જમ્બૂ! પ્રભુ શ્રીમહાવીરે કહેલું હું તને કહું છું. (૫)

હવે સંયમી આત્માનું ચિત્ત સંયમથી ચલાયમાન થાય તો તેને બ્રહ્મચર્યપાલનના અતિદેશથી ઉપદેશ આપે છે કે—

'कहं नु०' ઇત્યાદિ=જે 'કામને' એટલે અપ્રશસ્ત ઇચ્છાઓને, અથવા તેના વિષયભૂત શબ્દાદિ વિષયોને, અને તેના કારણભૂત વેદના ઉદયને રોકશે નહિ તે સ્થાને સ્થાને વિષાદ (ચિંતા) કરતો સંકલ્પને વશ થએલો ચારિત્ર-ધર્મને કેવી રીતે પાળશે? (૬)

वत्थगंध० ઈત્યાદિ=જેઓ પોતાને પ્રાપ્ત નહિ થએલાં એવાં વસ્ત્રો, ગંધ દ્રવ્યો, અલંકારો (આભરણો), સ્ત્રીઓ (ના ભોગો), પલંગ, પથારી વિગેરે શયનો અને ઉપલક્ષણથી આસનો વિગેરેને ભોગવતા નથી તેઓ (સુબન્ધુની જેમ) 'ત્યાગી' કહી શકાતા નથી. (૭)

जे अ कंते० ઈત્યાદિ=કિન્તુ જેને સુંદર અને પ્રિય (ઇષ્ટ) એવા શબ્દાદિ ભોગો મળ્યા છે છતાં અનેક શુભ ભાવનાઓના બળે તેને તજે છે (ભોગવતા નથી) તે જ (ભરત ચક્રવર્તી વિગેરેની જેમ) ત્યાગી કહેવાય છે. (૮)

(અહીં એ શંકા થાય કે મળેલા ભોગો તજે તે જ ત્યાગી કહેવાય તો જે ધન વગરના દ્રમક વિગેરે દીક્ષિત થયા તે ત્યાગી નહિ કહેવાય, તેનું શું? ત્યાં સમજવું કે-દરિદ્રમાં દરિદ્ર પણ દીક્ષા લેનારો ક્રોડ ક્રોડ રત્નોની કિંમતનાં અગ્નિ, સચિત્તજળ અને સ્ત્રીનો સ્પર્શ એ ત્રણે રત્નો તો છોડે જ છે, માટે તે ત્યાગી છે. એ ત્રણની ક્રોડ ક્રોડ રત્ન જેટલી કિંમત છે એમ મંત્રીશ્વર અભયકુમારે રાજ-ગૃહીની પ્રજામાં પુરવાર કરી આપ્યું હતું તે પ્રસિદ્ધ છે. લોકોને ત્રણ ક્રોડ રત્નોના ત્રણ ઢગલા આપવાનું કહેવા છતાં કોઈએ પણ અગ્નિનો, સચિત્તજળનો અને અગ્નિનો ત્યાગ કરવા તૈયાર થયું નહિ, એથી સિદ્ધ થયું કે ત્રણ ક્રોડ રત્નો કરતાં પણ અગ્નિ આદિની કિંમત ગૃહસ્થને વધારે છે, એવી જીવનમાં જરૂરી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરનાર દીક્ષિત મહાત્યાગી છે જ, અને તેથી તેને ત્યાગી કહેવો એ જરા ય અસંગત નથી.)

'समाई पेहाई०' ઈત્યાદિ='समापेहा' એટલે સ્વ-પરમાં સમાન દૃષ્ટિથી જોતો અર્થાત્ ગુરૂના ઉપદેશથી સંયમયોગમાં વર્તવા છતાં પણ સાધુને કોઇ તથાવિધ કર્મોદય (વેદોદય)

ને વશ મન સંયમથી બહાર નીકળે, અસંયમના વિચાર-વાળો બને તો એમ ચિંતન કરે કે 'તે સ્ત્રી મારી નથી અને હું તેનો નથી' એ પ્રમાણે તેના પ્રત્યે થયેલા રાગને દૂર કરે. (૯)

(અહીં એમ સમજવું કે–એક રાજપુત્રે માર્ગમાં ક્રીડા કરતાં કુતૂહળથી પોતાની દાસીને મસ્તકે રહેલા જળપાત્ર પર કાંકરો ફેંકી તેને કાણું કર્યું, દાસીએ વિચાર્યું કે જ્યાં રક્ષક ભક્ષક બને ત્યાં ન્યાય ક્યાંથી મેળવવો? પાણીમાં અગ્નિ ઉઠે ત્યારે તેને બુઝવવા પાણી ક્યાંથી લાવવું? ઇત્યાદિ વિચાર કરી તરતજ ભીની માટી વડે જળપાત્રનું છિદ્ર પૂરી દઈ પાણીને બચાવી લીધું. તેમ જે મનને સંયમ દ્વારા વશ કરવાનું છે તે કરવા છતાં મન સ્થિર ન થાય ત્યાં બીજો કોણ સહાય કરે? માટે સ્વયં શુદ્ધ ભાવનાના બળે સંયમથી બહાર નીકળતા મનને વશ કરી સંયમમાં સ્થિર કરવું જોઈએ.)

એમ અભ્યન્તર મનો નિગ્રહ કરવાનું જણાવ્યું કિન્તુ તે બાહ્ય ઉપાયો વિના શક્ય નથી માટે તેનો વિધિ જણાવે છે કે—

'आयावयाहि॰ ઇત્યાદિ=મનને સંયમમાં સ્થિર કરવા આતાપના કર! (ઉપલક્ષણથી ઉનોદરિકા વિગેરે તપ કર-વાનું સમજવું). સુકુમારતાનો ત્યાગ કર? (કારણ કે સુકુમા-રતાના સેવનથી કામની ઇચ્છા જાગે છે), એ રીતે કામોને (ભોગોની ઇચ્છાઓને) 'કામ ય'–એટલે ઉલ્લંઘી જા (નાશ કર), કારણ કે તેનું 'કમિઅ' એટલે આત્મા ઉપર આક્ર-મણ એ જ દુઃખ છે. એ રીતે આંતર કામવાસનાના નાશ માટે પણ તેના વિષમ વિપાકોને જ્ઞાન બળે વિચારીને 'દ્વેષનો છેદ કર, રાગને દૂર કર' એમ કરવાથી તું સંસા-

રમાં (અથવા પરીષહ અને ઉપસર્ગોની સામે યુદ્ધ કરવામાં) સુખી થઇશ. (૧૦)

હવે સંયમ રૂપી ઘરમાંથી મનને નહિ નીકળવા દેવાનો વિધિ કહે છે કે—

'पक्खंदे०' ઇત્યાદિ=તિર્યંચ છતાં જો અગંધન કુળમાં જન્મેલા નાગ વમેલું વિષ પુનઃ ચૂસવાને ઇચ્છતા નથી કિન્તુ તેવા પ્રસંગે દુખે જેનો સ્પર્શ કરી શકાય તેવા ધગધગતા અગ્નિમાં પડે છે તો મનુષ્ય છતાં મેં જે ભોગો રૂપી ઝેરનું વમન કર્યું તેની પુનઃ ઇચ્છા હું કેમ કરું ? (૧૧)

એજ અર્થમાં બીજું ઉદાહરણ કહે છે કે-જયારે રાજીમતી ઉપર રહનેમીને રાગ થયો ત્યારે તેને સમજાવવા એકદા રાજીમતીએ ખીરનું ભોજન કરી, મીંઢળના પ્રયોગથી વમન કરી, રહનેમીને કહ્યું "આ ક્ષીર છે, તેનું પાન કરો !" રહનેમી બોલ્યા, "વમેલું કેમ પીવાય ?" રાજીમતી બોલ્યાં, "તો શ્રીનેમનાથજીએ વમેલી રાજીમતીને પણ કેમ ભોગવાય ?" એ પ્રસંગને જણાવે છે કે—

धिरत्थु० ઇત્યાદિ=રાજીમતીએ રહનેમીને કહ્યું, "હે યશના અર્થી ક્ષત્રિય ! અથવા હે અપયશના અર્થી મૂર્ખ ! તમને ધિક્કાર થાઓ ! કે તમે (અસંયમ રૂપ) જીવનને માટે વમેલું પીવાને ઇચ્છોછો, એમ કરવા કરતાં તો તમારે મરવું તે સારૂં છે." (૧૨)

એ રીતે રહનેમીને બોધ પમાડીને રાજીમતીએ દીક્ષા લીધી, રહનેમી પણ દીક્ષિત થયા. પુનઃ એકદા વર્ષાના કારણે ગુફામાં ભીંજાએલાં વસ્રોની જયણા માટે વિવસ્રા બનેલી રાજીમતીને જોઇ, જયારે રહનેમીને રાજીમતી ઉપર રાગ થયો ત્યારે તેમને સમજાવતાં રાજીમતીએ કહ્યું કે—

'अहं च०' ઇત્યાદિ=હું ભોગરાજ (ઉગ્રસેન રાજા)ની પુત્રી છું અને તમે અંધકવૃષ્ણિ (સમુદ્ર વિજયરાજા)ના પુત્ર છો, માટે આવા ઉત્તમ કુળમાં જન્મેલા આપણે ગંધન (જાતિના નાગ જેવા) થવું ન જોઇએ અર્થાત્ વમેલા ભોગોની ઇચ્છા પણ ન કરવી જોઇએ. માટે નિભૃત થઈને (ઇન્દ્રિયોને કાચબાની જેમ ગોપવીને) સંયમનું પાલન કરો! (૧૩) વળી—

'जई तं०' ઇત્યાદિ=જો તમે જે જે સ્ત્રીઓને દેખશો તેના પ્રત્યે 'આ સ્ત્રી સુંદર છે માટે હું તેને ભોગવું' એવો ભાવ કરશો તો પવનથી હચમચી ગએલા મૂળ વગરના વૃક્ષની (વેલાની) જેમ અસ્થિરાત્મા (સંયમમાં અસ્થિર બની જશો. જેમ પવનની આંધીથી મૂળ રહિત વૃક્ષ અસ્થિર બને તેમ ભોગની ઇચ્છારૂપ પવનના પાટે ચઢેલું સંયમ અસ્થિર બની જશે અર્થાત્ પ્રમાદરૂપ પવનના ઝકોળે ચઢેલા તમે સંસાર સમુદ્રમાં ભમશો. (૧૪)

'तीसे०' ઇત્યાદિ=તે સાધ્વી શ્રીમતી રાજીમતી સંવેગજનક તેવું વચન સાંભળીને અર્થાત્ રાજીમતીએ અંકુશથી જેમ હાથીને વશ કરે (માર્ગે લાવે) તેમ તે પુરુષોત્તમ રથનેમીને એ વચન દ્વારા ધર્મમાં (સંયમમાં) સ્થાપ્યા (સ્થિર કર્યા) (૧૫) તે પ્રમાણે—

'एवं०' ઇત્યાદિ=સંબુદ્ધા એટલે બુદ્ધિમાન (સમકિતી) એવા પંડિત (સમ્યગ્જ્ઞાની) અને વિચક્ષણ (ચારિત્રના પરિણામવાળા) પુરુષો ભોગથી વિરામ પામે છે અર્થાત્ જેમ

પુરૂષોત્તમ રથનેમી ભોગથી અટકયા તેમ ભોગની (વિષયોની) લાલસાથી અટકે છે (૧૬).

એ પ્રમાણે સંયમમાં સ્થિર થવાનો ઉપદેશ આપીને હવે સંયમમાં વર્તતા આત્માએ નહિ સેવવા યોગ્ય (અનાચીર્ણ)ને સેવવાનો નિષેધ કરવા કહે છે કે—

'संजमे सुट्ठिअप्पाणं०' ઈત્યાદિ = જેનું સ્વરૂપ પૂર્વે કહ્યું તે સંયમમાં શાસ્ત્રાજ્ઞાનુસાર સ્થિર રહેલા, 'વિપ્રમુક્તા' બાહ્ય અભ્યંતર પરિગ્રહથી ભાવપૂર્વક મુક્ત થએલા, તેથી જ 'ત્રાતા' એટલે સ્વ- પરના રક્ષક, 'મહર્ષિઓ' એટલે મહાયતનાવાળા એવા તે નિર્ગ્રંથોને એટલે સાધુઓને આ (તે પછીની ગાથામાં જણાવેલા ભાવો) અનાચરિત એટલે નહિ આચરવા યોગ્ય (અકરણીય) છે (૧૭).

આ સત્તર ગાથાઓને સજઝાય (સ્વાધ્યાય) માનવામાં આવે છે. સાધુ-સાધ્વીઓને સજઝાયને સ્થાને એમાંની પહેલી પાંચ ગાથાઓનો ઉપયોગ કરવાનો હોય છે અને પચ્ચક્ખાણ પાર્યા પછી પૂર્વકાળે દશવૈકાલિકના પાંચમાં અધ્યયન સુધી સ્વાધ્યાય કરી આહાર વાપરવાનો વિધિ હતો તેને બદલે વર્તમાનમાં આ સત્તર ગાથારૂપ સ્વાધ્યાય કરીને આહાર વાપરવાનો વિધિ ચાલુ છે.

તે કર્મૌદ્દેશિક ૩, ઉદ્દિષ્ટમાં માત્ર વિભાગ કરવાનું, કૃતમાં સચિત્ત આરંભ વિના સંસ્કારવાનું અને કર્મમાં અગ્નિ આદિનો ઉપયોગ કરવાપૂર્વક આરંભથી સંસ્કારવાનું હોવાથી ઉત્તરોત્તર તે ત્રણે વધારે દોષવાળા જાણવા. તે દરેકના પણ ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ, આદેશ અને સમાદેશ એમ ચાર ચાર ભેદો પડે છે, જે સમસ્ત યાચકોને આપવાની કલ્પનાવાળું તે ઉદ્દેશ, ચરક, પાખંડીઓને આપવાની કલ્પનાવાળું તે સમુદ્દેશ, નિર્ગ્રન્થ (જૈન), શાક્ય, તાપસ, ગૈરિક, બૌદ્ધ મતાવલંબી સાધુઓને આપવાની કલ્પનાવાળું તે આદેશ અને નિર્ગ્રન્થ સાધુઓને આપવાની કલ્પનાવાળું તે સમાદેશ, એમ ઉદ્દિષ્ટ કૃત અને કર્મના ચાર ચાર ભેદો જાણવા.

આધાકર્મ એટલે પ્રથમથી જ સાધુઓ માટે તૈયાર કરેલું અને ઔદ્દેશિક એટલે પહેલાં પોતાને માટે તૈયાર કરેલું હોય તેમાં જ પુનઃ સાધુ માટે સંસ્કાર કરેલું, એમ એમાં ભિન્નતા સમજવી.

૩–પૂતિકર્મ=આધાકર્મનો લેશ માત્ર પણ જેમાં લાગ્યો હોય તે શુદ્ધ છતાં પૂતિકર્મ જાણવું. તેથી વહોરતાં આધાકર્મથી ખરડાએલાં કડછી, ચમચો કે ભાજન વિગેરેનો ઉપયોગ ન કરવો.

૪–મિશ્રજાત=પ્રથમથી જ પોતાના અને સાધુના ઉદ્દેશથી ભેગું તૈયાર કરેલું. તેના યાવદર્થિકમિશ્ર, પાખંડીમિશ્ર અને (જૈન) સાધુમિશ્ર એમ ત્રણ ભેદો કહ્યા છે. શ્રમણોને પાખંડીઓની ભેગા ગણવાથી 'શ્રમણમિશ્ર' ભેદ જુદો નથી કહ્યો.

૫–સ્થાપના=સાધુને નિમિત્તે કેટલોક વખત મૂકી

રાખવું તે, અથવા 'સાધુઓને આપવાનું છે' એવી બુદ્ધિથી આપવાની વસ્તુ કેટલોક (અમુક) કાળ વ્યવસ્થિત રાખવી તે સ્થાપના, આ સ્થાપનાના સ્વસ્થાન પરસ્થાન એમ બે ભેદો છે, જેમકે ભોજનનું સ્વથાન ચૂલો, રસોડું વિગેરે અને પરસ્થાન છીકું, કબાટ, કોઠલો, હાટીયું, વિગેરે. એ બેના પણ અનન્તર અને પરંપર એમ બે બે ભેદો છે, તેમાં જે વસ્તુ (ઘી–ગોળ વિગેરે) લાંબો કાળ તેવી અવસ્થામાં જ રહી શકે તેવી વસ્તુની સ્થાપના અનન્તર કહેવાય અને દૂધ વિગેરે જેનું સ્વરૂપ પર્યાય બદલાઈ જાય તેની સ્થાપના પરમ્પર કહેવાય. દૂધની પણ તે જ દિવસ પુરતી અનન્તર અને તે પછી પરંપર જાણવી. સાધુ વહોરતા હોય તે પછીનાં પંક્તિ રહિત ત્રણ ઘર પછીનાં ઘરોમાં વહોરાવવા માટે કોઈ પહેલાંથી વસ્તુ હાથમાં લે, કે ભાજનમાં કાઢી રાખે તો પણ સ્થાપના જાણવી.

૬–પ્રાભૃતિકા=વર્તમાનમાં સાધુ નજીક હોવાથી સાધુને દાન દેવાનો લાભ મળશે એમ સમજી લગ્નાદિ પ્રસંગ, વિલંબે આવવાનો હોય તો પણ વહેલો રાખવો, અને વહેલો હોય તેને ભવિષ્યમાં સાધુ આવનાર છે એમ સમજી તેઓને દાન દેવાના ઉદ્દેશથી વિલંબે રાખવો તેને શાસ્ત્ર પરિભાષાથી પ્રાભૃતિકા કહી છે. તે પણ લગ્નાદિ મોટા પ્રસંગને વહેલો મોડો કરવાથી બાદર પ્રાભૃતિકા અને સામાન્ય પ્રસંગને સાધુને દાન દેવાની બુદ્ધિએ મોડો વહેલો કરવો તે સૂક્ષ્મ પ્રાભૃતિકા સમજવી.

૭–પ્રાદુષ્કરણ=સાધુને જે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ જોવાય તેવા સ્થાને પડી હોય તે લેવાનો ધર્મ છે. એટલે મારી

વસ્તુ અંધારામાં છે માટે વહોરશે નહિ એમ સમજી દીવા વિગેરેનો પ્રકાશ કરવો, ભિંતમાં જાળી-બારી વિગેરે મૂકીને કે ઉઘાડીને પ્રકાશ કરવો, અથવા બહાર પ્રકાશમાં વસ્તુ લાવવી તે પ્રાદુષ્કરણ તે બે પ્રકારે થાય, એક વસ્તુ ઉપર પ્રકાશ કરવાથી અને બીજું વસ્તુને પ્રકાશમાં લાવવાથી.

૮-**ક્રીત**=જે વસ્તુ સાધુને માટે મૂલ્યથી ખરીદવી તે ક્રીત કહેવાય. તેના સ્વ-પર અને દ્રવ્ય-ભાવ ભેદે ચાર પ્રકારો છે. જે સાધુ ગૃહસ્થને ચૂર્ણની ગુટિકા કે બીજી કોઈ પોતાની વસ્તુ આપીને તેના બદલે આહારાદિ મેળવે તે સ્વદ્રવ્ય ક્રીત અને ગૃહસ્થ પોતાના ધન વિગેરેથી ખરીદી સાધુને આપે તે પરદ્રવ્યક્રીત, તથા સાધુ ભોજન મેળવવાની આશાએ ધર્મકથા કરે અને તેના બદલે ગૃહસ્થ તેને તે આપે તે સ્વભાવક્રીત અને સાધુનો ભક્ત કોઈ ગવૈયો વિગેરે સાધુને દાન દેવા પોતાની કળાથી બીજાને રંજિત કરી તેની પાસેથી વસ્તુ મેળવી સાધુને આપે તે પરભાવક્રીત.

૯-**પ્રામિત્યક**=દાન દેવા માટે વસ્તુ ઉચ્છિની (ઉધાર) લાવી આપવી તે પ્રામિત્યક. તેના લૌકિક લોકોત્તર એમ બે ભેદો છે, ગૃહસ્થ ઉધાર ઉચ્છિનું લાવી સાધુને આપે તે લૌકિક અને એક-બીજા સાધુ પરસ્પર કોઈ વસ્તુ તેવી બીજી વસ્તુ પાછી આપવાની શરતે લે આપે તે લોકોત્તર.

૧૦-**પરાવર્તિત**=પોતાનું બગડી ગયેલું ઘી વિગેરે આપીને તેના બદલે સારૂં ઘી વિગેરે લઇને આપવું તે પરાવર્તિત, એના પણ પ્રામિત્યકની પેઠે લૌકિક અને લોકોત્તર એમ બે ભેદો જાણવા.

૧૧–અભ્યાહૃત=પોતાના ઘેરથી ઉપાશ્રયે કે પોતાના ગામથી અન્ય ગામમાં જ્યાં સાધુ હોય ત્યાં વહોરાવવા સામે લઇ જવું તે અભ્યાહૃત. તે બીજાઓ જાણે તેમ પ્રગટ અને ગુપ્ત એમ બે પ્રકારે છે તેમાં પણ 'આચીર્ણ-અનાચીર્ણ' વિગેરે બહુ ભેદો છે. આચીર્ણ તેને કહ્યું છે કે જે ક્ષેત્રથી સો ડગલાં અંદરથી અથવા ઉપાશ્રયથી કે સાધુ વહોરતા હોય તે ગણતાં ત્રણ ઘરોમાંથી લાવેલું હોય. ઇત્વરિક સ્થાપનામાં કાળની અને અભ્યાહૃતમાં ક્ષેત્રની વિવક્ષા છે માટે બન્નેમાં ભેદ છે.

૧૨–ઉદ્‌ભિન્ન=ઉઘાડીને અથવા ઉખેડીને આપવું તે. જેમકે આપવાની ઘી–ગોળ વિગેરે વસ્તુ કુડલા કે માટલા વિગેરેમાં ભરી ઉપર માટી વિગેરેનું સીલ કર્યું હોય તે ઉખેડીને અથવા કબાટ વિગેરેમાંથી તાળું ઉઘાડીને કે પોટલી વિગેરેની ગાંઠ વિગેરે છોડીને આપવું તે.

૧૩–માલાપહૃત=માળ એટલે શિકા વિગેરેમાં ઉંચે મૂકેલું સાધુ માટે લાવે તે માલાપહૃત. તેના ઉર્ધ્વ, અધો, ઉભય અને તિર્યક્, એમ ચાર ભેદો થાય છે. ઉંચે અગાશી, છાજલી, શિકા વિગેરેમાં રહેલું તે ૧–ઉર્ધ્વસ્થિત, નીચે ભોંયરા વિગેરેમાં મૂકેલું ૨–અધઃસ્થિત, કોઠી–કોઠાર વિગેરેમાં મૂકેલું જેને લેવામાં પગની પાનીઓ વિગેરે ઉપાડવું પડે અને અંદર મસ્તક વિગેરેને નમાવવું પડે એમ અદ્ધર થવાની અને નમવાની બે ક્રિયાઓથી લઈ શકાય તેમ મૂકેલું તે ૩–ઉભયસ્થિત અને જમીન વિગેરે ઉપર મૂકેલું છતાં જેને લેતાં લાંબુ થવું પડે ઈત્યાદિ કષ્ટથી લઇ શકાય તેમ મૂકેલું તે ૪–તિર્યક્સ્થિત.

૧૪–**આચ્છેદ્ય**=જે પારકું બલાત્કારે લઇને આપે તે આચ્છેદ્ય. તેમાં સ્વામી (રાજા) પ્રજા પાસેથી બલાત્કારે લે તે સ્વામી આચ્છેદ્ય, ઘરનો માલિક, સ્ત્રી કે બાળક યા નોકર વિગેરેનું બલાત્કારે લઇ આપે તે પ્રભુ આચ્છેદ્ય અને ચોર કોઇનું ચોરીને આપે તે ચોર આચ્છેદ્ય જાણવું.

૧૫–**અનિસૃષ્ટ**=કોઈ ગોઠીયાનું ભોજન સર્વની અનુમતિ વિના તેમાંના થોડા અથવા તેમાંનો કોઈ એક જ માણસ સાધુને આપે તે અનિસૃષ્ટ. તેના સાધારણ, ચોલ્લક અને જડ્ડ, એમ ત્રણ ભેદો છે. જે ઘણા માલિકોનું હોય તે ૧–સાધારણ, કોઇ સ્વામી વિગેરેએ સેવકો વિગેરેને ભેગું આપ્યું હોય તેવું ભોજન વિગેરે, તે ૨–ચોલ્લક અને જડ્ડ એટલે હાથી, તેને તેના માલિકે ખાવા માટે માવત વિગેરેને સોંપેલું એમાંનું કોઈ વિના હક્કે સાધુને આપે તો તે ૩–જડ્ડપ્રકારનું અનિસૃષ્ટ કહેવાય.

૧૬–**અધ્યવપૂરક**=પોતાને માટે પકાવવા આપ્યા પછી સાધુ વિગેરે આવ્યા છે એમ જાણી તેમને દાન દેવાની બુદ્ધિએ તેમાં વધારો કરવો તે અધ્યવપૂરક તેના પણ મિશ્રજાતની જેમ ૧–યાવદર્થિક, ૨–પાખંડી અને ૩–સાધુ, એમ ત્રણના નિમિત્તે તે તે નામે ત્રણ ભેદો કહ્યા છે.

અવિશોધિકોટિ.

એ સોળ દોષો પૈકીના ૧–આધાકર્મ, ૪–ઔદ્દેશિકના ૧૩ ભેદો પૈકી કર્મૌદ્દેશિકના છેલ્લા સમુદ્દેશ, આદેશ અને સમદેશ એ ત્રણ ભેદો, ૮–મિશ્રજાત અને અધ્યવપૂરકના અંતિમ બે બે–પાખંડી અને સાધુ વિષયક ભેદો, ૯–આહાર–પૂતિકર્મ,

૧૦–બાદર પ્રાભૃતિકા, એ દશ ભેદો અવિશોધિકોટિ કહેવાય છે, અર્થાત્ એ દોષોથી દૂષિત અન્નાદિ બીજા શુદ્ધ આહારાદિમાંથી કાઢી લેવા છતાં શેષ શુદ્ધ આહારાદિ શુદ્ધ થાય નહિ. આ દસ દોષોવાળો સુકો દાણો કે છાશ વિગેરે લેપકૃતનો કે વાલ વિગેરે અલેપકૃતનો અંશ પણ ભળ્યો હોય તો પણ તે કાઢી નાખીને પાત્રને ત્રણ વાર ધોયા વિના તેમાં શુદ્ધ આહાર લેવામાં આવે તો તે શુદ્ધ ગણાતો નથી. એ સિવાયના બાકીના દોષોથી દૂષિત આહાર કાઢી નાખ્યા પછી શુદ્ધ આહાર શુદ્ધ ગણાય છે માટે તે વિશોધિકોટિ કહેવાય છે. છતાં વિશોધિકોટીનો અંશ ત્યજીને બાકીનો આહાર ત્યારે વપરાય કે જો નિર્વાહ થાય તેમ ન હોય. ઘી વિગેરે દુર્લભ દ્રવ્યો તો અશુદ્ધ હોય તેટલાં જ તજવાં, સર્વ નહિ. ઈત્યાદિ વિવેક સમજવો.

૨-સોળ ઉત્પાદન દોષો—

धाई दूई निमित्ते, आजीव वणीमगे तिगिच्छा य ।
कोहे माणे माया, लोहे अ हवंति दस ए ए ॥१॥
पुव्विपच्छा[व] संथव, विज्जा मंते अ चुन्न जोगे अ ।
उप्पायणाइ दोसा, सालसमे मूलकम्मे अ ॥२॥

ધાત્રીપિંડ, દૂતિપિંડ વિગેરે નીચે પ્રમાણે સોળ દોષો ઉત્પાદનાના જાણવા.

૧–**ધાત્રીપિંડ**=બાલકને દૂધ પાવું, સ્નાન કરાવવું, વસ્ત્રાભરણ પહેરાવવાં, રમાડવો અને ખોળે રાખવો (તેડીને ફરવું), એ પાંચ પ્રકારે પાલન કરનારી પાંચ ધાવમાતાઓ

કહેવાય છે. જે સાધુ આહારાદિ મેળવવાની બુદ્ધિએ ગૃહસ્થનાં બાળકોનું એ ધાત્રીકર્મ કરી આહારાદિ મેળવે તે ધાત્રીપિંડ જાણવો.

૨–**દૂતીપિંડ**=પરસ્પર સંદેશો કહેવો તે દૂતીકર્મ, ભિક્ષા માટે એવું ગૃહસ્થોનું દૂતીપણું કરી આહારાદિને મેળવવો તે દૂતીપિંડ જાણવો.

૩–**નિમિત્તપિંડ**=લક્ષણ–જ્યોતિષાદિ શાસ્ત્રોના બળે ગૃહસ્થને ભૂત, ભવિષ્ય કે વર્તમાનમાં થએલી, થનારી કે થતી લાભ–હાનિ જણાવી તેના બદલે આહારાદિ મેળવવાં તે નિમિત્તપિંડ કહ્યો છે.

૪–**આજીવપિંડ**=તે તે જાતિ, કુળ, ગણ, કર્મ, શિલ્પ વિગેરે આજીવિકાનાં સાધનો જેઓનાં પ્રધાન (વિશિષ્ટ) હોય તેઓની આગળ ભિક્ષા મેળવવાના ધ્યેયથી પોતાની પણ તે તે જાતિ, કુળ, ગણ, કર્મ કે શિલ્પ વિગેરે છે એમ જણાવી આહારાદિ લેવું તે આજીવપિંડ જાણવો.

૫–**વનીપકપિંડ**=શ્રમણ, બ્રાહ્મણ, તાપસ, અતિથિ કે કૂતરાઓના ભક્તોની સામે આહારાદિ માટે સાધુ પણ પોતાને 'તેનો તેનો હું પણ ભક્ત હતો.' એમ જણાવી આહારાદિ મેળવે તે વનીપકપિંડ જાણવો.

૬–**ચિકિત્સાપિંડ**=આહારાદિ મેળવવા માટે સાધુ ગૃહસ્થને વમન, વિરેચન કે બસ્તિકર્મ વિગેરે પ્રયોગ કરાવે અથવા કોઇ અમુક વૈદ્ય, ડોક્ટર કે ઔષધાદિની ભલામણ કરી આહારાદિ મેળવે તે ચિકિત્સાપિંડ જાણવો.

૭–**ક્રોધપિંડ**=સાધુ ભિક્ષાને માટે ગૃહસ્થની આગળ

પોતાની વિદ્યા કે તપનો પ્રભાવ કહીને, અથવા અમુક રાજા વિગેરે મારા ભક્ત છે એમ કહીને, કે સાધુનો ક્રોધ નિષ્ફળ જતો નથી, ઈત્યાદિ કહીને 'આને આહારાદિ નહિ આપું તો મને આપત્તિમાં નાખશે' એવો ભય પેદા કરી આહારાદિ મેળવે તે ક્રોધપિંડ જાણવો.

૮–**માનપિંડ**=પોતાની લબ્ધિની પ્રશંસા સાંભળીને ગર્વિષ્ઠ બનેલો કોઈ સાધુ બીજા સાધુએ માને ચઢાવવાથી આહારાદિ લાવે અથવા કોઈ સાધુ કોઈ ગૃહસ્થને અભિમાને ચઢાવીને તેણે અભિમાનથી આપેલો આહારાદિ પિંડ લાવે, વિગેરે માનપિંડ જાણવો.

૯–**માયાપિંડ**=વારંવાર પિંડ મેળવવા માટે જુદા જુદા વેષ બદલીને કે જુદી જુદી ભાષા (સ્વર) બોલીને આષાઢાભૂતિની જેમ માયા કરી લાવે તે માયાપિંડ જાણવો.

૧૦–**લોભપિંડ**=ઘણાં અથવા મનોભિષ્ટ આહારાદિને મેળવવાના લોભે ઘણાં ઘરોમાં ફરનારનો લાવેલો પિંડ લોભપિંડ જાણવો.

૧૧–**પૂર્વપશ્ચાત્ સંસ્તવપિંડ**=અહીં પૂર્વ શબ્દથી પૂર્વના સંબંધી માતા–પિતા–કાકા વિગેરે પિતૃપક્ષ અને પશ્ચાત્ શબ્દથી પછી સંબંધમાં આવેલા સાસુ, સસરો, સાળા વિગેરે શ્વશુરપક્ષ જાણવો. જે સાધુ ભિક્ષાને માટે દાન દેનારને પોતાના માતાપિતાદિના જેવાં અથવા સાસુ–સસરાદિના જેવાં જણાવીને એ રીતે સંબંધની ઘટના ઘટાવવારૂપ પ્રશંસા કરીને આહારાદિ લાવે તે યથાક્રમ પૂર્વસંસ્તવ અથવા પશ્ચાત્ સંસ્તવપિંડ જાણવો.

૧૨થી-૧૫-વિદ્યા-મંત્ર-ચૂર્ણ-યોગપિંડ=ભિક્ષા મેળવવા માટે પોતાને સિદ્ધ થએલી વિદ્યા વિગેરેનો ઉપયોગ (પ્રયોગ) કરવો તે વિદ્યાપિંડ વિગેરે જાણવો. તેમાં જે મંત્રનો જાપ, હોમ વિગેરે કરવાથી સિદ્ધ થાય અથવા જેની અધિષ્ઠાયિકા દેવી (સ્ત્રી) હોય તે વિદ્યાના પ્રયોગથી મેળવેલો ૧૨-**વિદ્યાપિંડ.** ઉચ્ચાર માત્રથી સિદ્ધ થાય અથવા જેનો અધિષ્ઠાયક દેવ (પુરૂષ) હોય તે મંત્રના પ્રયોગથી મેળવેલો ૧૩-**મંત્રપિંડ.** જેને નેત્રાદિમાં આંજવા વિગેરેથી અદૃશ્ય થઈ શકાય, રૂપ બદલી શકાય, વિગેરે શક્તિવાળાં ચૂર્ણો કહેવાય, તેના પ્રયોગથી મેળવેલો ૧૪-**ચૂર્ણપિંડ** અને પગે લેપ કરવા વિગેરેથી સૌભાગ્ય દૌર્ભાગ્ય વિગેરે થાય તે (ઘણા પદાર્થોની મેળવણીથી કરેલા) યોગો કહેવાય, તેના પ્રયોગથી મેળવેલાં આહારાદિ ૧૫-**યોગપિંડ** જાણવો.

૧૬-**મૂળકર્મપિંડ**=ભિક્ષા માટે ગર્ભ થંભાવવો, ધારણ કરાવવો, ગળાવવો, કે તે માટે મંત્રસ્નાન કરાવવું, મૂળીયાં બાંધવાં, રાખડી બાંધવી, વિગેરે ચારિત્રનો મૂળમાંથી નાશ કરનાર કર્મ કરીને આહારાદિ મેળવવાં તે મૂળકર્મપિંડ કહ્યો છે.

આ ઉદ્‌ગમ અને ઉત્પાદનાના દોષોથી રહિત પિંડની ગવેષણા (શોધ) કરવી તેને ગવેષણૈષણા કહેલી છે.

૩-ગ્રહણૈષણાના દશ દોષો.

संकिअ मक्खिअ निक्खित्त, पिहिअ साहरिअ दायगुम्मिस्से ।
अपरिणय लित्त छड्डिअ, एसणदोसा दस हवंति ॥ १ ॥

શંકિત, મ્રક્ષિત, વિગેરે ગ્રહણૈષણાના દશ દોષો નીચે પ્રમાણે છે.

૧–**શંકિત**=આધાકર્મ વિગેરે દોષથી હૃદય શંકિત હોવા છતાં સાધુ આહારાદિ જે જે પિંડ ગ્રહણ કરે તે શંકિત જાણવો. તેમાં ગ્રહણે-ભોજને શંકિત અશંકિત વિગેરે ચાર ભાંગા આ પ્રમાણે છે. ૧–ગ્રહણ કરતાં અને ભોજન કરતાં પણ શંકિત=ગ્રહણ કરતાં લજ્જાદિ કારણે નહિ પૂછવાથી શંકાપૂર્વક ગ્રહણ કરે અને ભોજન કરતાં સુધી પણ શંકા ન ટળે છતાં વાપરે;તે. ૨–ગ્રહણે શંકિત ભોજને અશંકિત=ગ્રહણ કરતાં શંકા હોય છતાં ગ્રહણ કર્યા પછી કોઈના કહેવાથી કે અન્ય કારણથી શંકા ટળી જાય, નિર્દોષ છે એમ સમજાય તે. ૩–ગ્રહણે અશંકિત ભોજને શંકિત=નિર્દોષ સમજીને લીધા પછી પણ કોઈ હેતુથી દોષિત છે એવી શંકા ઉપજવા છતાં વાપરે તે. ૪–ગ્રહણે ભોજને અશંકિત= ગ્રહણ કરતાં અને ભોજન કરતાં સુધી પણ નિર્દોષ છે એમ નિશ્ચયપૂર્વક લેવો–વાપરવો તે. આ ચારમાં ભોજન વખતે શંકા વિનાનો બીજો અને ચોથો ભાંગો શુદ્ધ જાણવો. બીજા બેમાં જે જે 'આધાકર્મ' આદિ દોષની શંકા હોય તે તે દોષથી તે પિંડ દૂષિત સમજવો અર્થાત્ તે તે દોષનું પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે.

૨–**મ્રક્ષિત**=સચિત્ત પૃથ્વી, પાણી વિગેરે પાંચ સ્થાવરોથી અથવા અચિત્ત પણ દારૂ વિગેરે નિંદ્ય વસ્તુથી ખરડાએલા અન્નાદિને મ્રક્ષિત જાણવું. તેમાં સચિત્ત કે અચિત્ત પણ નિંદ્ય દ્રવ્યોથી મ્રક્ષિત વસ્તુ સર્વથા અક-

લ્પ્ય સમજવી. ઘી વિગેરેથી ખરડાએલ વસ્તુ તો તેને લાગેલા કીડી વિગેરે જીવોને જયણા પૂર્વક ઉતાર્યા પછી કલ્પ્ય સમજવી. એમાં પણ ૧–શુદ્ધ હાથ, શુદ્ધ પાત્ર, ૨–શુદ્ધ હાથ, ખરડેલું પાત્ર, ૩–ખરડેલો હાથ, શુદ્ધ પાત્ર અને ૪–ખરડાએલા હાથ અને ખરડાએલ પાત્ર, એમ ચાર ભાંગામાં છેલ્લો ભાંગો શુદ્ધ જાણવો અર્થાત્ વહોરાવનારનો હાથ અને વહોરાવવાનું કડછી, ચમચો, વાટકી વિગેરે પાત્ર પહેલાં ગૃહસ્થે સ્વપ્રયોજને ખરડ્યાં હોય તેનાથી વહોરી શકાય. એમ ન કરવાથી પુરઃકર્મ કે પશ્ચાત્ કર્મ દોષ લાગે. વહોરાવતા પહેલાં સાધુને નિમિત્તે હાથ વિગેરે ધોવા તે પુરઃ કર્મ અને પાછળથી ધોવા તે પશ્ચાત્ કર્મ. એમ સાધુને નિમિત્તે તેને વહોરાવતા પહેલાં કે પછી ગૃહસ્થને હાથ, પાત્ર વિગેરે ધોવું ન પડે તે રીતે વહોરવું, માટે જે પાત્રમાં આહારાદિ હોય તે સમ્પૂર્ણ નહિ લેતાં સાવશેષ લેવું. જો સમ્પૂર્ણ લે તો તે ખાલી થએલું પાત્ર ગૃહસ્થ ધોવે. તેમાં સાધુ નિમિત્ત બનવાથી તેનો આરંભ સાધુને લાગે, વિગેરે ગીતાર્થ ગુરૂ દ્વારા વિશેષ આમ્નાય સમજવો.

૩–નિક્ષિપ્તં=અચિત્ત પણ આહારાદિ જો પૃથ્વી–પાણી–અગ્નિ–વાયુ–વનસ્પતિ કે ત્રસજીવો ઉપર મૂકેલું હોય તો તે નિક્ષિપ્ત સમજવું. આમાં પણ અનન્તર (આંતરા વિના) અને પરંપર (આંતરે) મૂકેલું એવા ભેદ સંભવે છે તે છકાયને અંગે સ્વયં વિચારવા. તેમાં આંતરે મૂકેલું હોય તે સચિત્તનો સંઘટ્ટ ન થાય તેમ જયણાથી લઈ શકાય તેમ હોય તો અપવાદે કલ્પે. અગ્નિકાય ઉપર

આંતરે મૂકેલું હોય તો આ રીતે જયણા સાચવવી. જેમકે કોઇએ શેરડીનો રસ ઉકાળવા મૂક્યો હોય, અતિ ઉષ્ણ ન હોય, તેની નીચે અગ્નિ ભાજનને સ્પર્શ કરતો ન હોય, ભાજન ઉપરથી પહોળા મુખવાળું (કડાઇ જેવું) હોય, તેને ચૂલા ઉપર કંદોઇની ચુલીની પેઠે ચારે બાજુ માટીથી છાંદીને સ્થિર કરેલું હોય અને વહોરાવનાર ચતુર હોય, તે જો એમાં રહેલા રસને વાડકી વિગેરેથી અદ્ધરથી લઇને આપે, વાસણના કાંઠે કે બુધે સ્પર્શ ન થવા દે તો તેવું વહોરવું કારણે કલ્પે. જો વાસણને સંઘર્ષ થાય તો સૂક્ષ્મ પણ ચલન થવાથી તેની નીચે લાગેલું કાજળ નીચે અગ્નિમાં પડતાં અગ્નિકાયની વિરાધના થાય. વહોરાવતાં બિંદુ માત્ર પણ અગ્નિમાં પડે તો પણ અગ્નિકાયની વિરાધના થાય, ઈત્યાદિ બુદ્ધિથી વિચારી વિરાધના ન થાય તે રીતે વહોરાવનાર હોય તો પણ અનિવાર્ય કારણે વહોરવું કલ્પે. એ ઉપલક્ષણથી બીજા પ્રસંગોને પણ સ્વયં સદોષ-નિર્દોષપણાનો ખ્યાલ કરવો. શ્રીજિનેશ્વરોની આજ્ઞા છે કે સર્વત્ર નિષ્કપટભાવે વ્યવહાર કરવો. બાહ્ય શુદ્ધિને જણાવવા કપટ કરનાર આત્મા પોતે ઠગાય છે. મહાવિરાધક બને છે.

૪-**પિહિત**=દેવાની વસ્તુ અન્નાદિ સચિત્ત ફળ વિગેરેથી ઢાંકેલી હોય અર્થાત્ ઉપર પૃથ્વીકાયાદિ સચિત્ત મૂકેલું હોય તે પિહિત કહેવાય. તેના પણ અનંતર પિહિત અને પરંપર પિહિત એમ બે ભેદો છે તેમાં પરંપર પિહિત હોય તે કારણે જયણાપૂર્વક લેવું કલ્પે.

૫-**સંહૃત**=દાનમાં નહિં દેવા યોગ્ય વસ્તુ પૃથ્વી-

કાયાદિ સચિત્ત ઉપર નાખીને કે કોઇ અચિત્ત ભાજન વિગેરેમાં નાખીને તે ખાલી થયેલા ભાજનથી કલ્પ્ય-નિર્દોષ આહારાદિ વહોરાવે તો સંહૃતદોષ જાણવો. એમાં પણ ૧-સચિત્ત સચિત્તમાં, ૨-સચિત્ત અચિત્તમાં, ૩-અચિત્ત સચિત્તમાં અને ૪-અચિત્ત અચિત્તમાં ખાલી કરે, એ ચાર ભાંગામાં છેલ્લો ભાંગો શુદ્ધ જાણવો.

૬-**દાયક**=અયોગ્ય દાતારના હાથે વહોરવાથી દાયક દોષ લાગે તે દાતારોનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે જાણવું.

अव्वत्त अपहु थेरे, पंडे मत्ते अ खित्तचित्ते अ ।
दित्ते जक्खाइट्ठे, करचरणछिन्नंध णिअले अ ।।१।।
तद्दोस गुव्विणी बालवच्छ कंडंतीपिस-भज्जंती ।
कंतंती पिंजंती, भइआ दगमाइणो दोसा ।। २ ।।

અર્થ—અવ્યક્ત એટલે બાળ વિગેરે અયોગ દાતારને હાથે દાન લેવામાં નીચે પ્રમાણે ઉત્સર્ગ-અપવાદ સમજવો.

૧-**અવ્યક્ત**=આઠ વર્ષથી ન્યૂન ઉમ્મરવાળો બાળ જાણવો, માતાપિતાદિની સંમતિ વિના તેના હાથે દાન લેવાથી સાધુની ઉપર ઘણું લઈ જવા વિગેરેનો આરોપ આવે અને તેના વાલીઓને દ્વેષ થાય, માટે તેના હાથે નહિ લેવું, કિન્તુ તેના માતાપિતાદિની સંમતિથી તે વહોરાવે તો લેવું એમ સર્વત્ર ગુણદોષ સ્વયં વિચારવા.

૨-**અપ્રભુ**=નોકર, ચાકર, રસોઈઓ, વિગેરે સત્તા વિનાનો દાતાર વહોરાવે તો પણ ન લેવું, કિન્તુ તેના માલિકની સંમતિથી તે વહોરાવતો હોય તો લેવું કલ્પે.

૩-**સ્થવિર**=સિત્તેર અથવા મતાન્તરે સાઠ વર્ષથી વધારે ઉમ્મરવાળો વૃદ્ધ, તેના હાથે વહોરતાં શરીર કંપવા વિગેરેથી વિરાધના થાય માટે બીજાની સહાયથી આપે કે સ્વયં સશક્ત અને સત્તાધીશ હોય તો લેવું કલ્પે.

૪-**પંડક**=નપુંસક, તે અતિકામ વિકારવાળો હોવાથી વહોરાવતાં સ્વ-પર ક્ષોભનો સંભવ રહે માટે નિષિદ્ધ જાણવો. છતાં જે તેવા પ્રકારનો ન હોય તેવા નપુંસકના હાથે લેવું કલ્પે.

૫-**મત્ત**=દારૂ વિગેરે કેફી પીણાં પીવાથી ઉન્મત્ત થએલો, તેના હાથે ઉત્સર્ગ માર્ગે લેવું ન કલ્પે પણ જો તે શ્રદ્ધાળુ હોય અને ઘણા લોકોની હાજરી ન હોય તો લેવું કલ્પે. એ સિવાય તે ઉપદ્રવ કરે કે પાત્ર વિગેરે ભાગી નાખે, ઈત્યાદિ દોષ લાગે એમ જણાય તો ન લેવું અને લોકાપવાદથી શાસનની અપભ્રાજના પણ થાય.

૬-**ક્ષિપ્તચિત્ત**=ચિત્તવિભ્રમવાળો, ૭-**દિપ્ત**=કોઈ તેવાપ્રકારનો મહાલાભ વિગેરે થવાથી કે મહાન્ કાર્ય કરવાથી ઉત્કર્ષવાન બનેલો દીપી ગયેલો અને ૮-**યક્ષાવિષ્ટ**=ભૂત પ્રેતાદિના આવેશ (પ્રવેશ)વાળો એ ત્રણના હાથે વહોરતાં તે ભેટી પડે, માર મારે, ઈત્યાદિ ઉપદ્રવનો સંભવ રહે, માટે તેઓના હાથે લેવું ન કલ્પે છતાં જો તેઓ સાધુઓના રાગી અને દાનરૂચિવાળા હોય અને ઉપદ્રવોનો ભય ન હોય તો લેવું કલ્પે.

૯-**છિન્નકર**=હાથ કપાએલો, ઠુંઠો, કે હાથથી વસ્તુ પકડવાની યોગ્યતા વિનાનો. ૧૦-**છિન્નચરણ**=પગ કપાએલો

૧૯–**કાંતતી**=રૂ કાંતનારી જો જાડું કાંતતી હોય તો તેના હાથે લેવું કલ્પે, કિન્તુ સૂક્ષ્મ તાર કાંતતી હોય તો આંગળીએ થૂંક લગાડેલું હોય ઈત્યાદિ દોષોના કારણે લેવું ન કલ્પે.

૨૦–**પીંજતી**=રૂ પીંજનારી પણ હાથ વિગેરે ધોયા વિના આપે તો લેવું કલ્પે, પણ શૌચવાદીની હોય અને હાથ વિગેરે ધોઇને આપે તો ન કલ્પે.

એ પ્રમાણે દાયકને અંગે ઉત્સર્ગ અપવાદ સામાન્યથી જાણવો, વિશેષ તો દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ અને ભાવને આશ્રિને ગીતાર્થ જેમ સ્વ–પરને લાભ થાય તેમ વર્તે એમ સર્વ વિષયમાં સમજવું.

૭–**ઉન્મિશ્ર**=દાનમાં આપવાની અચિત્ત વસ્તુ પણ સચિત્ત ધાન્યના કણીયા વિગેરેથી મિશ્રિત હોય તે ઉન્મિશ્ર કહેવાય, તે લેવું ન કલ્પે.

૮–**અપરિણત**=પૂર્ણ અચિત્ત થયા વિનાનું એટલે કંઈક અચિત્ત કંઈક સચિત્ત હોય તે અપરિણત જાણવું. તેના દ્રવ્યથી અને ભાવથી એમ બે ભેદો છે, તેના દરેકના પણ દેનાર તથા લેનારની અપેક્ષાએ બે બે ભેદો છે. તેમાં દ્રવ્ય અપરિણત એટલે પૂર્ણ અચિત્ત નહિ થએલું, તે દેનારે આપ્યું ન હોય ત્યાં સુધી દાતૃદ્રવ્ય અપરિણત અને સાધુએ લીધા પછી ગહિતૃદ્રવ્ય અપરિણત સમજવું. ભાવ-અપરિણત એટલે દેવાની વસ્તુના માલિક બે હોય તેમાં એકને દેવાનો ભાવ ન હોય તો દાતૃભાવ અપરિણત અને લેનાર સાધુના સંઘાટક પૈકી એકને શુદ્ધ અને બીજાને અશુદ્ધ સમજાતું હોય તે ગ્રહિતૃભાવ અપરિણત સમજવું. એવું

શંકાવાળું હોવાથી સાધુને લેવું ન કલ્પે, કારણ કે તે લેવાથી ગૃહસ્થને કલહાદિ થાય અને સાધુને શંકિતાદિ દોષ લાગે. અહીં કહ્યો તે 'દાતૃભાવ અપરિણત' અને પૂર્વે જણાવ્યો તે 'સાધારણ અનિસૃષ્ટ' આ બે દોષમાં દેવાના પરિણામ ન હોય તે ગૃહસ્થની હાજરીમાં બીજો આપે તે દાતૃભાવ અપરિણત અને પરોક્ષમાં આપે તે સાધારણ અનિસૃષ્ટ એમ ભેદ સમજવો. અન્યથા બેમાં સમાનતા આવી જાય.

૯—**લિપ્ત**=જે વસ્તુથી ચીકાશ વિગેરે લેપ લાગે તે લિપ્ત કહેવાય. ઉત્સર્ગથી સાધુએ તેવાં દહીં, દૂધ, છાશ, ઘી, વિગેરે લેવાં નહિ, કિન્તુ લેપ ન લાગે તેવાં વાલ-ચણા વિગેરે લેવાં જોઇએ. છતાં વિશેષ કારણે લેપ લાગે તેવી વસ્તુ પણ લઈ શકાય ત્યારે સંસૃષ્ટ-અસંસૃષ્ટ હાથ, પાત્ર અને સાવશેષ-નિરવશેષ દ્રવ્ય એ ત્રણ પદના આઠ ભાંગા થાય છે તેમાં સાવશેષ દ્રવ્યવાળા ચાર ભાંગાથી વહોરવું કલ્પે, એમાં એમ સમજવાનું છે કે હાથ અને પાત્ર ખરડેલાં કે અખરડેલાં હોય તો પણ પશ્ચાત્ કર્મનો સંભવ નથી, પણ દ્રવ્ય સમ્પૂર્ણ વહોરવામાં આવે તો ખાલી થએલા ભાજનને સાફ કરવાથી પશ્ચાત્ કર્મનો સંભવ છે, માટે પાત્ર સંપૂર્ણ ખાલી થાય તેમ નહિ વહોરવું.

૧—સં૦ હ૦, સં૦ પાત્ર, સાવ૦ દ્રવ્ય.
૨—સં૦ હ૦, ,, નિર૦ દ્રવ્ય.
૩— ,, અસં૦ પાત્ર, સાવ૦ દ્રવ્ય.
૪— ,, ,, નિર૦ દ્રવ્ય.
૫—અસં૦ હસ્ત, સં૦ પાત્ર સાવ૦ દ્રવ્ય.

૬– ,, ,, નિર૦ દ્રવ્ય.

૭– ,, અસં૦ પાત્ર સાવ૦ દ્રવ્ય.

૮– ,, ,, નિર૦ દ્રવ્ય.

૧૦–**છર્દિત**=ઘી–દૂધ–દાળ–વિગેરેને ઢોળતાં વહોરાવે તો તેથી કીડી–માખી આદિ જીવો મરી જાય પરિણામે મધના ટીંપાના ઉદાહરણથી મોટી હિંસા થાય માટે તેવું નહિ વહોરવું.

એ પ્રમાણે સોળ ઉદ્ગમ, સોળ ઉત્પાદન અને દશ ગ્રહણૈષણાના મળી ૪૨ દોષો ટાળીને શુદ્ધ આહાર લેવો તેને એષણાસમિતિ કહેલી છે.

આ બધા દોષોનો શાસ્ત્રમાં સંક્ષેપથી નવકોટીમાં અંતર્ભાવ કરેલો છે. ૧ સ્વયં હિંસાથી (અચિત્ત) કરવું નહિ, ૨ સ્વયં ખરીદવું નહિ અને ૩ સ્વયં પકાવવું નહિ, એ ત્રણ નહિ કરાવવાના અને ત્રણ નહિ અનુમોદવાના મળી નવ ભાંગે શુદ્ધ આહાર સાધુને લેવો કલ્પે.

એને લેવામાં સ્થાન, દાયક, ગમન, ગ્રહણ, આગમન, પાત્ર, પરાવર્તિત, પતિત, ગુરૂક ત્રિધા અને ભાવ, એ અગીઆર દ્વારોથી વિવેક બતાવ્યો છે તે ઓઘનિર્યુક્તિ આદિમાંથી જાણવો. અહિં વિસ્તાર થઈ જવાના ભયે તેનું વર્ણન જણાવ્યું નથી.

વળી ગ્રહણૈષણામાં આહાર અને પાણી બન્નેના પ્રત્યેક જુદા જુદા "અસંસૃષ્ટ, સંસૃષ્ટ, ઉદ્ધૃત, અલ્પલેપા, અવગૃહીતા, પ્રગૃહીતા અને ઉજ્ઝિતધર્મા, એમ સાત સાત ભેદો પણ અન્ય ગ્રંથોથી જાણી લેવા.

શય્યાતરપિંડનો નિષેધ.

ઉપર્યુક્ત શુદ્ધપિંડ પણ શય્યાતરનો ન લેવો, કારણ કે જેના મકાનમાં રહે ત્યાંથી આહારાદિ પણ લે તો દાતાને અસદ્‌ભાવ થવાથી ઉતરવાનું મકાન પણ ન આપે અને જો શય્યાતર ભક્ત શ્રદ્ધાળુ હોય તો એક જ મકાનમાં નજીક રહેવાથી સાધુની જરૂરીઆતોને જાણી જતાં, દોષિત બનાવીને કે લાવીને પણ આપે એમ અનેક દોષોનો સંભવ રહે.

શય્યા એટલે વસતિ-ઉપાશ્રય તેનો માલિક કે માલિકે મકાન જેને ભળાવ્યું હોય તે શય્યાતર કહેવાય. (જેની અનુમતિથી મકાનમાં રહી શકાય તે વસ્તુતઃ શય્યાતર ગણવો ઉચિત છે, અન્યથા શય્યાતરપિંડ તજવાનો શાસ્ત્રોક્ત હેતુ સફળ થાય નહિ). તેમાં પણ ઉત્સર્ગથી તો મકાનના જેટલા માલિક હોય તે બધાનો પિંડ તજવો, એમ કરતાં નિર્વાહ ન થાય તો તે પૈકી કોઈ એકનો તો પિંડ અવશ્ય તજવો. શય્યાતરનો આ બાર પ્રકારનો પિંડ વર્જ્ય કહ્યો છે. ૧-અશન, ૨-પાન, ૩-ખાદિમ, ૪-સ્વાદિમ, ૫-પાદપ્રોઞ્છન, ૬-વસ્ત્ર, ૭-પાત્ર, ૮-કામળ, ૯-શુચિ (સોય), ૧૦-છરી (અસ્રો), ૧૧-કાનની સળી, ૧૨-નખરદની (નરણી). એ સિવાયનાં ૧-સંથારા માટે ઘાસ, ૨-શુચીકરણ માટેનાં ડગલ, ૩-ભસ્મ, ૪-કુંડી, ૫-શય્યા, ૬-સંથારો, ૭-પાટ-પાટલા, ૮-લેપાદિ ઔષધ અને ૯-તેના ઘરનો કોઈ મનુષ્ય દીક્ષા લેવા તૈયાર થાય તો તે ઉપધિ સહિત પણ લેવો કલ્પે.

અહિં એ વિશેષ છે કે એક મકાનમાં સુતા અને

કોઈ કારણે સવારે પ્રતિક્રમણ બીજા મકાનમાં કરવું પડે તો બન્ને મકાનના માલિકો શય્યાતર ગણવા, પણ એક મકાનમાં સમગ્ર રાત્રિ રહેવા છતાં ઉંઘે નહિ, જાગે અને સવારે પ્રતિક્રમણ કારણવશાત્ બીજાના મકાનમાં કરે તો જ્યાં પ્રતિક્રમણ કરે તેનો માલિક શય્યાતર ગણાય, રાત્રે, જાગ્યા તે મકાનનો માલિક નહિ. કદાચ મકાન સોંપીને તેનો માલિક દેશાન્તર જાય તો પણ શય્યાતર તો તે જ ગણાય બીજો નહિ.

વળી કોઈ માત્ર વેશધારી સાધુ શય્યાતરનો પિંડ તજે કે ન પણ તજે તો પણ ઉત્તમ સાધુ, તેને પણ ચારિત્રવંત માનીને તેનો જે શય્યાતર હોય તેનો પિંડ પણ અવશ્ય તજે.

કોઈ ગાઢ બિમારીના કારણે બિમારને માટે શય્યાતરનો પિંડ પણ કલ્પે, અને બિમારી ગાઢ ન હોય તો બિમારને યોગ્ય વસ્તુ ગામમાં ત્રણ વાર ગોચરી ફરવા છતાં ન મળે તો તેવી વસ્તુ શય્યાતરની પણ લેવી કલ્પે. અને આગાઢ કારણે તો તરત જ પણ લેવી કલ્પે, એમ પ્રવચન સારોદ્ધાર ગા૦ ૮૫૧ ની ટીકામાં છે.

કોઇ અતિ શ્રદ્ધાળુ શય્યાતર ખૂબ આગ્રહથી વહોરવાની વિનંતિ કરે તો તેની શ્રદ્ધાને અખંડ રાખવા એક વખત વહોરી શકાય, બીજી વાર આગ્રહ કરે તો અવશ્ય નિષેધ કરવો જોઇએ.

તથા મારી–મરકી જેવા ઉપદ્રવ પ્રસંગે, રાજભય, ચોરભય, કે દુષ્કાળ વિગેરેના કારણે પણ શય્યાતર પિંડ લઈ શકાય.

રાજપિંડનો નિષેધ.

રાજાનો પિંડ લેવાનો પણ પહેલા છેલ્લા તીર્થંકરના શાસનમાં નિષેધ છે, કારણ કે ત્યાં પિંડ લેવા જતાં-આવતાં અપશુકન માની અધિકારી અજૈનો સાધુઓને ઉપદ્રવ કરે અથવા 'આ તો રાજાને ત્યાંથી ઇચ્છિત અને સ્વાદિષ્ટ ભોજનને લેનારા સુખશીલિઆ છે' એમ લોકમાં અપવાદ થાય, માટે નીચે પ્રમાણે આઠ પ્રકારનો રાજપિંડ સાધુએ લેવો નહિ. ૧-અશન, ૨-સ્થાન, ૩-ખાદિમ, ૪-સ્વાદિમ, ૫-પાદપ્રોચ્છન, ૬-વસ્ત્રો, ૭-પાત્રાં અને ૮-કામળ.

ગૃહસ્થધર્મમાં વ્યાપારશુદ્ધિ-ન્યાયોપાર્જિત ધન દુર્લભ છે તેમ સાધુધર્મમાં શુદ્ધ આહાર મેળવવો દુર્લભ છે, માટે આત્માર્થીએ તે માટે સવિશેષ ઉદ્યમ કરવો.

આવો શુદ્ધ આહાર પણ બે કોશ ઉપરાંત દૂરથી લાવેલો હોય તે ક્ષેત્રાતીત કહ્યો છે અને પહેલા પ્રહરનો વહોરેલો ત્રીજા પ્રહરની સમાપ્તિ થતાં કાલાતીત કહ્યો છે, માટે બે કોશ ઉપરાંતનો અને ત્રીજા પ્રહર પછીનો આહાર વાપરવો ન કલ્પે.

એ પ્રમાણે શુદ્ધ આહાર લાવીને ગુરૂ સમક્ષ આલોચનાદિ કર્યા પછી માંડલી સાથે વિધિપૂર્વક વાપરે. તેમાં નીચેના પાંચ દોષને ટાળે.

ગ્રાસૈષણાના પાંચ દોષો.

"संओजणा पमाणे, इंगाले धूम कारणे चेव ॥"

સંયોજના-પ્રમાણાદિ પાંચ દોષો આ પ્રમાણે છે.

૧-સંયોજના=રસના લોભથી રોટલી વિગેરે દ્રવ્યોને ખાંડ-ઘી વિગેરે અન્ય દ્રવ્યોથી મિશ્રિત (સંયોજિત) કરવાં તે. આવી સંયોજના સાધુએ નહિ કરવી.

૨-પ્રમાણ=જેટલા આહારથી શરીરબળ, ધીરજ અને સંયમનાં કાર્યો સીદાય નહિ તેટલો આહાર પ્રમાણોપેત કહેવાય, તેથી અધિક લેવાથી વમન વિગેરે વિક્રિયા થાય, વ્યાધિ થાય અને છેલ્લે મરણ પણ થાય, માટે પ્રમાણાતિરિક્ત આહાર ન લેવો.

૩-અંગાર=સ્વાદિષ્ટ આહારાદિની કે તેના દાતારની પ્રશંસા કરતો ભોજન કરે તે રાગ રૂપ અગ્નિથી ચારિત્રને અંગારા (કોલસા) તુલ્ય બનાવે છે. માટે સરાગપણે એવી પ્રશંસા નહિ કરવી.

૪-ધૂમ્ર=બે સ્વાદ કે અનિષ્ટ અન્નાદિની કે તેના દેનારની નિંદા કરતો ભોજન કરે તે ચારિત્રને નિન્દારૂપ ધૂમાડાથી કાળું બનાવે છે માટે તેવી નિન્દા નહિ કરવી.

૫-કારણાભાવ=નીચે જણાવેલાં કારણો વિના ભોજન કરવાથી સાધુને કારણાભાવ નામનો દોષ લાગે છે. તે ૭ કારણો આ પ્રમાણે કહ્યાં છે-

वेअणवेयावच्चे, इरिअट्ठाए अ संजमट्ठाए ।
तह पाणवत्तिआए, छट्ठं पुण धम्मचिंताए ॥१॥

૧-વેદના=ક્ષુધાવેદનીય કર્મના ઉદયથી ક્ષુધા સહન ન થવાથી, ૨-શરીરમાં અશક્તિના કારણે વૈયાવચ્ચ ન થવાથી, ૩-નેત્રનું તેજ વિગેરે મંદ પડતાં ઈર્યાસમિતિનું પાલન ન થવાથી, ૪-શરીરસામર્થ્યના અભાવે સત્તર અથવા સીત્તેર પ્રકારે સંયમની રક્ષા નહિ થવાથી, ૫-આહાર વિના પ્રાણ જવાનો સંશય થવાથી અર્થાત્ મરવાનો ભય ઉભો થવાથી અને ૬-આર્ત્તધ્યાન થતાં ધર્મધ્યાનનો નાશ (અસમાધિ) થવાથી એમ છ કારણોએ સાધુને આહાર

લેવાનું કહ્યું છે એ કારણો વિના આહાર લેવાથી કારણાભાવ નામનો દોષ લાગે છે.

ઉપર કહેલા ૪૨ દોષથી વિશુદ્ધ આહાર પણ વાપરતાં ગ્રાસૈષણાના આ પાંચ દોષો અવશ્ય ટાળવા, નહિ તો નિર્દોષ પણ આહાર વાપરવા છતાં ચારિત્ર મલિન થાય છે. ઈત્યાદિ આહારના વિષયમાં અનેક વિધ સૂક્ષ્મ વિચારણા કરવી.

ગોચરી આલોચવાનો વિધિ.

શાસ્ત્રદર્શિત વિધિપૂર્વક આહાર-પાણી આદિ સંયમોપકારક વસ્તુ લઈને ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશ કરતાં '**નિસીહિ નિસીહિ નિસીહિ નમો ખમાસમણાણં**' બોલવું, ગુરૂ પાસે આવી 'મત્થએણ વંદામિ' કહી પગ ભૂમિને પ્રમાર્જીને ગુરૂ સન્મુખ ઉભા રહી ડાબા પગના અંગુઠા ઉપર દાંડો રાખી જમણા હાથમાં મુખવસ્ત્રિકા પકડી ઉભા ઉભા ખમા૦ દઈ ઇરિયાવહિ પડિક્કમવા. કાઉસ્સગ્ગમાં લોગસ્સ ઉપરાંત જે ક્રમથી આહારાદિ લીધું હોય તે ક્રમ પૂર્વક લેતાં જે દોષ વિગેરે લાગ્યા હોય તે વિચારીને યાદ કરવા, પછી કાયોત્સર્ગ પારીને લોગસ્સ કહી, યાદ રાખેલા અતિચારો વિગેરે ક્રમશઃ ગુરૂને જણાવવા. પછી 'પડિક્કમામિ ગોઅર-ચરિઆએ' વિગેરે 'તસ્સમિચ્છા મિ દુક્કડં' સુધી કહી તસ્સ ઉત્તરી૦ અન્નત્થ૦ કહી કાઉસ્સગ્ગ કરવો તેમાં નીચેની ગાથા ચિંતવીને તે પ્રમાણે ભાવના ભાવવી.

अहो ! जिणेहिं असावज्जा, वित्ती साहूण देसिया ।
मुक्खसाहणहेउस्स, साहु देहस्स धारणा ॥ १ ॥

અર્થ—મોક્ષના સાધન રૂપ સમ્યગ્ દર્શન-જ્ઞાન-

પ્રકારના પ્રમાદથી ત્રસ અને સ્થાવર અથવા સૂક્ષ્મ અને બાદર કોઈ પણ (સર્વ પ્રકારના) જીવોના પાંચ ઇન્દ્રિઓ, ત્રણ બળ, શ્વાસોચ્છ્વાસ અને આયુષ્ય રૂપ (જેને જેટલા હોય તેટલા) પ્રાણોનો વિનાશ કરવા રૂપ હિંસાનો સર્વ (ત્રિવિધ ત્રિવિધ) પ્રકારે જાવજ્જીવ સુધી ત્યાગ (હિંસા નહિ કરવાનો નિશ્ચય) કરવો તેને પહેલું અહિંસાવ્રત કહેલું છે. સર્વ વ્રતોનું ધ્યેય અહિંસા હોવાથી અને શાસ્ત્રમાં એનો નંબર પહેલો હોવાથી તે પહેલું મહાવ્રત સમજવું.

બીજા વ્રતનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે.

---

*પાંચ મહાવ્રતો, અહિંસા મહાવ્રત કે જે પરમધર્મ રૂપ છે તેની સિદ્ધિમાં પરસ્પર સાપેક્ષ છે, બીજાં વ્રતોના સહકારથી એક વ્રત ઉપકાર કરે છે એટલું જ નહિ, પહેલા અહિંસાવ્રતની સિદ્ધિ બાકીનાં વ્રતો વિના થતી નથી, એમ કહેવા છતાં દરેક વ્રતો સ્વતંત્ર ઉપકારક છે, માટે દરેકનું મહાવ્રતપણું સ્વતંત્ર છે. જેમકે–હિંસા, જીવ માત્રનું અનિષ્ટ છે માટે તેને અટકાવવા પહેલું વ્રત ઉપકારક છે, અસત્ય, વસ્તુના સાચાસ્વરૂપને ઓળવી ખોટું સ્વરૂપ જાહેર કરે છે તેને અટકાવવા સત્યવ્રત ઉપકારી છે, નીતિ કે જે વાસ્તવમાં આત્મસ્વરૂપ છે, સર્વસુખ પ્રાપ્તિનો અમોઘ ઉપાય છે, તેનો નાશ કરનાર સ્તેય છે તેને અટકાવવા અસ્તેય વ્રત ઉપકારક છે, સ્વરૂપ રમણતાના શુદ્ધ આનંદને અબ્રહ્મ લૂંટે છે અને આત્માને પરપદાર્થોમાં આસક્ત બનાવે છે તેને અટકાવવા બ્રહ્મચર્યવ્રત ઉપકારક છે અને પરિગ્રહ કે જે આત્માનો સ્વાશ્રય ભાવ લૂંટીને પરાશ્રિત બનાવે છે તેનો નાશ કરવા (સ્વતંત્ર અને સ્વાશ્રયી બનવા) માટે અપરિગ્રહતા ઉપકારક છે. એમ પાંચે વ્રતો પોત પોતાનું વિશિષ્ટ કાર્ય કરનારાં હોવાથી સ્વતંત્ર મહાવ્રતો તરીકે કહેલાં છે. આ પાંચ મહાવ્રતો ઉપરાંત છટ્ઠા

सर्वथा सर्वतोऽलीकादप्रियाच्चाहितादपि ।
वचनाद्विनिवृत्तिर्या, तत्सत्यव्रतमुच्यते ॥ ४ ॥

ભાવાર્થ—ક્રોધ, લોભ, ભય અને હાસ્ય, એ સકળ કારણોથી બોલાતું અસત્ય વચન, તથા અપ્રીતિ કારકવચન, તથા ભવિષ્યમાં અહિત કારક વચન, એવા કોઈ પણ વચનથી જે ત્રિવિધ ત્રિવિધે અટકવું (એવું નહિ બોલવાનો નિશ્ચય કરવો) તેને સત્યવ્રત કહેલું છે.

જો કે ખોટું બોલવું તેને અસત્ય કહેવાય, તો પણ સાચું વચન પણ અપ્રીતિજનક કે અહિત કારક હોય તો પણ પરમાર્થથી કર્મબંધ, હિંસાદિ અનર્થોનું કારણ હોવાથી વ્યવહારથી અસત્ય સમજવું. કાણાને કાણો, ચોરને ચોર, કોઢીઆને કોઢીઓ કહેવાથી તેને અપ્રીતિ થવાનો સંભવ છે, માટે જ શાસ્ત્રમાં ૧–હલકાઈ કરનારી, ૨–નિંદા કરનારી, ૩–કઠોર, ૪–અસત્ય, ૫–ગૃહસ્થની (સાવદ્ય) ભાષા અને

રાત્રિભોજન વિરમણવ્રતને મહાવ્રત નહિ પણ વ્રત કહ્યુંછે તેનું કારણ એ પણ છે કે તેનું પાલન ગૃહસ્થ અને સાધુ બન્ને કરી શકે છે એકલા સાધુ નહિ. એટલે ગૃહસ્થ અને સાધુ ઉભયને એ વ્રત સામાન્ય છે. એની વિશિષ્ટતા એ છે કે ધર્મના મુખ્ય સાધનરૂપ માનવદેહનો આધાર આહાર છે તે શુદ્ધ હોવા ઉપરાંત ઉચિતકાળે હોય તો જ ઉપકારક થઈ શકે, માટે આહારમાં કાળની મર્યાદા કરનારૂં હોવાથી રાત્રિભોજન વિરમણ–વ્રત ઉપકારક છે. એ રીતે ઉચિત કાલે લીધેલા શુદ્ધ આહારથી પોષાયેલા શરીર દ્વારા પૂર્વનાં મહાવ્રતોનું પાલન શકય બને છે. માટે પાંચે મહાવ્રતોના પાલનમાં છટ્ઠા વ્રતનો સહકાર આવશ્યક છે. આવિષયમાં 'માનવીય આહારની મીમાંસા' વિચારવા જેવી છે.

૬-શાન્ત પડેલા કલહે કષાયને ઉદીરનારી, એમ છ પ્રકારની ભાષાને અપ્રશસ્ત કહી છે. તથા માર્ગમાં 'પારધી પૂછે કે મૃગલાં કયી દિશામાં ગયાં છે ? ત્યારે એ જાણવા છતાં સાચું કહેતો પારધી મૃગલાંને મારે' માટે એવી અહિતકારક જીવઘાતક ભાષા પણ સત્ય છતાં અસત્ય સમજવી. શાસ્ત્રમાં કહ્યું પણ છે કે-પરને પીડા કરનારૂં હોય એવું સત્ય પણ નહિ બોલવું. આ ગ્રન્થમાં કહેલા ચાર પ્રકારની ભાષાના બેંતાલીસ ભેદોને જાણી-સમજીને આ વ્રતનું પાલન કરવું.

ત્રીજા અચૌર્ય વ્રતનું લક્ષણ આ પ્રમાણે-

सकलस्याप्यदत्तस्य, ग्रहणाद्विनिवर्त्तनम् ।
सर्वथा जीवनं यावत्, तदस्तेयव्रतं मतम् ॥ ५ ॥

ભાવાર્થ-'સ્વામિ અદત્ત' વિગેરે ચારેય પ્રકારના અદત્તને ત્રિવિધે ત્રિવિધે નહિ લેવાનો જીવન પર્યન્ત નિર્ણય કરવો તે ત્રીજું અચૌર્યવ્રત કહ્યું છે. તેમાં તૃણ, કાષ્ટ વિગેરે વસ્તુ તેના માલિકે આપ્યા વિના લેવી તે **સ્વામિ-અદત્ત,** કોઈ માતાપિતાએ પોતાના પુત્રને દીક્ષા આપવા વહોરાવવા છતાં તે પુત્રની ઇચ્છા ન હોવા છતાં દીક્ષા આપવી વિગેરે તે **જીવઅદત્ત,** તીર્થંકરોએ નિષેધેલો આધાકર્મિક આહાર આદિ પિંડ લેવો તે **તીર્થંકર અદત્ત** અને માલિકે આપેલું, આધાકર્મિકાદિ દોષ રહિત, અજીવ (અચિત્ત), પણ ગુરૂની અનુમતિ વિના લેવું-વાપરવું તે **ગુરૂ-અદત્ત** સમજવું. ગામ નગર અથવા અરણ્યમાં, અલ્પ કે ઘણું, નાનું કે મોટું, અને સચિત અથવા અચિત્ત કોઈ પણ સ્વામિ-

અદત્તાદિ ચારે પ્રકારનું અદત્તાદાન જાવજ્જીવ સુધી ત્રિવિધે ત્રિવિધે તજવું તે અચૌર્યવ્રતનું લક્ષણ સમજવું.

ચોથા બ્રહ્મવ્રતનું લક્ષણ આ પ્રમાણે-

दिव्यमानुषतैरश्च-मैथुनेभ्यो निवर्त्तनम् ।
त्रिविधं त्रिविधेनैव, तद् ब्रह्मव्रतमीरितम् ॥६॥

ભાવાર્થ-દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચનાં મૈથુનથી ત્રિવિધ ત્રિવિધે નિવૃત્ત થવું તેને બ્રહ્મચર્ય વ્રત કહ્યું છે. અર્થાત્ વૈક્રિય અને ઔદારિક કામભોગોનો મન, વચન અને કાયાથી કરવા-કરાવવા અને અનુમોદવાનો પણ ત્યાગ કરવો તે (૨×૩=૬×૩=૧૮) અઢાર પ્રકારે બ્રહ્મચર્ય કહ્યું છે.

પાંચમા મહાવ્રતનું લક્ષણ આ પ્રમાણે-

परिग्रहस्य सर्वस्य, सर्वथा परिवर्जनम् ।
आकिञ्चन्यव्रतं प्रोक्त-मर्हद्भिर्हितकाङ्क्षिभिः ॥७॥

ભાવાર્થ-સચિત્ત અચિત્ત કે મિશ્ર પદાર્થોનો અથવા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલઅને ભાવનો મૂર્છારૂપે ત્રિવિધ ત્રિવિધથી જાવજ્જીવ પર્યન્ત ત્યાગ કરવો તેને હિતેચ્છુ એવા અરિહંતોએ અપરિગ્રહવ્રત કહ્યું છે અર્થાત્ સંયમોપકારક પદાર્થ રાખવા છતાં તેમાં મમત્વ નહિ કરવું તે અપરિગ્રહવ્રત સમજવું. માટે જ મુનિઓને શરીરાદિ ધર્મોપકરણમાં મૂર્છાના અભાવે મુક્તિ થાય છે તેવી રીતે સાધ્વીને પણ શાસ્ત્રોક્ત વસ્ત્રપાત્રાદિ રાખવા છતાં મૂર્છાના અભાવે મુક્તિ થવામાં કંઈ બાધક નથી.

આ ગ્રન્થમાં જુદી કહેલી પાંચ મહાવ્રતોની પચીસ ભાવનાઓથી પવિત્ર (નિરતિચાર) પાળેલાં આ વ્રતો યથાર્થ ગુણ સાધક બને છે.

એ ઉપરાંત પ્રભુ શ્રીમહાવીરદેવના શાસનમાં છટ્ઠું **રાત્રિભોજન વિરમણવ્રત** આ પ્રમાણે કહેલું છે.

चतुर्विधस्याहारस्य, सर्वथा (निशायाम्) परिवर्जनम् ।
षष्ठं व्रतमिहैतानि, जिनैर्मूलगुणाः स्मृताः ॥ ८ ॥

ભાવાર્થ–અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ, એ ચારે પ્રકારના આહારનો રાત્રિએ સર્વથા ત્યાગ કરવો તે છટ્ઠું રાત્રિભોજનવિરમણવ્રત કહ્યું છે.

શ્રીજિનેશ્વરોએ આ વ્રતોને તથા ઉપલક્ષણથી આગળ કહીશું તે શ્રમણધર્મ વિગેરે ચરણ સિત્તરીના ભેદોને સંયમના મૂળ ગુણો કહ્યા છે. તેમાં હવે દશવિધ શ્રમણધર્મ કહીએ છીએ.

खंती मद्दव अज्जव, मुत्ती तव संजमे अ बोधव्वे ।
सच्चं सोयं आकिंचणं, च बंभं च जइधम्मो ॥ ९ ॥

ભાવાર્થ–૧–**ક્ષમા**=શક્તિના સદ્‌ભાવે કે અભાવે પણ પરાભવાદિ પ્રતિકૂળતાને સહન કરવાનો આત્મ પરિણામ અર્થાત્ ક્રોધકષાયના ઉદયને સર્વ રીતે નિષ્ફળ બનાવવો તે. ૨–**માર્દવ**=મ્હોટાઇનો ત્યાગ અથવા નિરભિમાનતા, અર્થાત્ લઘુપણું–નમ્રતા. ૩–**આર્જવ**=મન, વચન અને કાયાની અકુટિલ (અવક્ર) પ્રવૃત્તિ, સરળતા, મન, વચન, કાયાના વિકારનો અભાવ અથવા માયારહિતપણું. ૪–**મુક્તિ**=બાહ્ય અભ્યન્તર પૌદ્‌ગલિક ભાવોની તૃષ્ણાનો વિચ્છેદ અર્થાત્ લોભનો સર્વ પ્રકારે ત્યાગ. ૫–**તપ**=જેનાથી રસ રૂધિરાદિ ધાતુઓ તપે તે બાહ્ય અને કર્મો તપે તે અભ્યંતર–એમ બે પ્રકારનો તપ, જેના અનશન ઉણોદરિકાદિ બાર અવા-

ન્તર પ્રકારો છે તે. ૬–**સંયમ**=કર્મોને આવવાનાં આશ્રવોનો રોધ તે સંયમ એનું વર્ણન આ ગ્રન્થમાં જુદું આપેલું છે ત્યાં જોવું. ૭–**સત્ય**=મૃષાભાષણનો ત્યાગ. એ પણ અહીં આપેલા ભાષાના પ્રકારો દ્વારા અને બીજા વ્રતના લક્ષણ દ્વારા સમજવું. ૮–**શૌચ**=સંયમમાં નિરૂપલેપતા અર્થાત્ અતિચારો નહિ લાગવા દેવા રૂપ સંયમની પવિત્રતા ૯–**આકિઞ્ચન્ય**=બાહ્ય અભ્યંતર સમ્પત્તિ કે ઉપકરણો પ્રત્યે પણ મારાપણાનો અભાવ ઉપલક્ષણથી શરીરના મમત્વનો પણ અભાવ અને ૧૦–**બ્રહ્મચર્ય**=નવવિધ વાડોના પાલનપૂર્વક વિષયેન્દ્રિયનો સંયમ કરવો તે.

કોઈ આચાર્યો સત્ય અને શૌચને સ્થાને લાઘવ અને ત્યાગ કહે છે, તેઓના મતે દ્રવ્યથી ઉપધિ અલ્પ રાખવી અને ભાવથી ગૌરવનો ત્યાગ કરવો તે 'લાઘવ' અને સર્વ સંગનો ત્યાગ કરવો તે અથવા સાધુઓને વસ્ત્રાદિ સંયમોપકારક પદાર્થોનું દાન કરવું તે **ત્યાગ** જાણવો.

એ ચરણસિત્તરીમાં દશવિધ યતિધર્મ કહ્યો, હવે–**સત્તર પ્રકારનો સંયમ**, તેનું વર્ણન આ ગ્રન્થમાં જુદું કરેલું છે તે પ્રમાણે સમજવો. હવે વૈયાવચ્ચ કહીએ છીએ.

વૈયાવચ્ચ=વ્યાપારપણું, તે તે આચાર્યાદિને અનુકૂળ હિતકારક પ્રવૃત્તિ. તેના દશ ભેદો આ પ્રમાણે કહેલા છે.

आयरिअउवज्झाए, तवस्सिसेहे गिलाणसाहूसु ।
समणुन्नसंघकुलगण–वेयावच्चं हवइ दसहा ॥ १० ॥

ભાવાર્થ–પ્રવ્રાજકાચાર્ય, દિગાચાર્ય, ઉદ્દેશાચાર્ય, સમુદ્દે-

શાનુજ્ઞાચાર્ય અને આમ્નાયાર્થ વાચકાચાર્ય એમ પાંચ પ્રકારના આચાર્યની તેઓની ઈચ્છાનુસાર સંયમસાધક સ્વ-પરહિતકારક સેવા કરવી તે ૧–**આચાર્યની વૈયાવચ્ચ.** એમ સર્વત્ર વૈયાવચ્ચનો, 'સંયમ સાધક સ્વ-પર હિતકારી સેવા અર્થ' સમજવો. આચાર્યની અનુજ્ઞાથી જ્ઞાનાદિ આચાર વિષયક અધ્યયન સાધુઓ જેની પાસે કરે તે ૨–**ઉપાધ્યાય,** અષ્ટમભક્ત વિગેરે વિકૃષ્ટતપ કરે તે ૩–**તપસ્વી,** ગ્રહણાદિ શિક્ષાને યોગ્ય નવદીક્ષિત સાધુ તે ૪–**શૈક્ષ,** જવર વિગેરે બિમારીવાળા સાધુ તે ૫–**ગ્લાન,** સ્થિર કરે તે ૬–**સ્થવિર,** તેના શ્રુત પર્યાય અને વય ભેદે ત્રણ ભેદો છે, સમવાયાંગ સુધીના અભ્યાસી તે શ્રુતસ્થવિર, વીશ કે તેથી વધારે વર્ષના દીક્ષા પર્યાયવાળા તે પર્યાયસ્થવિર અને સીત્તેર કે તેથી વધારે વર્ષની ઉમ્મરવાળા તે વયસ્થવિર સમજવા. એક (સમાન) સામાચારીવાળા તે ૭–**સમનોજ્ઞ,** સાધુ–સાધ્વી, શ્રાવક–શ્રાવિકાઓનો સમુદાય તે ૮–**સંઘ,** ગચ્છ=એક આચાર્યની નિશ્રાવાળો સાધુ સમુદાય, તેવા એક જાતીય ઘણા ગચ્છોનો સમુહ તે 'ચાન્દ્રકુળ' વિગેરે ૯–**કુળ** અને 'કૌટિક' વિગેરે ઘણાં કુળોનો સમુદાય તે ૧૦–**ગણ,** એ દરેકની યથોચિત દ્રવ્ય–ક્ષેત્ર–કાળ અને ભાવાદિથી સાપેક્ષ સેવા કરવી તે દશવિધ વૈયાવચ્ચ.

હવે **બ્રહ્મચર્યની નવ-ગુપ્તિઓ**–આ પ્રમાણે છે.

वसहिकहनिसिज्जिन्दिय–कुड्डंतरपुव्वकीलिए पणिए ।
अइमायाहारविभूसणाइं, नव बंभचेरगुत्तीओ ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—બ્રહ્મચારીએ સ્ત્રી–પશુ અને પંડકવાળી વસતિમાં નહિ રહેવું તે **૧–વસતિ**, કેવલ સ્ત્રીઓને એકલા સાધુએ ધર્મકથા પણ નહિ કહેવી અને સ્ત્રીઓની વાતો પુરૂષને ન સાંભળાવવી ઇત્યાદિ તે **૨–કથા**, સ્ત્રીની સાથે એક આસને, તેમજ તેણે વાપરેલા આસને પુરૂષે એક મુહૂર્ત સુધી અને પુરૂષના વાપરેલા આસને સ્ત્રીએ ત્રણ પ્રહર સુધી નહિ બેસવું, કારણ કે તેમ કરવાથી વિકાર થવાનો સંભવ છે માટે પરસ્પરનું આસન તજવું તે **૩–આસન**, ચિત્તમાં વિકાર કરનાર હોવાથી સ્ત્રીએ પુરૂષનાં અને પુરૂષે સ્ત્રીનાં નેત્ર મુખ સ્તન વિગેરે તે તે અંગોને સ્થિર દૃષ્ટિએ જોવાની બુદ્ધિએ નહિ જોવાં તે **૪–ઇન્દ્રિય**, જ્યાં ભીંત વિગેરેના આંતરે પણ સ્ત્રી પુરૂષના કામક્રીડાના શબ્દો સંભળાય તેવા સ્થાને નહિ રહેવું તે **૫–કુડયાન્તર**, પૂર્વે ગૃહસ્થાવસ્થામાં કરેલી કામક્રીડાનું સ્મરણ નહિ કરવું તે **૬–પૂર્વક્રીડિત**, અતિસ્નિગ્ધ વિકારક સ્વાદુ આહારનો ત્યાગ કરવો તે **૭–પ્રણીતાહાર**, રૂક્ષ પણ અધિક આહારનો ત્યાગ કરવો તે **૮–અતિમાત્રાહાર**, અને સ્નાન, વિલેપન, નખ, કેશ વિગેરેનું સમારણ ઇત્યાદિ શોભા નહિ કરવી તે **૯–વિભૂષા**. એ દરેકનો ત્યાગ કરવા રૂપ બ્રહ્મચર્ય માટેની નવ વાડો કહી છે. જેમ ખેતરમાંના પાકનું રક્ષણ કાંટાની વાડ વિના થઈ શકે નહિ, તેમ વેદોદયવાળા જીવોના બ્રહ્મચર્યરૂપ ચારિત્રના મૂળભૂત ગુણનું રક્ષણ આ વાડોના પાલન વિના શક્ય નથી. વધારે શું ? વેદોનો સત્તામાંથી પણ જેઓને નિર્મૂળ ક્ષય થયો હોય છે તે,

તીર્થંકરો નિર્વેદી છતાં અન્ય જીવોના ઉપકારની ખાતર (વ્યવહાર શુદ્ધિ માટે) એ વાડોનું પાલન કરે છે. કેવળજ્ઞાની પણ સાધુ, સાધ્વીઓ સાથે રહેતાં નથી, આવા જ્ઞાનીઓ પણ આ વ્યવહાર સાચવે છે તો છદ્મસ્થ અને નિર્બળમનવાળા જીવો માટે તો પૂછવું જ શું ? શ્રીજિનેશ્વરોએ પ્રાણિઓના આત્મગુણોની રક્ષા અને વૃદ્ધિ માટે બતાવેલા દરેક વ્યવહારો આત્માને પૂર્ણ ઉપકારી છે. તેની ઉપેક્ષા કરનારો પોતાના આત્માનું પણ હિત સાધી શકે નહિ તો અન્ય-જીવોનું હિત તે શી રીતે સાધે ? વસ્તુતઃ સ્વ રક્ષાથી પર રક્ષા અને સ્વહિતથી પરહિત સાધી શકાય છે એ અપેક્ષાને ભૂલવા જેવી નથી.

જ્ઞાનાદિત્રય–જેનાથી જ્ઞેયભાવોને જણાય તે આભિનિબોધિક (મતિજ્ઞાન) વિગેરે સમ્યગ્જ્ઞાન અને આદિ શબ્દથી સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યક્ચારિત્ર, એ ત્રણ ગુણોનું રક્ષણ અને વૃદ્ધિ કરવી તે ત્રણ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે.

बारसअंगाइ सुअं, नाणं तत्तत्थसद्दहाणं तु ।
दंसणमेअं चरणं, विरई देसे अ सव्वे अ ॥ १२ ॥

ભાવાર્થ=‘આચારાંગ’ વિગેરે બાર અંગો વિગેરે તે શ્રુતજ્ઞાન, તત્ત્વાર્થની શ્રદ્ધા તે સમ્યગ્દર્શન અને દેશથી અથવા સર્વથી સાવદ્યયોગોની વિરતિ તે સમ્યક્ચારિત્ર.

પરમાર્થથી આ ગુણો જ આત્માનું સાધ્ય છે, એ ત્રણની સાધના જેટલે અંશે થાય તેટલે અંશે મોક્ષમાર્ગની સાધના ગણાય છે અને એની સંપૂર્ણ સિદ્ધિને મોક્ષ કહેવાય છે.

તપ–જેનું લક્ષણ દશવિધ યતિધર્મમાં જણાવ્યું તે બાર પ્રકારનો તપ યથાશક્ય આચરવો. તે બારે પ્રકારો આ પ્રમાણે છે.

૧–**અનશન**=ત્રણ અથવા ચારે આહારનો કેવલરૂપે ત્યાગ. ૨–**ઉણોદરી**=ક્ષુધાની અપેક્ષાએ ન્યૂન આહાર લઈ સંતુષ્ટ બનવું. ૩–**વૃત્તિસંક્ષેપ**=દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ ન્યૂન દ્રવ્યોથી નિર્વાહ કરવો અર્થાત્ અલ્પદ્રવ્યોથી સંતોષ કરવો. ૪–**રસત્યાગ**=સ્વાદની (રસની) અપેક્ષા નહિ રાખવી અર્થાત્ વિગઇઓ (રસો)નો શક્તિ પ્રમાણે ત્યાગ કરવો. ૫–**કાયક્લેશ**=લોચ વિગેરેનાં કષ્ટો પ્રસન્નભાવે સહવાં પરિષહો ઉપસર્ગોમાં પ્રસન્નતા કેળવવી અને ૬–**સંલીનતા**= સાવદ્ય કાર્યોમાં કાયિક પ્રવૃત્તિ અટકાવવી. અંગોપાંગ વિગેરે અવયવોને સંકોચી રાખવાં.

અનશનાદિ છ પ્રકારનો આ તપ બાહ્ય એટલે લોકો દેખે તેવો અથવા કાયા દ્વારા થતો હોવાથી બાહ્ય છે. તેમાં કષ્ટની અપેક્ષાએ પૂર્વ પૂર્વનો તપ કઠીન છે, જેમકે અનશનમાં સર્વથા આહારનો ત્યાગ છે. ઉણોદરીમાં તેમ નથી, ઉણોદરીમાં અલ્પક્ષુધા સહવાની છે, વૃત્તિસંક્ષેપમાં તેવું નથી, ઇત્યાદિ સ્વયં વિચારવું. મનોવિજય માટે ઉત્તરોત્તરનો તપ બલવાન આલંબન છે, કારણ કે—ઉપવાસ કરવા કરતાં ઉણોદરી કરવી તેમાં મનને વધારે જીતવું પડે છે. તેથી પણ દ્રવ્યસંક્ષેપમાં વધારે, તેનાથી વધારે રસત્યાગમાં, તેનાથી વધારે કાયક્લેશમાં અને સહુથી વધારે મનોવિજય સંલીનતા તપમાં કરવો પડે છે. આ બાહ્યતપ ભાવ (અભ્યંતર) તપનું

કારણ છે, આધાર છે, શણગાર છે અને બાળ જીવોને આકર્ષક હોઈ શાસન પ્રભાવનાનું વિશિષ્ટ અંગ છે. આ તપની આરાધનાથી ઇન્દ્રિયોનો વિજય કરી શકાય છે અને પરિણામે મનનોવિજય બનતાં અભ્યંતર તપ પ્રગટ થાય છે તેના છ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે.

૧-**પ્રાયશ્ચિત્ત**=એના આલોચના, પ્રતિક્રમણ, મિશ્ર, વિવેક, કાયોત્સર્ગ, તપ, છેદ, મૂળ, અનવસ્થાપ્ય અને પારાંચિત, એમ દશ પ્રકારો છે. જે પ્રાયઃ ચિત્તની (આત્માની) શુદ્ધિ કરે તેને પ્રાયશ્ચિત કહેવાય છે. ૨-**વિનય**=શાસ્ત્રોમાં વિનયના ભિન્ન ભિન્ન રીતે અનેક પ્રકારો કહ્યા છે, આત્માના પાપકર્મોને વિશેષ પ્રકારે નયતિ=દૂર કરે અથવા આત્માને વિશેષતયા ઉર્ધ્વદશામાં દોરે તે વિનય કહેવાય. સર્વ ગુણોની ભૂમિકા હોવાથી વિનયને મોક્ષનું મૂળ કહેલું છે. એટલુ જ નહિ શિષ્યને શાસ્ત્રમાં 'વિનેય' નામ આપીને વિનય કરવો તે સંયમનું મુખ્ય અને આવશ્યક અંગ છે એમ સૂચવ્યું છે. ૩-**વૈયાવચ્ચ**=એનું વર્ણન ઉપર જણાવાયુ છે, તેના દશ પ્રકારો છે, તેને અપ્રતિપાતિ ગુણ કહ્યો છે, એનાથી વીર્યાન્તરાય વિગેરે કર્મોનો ક્ષય થતાં પુણ્યસાધક અને નિર્જરાકારક નિર્મળ બળ મળે છે જેનાથી પરિષહો અને ઉપસર્ગોમાં સ્થિર બની આત્મા કઠોર કર્મોનો નાશ કરતાં પરંપરાએ મોક્ષને સાધે છે. ૪-**સ્વાધ્યાય**=સામાન્યતયા વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના, અનુપ્રેક્ષા અને ધર્મકથા એમ પાંચ પ્રકારો સ્વાધ્યાયના છે, ગૃહસ્થને દ્રવ્ય ઉપાર્જનની જેમ સંયમીને સ્વાધ્યાય કરવો એ મુખ્ય વ્યાપાર છે, સ્વાધ્યાયથી નવું નવું જ્ઞાન

મળે છે, એથી પરિણતિની શુદ્ધિ થતી જાય છે અને અધ્યવસાય સ્થાનો વધતાં ગુણસ્થાનકોમાં વૃદ્ધિ (વિશુદ્ધિ) થાય છે. સ્વાધ્યાયમાં વાચનાદિ ત્રણ અને ધર્મકથા દ્રવ્યશ્રુત છે અને અનુપ્રેક્ષા ભાવશ્રુતરૂપ છે, કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરાવનાર શ્રુતજ્ઞાનની સેવા સ્વાધ્યાયરૂપે થાય છે. એનાથી જ્ઞાનાવરણીયાદિ ઘાતીકર્મોનો પણ ઘાત થાય છે, ઈત્યાદિ સ્વાધ્યાયનું મહત્ત્વ અતિ ઘણું છે.

૫-**ધ્યાન**=ધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે, આર્ત્ત, રૌદ્ર, ધર્મ્ય અને શુક્લ. એમાંનાં પહેલાં બે અશુભ (હેય) અને છેલ્લાં બે શુભ (ઉપાદેય) છે. અહીં તપમાં છેલ્લાં બે ધ્યાનો સમજવાનાં છે (પરમાર્થ દૃષ્ટિએ જૈનશાસનમાં બતાવેલા કર્મશાસનને માન્ય રાખી તેના અબાધિત નિયમોને વશ થવાથી જ જીવ કર્મમુક્ત થાય છે, માટે જ કર્મશાસનને વશ બની જીવો પોતાના જીવનને ધર્મમય બનાવે એ નીતિ રાજ્યશાસનની અને તેનાથી પણ પ્રથમ દરજ્જાના લોકશાસનની છે. લોકશાસન ઉપર રાજ્યશાસનની અને એના ઉપર કર્મશાસનની સત્તા છે. એ ત્રણેનું કર્તવ્ય જીવને તેની શક્તિને અનુસાર 'અહિંસા સત્ય' વિગેરેનું પાલન કરાવવારૂપ ધર્મશાસનને વફાદાર બનાવવાનું છે. જે જીવ એમ કરે છે તે હંમેશને માટે ત્રણે શાસનમાંથી મુક્ત થઈ શાશ્વત સુખનો ભોગી બને છે. આમ છતાં મોહાધીન અજ્ઞ જીવ જ્યારે કર્મસત્તાથી ઉપરવટ થઈ સુખી થવા માટે વિચાર કરે છે ત્યારે તેને આર્ત્તધ્યાન કહેવાય છે. આર્ત્તધ્યાનના ચારેય પ્રકારોનું લક્ષણ ઉદિત કર્મોની ઉપરવટ થઈ સુખી બન-

વાનો વિચાર કરવો તે છે અને રૌદ્રધ્યાનનું લક્ષણ આર્ત્ત-ધ્યાનરૂપ કર્મની ઉપરવટ થઇ સુખી થવા માટે કરેલા વિચારોને અનુસારે હિંસાદિ પાપો કરવાનું ધ્યાન કરવું તે છે, માટે તે બે ધ્યાનો નવાં કર્મોનાં બંધનો વધારી જીવને સંસારમાં ભમાવે છે. એનાથી બચવા માટે ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાન એ બે ધ્યાનો છે.) તેમાં કર્મના નિયમોને પ્રસન્નપણે અનુસરવું, અસમાધિથી બચવું અને એવું જીવન બને તેવા ઉપાયો કરવા તે ધર્મધ્યાન છે અને એના ફળ રૂપે સમાધિસ્થ બની કર્મોદય ભોગવવા છતાં આત્માને તેથી પર (ભિન્ન) અનુભવવો તે શુક્લધ્યાનના પ્રથમના બે પ્રકારો છે. એમ ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનનું પૂર્વાર્દ્ધ એ અહીં ધ્યાનરૂપ તપ તરીકે સમજવું. ૬–**કાયોત્સર્ગ**= ચૌદમા ગુણાસ્થાનકની અયોગી (યોગનિરોધરૂપ) અવસ્થા આ છેલ્લો તપ છે. એની પ્રાપ્તિથી અંતર્મુહૂર્તમાં મુક્તિ થાય છે, આ નિશ્ચય કાયોત્સર્ગ (યોગનિરોધ) એ જ શુક્લધ્યાનનું ઉત્તરાર્દ્ધ છે. અહીં તેને કાયોત્સર્ગરૂપે ધ્યાનથી ભિન્ન તપમાં ગણ્યું છે. એની પ્રાપ્તિ માટે અભ્યાસ–રૂપે કાયોત્સર્ગ કરવાનું વિધાન અનેક રીતે અનુષ્ઠાનોમાં જણાવેલું છે એ પણ પરિણામે યોગનિરોધરૂપ કાયોત્સર્ગનું કારણ હોવાથી તેનો પણ આ તપમાં અંતર્ભાવ સમજવો. એમ આ છ પ્રકારનો અભ્યંતર તપ ઉત્તરોત્તર આત્મવિશુદ્ધિ કરનારો અને પરિણામે મોક્ષ આપનારો છે, માટે નિર્જરા તત્ત્વમાં બાર પ્રકારનો તપ કહ્યો છે. એમ બાહ્ય અભ્યંતર મળી તપના બાર પ્રકારો કહ્યા.

હવે છેલ્લું ક્રોધાદિ નિગ્રહનું સ્વરૂપ કહીએ છીએ.

ક્રોધાદિ નિગ્રહ—ક્રોધ માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયોનો નિગ્રહ કરવો તે ચાર પ્રકાર. એમ ચરણસિત્તરીના '૫-વ્રતો, ૧૦-યતિધર્મ, ૧૭-સંયમ, ૧૦-વૈયાવચ્ચ, ૯-બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિઓ, ૩-જ્ઞાનાદિ ગુણો, ૧૨-પ્રકારેતપ અને ૪-ક્રોધાદિ ચાર કષાયોનો નિગ્રહ' એમ ચરણસિત્તરીના સિત્તેર ભેદો સમજવા.

એમાં આ રીતે વિશેષતા સમજવી—ચોથા વ્રતમાં બ્રહ્મચર્ય કહેવા છતાં નવબ્રહ્મગુપ્તિ જુદી કહી તે બ્રહ્મચર્ય-વ્રતનું પાલન નિરપવાદ કરવાનું સૂચવવા માટે છે. મહાવ્રતો ચારિત્રરૂપ છતાં જ્ઞાનાદિ ત્રણમાં પુનઃ ચારિત્ર કહ્યું તે છેદ વિગેરે ચાર ચારિત્રોના સંગ્રહ માટે સમજવું અને મહાવ્રતોથી પાંચ ચારિત્ર પૈકી એક સામાયિક ચારિત્ર સમજવું. તથા યતિધર્મમાં સંયમ-તપ કહેવા છતાં પુનઃ કહ્યાં તે મોક્ષમાં સંયમ અને તપની પ્રાધાન્યતા સમજવા માટે ભિન્ન કહ્યાં છે, સંયમથી નવો કર્મબંધ અટકે અને તપથી જૂનાંની નિર્જરા થાય, એમ મોક્ષમાં એની પ્રધાનતા સ્પષ્ટ છે. તપમાં વૈયાવચ્ચ કહેવા છતાં તે સ્વ-પર ઉપકારક હોવાથી બીજાં તપથી વિશેષતા જણાવવા જુદી કહી. તથા યતિધર્મમાં ક્રોધાદિના અભાવ રૂપ ક્ષમાદિ કહેવા છતાં ક્રોધાદિનો નિગ્રહ જુદો કહ્યો તે ઉદયમાં વર્તતા ક્રોધાદિને નિષ્ફળ કરવા રૂપ સમજવો અને ક્ષમાદિ, ક્રોધ વિગેરેના અનુદય રૂપ સમજવા અથવા ક્ષમાદિ ચાર ઉપાદેય રૂપે અને ક્રોધાદિ ચાર હેય રૂપે ભિન્ન સમજવાં.

આ પ્રમાણે ચરણસિત્તરી રૂપ મૂળ ગુણોનું સ્વરૂપ કહ્યું, હવે કરણસિત્તરીરૂપ ઉત્તરગુણોનું સ્વરૂપ કહીએ છીએ.

કરણસિત્તરી.

पिंडविसोही[4] समिई[5], भावण[12] पडिमा[12] य इंदियनिरोहो[5] ।
पडिलेहण[25]गुत्तीओ[3], अभिग्गहा[4] चेव करणं तु ॥ १ ॥

ભાવાર્થ=ચાર પ્રકારના પિંડની (આહાર, વસ્ત્ર, પાત્ર અને વસતિની) વિશુદ્ધિ તે ચાર, પાંચ સમિતિનું પાલન તે પાંચ, બાર ભાવનાઓ ભાવવી તે બાર, ભિક્ષુની બાર પડિમાનું પાલન તે બાર, પાંચ ઇન્દ્રિઓના વિકારનો નિરોધ તે પાંચ, વસ્ત્રાદિની પચીસ પ્રતિલેખનારૂપ પચીશ, ત્રણગુપ્તિના પાલન રૂપ ત્રણ અને દ્રવ્યાદિ ચાર પ્રકારના અભિગ્રહો ધારવા તે ચાર, એમ કરણ અને મૂળ ગુણોની સાધનામાં સાધનરૂપ (૪+૫+૧૨+૧૨+૫+૨૫+૩+૪=૭૦) આ સિત્તેર ગુણોને કરણસિત્તરી કહી છે. તેનું ક્રમશઃ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે.

૨ ૧૨ **પિંડવિશુદ્ધિ,પાંચ સમિતિ** અને ત્રણ **ગુપ્તિનું** વર્ણન આ ગ્રન્થમાં આપેલા અષ્ટ પ્રવચન માતાના સ્વરૂપમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવું.

બાર **ભાવનાઓ** તથા બાર **પડિમાઓનું** સ્વરૂપ પણ જુદું કહ્યું છે તે પ્રમાણે જાણવું.

ઇન્દ્રિયનિરોધ=સ્પર્શના, રસના, ઘ્રાણ, ચક્ષુ અને શ્રોત્ર, એ પાંચ ઇન્દ્રિઓના અનુક્રમે આઠ સ્પર્શ, પાંચ રસ, બે ગંધ, પાંચ રૂપ અને સચિત્ત, અચિત્ત તથા મિશ્ર એમ ત્રણ પ્રકારના શબ્દો મળી ૨૩ વિષયો છે, તેમાંના ઇષ્ટ વિષયો

પ્રત્યે રાગપરિણતીનો અને અનિષ્ટ પ્રત્યે દ્વેષપરિણતિનો ત્યાગ તે પાંચ પ્રકારનો ઇન્દ્રિયનિરોધ કહ્યો છે.

ઇન્દ્રિઓનો ધર્મ તે તે વિષયોના તે તે સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવવાનો છે, તેથી એ પાંચને જ્ઞાનેન્દ્રિઓ કહી છે, એના દ્વારા આત્માને જ્ઞાન મેળવવું હિતકર છે. ઇષ્ટમાં રાગ કરવો કે અનિષ્ટમાં દ્વેષ કરવો તે આત્માનું કર્તવ્ય નથી, અનાદિ કાળથી જ્ઞાનેન્દ્રિયો દ્વારા તે તે વિષયોનું જ્ઞાન મેળવીને મોહોદયથી તેમાં રાગ-દ્વેષ કરવાથી જીવ સંસારમાં ભટકે છે, તેમાંથી બચવા માટે સંયમ છે માટે સંયમીએ ઇષ્ટ અનિષ્ટ વિષયો પ્રત્યે રાગ-દ્વેષને તજવા જ જોઇએ, મોહનો પરાભવ કરવા માટે જેમાં દ્વેષ થાય તેવા વિષયોને સેવવા જોઇએ અને જેમાં રાગ થાય તેવા વિષયોનો ત્યાગ કરવો જોઇએ. જડ પદાર્થોનો જડ જીવન પુરતો ઉપયોગ જરૂરી છે, તેમાં રાગ-દ્વેષ થાય તે નિષ્કારણ કર્મબંધનું કારણ બને છે અને જે મોહનો નાશ કરવાનો છે તેનું પોષણ કરીને ઉલટો આત્માનો પરાભવ કરે છે, માટે જિનવચનના બળે અનિત્ય પદાર્થોના સ્વરૂપને વિચારી રાગ-દ્વેષના પરાભવથી બચવા ઉદ્યમ કરવો જોઇએ.

પડિલેહણા=એનું વર્ણન આ ગ્રન્થમાં જુદું આપેલું છે.

અભિગ્રહો=દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવને અંગે ઇચ્છાનો રોધ કરવા માટે અભિગ્રહો (પ્રતિજ્ઞાઓ) કરવી તે આ અભિગ્રહના દ્રવ્યાદિ ચાર પ્રકારો છે.

૧-**દ્રવ્યાભિગ્રહ**=અમુક લેપકૃત્ અથવા અલેપકૃત્ વસ્તુ સિવાયની વસ્તુ ન લેવી અથવા અમુક દ્રવ્ય (સાધન)થી વહો-

રાવે તે જ લેવી, ઈત્યાદિ અમુક દ્રવ્ય વસ્તુને અંગે મર્યાદા બાંધવી તે દ્રવ્યઅભિગ્રહ.

૨–**ક્ષેત્રાભિગ્રહ**=અમુક સ્થાનિક ગામ કે બીજા ગામમાંથી વિગેરે અમુક ક્ષેત્રમાંથી કે અમુક ઘરોમાંથી મળે તે સિવાયનું નહિ લેવું એવો ક્ષેત્રને અંગે નિશ્ચય કરવો તે ક્ષેત્રઅભિગ્રહ. એને અંગે સામાન્યતઃ શાસ્ત્રમાં આઠ ગોચર ભૂમિઓ કહી છે ૧–**ઋજવી**=ઉપાશ્રયથી એક જ સીધી લાઈનમાં રહેલાં ઘરોમાં ક્રમશઃ ગોચરી માટે ફરવું, આહાર પૂર્ણ ન થાય તો પણ બીજી લાઈનમાં નહિ ફરવું તે. ૨–**ગત્વાપ્રત્યાગતિ**=ઉપાશ્રયથી નીકળી એક પંક્તિમાં રહેલાં ઘરોમાં ફરી પાછા ફરતાં તેની સામેની બીજી પંક્તિના છેલ્લા ઘરથી આરંભી બીજી પંક્તિ પૂર્ણ કરવી, આહાર પૂર્ણ ન થાય કે બિલકુલ ન મળે તો પણ બે લાઈનો સિવાય અન્યત્ર નહિ ફરવું તે. ૩–**ગોમૂત્રિકા**=સામા સામી બે પંક્તિઓનાં ઘરોમાંથી ક્રમશઃ એક એક ઘરમાંથી આહાર લેતાં બે પંક્તિ પૂર્ણ કરવી એ સિવાયના ઘરોમાં નહિ ફરવું તે. ૪–**પતઙ્ગવિથિ**=અનિયત ક્રમે છૂટાં છૂટાં ગમે તે અમુક ઘરોમાં ફરવું તે. ૫–**પેટા**=ગામને ચાર ખુણાવાળું કલ્પીને વચ્ચેનાં ઘરોને છોડી ચારે દિશામાં રહેલાં પંક્તિબદ્ધ ઘરોમાં જ ફરવું તે. ૬–**અર્દ્ધ-પેટા**=એ પેટારૂપે કલ્પેલાં ચારે દિશાનાં ઘરો પૈકી અડધાં-કોઈ બે દિશાની પાસે પાસેની બે પંક્તિઓમાં રહેલાં ઘરોમાં જ ફરવું તે. ૭–**અંતઃશમ્બૂકા**=ગામના મધ્ય ભાગમાંથી પ્રારંભીને શંખનાં આવર્ત્તોની જેમ ગોળ પંક્તિએ

ફરતાં ફરતાં ગામને છેડે રહેલા ઘરમાં સમાપ્તિ કરવી તે. ૮–**બહિ:શમ્બૂકા**=અંતઃ શમ્બૂકાથી વિપરીત ગામના છેડે રહેલા ઘરથી પ્રારંભીને ગોળ પંક્તિએ ફરતાં ફરતાં છેલ્લે ગામના મધ્યના ઘરમાં સમાપ્તિ કરવી તે.

૩–**કાળાભિગ્રહ**=ભિક્ષાકાળ થવા પૂર્વે ગોચરી ફરવું તે આદિ, ભિક્ષાકાળે ફરવું તે મધ્ય અને ભિક્ષાકાળ પૂર્ણ થયા પછી ફરવું તે અંત, એ ત્રણ પ્રકારમાં કોઈ પણ કાળનો અભિગ્રહ કરી તે કાળે જ ગોચરી માટે ફરવું તે.

૪–**ભાવાભિગ્રહ**=અમુક પીરસવા માટે પાત્રમાંથી હાથમાં કે કડછી વિગેરેમાં લીધેલો, અથવા પાત્રમાં પડેલો, અથવા ભોજન માટે પીરસેલો, ખાવા માટે હાથમાં લીધેલો, અથવા અમુક હાલતમાં રહેલો મળે તે જ આહાર લેવો, ઈત્યાદિ નિશ્ચય તે ભાવઅભિગ્રહ સમજવો.

જો કે નિર્દોષ અને કલ્પ્ય વસ્તુ લેવામાં સાધુને સાવદ્ય વ્યાપાર નથી છતાં મનનો (ઈચ્છાનો) રોધ કરવા આ અભિગ્રહો યથા શક્ય દરરોજ કરવા જોઈએ. ગૃહસ્થોને દેસાવગાસિકના પચ્ચક્ખાણથી સાવદ્ય વ્યાપારની મર્યાદા થાય છે. તેમ સાધુને આ અભિગ્રહોથી ઈચ્છાનો રોધ થાય છે માટે તે કરવાનું વિધાન કરેલું છે.

એમ પિંડવિશુદ્ધિના ચાર, સમિતિના પાંચ, ભાવનાના બાર, પડિમાઓના બાર ઇન્દ્રિઓના નિરોધના પાંચ, પડિલેહણાના પચીશ, ગુપ્તિઓના ત્રણ અને અભિગ્રહોના ચાર મળી કુલ સિત્તેર પ્રકારો કરણસિત્તરીના જણાવ્યા.

દશધા સામાચારી.

ઓઘ, દશધા અને પદવિભાગ, એમ સામાચારી ત્રણ પ્રકારે છે. તેમાં ઓઘનિર્યુક્તિમાં કહેલી તે ઓઘસામાચારી. તથા ઉત્સર્ગ અપવાદના ભેદો તે પદવિભાગસામાચારી સમજવી. અને દશધાસામાચારી નીચે પ્રમાણે છે—

૧-**ઇચ્છાકાર**=ગુર્વાદિએ શિષ્યને કોઈ કામની પ્રેરણા કરતાં 'તારી ઇચ્છા હોય તો આ અમુક કાર્ય કરો' એમ કહેવું અથવા કામ કરનારે વિના પ્રેરણાયે પણ 'આપની ઇચ્છા હોય તો હું અસુક કામ કરૂં' તે. એમ પરસ્પર એક બીજાની ઇચ્છા જોઈ કાર્ય કરવું-કરાવવું, પણ બલાત્કાર નહિ કરવો.

૨-**મિથ્યાકાર**=જિનવચનના સારનો જાણ મુનિ સંયમની કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં ભૂલ થાય ત્યારે તે ભૂલના સ્વીકારપૂર્વક 'મિથ્યાદુષ્કૃત' આપે કિન્તુ પુનઃ તેવી ભૂલ ન કરે કે ભૂલનો સમજ પૂર્વક આદર ન કરે તે.

૩-**તથાકાર**=સૂત્ર અર્થ વિષયક પૃચ્છા કરતાં, ગુર્વાદિ જે કહે તે સાંભળી તરત જ 'તહત્તિ' કહી સ્વીકારે, પણ કુતર્કાદિ ન કરે. એ રીતે ગુર્વાદિ સામાન્ય વિષયક આદેશ કરે ત્યારે પણ તરત જ 'તહત્તિ' કહી સ્વીકાર કરે, વ્યાખ્યાનાદિ સાંભળતાં પણ પુનઃ પુનઃ 'તહત્તિ' કહી સ્વીકાર કરે, ઇત્યાદિ.

૪-**આવશ્યિકી**=જ્ઞાનાદિ આવશ્યક પ્રયોજને ઉપાશ્રયાદિથી બહાર જતાં 'આવસ્સહી' બોલી ગુરૂ આજ્ઞા-

દશધા સામાચારી.

ઓઘ, દશધા અને પદવિભાગ, એમ સામાચારી ત્રણ પ્રકારે છે. તેમાં ઓઘનિર્યુક્તિમાં કહેલી તે ઓઘસામાચારી. તથા ઉત્સર્ગ અપવાદના ભેદો તે પદવિભાગસામાચારી સમજવી. અને દશધાસામાચારી નીચે પ્રમાણે છે—

૧–**ઈચ્છાકાર**=ગુર્વાદિએ શિષ્યને કોઈ કામની પ્રેરણા કરતાં 'તારી ઈચ્છા હોય તો આ અમુક કાર્ય કરો' એમ કહેવું અથવા કામ કરનારે વિના પ્રેરણાયે પણ 'આપની ઈચ્છા હોય તો હું અમુક કામ કરૂં' તે. એમ પરસ્પર એક બીજાની ઈચ્છા જોઈ કાર્ય કરવું–કરાવવું, પણ બલાત્કાર નહિ કરવો.

૨–**મિથ્યાકાર**=જિનવચનના સારનો જાણ મુનિ સંયમની કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં ભૂલ થાય ત્યારે તે ભૂલના સ્વીકારપૂર્વક 'મિથ્યાદુષ્કૃત' આપે કિન્તુ પુનઃ તેવી ભૂલ ન કરે કે ભૂલનો સમજ પૂર્વક આદર ન કરે તે.

૩–**તથાકાર**=સૂત્ર અર્થ વિ [illegible] કરતાં, ગુર્વાદિ જે કહે તે સાંભળી તરત જ 'ત[illegible] કારે, કુતર્કાદિ ન કરે. [illegible] ર્વા[illegible] કરે ત્યારે પણ [illegible] નાદિ સાંભળતાં પ[illegible] ઈત્યાદિ.

૪–**આવશ્ય**[illegible] શ્રયાદિથી બહાર [illegible]

દશધા સામાચારી.

ઓઘ, દશધા અને પદવિભાગ, એમ સામાચારી ત્રણ પ્રકારે છે. તેમાં ઓઘનિર્યુક્તિમાં કહેલી તે ઓઘસામાચારી. તથા ઉત્સર્ગ અપવાદના ભેદો તે પદવિભાગસામાચારી સમજવી. અને દશધાસામાચારી નીચે પ્રમાણે છે—

૧–**ઇચ્છાકાર**=ગુર્વાદિએ શિષ્યને કોઈ કામની પ્રેરણા કરતાં 'તારી ઇચ્છા હોય તો આ અમુક કાર્ય કરો' એમ કહેવું અથવા કામ કરનારે વિના પ્રેરણાયે પણ 'આપની ઇચ્છા હોય તો હું અમુક કામ કરૂં' તે. એમ પરસ્પર એક બીજાની ઇચ્છા જોઈ કાર્ય કરવું–કરાવવું, પણ બલાત્કાર નહિ કરવો.

૨–**મિથ્યાકાર**=જિનવચનના સારનો જાણ મુનિ સંયમની કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં ભૂલ થાય ત્યારે તે ભૂલના સ્વીકારપૂર્વક 'મિથ્યાદુષ્કૃત' આપે કિન્તુ પુનઃ તેવી ભૂલ કરે કે ભૂલનો સમજ પૂર્વક આદર ન કરે તે.

૩–**તથાકાર**=સૂત્ર અર્થ વિના પૃચ્છા કરતાં, ગુર્વાદિ
કહે તે સાંભળી તરત જ ... ી સ્વીકારે,
તર્કાદિ ન કરે. એ રીતે ... વિષયક
કરે ત્યારે પણ ... 'ત ... ર કરે,
નાદિ સાંભળત ... પ ... સ્વીક
ઇત્યાદિ.

૪–**અ**
યાદિથી બ

દશધા સામાચારી.

ઓઘ, દશધા અને પદવિભાગ, એમ સામાચારી ત્રણ પ્રકારે છે. તેમાં ઓઘનિર્યુક્તિમાં કહેલી તે ઓઘસામાચારી. તથા ઉત્સર્ગ અપવાદના ભેદો તે પદવિભાગસામાચારી સમજવી. અને દશધાસામાચારી નીચે પ્રમાણે છે—

૧–**ઈચ્છાકાર**=ગુર્વાદિએ શિષ્યને કોઈ કામની પ્રેરણા કરતાં 'તારી ઈચ્છા હોય તો આ અમુક કાર્ય કરો' એમ કહેવું અથવા કામ કરનારે વિના પ્રેરણાયે પણ 'આપની ઈચ્છા હોય તો હું અમુક કામ કરૂં' તે એમ પરસ્પર એક બીજાની ઈચ્છા જોઈ કાર્ય કરવું–કરાવવું, પણ બલાત્કાર નહિ કરવો.

૨–**મિથ્થાકાર**=જિનવચનના સારનો જાણ મુનિ સંયમની કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં ભૂલ થાય ત્યારે તે ભૂલના સ્વીકારપૂર્વક 'મિથ્યાદુષ્કૃત' આપે કિન્તુ પુનઃ તેવી ભૂલ ન કરે કે ભૂલનો સમજ પૂર્વક આદર ન કરે તે.

૩–**તથાકાર**=સૂત્ર અર્થ વિષયક પૃચ્છા કરતાં, ગુર્વાદિ જે કહે તે સાંભળી તરત જ 'તહત્તિ' કહી સ્વીકારે, પણ કુતર્કાદિ ન કરે. એ રીતે ગુર્વાદિ સામાન્ય વિષયક આદેશ કરે ત્યારે પણ તરત જ 'તહત્તિ' કહી સ્વીકાર કરે, વ્યાખ્યાનાદિ સાંભળતાં પણ પુનઃ પુનઃ 'તહત્તિ' કહી સ્વીકાર કરે, ઈત્યાદિ.

૪–**આવશ્યિકી**=જ્ઞાનાદિ આવશ્યક પ્રયોજને ઉપાશ્રયાદિથી બહાર જતાં 'આવસ્સહી' બોલી ગુરૂ આજ્ઞા-

પૂર્વક બહાર જવું તે ક્રિયાને અને ક્રિયાસૂચક 'આવસ્સહી' શબ્દને પણ આવશ્યિકી કહી છે.

૫–**નૈષેધિકી**=અવશ્ય પ્રયોજને બહાર ગયેલા સાધુને પુનઃ ઉપાશ્રયાદિ સ્થાનમાં પ્રવેશ કરી, તે કાર્યથી નિવૃત્ત થવું તે અને પ્રવેશ કરતાં 'નિસીહિ' શબ્દ ઉચ્ચારવો તેને પણ નૈષેધિકી સમજવી.

૬–**આપૃચ્છા**=સર્વ પ્રયોજનમાં ગુરૂની આજ્ઞા મેળવવા વિનયપૂર્વક પૃચ્છા કરવી, કોઈ પણ કાર્ય કરતાં પહેલાં ગુરૂને પૂછવું તે 'આપૃચ્છા' સામાચારી.

૭–**પ્રતિપૃચ્છા**=ગુરૂએ કહ્યું હોય કે 'ત્હારે અમુક કાર્ય કરવું' તે કાર્ય કરતાં પહેલાં ગુરૂને પુનઃ પૂછવું તે પ્રતિપૃચ્છા. પહેલાં ગુરૂની આજ્ઞા મેળવી હોય અથવા ગુરૂએ કોઇ કામ કરવા સૂચના કરી હોય તે કાર્ય કરતાં પુનઃ પૂછવાથી કરતી વેળા કદાચ તે કામ કરવાનું ન હોય તો ગુરૂ નિષેધ કરે અથવા કંઇ વિશેષ સૂચના કરવાની હોય તો કરી શકે માટે પુનઃ પૂછવું જોઈએ.

૮–**છન્દના**=પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા આહારાદિમાંથી સર્વ સાધુઓને 'આ આહારાદિ હું લાવ્યો છું, જો કોઇને ઉપયોગી થાય તો ઇચ્છા પ્રમાણે ગ્રહણ કરો' એમ દાન માટે વિનંતિ કરવી તે છંદના.

૯–**નિમંત્રણા**=આહાર લાવતા પહેલાં જ બીજા સાધુઓને 'હું આપને માટે જરૂરી આહારાદિ લાવું' એમ નિમંત્રણ કરવું તે નિમંત્રણા.

૧૦–**ઉપસંપદા**=જ્ઞાનાદિની વિશિષ્ટ આરાધના માટે અન્ય આચાર્યની (ગચ્છની) નિશ્રામાં પોતાના આચાર્યની અનુજ્ઞાપૂર્વક રહેવું તે. જ્ઞાન એટલે સૂત્ર–અર્થ આદિ ભણવા માટે, દર્શન એટલે દર્શન પ્રભાવક 'સન્મિતિતર્ક' વિગેરે ગ્રન્થોના અધ્યયન માટે, ચારિત્ર એટલે તપશ્ચર્યા, વિનય, વૈયાવચ્ચ વિગેરે કરવા માટે, એમ તેના અનેક ભેદો અને વિધિ શાસ્ત્રોમાં કહેલો છે. તેમાં પણ ઉપસંપદા તેનાથી લઈ શકાય કે જેને ગુરૂની અનુજ્ઞા મળી હોય, પોતાની ગેરહાજરીમાં સ્વગચ્છમાં ગુર્વાદિની સેવા કરનાર કે ગચ્છની જવાબદારી ઉપાડનારા અન્ય સાધુઓ ગુરૂની પાસે હોય અને પોતાની વિશિષ્ટ શક્તિઓનો વિકાસ કરવા માટે સ્વગચ્છમાં તેવી સહાય મળે તેમ ન હોય. ઈત્યાદિ વિવેક સમજવો.

ચૈત્રમાસમાં કાયોત્સર્ગ કરવાનો વિધિ.

ચૈત્ર સુદિ ૧૧–૧૨–૧૩ અથવા સુદિ ૧૨–૧૩–૧૪ અને ભૂલી જવાય તો છેલ્લે સુદિ ૧૩–૧૪–૧૫, એમ ત્રણ દિવસોએ દરરોજ સાંજે પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી ઇરિ૦ પ્રતિક્રમણ કરી ખમા૦ દઈ "ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ અચિત્તરજ ઓહડાવણત્થં કાઉસ્સગ્ગ કરૂં ? ઈચ્છં, અચિત્તરજ ઓહડાવણત્થં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં, અન્નત્થ૦ કહી, ચાર લોગસ્સ સાગરવરગંભીરા સુધીનો કાયોત્સર્ગ કરવો, પારીને પ્રગટ લોગસ્સ કહેવો. જો આ કાઉસ્સગ્ગ ન કરે તો મૂળ આગમોનું પઠન–પાઠન–વાંચન કે યોગોદ્વહનાદિ કરી–કરાવી શકાય નહિ. (કોઈ પ્રતિક્રમણમાં સજ્ઝાય કહ્યા પછી આ કાયોત્સર્ગ કરી પછી દુક્ખક્ખય કમ્મક્ખયનો કાયોત્સર્ગ કરવાનું કહે છે, પણ તે યુક્તિ સંગત જણાતું નથી, કારણ કે આ કાયોત્સર્ગનો સંબંધ પ્રતિક્રમણ સાથે નથી).

સત્તર પ્રકારના સંયમનું સ્વરૂપ.

पञ्चासवाविरमणं, पञ्चिंदियनिग्गहो कसायजओ ।
दंडत्तयस्स विरई, सत्तरसहा संजमो होइ ॥ १ ॥

ભાવાર્થ–સંયમ એટલે 'सम्'=એક સાથે 'यमः' કાબુ કરવો–અટકવું. તેમાં હિંસા–અસત્ય–ચોરી–મૈથુન અને પરિગ્રહ એ પાંચ આશ્રવોની (નવાં કર્મબન્ધનાં કારણોની) વિરતિ કરવી તે પાંચ પ્રકારો, સ્પર્શના વિગેરે પાંચ ઇન્દ્રિઓનો નિગ્રહ કરવો અર્થાત્ તેના અનુકૂળ પ્રતિકૂળ વિષયોમાં રાગ–દ્વેષ નહિ કરવા તે પાંચ પ્રકારો, ક્રોધાદિ ચાર કષાયોનો જય એટલે ઉદયમાં આવેલાને વશ નહિ થવું અને ઉદિત ન હોય તેને ઉત્પન્ન નહિ કરવા તે ચાર પ્રકારો અને મન–વચન અને કાયાની અશુભ પ્રવૃત્તિરૂપી દંડોની વિરતિ એટલે નિરોધ કરવો તે ત્રણ, એમ સત્તર પ્રકારે સંયમ કરી શકાય છે. અન્ય આચાર્યો તો બીજી રીતે ૧૭ પ્રકારોને કહે છે, કહ્યું છે કે—

पुढविदगअगणिमारुअ–वणस्सइबितिचउपणिंदिअजीवे ।
पेहुप्पेहपमज्जण–परिठवणमणोवईकाए ॥ २ ॥

ભાવાર્થ–પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ, બેઇન્દ્રિય, તેઇન્દ્રિય, ચૌરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય એ નવ પ્રકારના જીવોનો મન, વચન અને કાયાથી સંરંભ સમારંભ અને આરંભ કરવો નહિ, કરાવવો નહિ અને અનુમોદવો નહિ તે નવ પ્રકારનો સંયમ છે. તેમાં

હિંસાદિનો સંકલ્પ કરવો તે સંરંભ, પરિતાપ ઉપજાવવો તે સમારંભ અને પ્રાણોનો નાશ કરવો તે આરંભ સમજવો. તે ઉપરાંત અજીવ એટલે પુસ્તકો વિગેરે સંયમનાં ઉપકરણોનો સંગ્રહ, દુઃષમ કાળના દોષે બુદ્ધિ–સ્મૃતિ આદિથી હીન, અલ્પ આયુષ્યવાળા વર્તમાનના જીવોના ઉપકારાર્થે તે જરૂરી છે માટે તેને પ્રતિલેખના પ્રમાર્જના વિગેરે જયણા-પૂર્વક રાખવાં તે ૧૦–**અજીવસંયમ,** નેત્રોથી જોઇને સચિત્તાદિ રહિત નિર્જીવ ભૂમિમાં બેસવું, સુવું, ફરવું, ઇત્યાદિ ૧૧–**પ્રેક્ષાસંયમ,** ગૃહસ્થોના સાવદ્ય વ્યાપારોની પ્રેરણા નહિ કરતાં ઉપેક્ષા કરવી તે ૧૨–**ઉપેક્ષા સંયમ.** અથવા બીજી રીતે પ્રેક્ષાસંયમ સંયમમાં પ્રમાદ કરતા સાધુ-ઓને સંયમમાં પ્રેરણા કરવી તે. અને પાર્શ્વસ્થાદિ સંયમ પ્રત્યે નિર્ધ્વંસ પરિણામીઓની ઉપેક્ષા કરવી તે ઉપેક્ષા સંયમ સમજવો. નેત્રોથી જોએલાં પણ વસ્ત્ર–પાત્ર–ભૂમિ વિગેરેનો ઉપયોગ કરતાં લેતાં મૂકતાં રજોહરણાદિથી પ્રમાર્જવાં તથા વિજાતીય ભૂમિમાં પ્રવેશ કરતાં નીકળતાં ગૃહસ્થો વિગેરે દેખે તેમ ન હોય ત્યારે સચિત્તાદિ રજથી ખરડાએલા પગ વિગેરેને પ્રમાર્જવા અને દેખે તેમ હોય તો નહિ પ્રમાર્જવા તે ૧૩–**પ્રમાર્જના સંયમ,** સ્થંડિલ (ઉચ્ચાર), માત્રુ (પ્રશ્રવણ) વિગેરે અથવા અશુદ્ધ તેમજ સંયમને અનુપકારક જીવસંસક્ત આહાર–પાણી વિગેરેને નિર્જીવ શુદ્ધ ભૂમિમાં પરઠવવાં તે ૧૪–**પરિષ્ઠા-પના સંયમ,** મનને દ્રોહ, ઈર્ષ્યા, અભિમાનાદિ અશુભ ભાવોથી રોકી ધર્મ ધ્યાનાદિમાં જોડવું તે ૧૫–**મનસંયમ,**

સાવદ્ય-કઠોર-તુચ્છ વિગેરે દુષ્ટ વચનથી અટકવું અને સત્ય, પથ્ય, મિત અને પ્રીતિકારક બોલવું તે ૧૬-**વાક્સંયમ** અને ગમનાગમનાદિ અવશ્ય કરવા યોગ્ય પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગ પૂર્વક કાયવ્યાપાર કરવો તે ૧૭-**કાયસંયમ.** એમ હિંસાદિ આશ્રવોથી અટકવા રૂપ સંયમ સત્તર પ્રકારે જાણવો.

અષ્ટ પ્રવચનમાતાઓ.

પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિ, એમ આઠને પ્રવચનની (ચારિત્રની) માતાઓ કહી છે. કહ્યું છે કે—

एताश्चारित्रगात्रस्य, जननात् परिपालनात् ।
संशोधनाच्च साधूनां, मातरोऽष्टौ प्रकीर्तिताः ॥१॥

અર્થ—આ પાંચસમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિઓ સાધુઓના ચારિત્રરૂપી શરીરને (પુત્રને) જન્મ આપે છે, પાલન કરે છે અને શુદ્ધ કરે છે, તેથી તે આઠને માતાઓ કહી છે.

વસ્તુતઃ મન, વચન અને કાયાના યોગોના બળે અભ્યંતર સંયમ (જ્ઞાનાદિ ગુણો) પ્રગટે છે. માટે તેની શુભમાં પ્રવૃત્તિ અને અશુભમાંથી નિવૃત્તિ કરવાના ઉપાય રૂપે આઠ પ્રવચનમાતાઓનું વિધાન છે.

ગુપ્તિઓ, તે તે મન-વચન અને કાયાની સદૈવ શુભમાં પ્રવૃત્તિ અને અશુભથી નિવૃત્તિરૂપ છે અને સમિતિઓ, જીવનના (સંયમના) આહાર-નિહાર-વિહારાદિ વ્યાપારો કે જ્ઞાનાદિગુણોના વિકાસાર્થે વિનય, વૈયાવચ્ચ, સ્વાધ્યાય, કાયોત્સર્ગ, ધ્યાન, ઇત્યાદિ વ્યાપારો કરતાં સમ્યગ્ જયણા (યતના) પાળવા રૂપ છે, એમ બેમાં ભિન્નતા

છે. સમિતિ તે તે પ્રકારની પ્રવૃત્તિ વખતે પાળવાની હોવાથી 'સપ્રવિચાર' છે અને ગુપ્તિઓ જીવન ભર માટે (અગર ગૃહસ્થને સામાયિક પૌષધ પર્યન્ત) પાલન કરવાની હોવાથી તે અશુભથી નિવૃત્તિ રૂપ 'અપ્રવિચાર' અને શુભમાં પ્રવૃત્તિરૂપ 'સપ્રવિચાર' એમ ઉભયાત્મક છે, એથી જ કહ્યું છે કે "જે સમિતિવાળો છે તે નિયમા ગુપ્તિવાળો હોય છે, પણ ગુપ્તિવાળો સમિતિ યુક્ત હોય અથવા ન પણ હોય." જેમ કે-કુશળવચનને બોલતો ભાષા સમિત અને વચન ગુપ્ત છે, કિન્તુ મૌની હોય ત્યારે માત્ર વચન ગુપ્ત છે, ભાષા સમિત નથી," ઇત્યાદિ સ્વયં સમજી લેવું,

સંયમના તે તે સર્વ વ્યાપારોમાં આ આઠ પ્રવચન માતાના પાલનથી સંયમની રક્ષા, શુદ્ધિ તથા વૃદ્ધિ થાય છે. એ સર્વ વ્યાપારોને પાંચ ભાગમાં વહેંચી તેની શુદ્ધિ જાળવવા માટે પાંચસમિતિ (સમ્યગ્ પ્રવૃત્તિ)નું વિધાન કર્યું છે, તેમાં-

૧-ઈર્યાસમિતિ-

लोकातिवाहिते मार्गे, चुम्बिते भास्वदंशुभिः ।
जन्तुरक्षार्थमालोक्य, गतिरीर्या मता सताम् ॥१॥

અર્થ-ઘણા લોકોના ગમનાગમનથી વટાએલા અને સૂર્યનાં કીરણોથી સ્પર્શિત થએલા રસ્તે જીવરક્ષા માટે દૃષ્ટિથી ચાર હાથ આગળ નીચે ભૂમિને જોતા જોતા ચાલવું તેને જ્ઞાનીઓ ઈર્યાસમિતિ કહે છે.

એથી એ નક્કી થયું કે વટાએલા માર્ગને છોડીને અન્ય માર્ગે રાત્રે કે નીચે જોયા વિના સાધુએ ચાલવું જોઇએ નહિ. કારણ કે લોકોથી નહિ વટાએલા માર્ગે ચાલતાં સર્પ, વિંછી આદિનો ભય રહે અને લોકોમાં ચોર-અસદાચાર વિગેરેની શંકા જન્મે, રાત્રે કે દિવસે પણ અંધારાવાળા માર્ગે ચાલવાથી જીવો દેખી ન શકાય

અને ભૂમિ પણ સચિત્ત હોવાનો સંભવ રહે, તથા દિવસે વટાએલા માર્ગે ચાલવા છતાં નીચે જોયા વિના ચાલવાથી કીડી આદિ જીવોની વિરાધના થાય, ઉપરાંત આજુબાજુ જોવાથી તે તે પદાર્થોમાં ખેંચાયેલું ચિત્ત સંયમમાં ચંચળ બને. ધુંસરી પ્રમાણ ચાર હાથથી વધારે દૂર જોતાં સ્પષ્ટ જોઈ શકાય નહિ અને નજીકમાં જોતાં પડી જવાનો સંભવ રહે, ઇત્યાદિ અનેક હેતુઓ સ્વયં વિચારવા.

૨–ભાષાસમિતિ—

अवद्यत्यागतः सर्वजनीनं मितभाषणम् ।
प्रिया वाचंयमानां सा, भाषासमितिरुच्यते ॥२॥

અર્થ–પાપ વચનનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક સર્વ જીવોને હિતકારી પ્રમાણોપેત બોલવું તે મુનિવરોને પ્રિય (જિનાજ્ઞાને અનુસરતી) એવી ભાષાસમિતિ કહેવાય છે.

એથી એ નક્કી થયું કે સાવદ્ય આદેશ–ઉપદેશરૂપ, કોઇનું પણ અહિત થાય તેવું, વિના પ્રયોજને ઘણું કે શાસ્ત્રાજ્ઞા વિરૂદ્ધ વચન સાધુએ બોલવું જોઈએ નહિ. ઉપલક્ષણથી અપ્રિય અહિતકારક અને અસત્ય બોલવું જોઇએ નહિ. કારણ કે–પાપવચનથી પાપવ્યવહાર ચાલે, એકનું હિત કરતાં બીજાઓનું અહિત થાય તે પણ હિતકર ન ગણાય અને ઘણું બોલવામાં અસત્ય–અહિતકર વિગેરે બોલાઇ જવાનો છદ્મસ્થને સંભવ છે. જે બોલવાથી સાંભળનારને પાપની પ્રેરણા મળે, કોઇને પણ અહિત થાય કે અસત્ય છતાં સત્યમાં ખપે તે વચન જિનાજ્ઞાને અનુસરતું ગણાય નહિ અને છદ્મસ્થને જિનાજ્ઞા વિનાનું સ્વતંત્ર બોલવાથી હિત થાય નહિ, માટે ઉપર જણાવ્યું તેવું જ સમ્યગ્ વચન બોલવાથી વ્રતનું રક્ષણ થાય છે.

૩–એષણાસમિતિ—

द्विचत्वारिंशता भिक्षा-दोषैर्नित्यमदूषितम् ।
मुनिर्यदन्नमादत्ते, सैषणासमितिर्मता ॥ ३ ॥

અર્થ—પ્રતિદિન ભિક્ષાના બેંતાલીશ દોષોથી દૂષિત ન હોય તેવું જે અન્ન મુનિ ગ્રહણ કરે છે તેને એષણા-સમિતિ કહી છે.

શરીર (મન-વચન-કાયા) એ ધર્મનું મુખ્ય સાધન છે, તેની પવિત્રતા ઉપર ધર્મનો આધાર છે, એ પવિત્રતા આહારને આભારી છે, માટે 'ઓજાહાર, કવલાહાર અને લોમાહાર' એ ત્રણે આહારો પવિત્ર (અહિંસક) હોવા જોઈએ. તેમાં અહીં કવલાહારને ઉદ્દેશીને એષણાસમિતિનું વિધાન છે, તેમાં ટાળવાના ૪૨ દોષો આ ગ્રન્થમાં જુદા આપેલા ગોચરીના દોષોમાં કહ્યા પ્રમાણે સમજવા. 'આહાર તેવો ઓડકાર' 'ચતુર વહુ ચુલામાં પેસે' વિગેરે કિંવદંતિઓ મહત્ત્વની છે, અજૈનો દ્રવ્ય શૌચમાં માનનારા આહારની પવિત્રતા ઉપર ત્યાં સુધી ભાર મૂકે છે કે સ્નાન વિના ભોજન કરાય જ નહિ. એથી આગળ વધીને અભ્યંતર શૌચનું મહત્ત્વ આંકનારા જૈનો અને જૈન સાધુઓએ આહારશુદ્ધિ ઉપર વિશેષ ભાર મૂકયો છે, એ કારણે ભક્ષ્યાભક્ષ્ય કે પેયાપેય વિગેરેની વિચારણા જૈનોએ વિશેષતયા કરી છે એને ભૂલીને અભ્યંતર શુદ્ધિની ઇચ્છા કરવી તે પાયા વિના હવેલી ચણવા જેવું છે. આ વિષયમાં ઘણું સમજવા જેવું છે, જે જ્ઞાની-ગીતાર્થ ગુરૂઓની સહાય વિના દુઃશકય છે.

૪-આદાનભંડમત્તનિક્ષેપણાસમિતિ

आसनादीनि संवीक्ष्य, प्रतिलिख्य च यत्नतः ।
गृह्णीयान्निक्षिपेद्वा यत्, सादानसमितिः स्मृता॥४॥

અર્થ—આસન વિગેરે કોઈ પણ વસ્તુ પહેલાં ઉપયોગ-

પૂર્વક ચક્ષુથી જોઇને પછી રજોહરણાદિથી પડિલેહીને લેવી કે મૂકવી તે આદાનસમિતિ કહી છે.

પુનઃ પુનઃ પૂંજવું, પ્રમાર્જવું, એ અહિંસાના પાલન માટે આવશ્યક છે, તેમાં પ્રમાદ કરનારને જીવ ન મરે તો પણ અહિંસાની બેદરકારીરૂપે (સંભવ) હિંસા લાગે છે, માટે શ્રીજિનેશ્વરોએ આ સમિતિમાં વસ્તુ માત્ર લેતાં-મૂકતાં પૂંજવા-પ્રમાર્જવાનું વિધાન કરેલું છે.

૫-પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ—

कफमूत्रमलप्रायं, निर्जन्तुजगतीतले ।
यत्नाद्यदुत्सृजेत्साधुः, सोत्सर्गसमितिर्भवेत् ॥५॥

અર્થ-કફ, શ્લેષ્મ, માત્રુ, સ્થંડિલ વિગેરે તથા નિરૂપયોગી પરઠવવા યોગ્ય વસ્ત્ર, પાત્ર, આહાર, પાણી વિગેરે વસ્તુઓને સાધુ ત્રસ સ્થાવર જીવથી રહિત અચિત્ત ભૂમિમાં જયણાપૂર્વક પરઠવે તે પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ જાણવી.

જેમ શરીરમાં નિરૂપકાર બની ગયેલો અલ્પ પણ મળ રહી જાય તો પીડા ઉપરાંત અન્યરોગોને પ્રગટ કરે છે તેમ સંયમી જીવનમાં નિરૂપયોગી બની ગએલી વસ્તુ નહિં પરઠવવાથી તેના ઉપર મમત્ત્વ અને પ્રમાદનુ કારણ બને છે પરિણામે સંયમને પીડારૂપ અને ઉત્તરોત્તર પ્રમાદની વૃદ્ધિમાં સહાય કરે છે, જેમ ઉપયોગી પણ વસ્તુ પ્રમાણાતીત લેવાથી શરીરને બાધા-રોગ કરે છે તેમ ઉપયોગી ઉપકરણો માટે પણ સયમને અંગે સમજી લેવું.

હવે ત્રણ ગુપ્તિઓ પૈકી પહેલી મનોગુપ્તિ કહે છે કે—

विमुक्तकल्पनाजालं, समत्वे सुप्रतिष्ठितम् ।
आत्मारामं मनस्तज्ज्ञै-र्मनोगुप्तिरुदाहृता ॥१॥

અર્થ—મનોગુપ્તિના ત્રણ પ્રકારો છે, ૧—આર્ત્ત-રૌદ્રધ્યાનના કારણ ભૂત દુષ્ટ કલ્પનાઓની પરંપરાથી મનની મુક્તિ, ૨—પરલોકમાં સુખ આપનારી, શાસ્ત્રને અનુસરતી, ધર્મધ્યાનમાં હેતુભૂત એવી માધ્યસ્થ્યવૃત્તિમાં મનની સ્થિરતા અને ૩—શુભાશુભ સર્વ મનોવ્યાપારથી રહિત ચૌદમા ગુણ સ્થાનકવર્તી આત્માની યોગ નિરોધ અવસ્થાનો આત્માનંદ, આ પ્રમાણે ૧—અકુશલમનનો નિરોધ, ૨—કુશલ મનની પ્રવૃત્તિ અને ૩—સર્વથા મનના નિરોધ રૂપ મનોગુપ્તિ ત્રણ પ્રકારે તેના જ્ઞાતા શ્રીતીર્થંકરદેવોએ કહેલી છે.

બીજી વચનગુપ્તિ—

संज्ञादिपरिहारेण, यन्मौनस्यावलम्बनम् ।
वाग्वृत्तेः संवृतिर्वा या, सा वाग्गुप्तिरिहोच्यते ॥२॥

અર્થ—મુખ, નેત્ર, ભ્રકુટિ, અંગુલી વિગેરેની ચેષ્ટા અથવા ઉધરસ વિગેરેના શબ્દ, પત્થરાદિ ફેંકવું, ઉભા થવું, હુંકારો કરવો વિગેરેના ત્યાગપૂર્વક મૌન કરવું તે વચન-ગુપ્તિનો એક પ્રકાર અને સર્વથા મૌન નહિ કરતાં મુખે મુખવસ્ત્રિકાથી જયણા કરવાપૂર્વક લોક અને આગમને અનુ-સરતું બોલવું તે બીજો પ્રકાર, એમ વચનગુપ્તિ બે પ્રકારે છે અને ભાષાસમિતિમાં સમ્યગ્ વાણીની પ્રવૃત્તિ જ છે, એમ બેનો ભેદ સમજવો.

ત્રીજી કાયગુપ્તિ—

उपसर्गप्रसङ्गेऽपि, कायोत्सर्गजुषो मुनेः ।
स्थिरीभावः शरीरस्य, कायगुप्तिर्निगद्यते ॥३॥

शयनासननिक्षेपादानचंक्रमणेषु यः ।
स्थानेषु चेष्टानियमः, कायगुप्तिस्तु साऽपरा ॥४॥

અર્થ—દેવ, મનુષ્ય કે તિર્યંચોના કરેલા ઉપદ્રવો તથા ક્ષુધા વિગેરે પરીષહોના પ્રસંગે અને તેવા પ્રસંગ વિના પણ શરીર પ્રત્યે નિરપેક્ષ ભાવરૂપ કાયોત્સર્ગને ભજનારા એવા સાધુના શરીરની નિશ્ચલતા અથવા કાયયોગના નિરોધરૂપ શારીરિક ચેષ્ટાનો ત્યાગ તેને કાયગુપ્તિ કહેવાય છે.

વળી સુવું-બેસવું, લેવું-મૂકવું, ચાલવું કે ઉભા રહેવું વિગેરે કોઈ પણ કાયિકપ્રવૃત્તિ કરતાં સ્વચ્છંદ ચેષ્ટાનો ત્યાગ કરવો (જયણાથી વર્તવું) તે બીજી કાયગુપ્તિ છે.

અનાદિ મોહાચ્છાદિત જીવને ભૌતિક (જડ) વાસનાઓને સફળ કરવાનું સાધન મન, વચન અને કાયાના યોગો છે તેને જિનવચનના બળે વશ કર્યા વિના વાસનાઓનો વેગ રોકી શકાય તેમ નથી અને એ રોકાણ વિના નવા કર્મોના બંધથી બચવું શક્ય નથી, માટે વાસનાના બળને પોષનારા યોગોનું વશીકરણ કરવા માટે ગુપ્તિઓનું પાલન આવશ્યક છે, એનાથી નિષ્ફળ બનેલી વાસનાઓ ધીમે ધીમે મંદ પડતાં આત્માના જ્ઞાનાદિ યોગોનું બળ વધે છે અને પરિણામે વાસનાઓનો ક્ષય થતાં સંયમ વિશુદ્ધ બની આત્માને વિશુદ્ધ બનાવે છે. ગુપ્તિનું પાલન રાત્રિ કે દિવસ કોઈ પણ સમયે કરવાનું છે અને સમિતિઓનું પાલન તે તે મન-વચન અને કાયાથી ચાલવું-બોલવું, વિગેરે પ્રવૃત્તિઓ કરતાં કરવાનું છે.

ભિક્ષુની બાર પડિમાઓ.

પડિમા=પ્રતિમા, એનો અર્થ એ છે કે વિશેષ આરાધનાની યોગ્યતા કેળવીને તે પ્રમાણે આરાધના માટે વિશેષ (આકરો) અભિગ્રહ કરવો–પાળવો.

ગૃહસ્થને 'સમ્યક્ત્વ પ્રતિમા' વિગેરે અગીઆર પ્રતિમા હોય છે, કિન્તુ સાધુને બારપ્રતિમાઓ કહેલી છે. ૧–એકમાસિકી, ૨–દ્વિમાસિકી, ૩–ત્રણમાસિકી, ૪–ચાર માસિકી, ૫–પાંચ માસિકી, ૬–છ માસિકી, ૭–સાત માસિકી, ૮–પ્રથમ સાત અહોરાત્રની, ૯–બીજા સાત અહોરાત્રની, ૧૦–ત્રીજા સાત અહોરાત્રની, ૧૧–એક (ત્રણ) અહોરાત્રની અને ૧૨–એક રાત્રિની. કહ્યું છે કે—

मासाई सत्तंता, पढमाबिइतइअसत्तरायदिणा ।
अहराइ एगराई, भिक्खूपडिमाणबारसगं ॥ १ ॥

ભાવાર્થ–એકથી સાત સુધી એક મહિના બે મહિના વિગેરેની અર્થાત્ જેટલામી પ્રતિમા હોય તેટલા મહિનાની આઠમી, નવમી, દશમી સાત સાત અહોરાત્રની, ૧૧ મી એક અહોરાત્રની અને ૧૨મી એક રાત્રિની, એમ ભિક્ષુઓની પ્રતિમાઓ બાર જાણવી.

આ પ્રતિમાઓનું પાલન કરવા ઈચ્છતા સાધુ પહેલાં ગચ્છની નિશ્રાએ જિનકલ્પિકની જેમ તપ, શ્રુતજ્ઞાન સંઘયણ, એકત્વ અને સત્ત્વ એ પાંચ વિષયમાં પરિકર્મ એટલે તુલના કરે, તે તે વિષયમાં આત્માની યોગ્યતા

કેળવે. જે પ્રતિમાનો જેટલો કાળ હોય તેટલો કાળ તે પ્રતિમાના પરિકર્મનો જાણવો. વર્ષા ચાતુર્માસમાં પરિકર્મ કે પ્રતિમા થઈ શકે નહિ. એથી પહેલી અને બીજી એમ બે પ્રતિમા એક વર્ષમાં થઈ શકે, ત્રીજી, ચોથી બે એક એક વર્ષમાં, પાંચમી, છટ્ઠી, સાતમી, ત્રણનું પરિકર્મ એક એક વર્ષે અને પ્રતિમા પાલન બીજા બીજા વર્ષે એમ દરેકનાં બે બે વર્ષો, એમ પહેલી સાત પ્રતિમાઓ માટે નવ વર્ષો જોઈએ અને પછીની પાંચે એક જ વર્ષમાં થઈ શકે.

પ્રતિમા પાલક જિનકલ્પિકની જેમ શરીરની મમતા અને સાર-સંભાલ ન કરે, પ્રાયઃ (આહાર-વિહાર-નિહારને છોડીને) કાયોત્સર્ગમાં રહે, દેવાદિના ઉપસર્ગો અને પરીષહોને પણ સમતાપૂર્વક સહન કરે, આહાર અલેપકૃત્ અને તે પણ એષણાના સંસૃષ્ટાદિ સાત પ્રકારો પૈકી ઉદ્ધૃતાદિ પાંચ પ્રકારોમાંના અન્યતર બે પ્રકારોથી લેવાનો અભિગ્રહ કરી, એક પ્રકારથી આહાર અને બીજા પ્રકારથી પાણી ગ્રહણ કરે.

પ્રતિમા ગ્રહણ કરનાર ગચ્છમાં પરિકર્મ કર્યા પછી ગચ્છમાંથી નીકળીને પહેલી એક મહિનાની પ્રતિમા ગ્રહણ કરે, તે એક મહિના સુધી આહાર અને પાણીની એક એક દત્તિ ગ્રહણ કરે, મહિનો પૂર્ણ થતાં પુનઃ ગચ્છમાં આવે અને બીજીનું પરિકર્મ બે મહિના સુધી ગચ્છમાં કરી બીજી પ્રતિમાને સ્વીકારે એમ સાત પ્રતિમાઓ માટે સમજવું, માત્ર એટલું વિશેષ છે કે જેટલામી પ્રતિમા હોય તેટલી દત્તિઓથી આહાર અને તેટલી દત્તિઓથી પાણી વહોરે.

આઠમી-પહેલા સાત અહોરાત્રની પ્રતિમામાં ગામની

બહાર રહે, ચોથ ભક્ત (એકાન્તર ઉપવાસ) અને પારણે આયંબિલ કરે, દત્તિનો નિયમ નથી. તેઓ ચત્તા કે પાસું વાળીને સૂઈ રહે, ઉભા રહે, અથવા સરખી જગ્યાએ બેસે, યથાશક્તિ એ પ્રમાણે સાત અહોરાત્ર રહે.

નવમી–બીજા સાત અહોરાત્રની પ્રતિમા પણ ગામ નગરાદિની બહાર રહીને પાળે, એમાં એટલું વિશેષ છે કે ઉત્કટિકા આસને રહીને, અથવા મસ્તક અને પગની પાનીઓ સિવાય શરીરનો અન્ય ભાગ જમીનને ન સ્પર્શે તેમ, અથવા માત્ર પૃષ્ટ (પીઠ) સિવાયનું અંગ જમીનને સ્પર્શ ન કરે તેમ, અથવા પગ લાંબા કરીને દંડની જેમ ભૂમિ પર શરીરને લાંબુ કરીને, એમ કોઈ પણ આસને રહે.

દશમી–ત્રીજા સાત અહોરાત્રની પણ એમ જ સમજવી, વિશેષ એટલું કે ગોદોહિકા આસને, વીરાસને (સિંહાસન ઉપર બેસીને પગ નીચે મૂકયા પછી આસન લઈ લેતાં જે રીતે શરીર રહે તેમ), કે આંબાના ફળની જેવો શરીરનો વાંકો આકાર કરીને રહે. આ ત્રણમાં સાત સાત અહોરાત્ર ઉપરાન્ત આગળ પાછળ એકાસણાનો એક એક દિવસ મેળવતાં પ્રત્યેકના નવ નવ દિવસ ગણતાં સત્તાવીશ દિવસો થાય.

અગિઆરમી–અહોરાત્રની પ્રતિમામાં છટ્ઠનો તપ કરે એમ બે ઉપવાસના ચાર ભક્ત અને આગળ પાછળ એકાસણું કરી એક એક ભક્ત છોડતાં કુલ છ ભક્તનો ત્યાગ કરે. તે પણ પહેલા અહોરાત્ર પછી છટ્ઠનો તપ કરવાનો હોવાથી ત્રણ દિવસની સમજવી. છેલ્લા પારણાના એકાસણાનો દિવસ–પ્રતિમામાં ગણવો નહિ.

બારમી–એક રાત્રિકી પ્રતિમા ચાર દિવસે પૂર્ણ થાય કારણ કે જે રાત્રિએ આ પ્રતિમાનું પાલન કરે પાળે તે રાત્રી પછી લાગલો જ ત્રણ દિવસનો અટ્ઠમ તપ કરવાનો હોય છે. એ પણ ગ્રામ નગરાદિની બહાર આખી રાત્રી અનિમેષ નેત્રથી સિદ્ધશિલાની સામે (ઉંચી), દૃષ્ટિ રાખીને થાય છે, એમાં અવધિ આદિ કોઈ એક વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રગટે છે,

બાવીસ પરીષહો.

૧–**ક્ષુધા**=ભૂખ લાગવા છતાં શક્તિવંત સાધુ એષણા-સમિતિનું રક્ષણ કરે અને દીનતા કે વિહ્‌વલતા વિના ગીતાર્થ એવો સાધુ માત્ર સંયમ યાત્રાનું લક્ષ્ય રાખી ગોચરી માટે ફરે.

૨–**પિપાસા**=તૃષાતુર થયેલો પણ સાધુ વિહારમાં પણ તત્ત્વનો જાણ ગીતાર્થ દીનતા વિના પંથ કાપે, કિન્તુ સચિત્ત કે શીતળ પાણીની વાંછા ન કરે, અચિત્ત અને નિર્દોષ પાણીની શોધ કરે.

૩–**શીત**=વસ્ત્રાદિ કે કામલી આદિથી રહિત પણ સાધુ શીતપરિષહને (ઠંડીને) સહન કરે, પણ અકલ્પ્ય વસ્ત્રનો કે અગ્નિનો ઉપયોગ કરવાની ઇચ્છા સરખી ન કરે.

૪–**ઉષ્ણ**=ગરમીથી તપેલો પણ સાધુ ગરમીની નિન્દા ન કરે, છાયાનું સ્મરણ ન કરે, તેમ પંખાની કે શરીરે જળ સિંચવા વિગેરેની ઇચ્છા પણ ન કરે.

૫–**દંશમશક**=ડાંસ–મચ્છર વિગેરે કરડવા છતાં જીવ માત્રને આહાર પ્રિય છે એમ સમજતો તેને દૂર ન કરે, દ્વેષ પણ ન કરે અને ત્રાસ પણ ન પામે.

૬–**અચેલક**=જીર્ણ પ્રાયઃ વસ્ત્રને ધારણ કરતો મુનિ

'મારે વસ્ત્ર નથી, અથવા આ વસ્ત્રો સારાં નથી,' એમ આર્ત્તધ્યાન ન કરે, કિન્તુ સંયમની લાભહાનિને સમજતો સારા-ખોટા વસ્ત્રોની ઇચ્છા નહિ કરતાં જ્યારે જે સંયમોપકાર અને લભ્ય હોય તેમાં પ્રસન્ન રહે, રાગ-દ્વેષ ન કરે.

૭-**અરતિ**=ધર્મરૂપ આરામને ઇચ્છતો મુનિ ચાલવામાં, ઉભા રહેવામાં કે બેસવામાં પણ ચિત્તની સ્વસ્થતા (સમાધિ)ને કેળવે, પણ અરતિ ન કરે.

૮-**સ્ત્રી**=મુનિને સ્ત્રીનો અનુકૂળ પરીષહ આવે (ભોગાદિની પ્રાર્થના કરે) ત્યારે પણ મુનિ સ્ત્રીના ભોગની ઇચ્છા સરખી પણ ન કરે, કિન્તુ સ્ત્રીનો સંગ દુર્ધ્યાનનું કારણ છે, મોક્ષની સાધનામાં વિઘ્નભૂત છે અને તેની ચિંતા કરવા માત્રથી પણ ધર્મનો નાશ થાય છે એમ વિચારે. એ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ પુરૂષને અંગે વિચારે.

૯-**ચર્યા-વિહાર**=સાધુ ગ્રામાનુગ્રામ વિચરે, વિના કારણ સ્થિરવાસ ન રહે. કોઈ ગામ, નગર, કે ઉપાશ્રયાદિ સ્થાનનો પ્રતિબંધ (રાગ) ન કરે અને પોતે એકલો વિચરવા માટે યોગ્ય હોય તો વિશેષ કર્મનિર્જરા માટે ગુરૂ આજ્ઞાથી વિવિધ અભિગ્રહો કરીને એકલો પણ વિચરે. વિશિષ્ટ યોગ્યતા જેનામાં હોય તે જ એકાકી વિચરી શકે.

૧૦-**નિષદ્યા (આસન)**=સ્ત્રી-પશુ-પંડકાદિ ભાવકંટક ન હોય તેવી સ્મશાન વિગેરે ભૂમિમાં પણ કાયોત્સર્ગ વિગેરે કરતો મુનિ અનુકૂળ પ્રતિકૂળ ઉપસર્ગોને નિર્ભયપણે શરીરની પણ દરકાર છોડીને શુભ ભાવનાથી સહે.

૧૧-**વસતિ (શય્યા)**=સવારે તો વિહાર કરવાનો

છે એમ વિચારતો મુનિ વસતિનાં ગરમી–ઠંડી–ખાડા–ટેકરા વિગેરેમાં રાગ–દ્વેષ કર્યા વિના સુખ–દુઃખને સહન કરે, સારા-ખોટા ઉપાશ્રય પ્રત્યે રાગ–દ્વેષ ન કરે.

૧૨–**આક્રોશ**=પોતે 'ક્ષમાશ્રમણ' છે એમ ભાવના ભાવતો મુનિ બીજો કોઈ પોતાના ઉપર ક્રોધ કરે તો પણ પોતે ક્રોધ ન કરે, કિન્તુ આક્રોશ કરનારને પણ ઉપકારી માને.

૧૩–**વધ (તાડન તર્જન)**=કોઈ તાડન કરે (માર મારે) તો પણ મને મારી તો નથી નાંખતોને ! એમ સમજતો મુનિ સામો તેને મારે તો નહિ, પણ ભલે એણે દુષ્ટતાથી ક્રોધ કર્યો તો પણ મારે તો ક્ષમાગુણની સાધના માટે ઉપકાર થયો એમ ચિંતવે.

૧૪–**યાચના**=પરના દાન ઉપર જીવનારા મુનિને યાચના કરવી તે યોગ્ય નથી, એમ સમજતો મુનિ યાચના કરવામાં દુઃખ ન માને અને પુનઃ ગ્રહવાસની ઈચ્છા પણ ન કરે.

૧૫–**અલાભ**=બીજાની પાસેથી પોતાના કે પરના માટે આહારાદિ મળવાથી મદ ન કરે અને ન મળવાથી પોતાની કે દાતારની નિન્દા પણ ન કરે.

૧૬–**રોગ**=કર્મોના ઉદયથી કોઈ પ્રસંગે રોગ થાય તો મુનિ ઉદ્વેગ ન કરે, તે માટે ઔષધાદિની ઈચ્છા પણ ન કરે, કિન્તુ શરીર અને આત્માની ભિન્નતાને સમજી દીનતા વિના પ્રસન્નચિત્તે રોગને સહન કરે

૧૭–**તૃણસ્પર્શ**=વસ્ત્રના અભાવે કે અલ્પ હોય ત્યારે તૃણ (ઘાસ) વિગેરેનો સંથારો કરતાં મુનિ તેના સ્પર્શનું

ચાર પ્રકારની ભાષા અને તેના ૪૨ ઉત્તર ભેદો.

पढमा भासा सच्चा, वीआ उ मुसा विवज्जिआ तासिं ।
सच्चामुसा असच्चामुसा पुणो तच्चउत्थी उ ॥ १ ॥

ભાવાર્થ–પહેલી સત્યા, બીજી તેનાથી વિપરીત મૃષા, ત્રીજી સત્યામૃષા (મિશ્ર) અને ચોથી અસત્યા અમૃષા (વ્યવહાર) ભાષા એમ વ્યવહારનયે ભાષાના મૂળ ચાર ભેદો છે. નિશ્ચયનયે તો બોલનારના ઉપયોગ (ઉદ્દેશ)ને અનુસારે સત્ય અને અસત્ય, એમ બે જ પ્રકારો ભાષા રહસ્યમાં કહેલા છે અને આરાધક–વિરાધક ભાવની અપેક્ષાએ તે બે જ ઘટે પણ છે. તેમાં પહેલી સત્યાભાષાના દશ ભેદો આ પ્રમાણે છે. ૧–**જનપદસત્ય**=જનપદ એટલે દેશ, અમુક દેશમાં કોઈ અમુક વસ્તુ માટે અમુક શબ્દ બોલાતો હોય તે અન્ય દેશમાં ન બોલાતો હોય તો પણ તે દેશની અપેક્ષાએ સત્ય ગણાય. ૨–**સમ્મતસત્ય**=સર્વ સંમત વચન, જેમ કે રાત્રિવિકાસી, સૂર્યવિકાસી વિગેરે કમળો બધાં પંકમાં (કાદવમાં) ઉગે છે તો પણ આબાલગોપાલ અરવિન્દને જ પંકજ કહેવાય છે બીજાને નહિ, માટે પંકજ એટલે અરવિન્દ (કમળ) ગણાય, બીજી જાતનાં કમળો નહિ, ઈત્યાદિ. ૩–**સ્થાપનાસત્ય**=સ્થાપના (વ્યવહાર)થી સત્ય, જેમ એકડાની આગળ બે મીડાં સ્થાપવાથી સો, ત્રણ મીડાં

મૂકવાથી હજાર, વિગેરે. અથવા પાષણાદિની સ્થાપેલી મૂર્તિ–ચિત્ર વિગેરેમાં ‘અરિહંત’ વિગેરે તે તે વ્યક્તિને માનવી તે. ૪–**નામસત્ય**=નામ માત્રથી સત્ય. જેમકે કુળની વૃદ્ધિ નહિ કરવા છતાં કોઈ વ્યક્તિનું નામ કુલવર્ધન રાખ્યું હોય તો તેને નામ માત્રથી ‘કુલવર્ધન’ માનવો તે. ૫–**રૂપસત્ય**=રૂપની અપેક્ષાએ સત્ય. જેમ કે દંભથી કોઇએ સાધુ વેષ પહેર્યો હોય તો તેના તે વેષ (રૂપ)થી તેને સાધુ કહેવો, તે. ૬–**પ્રતીત્યસત્ય**=અન્ય વસ્તુને આશ્રિને સત્ય. જેમકે અનામિકા અંગુલીને કનિષ્ઠાની અપેક્ષાએ લાંબી અને મધ્યમાની અપેક્ષાએ ટૂંકી કહેવી. ૭–**વ્યવહારસત્ય**=લોક વ્યવહારથી સત્ય. જેમકે પર્વત ઉપર ઘાસ કે ઝાડ બળતાં હોય છતાં લોકોમાં બોલાય છે કે પર્વત બળે છે. પાણી ગળવા છતાં બોલાય કે પાત્ર ગળે છે, પેટ હોવા છતાં કોઈ ગર્ભ ધારણ ન કરે તેવીને ‘ અનુદરા ’ પેટ વગરની કહેવી, ઈત્યાદિ. આવું વ્યવહારથી સાધુ પણ બોલે તો તે વ્યવહાર સત્ય સમજવું. ૮–**ભાવસત્ય**=વર્ણ વિગેરે તે તે ભાવોની ઉત્કટતાની અપેક્ષાએ બોલાતું વચન, જેમકે પાંચે વર્ણો હોવા છતાં ઉજ્જવળ વર્ણ ઉત્કટ હોવાથી શંખને ઉજ્જવળ કહેવો, પાંચે વર્ણવાળા ભમરામાં કાળા વર્ણની ઉત્કટતા હોવાથી કાળો કહેવો, ઈત્યાદિ. ૯–**યોગસત્ય**=અન્ય વસ્તુ વિગેરેના યોગની અપેક્ષાએ તે તે પ્રકારે બોલવું તે. જેમકે કોઈ હંમેશાં છત્ર ધારણ કરતો હોવાથી કદાચિત્ છત્ર ન હોય ત્યારે પણ તેને છત્રવાળો કહેવો, મંત્રી આદિ પદ છોડી દેવા છતાં

તેને મંત્રી તરીકે ઓળખવો, ઈત્યાદિ અને ૧૦–**ઉપમાસત્ય**= ઉપમાનો ઉપચાર કરી બોલવું. જેમકે મોટા તળાવને સમુદ્ર-તુલ્ય કહેવું, અતિ રૂપવાન્‌ને દેવ તુલ્ય કહેવો, વિગેરે.

બીજી મૃષાભાષાના દશ ઉત્તર ભેદો આ પ્રમાણે છે. ૧–ક્રોધઅસત્ય, ૨–માનઅસત્ય, ૩–માયાઅસત્ય, ૪–લોભઅસત્ય, ૫–રાગ (પ્રેમ) અસત્ય, ૬–દ્વેષઅસત્ય, ૭–હાસ્યઅસત્ય, ૮–ભયઅસત્ય, ૯–કથાઅસત્ય અને ૧૦–ઉપઘાતઅસત્ય. તેમાં ક્રોધથી બોલાએલું સત્ય છતાં અસત્ય, અથવા ક્રોધથી દાસ નહિ છતાં દાસ કહેવો તે. ૧–**ક્રોધઅસત્ય.** એ રીતે માનથી 'હું સમર્થ છું 'સ્વામી છું ' વિગેરે સાચું કે ખોટું બોલવું તે. ૨–**માનઅસત્ય.** બીજાને ઠગવાના આશયથી સત્ય કે અસત્ય બોલવું તે. ૩–**માયાઅસત્ય.** લોભથી અલ્પ મૂલ્યવાળા પદાર્થને બહુ મૂલ્ય વાળો કહેવો વિગેરે ૪–**લોભઅસત્ય.** રાગ પ્રેમથી સ્રીને કહેવું કે 'હું તારો દાસ છું' વિગેરે ૫–**પ્રેમઅસત્ય.** દ્વેષથી ગુણવાનને પણ નિર્ગુણી કહેવો વિગેરે ૬–**દ્વેષ અસત્ય.** હાંસી મશ્કરીમાં બોલવું તે ૭–**હાસ્યઅસત્ય.** ચોર વિગેરેના ભયથી ગભરાઈને જેમ તેમ અસંબંધ બોલવું તે ૮–**ભયઅસત્ય.** વાતકથા કરતાં અસંભવિત છતાં સંભવિત જણાવવું તે ૯–**કથાઅસત્ય** અને ઉપઘાતને યોગે 'તું ચોર છે' વિગેરે બોલવું તે ૧૦–**ઉપઘાતઅસત્ય.**

ત્રીજી સત્યામૃષા (મિશ્ર) ભાષાના દશ પ્રકારો આ પ્રમાણે છે ૧–**ઉત્પન્નમિશ્ર**=કોઈ ગામમાં દશથી ન્યૂન કે અધિક બાળકોનો તે દિવસે જન્મ થવા છતાં આજે

અહીં દશ બાળકો જન્મ્યાં વિગેરે બોલવું તે. ૨-**વિગત-મિશ્ર**=જન્મની જેમ ન્યૂનાધિક મરણ થવા છતાં આજે આટલા માણસો મરી ગયા વિગેરે બોલવું તે. ૩-**ઉભયમિશ્ર**=ઉત્પત્તિ વિનાશ ઉભયને અંગે ન્યૂનાધિક છતાં અમુક સંખ્યામાં જન્મ્યા અને અમુક સંખ્યામાં મર્યા વિગેરે બોલવું તે. ૪-**જીવમિશ્ર**=ઘણા જીવોના ઢગલામાં થોડા મરેલા પણ હોવા છતાં 'આ જીવોનો સમુહ છે' એમ બોલવું તે. ૫-**અજીવમિશ્ર**=ઘણા મરેલા સાથે થોડા જીવતા છતાં આ 'મુડદાંનો સમુહ છે' એમ બોલવું તે. ૬-**જીવા-જીવમિશ્ર**=એ જ ઢગલામાં જીવતા-મરેલા જીવોની સંખ્યા નક્કી નહિ કરવા છતાં 'આટલા જીવતા છે, આટલા મરેલા છે, એમ નિશ્ચય આંકથી બોલવું વિગેરે. ૭-**અનંતમિશ્ર**=મૂળો વિગેરે અનંતકાયિક વસ્તુ તેનાં પાકેલાં પાંદડા કે બીજી કોઈ વસ્તુની સાથે રહેલી જોઇને તે પાંદડાં વિગેરે સર્વને 'આ અનંતકાયિક છે' વિગેરે કહેવું તે. ૮-**પ્રત્યે-કમિશ્ર**=એ પણ અનંત મિશ્રની પેઠે પ્રત્યેક વનસ્પતિને અંગે બોલવું તે. ૯-**અદ્ધામિશ્ર**=અદ્ધા એટલે પ્રસંગાનુ-સાર અહિં દિવસ વા રાત્રિ તેને અંગે કોઈ શીઘ્રતા કરા-વવા રાત્રિ છતાં બોલે કે દિવસ ઉગ્યો અથવા દિવસ છતાં બોલે કે રાત્રી પડી ઈત્યાદિ. અને ૧૦-**અદ્ધાદ્ધામિશ્ર**=અહીં દિવસે કે રાત્રીનો એક દેશ તે 'અદ્ધાદ્ધા' સમજવો. જેમકે કોઈ પહેલા પ્રહરે પણ ઉતાવળ કરાવવા કહે કે 'જલ્દી કર, મધ્યાહ્ન થયો' વિગેરે.

ચોથી અસત્યા અમૃષા (વ્યવહાર) ભાષાના બાર ઉત્ત-

૨ભેદો આ પ્રમાણે છે. ૧–**આમન્ત્રણી**=આમન્ત્રણ અર્થે 'હે દેવદત્ત !' ઈત્યાદિ બોલવું તે, આ ભાષા સત્યા, અસત્યા અને મિશ્ર એ ત્રણેથી વિલક્ષણ હોવાથી સત્ય પણ નથી અને અસત્ય પણ નથી માટે મિશ્ર પણ નથી, તેથી તેને 'અસત્યાઽમૃષા' (વ્યવહાર ભાષા) સમજવી. ૨–**આજ્ઞાપની**=આજ્ઞા વચન જેમકે 'આમકર' ઈત્યાદિ. ૩–યાચની= 'અમુક આપ' ઇત્યાદિ યાચના વચન. ૪–**પ્રચ્છની**=અજાણપણાથી કે સંશયથી જાણકારને 'આ શું છે? ઇત્યાદિ પૂછવું તે. ૫–**પ્રજ્ઞાપની**=શિષ્યાદિને ઉપદેશ દેવો. જેમકે હિંસા નહિ કરવાથી આયુષ્ય દીર્ઘ થાય છે.' વિગેરે બોલવું તે. ૬–**પ્રત્યાખ્યાની**=યાચકને નિષેધ કરવો વિગેરે નકાર વચન, ૭–**ઇચ્છાનુવર્તિની**=પૂછનારની ઈચ્છાને અનુસરતો જવાબ આપવો વિગેરે. ૮–**અનભિગૃહીતા**=કોઇ એક નિર્ણય વિનાનું વચન, જેમકે કોઇ પૂછે 'અત્યારે શું કરૂં ?' તેના જવાબમાં 'જે યોગ્ય જણાય તે કરો' વિગેરે. ૯–**અભિગૃહીતા**=નિર્ણયાત્મક વચન, અમુક કામ કરવું, અમુક નહિ, ઇત્યાદિ. ૧૦–**સંશયકરણી**=અનેક અર્થો સમજાય તેવો શબ્દ બોલી સામાને સંશય ઉપજાવવો તે. ૧૧–**વ્યાકૃતા**= સ્પષ્ટાર્થ વચન અને ૧૨–**અવ્યાકૃતા**=ગૂઢ અર્થવાળું અથવા અસ્પષ્ટાક્ષરવાળું વચન.

એમ ચાર ભાષાના ઉત્તર ભેદો ૪૨ છે તે સમજીને સત્યવ્રતના પાલન માટે પહેલી છેલ્લી ભાષાઓ બોલવી, અસત્યા અને મિશ્રનો ત્યાગ કરવો.

═══

પાંચ મહાવ્રતોની પચીસ ભાવનાઓ.

પહેલા મહાવ્રતની પાંચ ભાવનાઓ.

मनोगुप्त्येषणादाने-र्याभिः समितिभिः सदा ।
दृष्टान्नपानग्रहणेनाऽहिंसां भावयेत् सुधीः ॥ १ ॥

ભાવાર્થ-૧-મનોગુપ્તિ, ૨-એષણાસમિતિ, ૩-આદાન-ભંડમત્તનિક્ષેપણાસમિતિ અને ૪-ઈર્યાસમિતિ-એ ચારનું પાલન કરવું, તથા આહાર પાણી જોઈને ગ્રહણ કરવાં, વાપરવાં, એમ પાંચ પ્રકારે અહિંસાવ્રતનું બુદ્ધિમાન આત્માએ રક્ષણ કરવું. પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ વિગેરેની જેમ હિંસામાં મનનું પ્રાધાન્ય હોવાથી મનોગુપ્તિનું અહિંસામાં ઉપયોગીપણું છે તથા એષણાસમિતિ દ્વારા નિર્દોષ પિંડ લેવાથી, વસ્તુ લેવા-મૂકવા વિગેરેમાં આદાનભંડમત્તનિક્ષેપણા સમિતિના પાલનથી ગમનાગમનમાં ઈર્યાસમિતિના પાલનથી તથા આહાર-પાણી આદિ ચક્ષુ દ્વારા જોઈને લેવાથી અને દિવસે પ્રકાશવાળા સ્થળે પહોળા મુખના ભાજનમાં વાપરવાથી અહિંસાનું પાલન થાય છે.

બીજા મહાવ્રતની પાંચ ભાવનાઓ.

हास्यलोभभयक्रोधप्रत्याख्यानैर्निरन्तरम् ।
आलोच्यभाषणेनाऽपि, भावयेत् सुनृतव्रतम् ॥२॥

ભાવાર્થ-બોલવામાં હાસ્યાદિ ચારનો ત્યાગ કરવો અને વિચારીને બોલવું. એમ પાંચ પ્રકારે સત્યવ્રતનું પાલન કરવું. કારણ કે-હાંસીથી બોલનારો મિથ્યા (ખોટું) બોલે, એ રીતે લોભને વશ થએલો ધનની ઈચ્છાથી, ભયભીત

અનુમતિપૂર્વક માસકલ્પાદિ માટે પાંચકોશ વિગેરે પ્રમાણવાળા ક્ષેત્રની માગણી કરી, તેઓની અનુમતિપૂર્વક ત્યાં ઉપાશ્રયાદિની યાચના કરવી તે ૪–ભાવના અને કલ્પ્ય તથા નિર્દોષ આહાર–પાણી આદિ પણ ગુરૂની અનુજ્ઞાપૂર્વક લેવાં અને વ્રત પચ્ચક્ખાણ તપ જપ વિગેરે ધર્મસાધના પણ ગુરૂની અનુમતિ પ્રમાણે કરવી તે ૫–ભાવના સમજવી. એ પાંચ ભાવનાઓથી ત્રીજા મહાવ્રતનું રક્ષણ થઈ શકે છે. અન્યથા અદત્તાદાન, વૈર, વિરોધ આદિ અનેક દોષો ઉપરાંત જિનાજ્ઞાનો ભંગ વિગેરે દોષો લાગે.

ચોથા મહાવ્રતની પાંચ ભાવનાઓ.

स्त्रीषण्ढपशुमद्वेश्मा–सनकुड्यान्तरोज्झनात् ।
सरागस्त्रीकथात्यागात्प्रागरतस्मृतिवर्जनात् ॥ ५ ॥
स्त्रीरम्याङ्गेक्षणस्वाङ्ग–संस्कारपरिवर्जनात् ।
प्रणीतात्यशनत्यागाद्, ब्रह्मचर्यं च भावयेत् ॥ ६ ॥

ભાવાર્થ–દેવીઓ સ્ત્રીઓ કે તેનાં ચિત્રો તથા નપુંસકો અને પશુઓ જ્યાં હોય તેવા ઉપાશ્રયનો અને તેઓનાં ભોગવેલાં આસનોનો તથા જેની ભીંતના આંતરે સ્ત્રી-પુરૂષની કામ ક્રીડાના શબ્દો સંભળાય તેવા સ્થાનનો ત્યાગ કરવો તે પહેલી ભાવના, રાગને વશ બની સ્ત્રીઓની સાથે બોલવું નહિ કે સ્ત્રીની કથા પુરૂષની સાથે કરવી નહિ અથવા રાગવતી સ્ત્રીની સાથે બોલવું નહિ કે રાગવતી સ્ત્રીની વાતો પુરૂષની સાથે કરવી નહિ તે બીજી ભાવના. પૂર્વે ભોગવેલા ભોગોનું સ્મરણ તજવું તે ત્રીજી ભાવના. સ્ત્રીનાં કે તેનાં ચિત્રો મૂર્તિ આદિનાં 'મુખ નેત્રો સ્તન' વિગેરે

વિકારજનક અંગોનું નિરીક્ષણ નહિ કરવું અને પોતાનાં અંગોનો સંસ્કાર (શોભા) વિગેરે નહિ કરવું તે ચોથી ભાવના. અને સ્નિગ્ધ (માદક) અને સ્વાદિષ્ટ રસદાર આહારનો તથા લુખા પણ અધિક આહારનો ત્યાગ કરવો તે પાંચમી ભાવના. એ પાંચ ભાવનાથી બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું. (વસ્તુતઃ બ્રહ્મચર્યની નવ વાડોનું પાલન એ જ પાંચ ભાવનાઓ છે. પહેલી ભાવનામાં વસતિ, આસન અને ભીંતના અંતરનું વર્જન–એ ત્રણ ગુપ્તિઓ છે, બીજીમાં સ્ત્રીકથાનો ત્યાગ, ત્રીજીમાં પૂર્વક્રીડિત સ્મૃતિનો ત્યાગ, ચોથીમાં ઇન્દ્રિયાદિ અંગોને જોવાનો અને સ્વશરીર વિભૂષાનો ત્યાગ અને પાંચમી ભાવનામાં પ્રણીત અને અતિ આહારનો ત્યાગ, આ રીતે નવેગુપ્તિઓનું પાલન આ પાંચમાં આવી જાય છે.)

પાંચમા મહાવ્રતની પાંચ ભાવનાઓ.

स्पर्शे रसे च गन्धे च, रूपे शब्दे च हारिणि ।
पञ्चस्वितो(स्वपी)न्द्रियार्थेषु, गाढं गार्द्धस्य वर्जनम् ॥७॥
एतेष्वेवामनोज्ञेषु, सर्वथा द्वेषवर्जनम् ।
आकिञ्चन्यव्रतस्यैवं, भावनाः पञ्च कीर्तिताः ॥ ८ ॥

ભાવાર્થ–સ્પર્શ, રસ, ગન્ધ, રૂપ અને શબ્દો, એ પાંચે ય ઇન્દ્રિયોના પાંચ મનપસંદ વિષયોમાં અતિગૃદ્ધિનો અને ન ગમે તેવા તે સ્પર્શાદિમાં સર્વથા દ્વેષનો ત્યાગ કરવો તે અપરિગ્રહવ્રતની પાંચ ભાવનાઓ કહી છે. વસ્તુતઃ વિષયોનો વિરાગ એ જ ધર્મનું ફળ છે, કારણ કે એના રાગમાંથી દ્વેષ અને ક્રોધાદિ કષાયો જન્મે છે.

એમાંથી અસત્ય, ચોરી, હિંસા વિગેરે પાપોની પરંપરા જન્મે છે, માટે જ પરિગ્રહને (વિષયોની મૂર્છાને) સર્વ પાપોનું મૂળ કહ્યું છે, અને એ મૂર્છાનો વિજય કરવા અહીં અનુકૂળનો રાગ અને પ્રતિકૂળનો દ્વેષ તજવાનું કહ્યું છે.

આ પચ્ચીસ ભાવનાઓ વિના મહાવ્રતોનું પાલન નામ માત્ર રહી જાય છે અને સંયમનાં કષ્ટો સહન કરવા છતાં આત્મામાં ગુણસ્થાનક વધતું કે ટકતું પણ નથી. ભાવનાઓ મહાવ્રતોના પ્રાણરૂપ છે. જેમ પ્રાણ વિનાનું શરીર ગમે તેવું શણગારેલું પણ નિરૂપયોગી મુડદું ગણાય છે તેમ ભાવનાઓના બળ વિનાનાં મહાવ્રતોનું પાલન ગમે તેવાં રાગપૂર્વક કરાય કે કષ્ટો વેઠીને બાહ્યથી સુંદર બનાવાય તો પણ તેમાં આત્માના ભાવ પ્રાણો-જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રગટતા નથી.

બાર ભાવનાઓ.

સંસારને ઓળખવા માટે સંયોગોનું અનિત્યપણું ૧, જીવનું અશરણપણું ૨, એકલાપણું ૩, સર્વથી જુદાપણું ૪, શરીરનું અશુચિપણું ૫, નાટકીઆની જેમ જીવનું ભિન્ન ભિન્ન રૂપો અને સંબંધોથી ભટકવાપણું ૬, પ્રતિસમય કર્મોથી બંધન ૭, તેને રોકવાના ઉપાયો ૮, જૂના કર્મોથી છૂટવાના ઉપાયો ૯, જગત (ચૌદરાજ)નો વિસ્તાર-આકાર વિગેરે ૧૦, એમાંથી છૂટવા માટે શ્રીજિનેશ્વરે કહેલા ધર્મની ઉત્તમતા ૧૧ અને એ ધર્મપ્રાપ્તિની દુર્લભતા ૧૨, એમ બાર ભાવનાઓને વારંવાર ભાવવાથી જીવના અજ્ઞાન, રાગ, દ્વેષ, મોહ વિગેરે દોષો મંદ પડે છે, સંસારથી વૈરાગ્ય પ્રગટે છે, ધર્મપ્રાપ્તિ માટેની યોગ્યતા પ્રગટે

છે અને પરિણામે સર્વ દુઃખોમાંથી છૂટી શાશ્વત સુખનો ભોગી બને છે.

૧–**અનિત્યપણું**–ઈષ્ટ મનુષ્યોનો મેળાપ, રિદ્ધિ, વિષયસુખની સામગ્રી, સંપત્તિ વિગેરે બાહ્ય સંયોગો તથા આરોગ્ય, શરીર, યૌવન અને છેવટે આયુષ્ય (જીવન) પણ નાશ પામનારૂં છે, માટે તેમાં મમત્વ નહિ કરવું.

૨–**અશરણપણું**–જન્મ, જરા અને મરણ વિગેરે ભયોથી અને વિવિધ વ્યાધિઓથી ભરેલા જગતમાં (એ આપત્તિઓથી રીબાતા) જીવને બીજે ક્યાંય શરણ મળે તેમ નથી, અનાથ, દીન અને લાચારપણે ભવોભવ ભટકતા જીવને માત્ર એક શ્રીજિનવચન જ સાચું શરણ છે.

૩–**એકલાપણું**–એકલાં જન્મતા અને મરતા જીવને સંસારચક્રમાં સારી–માઠી ગતિઓ એકલાને જ ભોગવવી પડે છે, માતા–પિતા, ભાઈ–બ્હેન, સ્રી–પુત્ર કે કોઈ બીજું ભાગ કરતું નથી, માટે જીવે પોતાનું આત્મહિત પોતે એકલાએ જ કરવું જોઈએ. બીજાની આશા રાખવી વ્યર્થ છે.

૪–**સર્વથી જુદાપણું**–સ્વજનોથી, પરિવારથી, વૈભવથી અને જેને પાળી–પોષીને અનેક રીતે સંભાળું છું તે શરીરથી પણ હું ભિન્ન છું, તેમાંનું કોઈ મારૂં નથી, એવી જેની બુદ્ધિ હોય તેને શોકરૂપ શત્રુ દુઃખી કરી શકતો નથી.

૫–**શરીરનું અશુચિપણું**–જે શરીર સ્વભાવે જ વસ્તુમાત્રને દુર્ગંધમય બનાવે છે, જેની ઉત્પત્તિ અશુચિમાંથી થએલી છે અને પછી પણ તે ગંદા પદાર્થોથી પોષાય છે, તે શરીરનું સર્વત્ર અપવિત્રપણું વારંવાર વિચારવું. ઉપર

મઢેલી ચામડી માત્રમાં મૂઢ બનેલો જીવ શરીરના રાગથી અનેકાનેક પાપો કરે છે, તે જો શરીરના સ્વરૂપને સમજે તો વૈરાગ્ય પ્રગટ થાય અને સર્વ પાપોનું કારણ શરીરનો રાગ ટળી જતાં મોક્ષની આરાધનામાં તે સાધન બની જાય.

૬–**સંસારી સંબંધોની વિચિત્રતા**–એક વાર જે માતા હોય છે તે જ આ સંસારમાં બીજા જન્મમાં બ્હેન, પુત્રી, કે પત્ની પણ થાય છે, બ્રાહ્મણ કસાઈ, રાજા રંક, પંડિત મૂર્ખ, દેવ કીડો, કે શ્રીમંત દરિદ્ર પણ થાય છે. તો કયા સંબંધમાં કોની ઉપર વિશ્વાસ રાખવો ?

૭–**આશ્રવ**—જેમ જેમ જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ, અવિરતિ, કષાયો, અકુશલ મન–વચન–કાયા રૂપી ત્રણ દંડોનો આશ્રય લે છે, તેમ તેમ તેને નવાં કર્મો આવે (બંધાય) છે, માટે તે કર્મબંધનાં કારણોને રોકવા પ્રયત્ન કરવો જોઇએ.

૮–**સંવર**—સારાં કે માઠાં (પુણ્ય–પાપરૂપે) બંધાતાં કર્મોને રોકવા માટે (કુશળ) મન–વચન અને કાયા (રૂપ ગુપ્તિઓ)દ્વારા (શુભ)પ્રવૃત્તિ (અને અશુભમાંથી નિવૃત્તિ) કરવી તેને સમાધિજનક, આત્મહિતકર અને ઇષ્ટ સુખ આપનાર, સંવર કહેલો છે માટે તે સંવરના સ્વરૂપની ભાવના ભાવવી.

૯–**નિર્જરા**—જેમ ઘણો જૂનો પણ પેટમાં જામેલો મળ તેનું શોષણ કરવારૂપ ચિકિત્સા કરવાથી પાકીને નીકળી જાય છે તેમ અતિ જૂનાં અને ઘણાં પણ એકઠાં થએલાં કર્મો આશ્રવનાં દ્વારો બંધ કરીને સંયમમાં ઝીલતો આત્મા બાહ્ય અભ્યન્તર તપ દ્વારા પકાવીને ખેરવી નાખે છે.

પરિશિષ્ટ ત્રીજું.

૧–અસ્વાધ્યાયિક પ્રકરણ.

રૂધિરાદિ અશુચિ વિગેરેને કારણે સ્વાધ્યાય (સૂત્રાદિનું પઠન–પાઠન) વિગેરે ન થઈ શકે તેવા પ્રસંગોને અસ્વાધ્યાયિક કહેવાય છે. તેના બે મૂળ ભેદો છે, તેમાં–૧–**આત્મસમુત્થ**=સ્વાધ્યાય કરવાની ઈચ્છાવાળાથી જે કારણ ઉપજે તે આત્મસમુત્થ અને ૨–**પરસમુત્થ**=બીજાથી કારણ ઉપજે તે પરસમુત્થ જાણવું. તેમાં પરસમુત્થનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે. આત્મસમુત્થ અસ્વાધ્યાય તો પરસમુત્થમાં કહીશું તે પરમનુષ્યના અસ્વાધ્યાયની તુલ્ય સમજી લેવો.

પરસમુત્થ=તેના ઉત્તર પ્રકારો પાંચ છે. ૧–સંયમઘાતિકં, ૨–ઔત્પાતિકં, ૩–સદેવં, ૪–વ્યુદ્ગ્રાહિકં અને ૫–શારીરં. એ પાંચે પ્રકારના અસ્વાધ્યાયિકમાં સ્વાધ્યાય કરનારને જિનાજ્ઞાનો ભંગ, અનવસ્થા વિગેરે દોષો લાગે છે.

૧–**સંયમઘાતિકં**=સંયમનો ઘાત કરનાર, તેના ત્રણ ભેદો છે, ૧–મહિકા, ૨–સચિત્ત રજોવૃષ્ટિ અને ૩–અપ્કાયની વૃષ્ટિ. તેમાં કાર્તિકથી માઘ મહિના સુધી આકાશમાં જે ધુમરી (ધુમ્મસ) વરસે તે ૧–મહિકા. આ ધુમ્મસ વરસતાં તરતજ સર્વ સ્થાનો અપ્કાયમય બની જાય છે, માટે અંગોપાંગ સંકોચીને મૌનપણે ઉપાશ્રયાદિ સુગુપ્ત સ્થાને બેસી રહેવું જોઇએ, હાથ–પગ પણ હલાવવાં જોઇએ નહિ. ૨–અરણ્યના પવનથી ઉડેલી વ્યવહાર સચિત્ત રજ, તે વર્ણથી કંઈક લાલ

હોય અને દૂર દૂર દિશાઓમાં દેખાય. આ સચિત્ત રજ પણ સતત વરસે તો ત્રણ દિવસ પછી સર્વ સ્થાનો પૃથ્વીકાયમય બની જાય છે. ૩–અપ્કાયની વૃષ્ટિ તેના ત્રણ પ્રકારો છે, ૧–બુદ્બુદ્ વર્ષા, ૨–બુદ્બુદ્રહિત અને ૩–કુસિઆ. તેમાં બુદ્બુદ્ એટલે જે વરસાદમાં નીચે પાણીમાં પરપોટા (પાણીની સળીયો) થાય, તે જો આઠ પ્રહર સુધી (અને અન્ય મતે ત્રણ દિવસ સુધી) સતત વરસે તો, તે પછી અસ્વાધ્યાય ૨=બુદ્બુદ્(પરપોટા)રહિત–સતત પાંચ દિવસ વરસે તો તે પછી અસ્વાધ્યાય અને ૩–કુસીકા (ઝીણીફૂસી) સતત સાત દિવસ વરસે તો તે પછી સર્વત્ર અપ્કાયમય બની જાય, માટે તે તે સમય પછી અસ્વાધ્યાય સમજવો. (આ અસ્વાધ્યાય આર્દ્રાથી ચિત્રા નક્ષત્રનો સૂર્ય હોય ત્યારે સમજવો, શેષકાળે તો અલ્પ વરસાદ પડે તો પણ બંધ થયા પછી ત્રણ પ્રહર) વળી આ સંયમઘાતિકનો પરિહાર સ્વાધ્યાયમાં દ્રવ્યાદિ ચાર ભેદે કહ્યો છે. ૧–**દ્રવ્યથી**–ઉપર્યુક્ત મહિકા, સચિત્તરજ અને વર્ષાનો ત્યાગ, ૨–**ક્ષેત્રથી**–જે ગામ–શહેર આદિમાં વરસે ત્યાં સ્વાધ્યાયનો ત્યાગ, ૩–**કાળથી**–તે તે કાળ પછી જ્યાં સુધી તે વરસે ત્યાં સુધી (તેટલા કાળનો) ત્યાગ અને ૪–**ભાવથી**–નેત્રસ્ફૂરણ–શ્વાસોચ્છ્વાસ સિવાયની સઘળી ચેષ્ટાનો ત્યાગ કરવો, ઉપરાંત જવું–આવવું પડિલેહણ કરવું વિગેરે કાયિક પ્રવૃત્તિ અને બોલવું વિગેરે વાચિક પ્રવૃત્તિ પણ વર્જવી. વિના કારણ લેશ પણ પ્રવૃત્તિ નહિ કરવી, બિમારી વિગેરે આવશ્યક કારણ આવી પડે તો હાથ–આંખ કે આંગલીના ઈસારાથી કામ લેવું, બોલવું પડે તો મુખવસ્ત્રિકાથી મુખ

પ્રાતઃ ગ્રહણ થાય, ગ્રહણ સહિત આથમે તો તે પછી દિવસ, રાત્રી અને બીજા દિવસની સાંજ સુધી બાર પ્રહર. અથવા ઉત્પાતથી સમગ્ર રાત્રીગ્રહણ રહે અને સગ્રહણ આથમે તો તે રાત્રી અને બીજો દિવસ તથા રાત્રી મળી બાર પ્રહર, અથવા વાદળથી ચંદ્ર દેખાય નહિ ત્યારે ગ્રહણ ક્યારે થયું તે નહિ જાણવાથી તે સમગ્ર રાત્રી અને બીજો દિવસ અને રાત્રી મળી બાર પ્રહર, પણ જો સ્પષ્ટ ગ્રહણ દેખાય તો ગ્રહણ થાય, ત્યારથી બીજા દિવસનો ચંદ્ર ઉગે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય જાણવો. એ સિદ્ધાન્તનો મત કહ્યો. બીજા આચાર્યોના મતે આચરણા એવી છે કે રાત્રે ચંદ્રગ્રહણ થાય અને રાત્રે મૂકાય તો સવારે સૂર્યોદય થતાં સુધી અસ્વાધ્યાય. (અને ગ્રહણ સહિત આથમે તો ગ્રહણ થાય ત્યારથી બીજો દિવસ અને બીજી રાત્રી સુધી અસ્વાધ્યાય જાણવો). **સૂર્યગ્રહણનો** અસ્વાધ્યાય જઘન્યથી બાર(આઠ) અને ઉત્કૃષ્ટથી સોળ પ્રહર. તે આ પ્રમાણે–ગ્રહણ સહિત સૂર્ય આથમે તો તે પછીની રાત્રી અને બીજો અહોરાત્ર મળી બાર. ઉગતો સૂર્યગ્રહણ થાય અને ઉત્પાતને વશ આખો દિવસ ગ્રહણ રહે, ગ્રહણ સહિત આથમે ત્યારે તે દિવસ, રાત્રી અને બીજો અહોરાત્ર મળી સોળ પ્રહર. આચરણાથી અન્ય આચાર્યોના મતે સૂર્ય- દિવસે ગ્રહણ થાય અને મૂકાયા પછી આથમે તો જે દિવસે ગ્રહણ થાય ત્યારથી બીજા સૂર્યોદય સુધી અસ્વાધ્યાયઃ

નિર્ઘાત–વાદળ સહિત કે રહિત આકાશમાં વ્યન્તર દેવે કરેલો મહાગર્જના તુલ્ય અવાજ.

ગુઞ્જિત—ગર્જનાના જ વિકારરૂપ ગુંજારવ કરતો

મહાધ્વનિ (અવાજ). આ બન્ને થાય ત્યારથી આઠપ્રહર પૂર્ણ થતાં સુધી અસ્વાધ્યાય.

ચારસંધ્યા=સૂર્યાસ્ત પછી, મધ્યરાત્રીએ, સૂર્યોદય પૂર્વે અને મધ્ય દિવસે એમ ચાર વખત બે બે ઘડી અસ્વાધ્યાય. *

ચાર મહાપડવા=અષાઢ, આસો, કાર્તિક અને ચૈત્ર માસની પૂર્ણિમા તથા પ્રતિપદ એ ચાર મહામહોત્સવના દિવસો છે. જો કે મહોત્સવ ચતુર્દશીના મધ્યાહ્નથી પૂર્ણિમા સુધી હોય છે તો પણ પ્રતિપદાના દિવસે પણ ચાલુ રહેતો હોવાથી પ્રતિપદા સુધી ઘણી હિંસાનું કારણ હોવાથી એ દિવસોમાં સ્વાધ્યાય નહિ કરવો, બીજી પ્રવૃત્તિ કરવાનો નિષેધ નથી. આ ઈન્દ્રમહોત્સવો જે દેશ-ગામ-નગરમાં જેટલા દિવસ ચાલે તેટલો અસ્વાધ્યાય સમજવો. ચૈત્રી ઈન્દ્રમહ શુકલપ્રતિપદાથી કૃષ્ણપ્રતિપદા સુધી પ્રસિદ્ધ છે.+

૪-વ્યુદ્ગ્રાહિક=દણ્ડિક વિગેરેના પરસ્પર યુદ્ધના પ્રસંગે લોકો ભયથી અસ્વસ્થ હોય તે કારણે સ્વાધ્યાય વર્જવો. **બે દંડિક રાજાઓ, બે સેનાપતિઓ,** કે

* આચારપ્રદિપમા આચરણાથી સૂર્યાસ્ત પહેલાં, મધ્યરાત્રે, સૂર્યોદય પહેલાં અને મધ્યદિનની એમ ચાર સંધ્યા કહેલી છે અને અન્યત્ર સૂર્યોદય તથા સૂર્યાસ્તની પહેલાં અને પછી એક એક ઘડી કહેલી છે,

+ વર્તમાનમાં આસો ચૈત્રમાં સુદ ૫ ના અને અષાઢ કાર્તિકમાં સુદ ૧૪ના મધ્યાહ્નથી આરંભી વદ ૧ ના પૂર્ણાહુતિ સુધી આ મહાપડવાને અંગે અસ્વાધ્યાય છે તથા ફાગણમાં હોલિકા પ્રગટે ત્યારથી ધૂળ ઉડે (ધૂલેટી સમાપ્ત થાય) ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાયિક ગણાય છે.

તેવી પ્રસિદ્ધ કોઈ **સ્ત્રીઓ** લડે-ઝઘડે ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય. અથવા **મલ્લયુદ્ધ** પ્રસંગે કે કોઈ બે **ગામોના લોકો** (અથવા એક જ ગામના મોટા પક્ષો) પરસ્પર પત્થર-શસ્ત્ર આદિથી લડતા હોય ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય, કારણ કે તેવા પ્રસંગે વ્યન્તરાદિ દેવો પોત પોતાના પક્ષમાં આવવાનો સંભવ હોવાથી તે છળે. લોકોને પણ અપ્રીતિ થાય કે અમે ભયમાં છીએ ત્યારે પણ નિર્દાક્ષિણ્ય સાધુઓ નિશ્ચિંત થઈને ભણે છે. કોઈ રાજા મરણ પામ્યા પછી બીજા રાજાને અભિષેક ન થાય ત્યાં સુધી તેવા **અરાજકતાના** પ્રસંગે અસ્વાધ્યાય જાણવો. તથા **મ્લેચ્છ** વિગેરે ગામ ઉપર આક્રમણ કરે ત્યારે ભયથી લોકો આકુલ વ્યાકુલ હોય ત્યારે પણ અસ્વાધ્યાય. આ વ્યુદ્ગ્રહાદિ કારણે જ્યાં સુધી લોકોમાં ક્ષોભ હોય, સ્વસ્થતા ન આવે ત્યાં સુધી જ નહિ પણ ક્ષોભ-સ્વસ્થતા ગયા પછી પણ એક અહોરાત્ર અસ્વાધ્યાય પાળવો. હવે મરણ સંબંધમાં કોઈ **ગામમાલિક** કે ગામ વિગેરેનો **અધિકારી** ઉપાશ્રયથી સાત ઘર સુધીમાં મરણ પામે તો તે મૃતક લઈ ગયા પછી એક અહોરાત્ર અસ્વાધ્યાય. કોઈ **અનાથ** સો હાથની અંદર મરી જાય તો શય્યાતર અથવા કોઈ તેવા શ્રાવક દ્વારા દૂર કરાય નહિ ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય. અનાથનું કલેવર કૂતરાં વિગેરેએ તોડયુ હોય તો તેના અવયવાદિ જ્યાં જ્યાં દેખાય ત્યાંથી શુદ્ધ કરાય નહિ ત્યાં સુધી અસ્વાધ્યાય- **શય્યાતર** કે **અન્ય ગ્રહસ્થ** ઉપાશ્રયથી સાત ઘરો સુધીમાં મરે તો મૃતક લઈ ગયા પછી એક અહોરાત્ર ભણવું નહિ, અથવા કોઈ ન સાંભળે તેમ ભણવું, અન્યથા

લોકોમાં ગર્હા થાય. કોઈ **સ્ત્રી દુ:ખથી ડરતી** હોય તેનો શબ્દ સંભળાય ત્યાં સુધી ન ભણવું. ઈત્યાદિ પ્રસંગોમાં લોકમાં સાધુતાની નિંદા વિગેરે થવાના કારણે અસ્વાધ્યાય સમજવો.

૫-**શારીરં**-શારીરિક અશુચિ આદિના કારણોથી અસ્વાધ્યાય. એના **મનુષ્ય સંબંધી** અને **તિર્યંચસંબંધી** એમ બે પ્રકારો છે.તેમાં મચ્છ કાચબા વિગેરે**જળચર,** ગાયભેંસ વિગેરે **સ્થળચર** અને મયુર પોપટ વિગેરે **ખેચર,**એમ તિર્યંચ સંબંધી ત્રણ ભેદો છે અને એ જળચરાદિ ત્રણેના દ્રવ્યાદિ ભેદે ચાર ચાર પ્રકારો છે, તેમાં **દ્રવ્યથી**-પંચેન્દ્રિય તિર્યંચનાં રૂધિરાદિ કોઈપણ દ્રવ્યનો અસ્વાધ્યાય, **ક્ષેત્રથી**-સાઈઠ હાથની અંદરના ક્ષેત્રમાં અસ્વાધ્યાય. તેમાં પણ કોઇ નાનું ગામ હોય તો નાના ત્રણ માર્ગોથી અંતરિત ક્ષેત્રમાં અને મોટું નગર હોય તો એક મોટા રાજમાર્ગથી અંતરિત ક્ષેત્રમાં તે રૂધિરાદિ પડેલું હોય તો અસ્વાધ્યાયિક ન ગણવું, પણ નાના ગામમાં કોઈ કુતરાં બિલાડાંએ એ કલેવરને ઠેકાણે ઠેકાણે ચુંથવાથી બધે રૂધિરાદિ પડયું હોય તો ગામ બહાર જઈ સ્વાધ્યાય કરવો. **કાળથી**-તે રૂધિરાદિ અંશોના સંભવ કાળથી માંડીને ત્રણ પ્રહર સુધી અસ્વાધ્યાય,અથવા મોટા કોઇ બિલાડાએ મારેલા ઉંદરાદિના કલેવરને અંગે આઠ પ્રહર અસ્વાધ્યાય અને **ભાવથી**-નન્દીસૂત્ર વિગેરે સૂત્રો નહિ ભણવાં. અથવા બીજી રીતે ચાર પ્રકાર કહ્યા છે કે-એ જળચરાદિના રૂધિર-માંસ-હાડકું અને ચામડું એ ચાર દ્રવ્યોને અંગે અસ્વાધ્યાય. એમાં વિશેષ એ છે કે સાઇઠ

હાથની અંદર માંસ ધોયુ હોય કે પકાવ્યું હોય તો તે માંસ બહાર લઇ જવા છતાં ત્યાં અવશ્ય બિંદુઓ પડે માટે ત્રણ પ્રહરનો અસ્વાધ્યાય. જો તે પહેલાં વરસાદના કે બીજા પાણીનો પ્રવાહ આવવાથી ધોવાઈ જાય તો ત્યારથી અસ્વાધ્યાય મટે. કોઈ ઈંડું ૬૦ હાથની અંદર પડે પણ ફૂટે નહિ તો તે દૂર કર્યા પછી અસ્વાધ્યાય નથી, પણ ફૂટે અને તેનો રસ જમીન ઉપર પડે તો દૂર કરવા છતાં ત્રણ પ્રહરનો અસ્વાધ્યાય. જો કપડા વિગેરે ઉપર પડેલું ઈંડું ફૂટે તો પણ સાઇઠ હાથની બહાર તે કપડાને ધોવાથી અસ્વાધ્યાય નથી. એ ઈંડાનો રસ કે લોહીનું બિન્દુ માખીનો પગ ડૂબે તેટલું અલ્પ પણ હોય તો અસ્વાધ્યાય ગણવો. વળી જરાયુ (ઓવાળ) રહિત હાથણી વિગેરેને પ્રસવ થાય તેનો ત્રણ પ્રહર અસ્વાધ્યાય. જરાયુવાળાં ગાય વિગેરેને પ્રસવ થાય તેનો ઓવાળ પડ્યા (દૂર કર્યા) પછી ત્રણ પ્રહર અસ્વાધ્યાય સાઈઠ હાથમાં રાજ-માર્ગમાં રૂધિરાદિનાં બિન્દુ પડ્યાં હોય તો જતા-આવતા મનુષ્યો-પશુઓના પગલાં વિગેરે પડવાથી જિનાજ્ઞા એવી છે કે અસ્વાધ્યાય ગણાય નહિ, પણ રાજમાર્ગ સિવાય અન્યત્ર સાઈઠ હાથમાં તિર્યંચનું રૂધિરાદિ કંઈ પડ્યું હોય અને તે વરસાદના પ્રવાહથી ધોવાય કે અગ્નિથી બળી જાય તો અસ્વાધ્યાય ન થાય, પણ એમને એમ રહેલ હોય તો થાય. હવે **મનુષ્ય સંબંધી** અસ્વાધ્યાય માટે કહ્યું છે કે-મનુષ્યનાં પણ રૂધિર, માંસ, ચામડું અને હાડકાં એ ચાર દ્રવ્યોમાં હાડકા સિવાયનાં ત્રણ પૈકી કોઈ સો હાથની અંદર પડેલું હોય તો એક અહોરાત્ર અસ્વાધ્યાય. જો મનુષ્યનું કે તિર્યંચનું રૂધિર સાઈઠ કે સો હાથમાં

પડેલું સુકાઈને વર્ણાન્તર થઈ ગયું હોય તો અસ્વાધ્યાય નથી. સ્ત્રી **રજસ્વલા** થાય ત્યારથી ત્રણ અહોરાત્ર (૨૪ પ્રહર) અસ્વાધ્યાય, તે પછી રૂધિર ગળે તો પણ અસ્વાધ્યાય નહિ. સ્ત્રીને પુત્ર જન્મે તો સાત અને પુત્રી જન્મે તો આઠ અહોરાત્ર અસ્વાધ્યાય જાણવો, દાંત સિવાયનું મનુષ્યનું કોઈ પણ હાડકું સો હાથની અંદરની જમીનમાં દાટયું હોય તો બાર વર્ષ સુધી અસ્વાધ્યાય. પડેલો દાંત સો હાથથી દૂર પરઠવ્યા પછી અસ્વાધ્યાય નથી, કોઈ દાંત ખોવાઈ જાય શોધવા છતાં ન જડે તો અસ્વાધ્યાય નથી, કોઈ એમ કહે છે કે-તેને ઓહડાવણાર્થં કાયોત્સર્ગ કરવો જોઇએ. અગ્નિથી બળેલાં હાડકાં સો હાથની અંદર હોય તો પણ અસ્વાધ્યાય નથી. અસ્વાધ્યાયમાં અનુપ્રેક્ષાનો નિષેધ નથી, પણ સૂત્રની વાચના-પૃચ્છના-પરાવર્તના ન થાય અને ધર્મકથામાં સૂત્ર ન વંચાય.

લોચનો વિધિ.

મસ્તક અને દાઢી મૂછના કેશ ચૂંટાવવા રૂપ લોચ-પરીષહ સહન કરવો તે એક મહાનિર્જરાકારક ઉત્તમ અનુષ્ઠાન છે, છતી શક્તિએ યુવાન સાધુએ વર્ષમાં ત્રણ વાર અથવા બે વાર લોચ કરવા રૂપ એ આરાધના અવશ્ય કરવી જોઇએ. એનાથી વીર્યાન્તરાય કર્મોનો ક્ષયોપશમ થતાં બાહ્ય અભ્યંતર બન્ને પ્રકારનું બળ પ્રગટે છે અને તે બળથી અનાદિ સંચિત કર્મોને નાશ કરવા આત્મા ઉત્સાહી થઈ શકે છે. માટે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરનારે (સાધુ-સાધ્વીએ) લોચ અવશ્ય કરાવવો જોઇએ. તેનો વિધિ આ પ્રમાણે—

પ્રથમ ગુરૂ સમક્ષ ખમા૦ દઈ આદેશ માંગવા પૂર્વક ઈરિ૦પડિક્કમવા. પછી ખમા૦ દઈ આદેશ માગી મુહપત્તિ પડિલેહવી, પછી બે વાંદણાં દઈ ચાર ખમા૦ દેવાં. પહેલું ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ લોચં સંદિસાવેમિ, બીજું ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ લોચં કારેમિ, ત્રીજું ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ ઉચ્ચાસણં સંદિસાવેમિ અને ચોથું ખમા૦ દઈ ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ ઉચ્ચાસણં ઠામિ, એમ ચાર આદેશો માગે, પછી લોચ કરનાર પર્યાયથી મોટા હોય તો તેઓને ખમા૦ પૂર્વક ઈચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ લોયં કરેહ! એમ વિનંતી કરે અને નાના હોય તો ખમા૦ વિના 'ઇચ્છકારી લોયં કરેહ' એમ કહે, પાસે સહાયક તરીકે માત્રક(ભસ્મ) ધારક અને કેશગ્રાહકને પણ ઇચ્છકાર પૂર્વક વિનંતિ કરે.

તે પછી તે તે તિથિએ જોગણીવાળી દિશાને રાખીને કે ડાબી પૂંઠ દઈને લોચ કરાવા બેસે. જોગણી તે તે તિથિએ નીચે જણાવેલી દિશામાં હોય છે.

૧-૯ પૂર્વમાં, ૨-૧૦ ઉત્તરમાં, ૩-૧૧ અગ્નિકોણે, ૪-૧૨ નૈઋત્યમાં, ૫-૧૩ દક્ષિણમાં ૬-૧૪ પશ્ચિમમાં, ૭-૧૫ વાયવ્યમાં અને ૮-૦)) ઈશાનકોણમાં.

લોચ, બુધ-સોમ-ગુરૂ અને શુક્રવારે, તારા અને ચંદ્રબળ સારૂં હોય તે તિથિએ, પુષ્ય, પુનર્વસુ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, એ ચાર ઉત્તમ નક્ષત્રોમાં કે (કૃતિકા, વિશાખા, મઘા અને ભરણી નક્ષત્રો વર્જીને) શેષ મધ્યમ નક્ષત્રોમાં, ૪-૯-૧૪-૦))-(૮-૬) તિથિસિવાયની બીજી તિથિઓમાં કરાવવો. લોચ પૂર્ણ થયે લોચ

કરનારના બાહુની વિશ્રામણા કરીને નીચે જણાવેલા વિધિથી લોચનું પ્રવેદન કરવું.

ગુરૂ પાસે આવી ઇરિ૦ પડિક્કમી ખમા૦દઈ આદેશ માગવા પૂર્વક મુહપત્તિ પડીલેહી બે વાંદણાં દેવાં. પછી ખમા૦ દઇ ઇચ્છા૦ સંદિ૦ ભગ૦ લોયં પવેએમિ ? કહે, ગુરૂ કહે પવેયહ ત્યારે ઈચ્છં કહી ખમા૦ દઈ સંદિસહ કિં ભણામિ ? કહે ત્યારે ગુરૂ 'વંદિત્તા પવેયહ' કહે, પછી ત્રીજું ખમા૦ દઇ 'કેસા મે પજ્જુવાસિયા' કહે, ત્યારે ગુરૂ 'દુક્કરં કયં, ઇંગિણી સાહિયં' એમ કહે, તેનો સ્વીકાર કરતો શિષ્ય 'ઈચ્છામો અણુસટ્ઠિં' કહે. ચોથું ખમા૦ દઇ તુમ્હાણં પવેઇઅં સંદિસહ ! સાહૂણં પવેએમિ ? કહે ત્યારે ગુરૂ પવેયહ કહે, પાંચમું ખમા૦ દઇ પ્રગટ નવકાર ગણે છટ્ઠું ખમા૦ દઈ તુમ્હાણું પવેઇઅં, સાહૂણં પવેઇઅં, સંદિસહ ! કાઉસ્સગ્ગં કરેમિ ? કહે, ગુરૂ 'કરેહ' કહે, ત્યારે 'ઇચ્છં' કહી સાતમું ખમા૦ દઇ 'કેસેસુપજ્જુવાસિજ્જમાણેસુ સમ્મં જં ન અહિયાસિયં, કૂઇઅં, કક્કરાઈઅં, છીઅં, જમ્ભાઈઅં, તસ્સ ઓહડાવણાર્થં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં' કહી અન્નથ્થ૦ વિગેરે કહી ૨૭ શ્વાસો૦ પ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરી, પારી, પ્રગટ લોગસ્સ કહે, પછી યથા પર્યાય વડીલ સાધુઓને વન્દન કરે, તેઓ પણ તેને સુખશાતા પૂછે, પોતે તેઓના પગની વિશ્રામણા કરે. જે પોતાની જાતે લોચ કરે તે સંદિસાવણા અને પ્રવેયણાના આદેશો ન માગે.

સાધુ-સાધ્વી કાલધર્મ પામે ત્યારે કરવાનો વિધિ.

કોઇ સાધુએ રાત્રે કાળ કર્યો હોય ત્યારે બીજા સાધુઓએ પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયા સગવડ હોય તો બીજા હોલમાં મૌનપણે કરવી. મૃતકના હોલમાં સ્થાપનાજી વિગેરે રાખવા નહિ, નાના સાધુએ મૃતકવાળા સ્થાને બેસવું-રહેવું નહિ. સગવડ ન હોય તો તે જ રૂમમાં પડદા વિગેરેને આંતરે પ્રતિક્રમણાદિ કરવું. પ્રૌઢ અને ધીર સાધુએ જાગવું અને કાયિકીનું માત્રક રાખવું. જો મૃતક ઉઠે તો ડાબા હાથમાં કાયિકી લઈ 'બુઝ્ઝ બુઝ્ઝ ગુઝ્ઝગા' કહી તેના ઉપર છાંટવું. ગૃહસ્થો ત્યાં હાજર હોય તો મૃતકને વોસિરાવી તેઓને સોંપી દેવું. તેમાં પ્રથમ મૃતક જ્યાં પડયું હોય ત્યાં તેના માથાની પાસે જમીનમાં એક ખીલી મારવી. પછી મૃતક પાસે દંડો થાપી ખમા૦ દઈ ઇરિ૦ પ્રતિક્રમી ખમા૦ દઇ કોટિક ગણ, વયરી શાખા, ચાંદ્રકુલ, આચાર્ય શ્રીવિજયસિંહસૂરિજી (અથવા પોતાના આચાર્યનું નામ લેવું), ઉપાધ્યાય શ્રીસકલચંદ્રજી (અથવા પોતાના ગચ્છના ઉપાધ્યાયનું નામ લેવું), મહત્તરા શ્રી (પોતાના ગચ્છમાં જે મહત્તરા હોય તેનું નામ લેવું) અમુક ગુરૂના શિષ્ય (કે શિષ્યા) મુનિશ્રી અમુક નામ હોય તે નામ બોલવું (સાધ્વીનાં ગુરૂણી અને કાલધર્મ પામનારનું નામ લેવું) મહાપારિટ્ઠાવણિઆએ કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં અન્નત્થ૦ કહી, એક નવકારનો કાયોત્સર્ગ કરી પારીને પ્રગટ નવકાર કહેવો. પછી મૃતકના મસ્તકે વાસક્ષેપ કરવા પૂર્વક ત્રણવાર 'વોસિરે' કહેવું.

વોસિરાવતાં પહેલાં ઓઘો, વધારાની ઉપધિ વિગેરે શ્રાવકો પાસે દૂર કરાવી, ઉનની વસ્તુઓને ગોમૂત્ર કે સોના-

વાણી પાણી છાંટીને અને સુતરાઉને પાણીથી પવિત્ર કરવી. મૃતકને વોસિરાવતા પહેલાં કાલધર્મ પામે તે જ વખતે એક આંગળીનો સહજ છેદ કરી ખંડિત બનાવવું. હાથ-પગનાં આંગળાં ધોળા સુતરથી બાંધી લેવાં, કે જેથી કોઇ વ્યન્તરાદિ તેમાં પ્રવેશ ન કરી શકે.

શ્રાવકનું કર્તવ્ય—મૃતકને મસ્તક તથા દાઢી-મૂછના વાળનું મુંડન કરાવવું, રાત્રે ધીર શ્રાવકોએ ચોકી કરવી, મુંડન પછી એક કથરોટ વિગેરેમાં બેસાડીને કાચા પાણીથી પ્રક્ષાલન (સ્નાન) કરવું, સુંવાળા વસ્ત્રથી શરીર કોરૂં કરી ચંદન-કેસર-બરાસ ઘસીને વિલેપન કરવું. સાધુ હોય તો ચોળપટ્ટો ૨ાા હાથનો પહેરાવી કંદોરો બાંધવો, ઉપર સાડા ત્રણ હાથનો કપડો પહેરાવવો, કપડાના ચાર છેડે અને મધ્યમાં કેસરના અવળા સ્વસ્તિક કરવા. બીજાં કપડાંને કેસરના છાંટા નાખવા. નનામી ઉપર એક મજબુત કપડાનો ઉત્તરપટ્ટો પાથરીને વચ્ચે આટાનો અવળો સાથીયો કરી મૃતકને તેની ઉપર સુવાડવું. કોઈ આચાર્યનું મૃતક હોય તો માંડવી બનાવી બેસાડવાની જગ્યાએ તેમાં આટાનો અવળો સાથીયો કરીને બેસાડવું અને શરીરને માંડવી સાથે બરાબર બાંધી લેવું. **સાધ્વીનું** મૃતક હોય તો શ્રાવિકાઓએ નીચે પહેરાવવાનો લેંઘો વિગેરે સિવાયનાં ઉપરનાં કપડાંમાં દરેકને પાંચ અવળા સાથીયા કેસરથી કરવા. કેસર દરેક વસ્ત્રોને છાંટવું. નીચે પહેલો નાવના આકારે લંગોટ પહેરાવવો તે ન હોય તો કપડાના ચૌદ પડ કરી લંગોટ બાંધવો તેની ઉપર જંઘા સુધીનો લેંઘો, અને તેની ઉપર પગની

ક્રિયા કરવી, તેમાં પ્રથમ મૃતક લઈ ગયા પછી ઉપાશ્રયમાં ગોમૂત્ર છાંટવું, મૃતકને પધરાવ્યુ હોય ત્યાં સોનાવાણી કરેલ અચિત્ત પાણીથી ભૂમિશુદ્ધ કરવી. સાધુ–સાધ્વીએ કાળ કર્યો હોય ત્યાં લોટનો સાથીઓ કરાવવો.પછી કાળધર્મ પામનારના શિષ્ય અને તે ન હોય તો લઘુ પર્યાયવાળા સાધુ કે સાધ્વી એ વસ્ત્રો અવળાં પહેરવાં. ઓઘો જમણી કાખમાં રાખી દ્વારથી અંદરના ભાગ તરફ કાજો અવળો લેવો, લોટનો સાથીયો પણ અવળા કાજામાં લઈ લેવો, પછી કાજા સંબંધી ઇરિ૦ પ્રતિક્રમણ કરીને કાજો પરઠવવો, પછી દેવવન્દન અને ઇરિ૦ પ્રતિક્રમણ અવળા વિધિથી કરવું. તેમાં પ્રથમ કલ્લાણકંદંની પહેલી સ્તુતિ, એક નવકારનો કાઉસ્સગ, અન્નત્થ૦ અરિહંતચેઇઆણં૦ જયવીયરાય૦ ઉવસગ્ગહરં૦ નમોર્હત્‌૦ જાવંતકેવિસાહૂ૦ ખમાસમણ, જાવંતિ ચેઈઆઇં૦ નમુત્થુણં૦, જંકિંચિ૦, પાર્શ્વનાથનું ચૈત્યવંદન, ખમા૦ પ્રગટ લોગસ્સ૦ એક લોગસ્સ ચંદેસુ નિમ્મલયરા સુધી કાયોત્સર્ગ, અન્નત્થ૦ તસ્સઉત્તરી૦ ઇરિયાવહી૦, ખમા૦ દઇ અવિધિ આશાતનાનો મિચ્છામિ દુક્કડં દેવો.

પછી સવળો વેષ પહેરીને સવળો કાજો ઇરિ૦ પ્રતિ૦ પૂર્વક લેવો. પછી શ્રાવકે ઉપાશ્રયમાં નંદી માંડી ચારે દિશામાં ચાર પ્રતિમા અથવા ચતુર્મુખ બિંબ પધરાવીને નંદિની ચારે બાજુ ચાર દીપકો ઘીના કરવા, પાંચ સ્વસ્તિક કરી તેની ઉપર પાંચ શ્રીફળ પધરાવવાં પછી ધૂપ વિગેરે યથા યોગ્ય કરીને ચતુર્વિધ સંઘે દેવ વાંદવા. નંદિની સમક્ષ પ્રારંભમાં સર્વ સાધુઓએ ગોમૂત્ર કે અચિત્ત સોનાવાણી પાણીથી ચોળ-

પટ્ટાનો, મુહપત્તિનો એક એક છેડો, કંદોરાનો, તથા ઓઘાના દોરાનો અને ઓઘાની એક દશીનો છેડો, એમ પાંચ વસ્તુ શુદ્ધ કરવી. પછી આઠ થોય અને પાંચશક્રસ્તવથી દેવવન્દન કરવું. ચૈત્યવન્દનો શ્રીપાર્શ્વનાથ તથા શ્રીશાન્તિનાથનાં કહેવાં, સ્તુતિઓ સંસારદાવા૦અને સ્નાતસ્યા૦નીકહેવી તથા સ્તવનમાં અજિતશાન્તિસ્તવ કહેવું. આ રીતે દેવવન્દન પૂર્ણ થયા પછી ખમા૦ દઈ, ઈચ્છાકારેણ સંદિ૦ ભગ૦ ક્ષુદ્રોપદ્રવ ઓહડાવણત્થં કાઉસ્સગ્ગ કરૂં ? ઈચ્છં, ક્ષુદ્રોપદ્રવ ઓહડાવણત્થં કરેમિ કાઉસ્સગ્ગં કહી અન્નત્થ૦ કહી ચાર લોગસ્સ સાગવરગંભીરા સુધીનો કાયોત્સર્ગ કરવો.વડિલે પારીને નમોઽર્હત્ કહી

"सर्वे यक्षाम्बिकाद्या ये, वैयावृत्यकराः सुराः ।
क्षुद्रोपद्रवसंघातं, ते द्रुतंद्रावयन्तु नः ॥ "

એ સ્તુતિ કહેવી, પછી એક જણે લાગલી જ બૃહચ્છાન્તિ કહેવી તે પછી સહુએ કાયોત્સર્ગ પારવો ઉપર પ્રગટ લોગ્ગસ્સ કહી, ખમા૦ દઈ, અવિધિ આશાતનાનો મિચ્છામિ દુક્કડં દેવો.

એમ દેવવન્દન કર્યા પછી સર્વ સાધુઓને યથા પર્યાય સહુએ વન્દન કરવું અને વડિલના મુખે કાલધર્મ પામનારની સંયમની આરાધના તથા સમાધિ વિગેરેનું વર્ણન સાંભળવું. જીવનની અનિત્યતાનો, સંયમની દુર્લભતાનો, મનુષ્ય જન્મની વિશિષ્ટતાનો અને શ્રીજૈનશાસનની મહત્તાનો ખ્યાલ કરી કૃતજ્ઞભાવે સવિશેષ આરાધનામાં ઉદ્યત થવું.

બહારગામથી સ્વસામાચારીવાળા કોઇ સાધુ-સાધ્વી કાલધર્મ પામ્યાના સમાચાર આવે તો સંઘસહિત ઉપર

अट्ठमीचउद्दसीसुं, सव्वाणि वि चेइआइं वंदिज्जा ॥
सव्वे वि तहा मुणिणो, सेसदिणे चेइअं इक्कं ॥९॥
पइदिण तिन्नि वारा, जीट्ठे साहू नमामि निअमेणं ।
वेयावच्चं किंची, गिलाण वुड्ढाइणं कुव्वे ॥१०॥
अह चारित्तायारे, नियमग्गहणं करेमि भावेणं ।
वहिभूगमणाईसुं, वज्जे वत्ताइं इरियत्थं ॥११॥

યથાશક્તિ આળસરહિત દેવવન્દન કરૂં. (શક્તિ સંયોગ પ્રમાણે જઘન્યથી એક વખત અને ઉત્કૃષ્ટથી ૪ વખત દેવવંદન કરૂં. (૮)

વળી દરેક અષ્ટમી તથા ચતુર્દશીના દિવસે જે ગામ નગરમાં હોઉં ત્યાંનાં સઘળાં દેરાસરો જુહારવાં, તેમજ સઘળા ય મુનિરાજોને વાંદવા અને બાકીના દિવસોમાં એક દેરાસરે દર્શન-ચૈત્યવન્દનાદિ અવશ્ય કરવું. (૯)

હંમેશાં વડીલ સાધુઓને નિશ્ચયથી ત્રણ વાર (ત્રિકાળ) વન્દન કરૂં જ અને બીજા ગ્લાન (બીમાર) તથા વૃદ્ધાદિક મુનિજનોની વૈયાવચ્ચ યથાશક્તિ કરૂં. (સાધ્વીએ પોતાના સમુદાયમાં દરેક વડીલ સાધ્વીને વન્દન કરવું.) (૧૦)

હવે ચારિત્રાચાર વિષે નીચે મુજબ નિયમો ભાવસહિત અંગીકાર કરૂં છું.

૧. ઇર્યાસમિતિ-વડીનીતિ-લઘુનીતિ કરવા અથવા આહાર-પાણી વહોરવા જતાં-આવતાં ઇર્યાસમિતિ પાળવા માટે (જીવરક્ષા માટે) વાટમાં વાર્તાલાપ વિગેરે કરવાનું હું વર્જું-ત્યાગ કરૂં છું. (રસ્તે ચાલતાં બોલીશ નહિ). (૧૧)

अपमज्जियगमणम्मि, असंडासपमज्जिउं च उवविसणे।
पाउंछणयं च विणा, उवविसणे पंचनमुक्कारा ॥१२॥
उग्घाडेण मुहेण, नो भासे अहव जत्तिया वारा।
भासे तत्तियमित्ता, लोगस्स करेमि उस्सग्गं ॥१३॥
असणे तह पडिक्कमणे, वयणं वज्जे विसेसकज्ज विणा
सक्कीयमुवहिं च तहा, पडिलेहंतो न बेमि सया ॥१४॥
अन्नजले लब्भंते विहरे नो धोवणं सकज्जेणं।
अगलिअजलं न विहरे, जरवाणीअं विसेसेणं ॥१५॥

દિવસે દૃષ્ટિથી કે રાત્રિએ દંડાસણથી પૂંજ્યા પ્રમાર્જ્યા વગર ચાલ્યા જવાય તો, અંગ-પડિલેહણા પ્રમુખ સંડાસા કે આસન પડિલેહ્યા-પ્રમાર્જ્યા વિના બેસી જવાય તો અને કટાસણા-કાંબળી વિના જમીન ઉપર બેસી જવાય તો (તત્કાળ) પાંચ નમસ્કાર કરવા. (પાંચ ખમાસમણ દેવાં અથવા પાંચ વાર નવકાર મન્ત્રનો જાપ કરવો.) (૧૨)

૨-ભાષાસમિતિ-ઉઘાડે મુખે (મુહપત્તિ રાખ્યા વિના) નહિ જ બોલું, છતાં ગફલતથી જેટલી વાર ખુલ્લા મુખે બોલી જાઉં તેટલી વાર (ઇરિયાવહીપૂર્વક) એક લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરું. (૧૩)

આહાર-પાણી વાપરતાં તેમજ પ્રતિક્રમણ કરતાં કોઈ મહત્ત્વના કાર્ય વિના કોઇને કાંઈ કહું નહિ, એટલે કે કોઈ સંગાથે વાર્તાલાપ કરું નહિ; એ જ રીતે મારી પોતાની ઉપધિની પડિલેહણા કરતાં હું કદાપિ બોલું નહિ.(વડીલના પડિલેહણ વખતે કારણે બોલવું પડે તો જયણા.) (૧૪)

૩-એષણાસમિતિ-બીજું નિર્દોષ પ્રાસુક (નિર્જીવ)

एगित्थीहिं वत्तं, न करे परिवाडिदाणमवि तासिं ।
इगवरिसारिहमुवहिं, ठावे अहिगं न ठावेमि ॥२३॥
पत्तगटुप्परगाइ, पन्नरस उवरिं ठवे न ठावेमि ।
आहारण चउण्हं, रोगे वि अ संनिहिं न करे ॥२४॥
महरोगे वि अ काढं, न करेमि निसाइ पाणीयं न पिबे ।
सायं दोघडियाणं, मज्झे नीरं न पिबेमि ॥२५॥

વિકારી વિગઇઓ આદિ વસ્તુઓ ગુરૂએ જોઈ હોય (અને વાપરવાની ગુરૂએ આજ્ઞા કરી હોય) તો જ વાપરૂં. (કારણ કે- મુનિને કારણ વિના વિગઇઓ વાપરવાનું વિધાન નથી) અને બીજા સાધુઓનાં દાંડા તરપણી વિગેરે ઉપકરણો તેઓની રજા વગર લઉં-વાપરૂં તો આયંબિલ કરૂં. (૨૨)

ચોથા વ્રતમાં-એકલી સ્ત્રીઓ-સાધ્વીઓ સંગાથે વાર્તાલાપ ન કરૂં અને તેઓને એકલો (સ્વતન્ત્ર) ભણાવું નહિ.

પાંચમા વ્રતમાં-એક વર્ષ યોગ્ય (જેટલી જ) ઉપધિ રાખું પણ એથી અધિક ન જ રાખું. (૨૩)

પાત્રાં અને કાચલાં પ્રમુખ બધું મળી મારા પોતાના (તરીકે) પંદર ઉપરાંત રાખું નહિ અને બીજાને રખાવું નહિ. **છટ્ઠા વ્રતમાં**-અશન, પાન, ખાદિમ અને સ્વાદિમ-રૂપ ચારે પ્રકારના આહારનો (લેશમાત્ર) સંનિધિ રોગાદિક કારણે પણ રાત્રે રાખું નહિ. દરરોજ જરૂર હોય તે પ્રમાણે લાવું. વધારે સંગ્રહ ન રાખું. (૨૪)

મોટો રોગ થયો હોય તો પણ કવાથ ન કરું-ઉકાળો કરાવીને વાપરું નહિ. રાત્રિ સમયે જળપાન પણ કરૂં નહિ

अहवत्थमिए सूरे, काले नीरं न करेमि सयकालं ।
अणहारोसहसंनिही-मवी नो ठावेमि वसहीए ॥२६॥
तवआयारे गिण्हे, अह नियमे कइवए ससत्तीए ।
ओगाहियं न कप्पइ, छट्ठाइतवं विणा जोगं ॥२७॥
निव्वियतिग च अंबिल-दुगं विणु नो करेमि विगयमहं ।
विगइदिणे खंडाइ-गकार नियमो अ जावजीवं ॥२८॥

અને સાંજે છેલ્લી બે ઘડીમાં (સૂર્યાસ્ત પહેલાંની બે ઘડીના કાળમાં) પાણી પીઉં નહિ, (બે ઘડી પહેલાં ચોવિહાર પચ્ચક્ખાણ કરૂં) તો પછી બીજા અશનાદિક આહારની તો વાત જ શી ? અર્થાત્ સૂર્યાસ્ત પહેલાં બે ઘડી બાકી રહે ત્યારે સર્વ આહારનો ત્યાગ કરૂં. (૨૫)

અથવા સૂર્ય આથમે છતે સદાય જળપાન ન કરૂં (સૂર્યાસ્ત પહેલાં જ સર્વ આહાર સંબંધી પચ્ચક્ખાણ કરી લઉં.) અને અણાહારી ઔષધનો સંનિધિ પણ ઉપાશ્રયમાં રાખું-રખાવું નહિ. (૨૬)

તપાચારને વિષે કેટલાક નિયમો સ્વશક્તિને અનુસારે ગ્રહણ કરૂં છું. તેમાં છટ્ઠ (એક સાથે બે ઉપવાસ) કે તેથી વધુ તપ ન કર્યો હોય, તેમજ યોગવહન ન કરતો હોઉં તો મારે અવગાહિમ (પક્વાન્ન-વિગઇ) કલ્પે નહિ. (૨૭)

લાગલગાં ત્રણ નિવીઓ અથવા બે આયંબિલ કર્યા વિના હું વિગઈ (દૂધ, દહી, ઘી પ્રમુખ) વાપરૂં નહિ અને વિગઈ વાપરૂં તે દિવસે પણ સ્વાદ માટે દૂધ વિગેરેમાં ખાંડ વિગેરે ભેળવવાનો નિયમ જાવજ્જીવ સુધી પાળું. (૨૮)

वसहीपवेसि निगम्मि, निसिहीआवस्सियाण विस्सरणे ।
पायापमज्जणे विय, तत्थेव कहेमि नमुकारं ॥३७॥
भयवं पसाउ करिउं, इच्छा (च्चा) इ अभासणम्मि वुड्ढेसु।
ईच्छाकाराकरणे, लहूसु साहूसु कज्जेसु ॥३८॥
सव्वत्थवि खलिएसुं, मिच्छाकारस्स अकरणे तह य ।
सयमन्नाउ वि सरिए, कहियव्वो पंचनमुक्कारो ॥३९॥
वुड्ढस्स विणा पुच्छं, विसेसवत्थुं न देमि गिण्हे वा ।
अन्नं पि अ महकज्जं, वुड्ढं पुच्छिय करेमि सया ॥४०॥

(બાલ) ગ્લાન સાધુ, પ્રમુખનું પડિલેહણ તેમજ તેમની ખેળ પ્રમુખની કુંડીને પરઠવવી વિગેરે હું યથાશક્તિ કરીશ. (૩૬)

વસતિ (ઉપાશ્રય)માં પ્રવેશ કરતાં 'નિસીહિ' અને નીકળતાં 'આવસ્સહિ' કહેવી ભૂલી જાઉં તથા ગામમાં પેસતાં કે નીસરતાં પગ પૂંજવા ભૂલી જાઉં તો યાદ આવે ત્યાં જ નવકારમંત્ર ગણું. (૩૭)

કાર્ય પ્રસંગે વિનંતિ કરતાં વૃદ્ધ સાધુઓને 'હે ભગવન્ પસાય કરી' અને લઘુ સાધુને 'ઇચ્છકાર' એટલે તેમની ઇચ્છા અનુસારે, એમ કહેવું ભૂલી જાઉં કે સર્વત્ર જ્યારે જ્યારે ભૂલ થાય ત્યારે ત્યારે 'મિચ્છાકાર' એટલે 'મિચ્છામિ દુક્કડં' એમ કહેવું ભૂલી જાઉં તો જ્યારે મને યાદ આવે અથવા કોઈ હિતસ્વી સંભારી આપે ત્યારે તત્કાળ મારે એક વાર નવકારમન્ત્ર ગણવો (૩૮-૩૯)

વૃદ્ધ (વડીલ)ને પૂછ્યા વિના કોઈ વિશેષ સારી વસ્તુ

दुब्बलसंघयणाण वि, एए नियमा सुहावहा पायं ।
किंचि वि वेरग्गेणं, गिहिवासो छड्डिओ जेहिं ॥४१॥
संपइकाले वि इमे, काउं सक्के करेइ नो निअमे ।
सो साहुत्तगिहित्तण–उभयभट्ठो मुणेयव्वो ॥४२॥
जस्स हिययम्मि भावो, थोवो वि न होइ नियमगहणंमि।
तस्स क(ग)हणं निरत्थय–मसिरावणि कूवखणणं व ॥४३॥

(આહાર વસ્ત્ર પાત્રાદિ) બીજા પાસેથી લઉં નહિ અને દઉં પણ નહિ તથા સદૈવ કોઇ મોટું કામ વૃદ્ધ (વડીલ) ને પૂછીને જ કરૂં, પૂછ્યા વગર કરૂં નહિં. (૪૦)

શરીરનો બાંધો નબળો છે એવા દુર્બળ સંઘયણવાળા પણ જેમણે કાંઈક વૈરાગ્યથી ગૃહસ્થવાસ છોડયો છે, તેઓને આ ઉપર જણાવેલા નિયમો પ્રાયઃ સુખેથી પાળી શકાય તેવા (શુભ ફળ દેનારા) છે. (૪૧)

સંપ્રતિકાળે પણ સુખે પાળી શકાય એવા આ નિયમોને જે આદરે–પાળે નહિ, તે સાધુપણા થકી અને ગૃહસ્થપણા થકી એમ ઉભયભ્રષ્ટ થયો જાણવો. (૪૨)

જેના હૃદયમાં ઉક્ત નિયમો ગ્રહણ કરવાનો લેશ પણ ભાવ ન હોય તેને આ નિયમ સંબન્ધી ઉપદેશ કરવો એ સિરા (જ્યાં પાણી પ્રગટ થાય તેમ ન હોય તેવા સર) રહિત સ્થળે કુવો ખોદવા જેવો નિરર્થક–નિષ્ફળ થાય છે. અથવા તેનો સંયમનો સ્વીકાર પાણી વિનાની જમીનમાં કુવો ખોદવા બરાબર છે. (૪૩)

संघयणकालबलदूसमा–रयालंबणाइं चित्तूणं ।
सव्वं चिय निअमधुरं, निरुज्जमाओ पमुच्चंति ॥४४॥
वुच्छिन्नो जिणकप्पो, पडिमाकप्पो अ संपइं नत्थि ।
सुद्धो अ थेरकप्पो, संघयणाईण हाणीए ॥४५॥
तह वि जइ एअ नियमा–राहणविहीए जइज्ज चरणम्मि ।
सम्ममुवउत्तचित्तो, तो नियमाराहगो होई ॥४६॥
एए सव्वे नियमा, जे सम्मं पालयंति वेरग्गा ।
तेसिं दिक्खा गहिआ, सहला सिवसुहफलं देइ ॥४७॥

'વર્તમાનમાં સંઘયણબળ, કાળબળ અને દુઃષમઆરો વિગેરે નબળાં છે' એવાં હીણાં આલંબનો પકડીને પુરૂષાર્થ રહિત–પામર હોય તેવા જીવો આળસ–પ્રમાદથી બધા નિયમોરૂપી સંયમની ધુંસરીને છોડી દે છે. (૪૪)

(સંપ્રતિકાળે) જિનકલ્પ વ્યુચ્છિન્ન થયેલો છે, વળી પ્રતિમાકલ્પ પણ અત્યારે વર્તતો નથી અને સંઘયણાદિકની હાનિથી શુદ્ધ સ્થવિરકલ્પ પણ પાળી શકાતો નથી, તો પણ જો મુમુક્ષુ જીવ આ નિયમોની આરાધના કરવાપૂર્વક સમ્યગ્ ઉપયુક્ત ચિત્તવાળો થઇ ચારિત્ર પાળવામાં યત્ન (ઉદ્યમ) કરશે, તો તે નિયમા–નિશ્ચે જિનાજ્ઞાનો આરાધક થશે. (૪૫–૪૬)

આ સર્વે નિયમોને જે આત્માઓ વૈરાગ્યથી સારી રીતે પાળે છે, આરાધે છે, તેમની ગ્રહણ કરેલી દીક્ષા સફળ થાય છે અને તે શિવસુખ ફળને આપે છે. (૪૭)

॥ समासोऽयं श्रमणक्रियासूत्र सन्दर्भः ॥

